

જાગે વરિયાળ

વર્ષ

ડેપુસરો અદ્વિતીય, કાલકા

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાશ્ટ્રિ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૦૭૫ . વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ઈ. સી. ૦૧૨૧૧૫

વિષય ૬-૩

જંગે વરિયાવ

યા ને

જખમાયલી જર.

(પારસી બાનુઓનો પાકદામાનનો તવારોખી કરચારસીક કિસ્સો.)

લખનાર—કૈખુસરો, અર્દશીર ફીટર,

તે “સંબાહુનો સપુત,” “બાહરૌટ સંબાહુ ચિંચુક્ત ગાર્ક,”
“કુલે અબલે !” “વરંકુનાં જંગનો વીરલો,” “બાહરૌટ
પહાડ ઉપર શોધ જાળ,” તથા “કિસ્સો
જંગે વરિયાવ” ના કર્તા.

આ પારસી તવારોખી કથા મીઠ કૈખુસરો અર્દશીર ફીટરે, સરક
બીડીંગ, માંદરૌટ, મુબમ્મી લખી અને લાંબીજ પ્રગટ કરી છે,
અને મીઠ મણિકજી તવારોખી પ્રીન્ટર, જમ જમસદ
પ્રીડીંગ વર્કસ, બેલાડ હાઉસ,
કોટ, મુબમ્મી લખી છે.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગાંધી ટ્રાંસપોર્ટ સંઘ

૧૨૦૭૮

૬-૩

આ "જીવિ વરિયાલ" નામની પાસેથી તથા રિ. સ. ૧૮૫૭
ના અંક પ્રમાણે રજીસ્ટર કરાવી છે, માટે આ ચોપડી તેમજ
તેમાં આવેલી માન્યતા કોઈને પણ ફરીથી જાણવાનો કે
નાશકરૂપે ભૂલથી અતાવવાનો, કે સીનેમાની શીલ્પમાં
રજી કરવાનો કર્તાની પરવાનગી વગર હક નથી.

સાકશ્યું

મધ્યમ.

પાનમ.

૧ કું રતનપુરનો રાણી, તેની સાથે પારસી વ્યસહકાર...	૧
૨ કું કીનાની ગરબાત...	૪
૩ કું જગનની બામદાર કું બનું?... ..	૬
૪ કું કીલાસી દેનાર જરસી મહામ...	૧૫
૫ કું મહાકાલીનો કું બહા...	૨૨
૬ કું પુરચે અને સોહોરામ...	૨૯
૭ કું પારસીઓનું ઝગુન...	૩૬
૮ કું લોકાન!...	૪૦
૯ કું મહાકાલીનાં નિરમાણ બોમ...	૪૪
૧૦ કું મધરાતનું મહાતમ...	૪૯
૧૧ કું માણિક્ય'દ કાકુકાર...	૫૪
૧૨ કું કોનાં સપાટામાં...	૫૯
૧૩ કું મહીન આકામાં રાહે રીશન તરફ...	૬૪
૧૪ કું જરની એકેમલે...	૬૮
૧૫ કું રતનપુર ચહેર...	૭૭
૧૬ કું અકસમાલીક મેળાપ...	૮૨
૧૭ કું નિતી વીરુષ હવસની સડત!...	૮૭
૧૮ કું છવસતોસલનું પ્રાકમ-જીટકારે!	૯૩
૧૯ કું હિમલવાન પારસીઓ!...	૯૯
૨૦ કું સજા અને પુરચે વચે જમ...	૧૦૩
૨૧ કું રાણીની મીઠા કોચ...	૧૧૦
૨૨ કું પારસીઓની ખુશાલી...	૧૧૪
૨૩ કું નીમજહરામ જુદાની નોકર...	૧૧૮
૨૪ કું સાધુનો અમદાર...	૧૨૫
૨૫ કું ગેમી ચેતવણી...	૧૩૦

પ્રકરણ.	પાના
૨૬ કું પારસીઓ અને બીસા વચ્ચે જંગમ...	૧૩૭
૨૭ કું મધરાતની એક ભયંકર કુસીદી...	૧૪૩
૨૮ કું સંજલણ ઉપર હુમલો...	૧૫૧
૨૯ કું પારસી કોમ કદી નાજુદ થનાર નથી...	૧૫૧
૩૦ કું પરિવાવ ઉપર પાડ—પાકદાંખનની પરીક્ષા...	૧૬૨
૩૧ કું ચાદગાર જંગે પરિવાવ ..	૧૭૨
૩૨ કું જમખામલી જરનો મરંધી વખતનો કાનો...	૧૮૧
૩૩ કું આવાં આરદીશરની ગોદમાં જર...	૧૮૮
૩૪ કું “જંગે પરિવાવ”...	૧૯૦

ચિત્રોનું સાંકળ્યું.

(૧) કથાના કર્તા મીઠા કેપ્પુસરે આ. શીટર...	૧
૧ ચેકાણી માણુપખાધ અને ગરાસ્થો...	૬
૨ જરખાનુ ઉપર ગરાસ્થાઓનો હુમલો...	૧૧
૩ હેમરાજ યાસ્ત્રી અને રતનપુરનો રાણો...	૨૬
૪ જરખાનુ કાલીમાતાનો ભોગ...	૪૮
૫ ઠંગો સાથે ઝપાઝપી...	૬૨
૬ જરની જંગલમાં જોઈએતો...	૭૪
૭ જરખાનુ અને નવાઝ કેદખાતામાં ..	૯૧
૮ ખુરશીનો ભયભીત કુદકો...	૯૪
૯ જરખાનુ કીલ્લાની ઘીવાલ કેમ પસાર કરે છે	૧૦૧
૧૦ જર અને નવાઝ ધામધુમ સાથે પરિવાવમાં દાખલ થાય છે	૧૧૫
૧૧ વિનાશકાળે વિપ્રત કુદિ ..	૧૨૫
૧૨ બીમો બીલ અને ખુરશી વચ્ચે જંગમ...	૧૪૦
૧૩ બીસાનું ભયંકર વેર ..	૧૫૦
૧૪ સાધુની ચેતવણી—પારસી કોમ કદી નાજુદ થનાર નથી...	૧૬૦
૧૫ હથીપારખંધ થયલી પારસણી...	૧૭૫
૧૬ જરનો જલ્દીમ કાનો...	૧૮૬
૧૭ જરનું આક્રમણકારક મરણ...	૧૮૮

ને માજ હોજે !

અશોઓનાં ભક્ષાં, શુરાં અને આખાદી કરનારા ફરેહરેને !

અર્પણ.

રેજ ગોવાદ, માહ મેહેર, યઝ ૧૨૮૪ શહેનશાહી,
તા. ૧-૪-૧૯૧૫ નાં દીને બેહસ્તનશીન થયલા મારા
ખ્યારા અશો ધર્મચુસ્ત માતાજી માણિકખાઇ અર્દશીર
ફીટરનાં ન બુલાય તેવા બેહદ અહેશાને
અને ફરેસ્તાઇ ગુણોની અશો યાદમાં,
પારસી બાનુઓની પાકદામાનની
કસોટીનું આ મારું પુસ્તક
આભાર અને તાબેદારીથી
શીર ન માવી
અર્પણ
કરું
છું.

થયાંછ ઈનશાન્યત નજરથી સદાનાં દુર,
પણ છગરની નજદીક છે તમારું સુર.

“ My boast is not that I deduce my birth
From loins enthroned and rulers of the earth;
But higher far my proud pretensions rise —
The son of parents passed into the skies ! ”

અહેશાનમંદ બેટો કેખુસરે.

દોઆગી સેવક,
કેબુસરો અર્હશીર પ્રીટર.

દીખાચો.

—૦૦૦૦—

૧૦—મી૦ હસતમ બ. પેમાસનર બી. એ. એલ એલ. બી.
તે પારસી મહાશયના કર્તા.

આ તવારિખી વારતાના લખનાર મી૦ કે. ખુશરો-અરદેશર ફીટર બાજુ અગ્રહ વાંચક વર્ગને પુરતા આવીતા થઇ રહેલા છે. ગવણના પચાસરા લખાણમાં ખાસ કરીને અસૂલી પારસી તવારીખના ઘણા ઉચકેરનાં પારકેક બનાવેને વારતાના વર્ણમાં યુક્તે આપણે જોયા છે તેવજની પહેલી કૃતાબ “સંજ્ઞાઓ સંપૂર્ણ” આ ‘અમિ જમશેદ’ની કથામાં આજ આશરે ૭ વરસ ઉપર અગ્રહ થઇ હતી. તે મધે તેવજે આપણા હદીમ નવામાનો ઇસનથી પેતાનો પત્રીત મજબૂતની જળવણીને માટે પોતાના વાડી જીજા અને પત્ર દોલત ઠોડી દેશવટો બિામ વીં આ લોદ સરજખીન ઉપર આતી સેવટે સંજ્ઞાઓ તરફ ઠીકામ થવા કતા, તે પત્રીત જુબી મધે બનેલા મમરીબરવા બનાવેને વારતાના ચોદક આકાર માં રજુ કાયા કતા, જે વાંચક વર્ગને બહુ પસંદ પડવાથી, તેવજને ચોડાજ અઠવાડીયામાં જે વારતાને પુસતકના આકારમાં ફરી બહાર પાડવી પડી હતી. વધી તેવજે એજ આપણા અસલ વડવાઓની પાક જુબી સંજ્ઞાઓની સુલાગત લેવાને બની આવે તે મટે અને તેની સાથે સાથે જે પાક આ તથના કેલજાને પોતાને ટોટે બ. ખી આપણા બલા નવામાનો સંજ્ઞાઓમાં બાક ત અવી પડતા પડેલના બાહરે પાકાડ બણી જઈ પાકાડી જોડાઓમાં આપણી પત્રીત કેલજાની જળવણી થઈ હતી, તે બાહરે પાકાડની ચીત્ર સાચની જોખીયા પાથી બહાર પાડી હતી.

હવે મી૦ કે. ખુશરોએ તવાર પછીના મીબ એક એવાજ કોમને લખતા અ સલી પાદમાર ફીરતીવંત બનાવને જોખીયા બનાવવાનાં શુભ હેતુથી આ મ થાણે કોઈકી નવી વારતા વાંચક વર્ગે સનમુખ કાલ જુદી છે. અસૂલી ત વારીખ સુજળ સંજ્ઞાઓ આવી વસવા બાદ જણ સહી રહીને તવાંથી બીજરા ઇ જઈ, ટ્રાવજ આપણા વડવાઓને એક બાજુ સુરત નજીક તાપી નદી ઉ પર આવેલા વરીઆવ ગામમાં જઈ વસશે કતે. ત્યાં નેમને કેવા કેવા કોદેસાઓમાંથી પસાર થતું પડ્યું હતું અને તેના સામ થવાને તેઓએ, અને ખાસ કરીને તેમના બાગુ બાએ ખરી કરાની બહુ ફરી જતાથી પોતાની પક લામાનની જળવણીને ખાતર કેવા પોતાના કાજમા જીવનાં જોમ અ. પવા કતા તે બજે બહુ કરજારસથી ચીતા વાની માં કેખરશરૂં તસદી લીધી છે; અને મને આશા છે કે જેવી રસલી બને અપકાર બમની આમથી વારતા બજે જ મશેદના વાંચકોને માલમ પડી હતી તેવીજ અપકાર આ જમી વ આવે ને બગલી વારતા પછુ જણાશે. તેમની એક મીજ કોશીય જે કુદે અ

જાણના હમાર હેખતાવનારા નામ હેઠળ મળત ધર્મ હતી, તે પણ એવીજ ઠીસમ ની તવારીખના બનાવાને યુદ્ધ લીધેલી વારતા હતી તેને અત્રે છુટી જવી ને હતી નથી.

મી૦ કેપ્તરએ એજ જ એ વરીઆવના બનાવ યીશે એક નાનકડું ચોપા નયું મયે સાલ એ મસગની ખાજના ધિવસે બહાર પાડ્યું હતું, તે મધે તેમની આ વારતાની કેટલીક કડીઓને ખસાલ મલતો હતો.

કર્તાએ લીધેલી રતન પોરની ખાસ શુલકાત.

આ વારતાનું કુખ્ય સ્થાન 'રતન પોર' છે, જ્યાં ગરાસયો રજપુત રાણે રાજ કરતો હતો. તેનું માત્ર કલ્પના ઉપરથી વર્ણન કરવાથી નેહલું વાસ્તવિક પણ આવી શકતે નહીં, નેહલું કાલના કહવાત રહેલા તે આમલા કલ્પાની કાલત તપાસી તે ઉપરથી બની શકે તેટલી તેની આમલી કાલતની અટકલ કરવી એ વાજબી વલણે બેખામ. મી૦ કેપ્તરએ પણ એજ કાલપણબરી રીતી અખસાર કરી છે. તેવણે જાતે વરીયાવજ નહીં પણ ખુદ રતનપુરન હાલનાં ફેરવાયલાં સ્થળની બારે મુશકેલી વચ્ચે અડીઅલ પોડા ઉપર બેસી મુલાકાત લઈ આવી હાં જાતે અવસોડણ કીધેલી વીગતોના સંભાલબરી રીતે ઉપયોગ કીધેલો એવામાં આવે છે. આ 'રતન પોર' નામજ કાવ્ય રૂપ ધરાવે છે, અને તેમાં એક મીઠા-સ્વરના અઠીકની ખાણો ધરાવનાર 'આડીમળ' (Ideal) કસબાને આપણા કલમ દાદા દાદીઓએ વસવાટ માટે પસંદ કીધું એ પણ તેમની હંચા માર ની સમજદારીની ગવાહી આપે છે. કાલનું રતનપોર અસલી રતનપોરનો કાંઈપણ સંતોષકારક ખયાલ આપી શકે નહીં. જ્યાં આમળ રજપુત બીણે અને ગરાસીયાઓની યોદ્ધા વસતી હતી ત્યાં આજે હબસીઓ વસે છે, એ પણ ફેરફારની ચલતી પડતીનો કાંઈક ખયાલ આપે છે. મી૦ કેપ્તરેના રીટાનું અસલી રતનપુરનું જવાન પણ રસીલું છે, તેજ માફક બાજુ રીતે કાલના હબસીઓથી વસાયલું કાલવકીયલ વચે ક્રૂર કામરાંતા ગીમોગીચ આવેલાં કહરમાં કુપડાંઓ તથા તેની આસપાસના બાગોનું અત્રે આવેલું વર્ણન પણ કાંઈકરીતે વાંચવાએલ લાગશે.

દીસપઝીર ચીત્રો.

મી૦ કેપ્તરેના આગથી વાર્તાઓ માફક આ વાર્તાનું એક ખાસ બેંચાણ તે મધિના શુદ્ધ શુદ્ધ બનાવોને લગતાં સુંદર ૧૭ ચીત્રો છે. એ ચીત્રો પાંચમલા અમરીસદ મી૦ હુરંપરે લખનારની કલ્પના મઆણે ફેરવાથી વાર્તાના પાત્રો વધુ દીપી નીકળે છે.

પારસી તવારીખના લુલાઇ મચલા કિર્તિવંત સોનેરી સફાઓ.

કટાક મચળી પારસી તવારીખના ને ને સફાઓ કાલ સંભળના સયંબ વીસીની બગતી પછી બહાર આવવા છે, તેઓ મધે આ વરીયાવની પાકામા નની પારસી જાનુઓને લગતા કાલાણી કીસ્સા નેવા સફાઓ સોનેરી હરે ને ધાયલા રહેશે. એ સફાઓએ આપણી કોમની આમળી કીસ્તીને પાછી અજવાળામાં લાવી બલે જવતી બગતી કીધી છે.

સ્વચ્છ અને પરીષ સદાશુદ્ધિની ખીલવણી કરનારા બનાવોથી બરપુર આ

વી એક કાકાણી આપણી કોમને એક ધણું ભાગદારક વાંચન પૂરું પાડશે. તે તથાથી ખી છે એટલે તેનાં પાંચે તદ્દનજ અવાળી બનાવે ઉપર રહેશે એવા છે નહીં; અને વળી જ્યારે તે પારસી કોમના આગલા માનવંત બપાઈ મમાઈના માકખાનાં સંબીન પાયા ઉપર રચાયતી છે, ત્યારે તો તે આપણુ આજે વધુ ધ્યાન આકર્ષી શેવા વીના રહેશે નહીં. જે સમયે માટે ભાગે પારસી કોમનાં સંસાર વહેવાર અને રે.જીંદા જીંદગીના બનાવોને સકરાવીને આપણી કોમની કાલતને બંધમેસતા નહીં હોવા છતાં ઓરીજનજ વારતા તરીકે શ્રુસાડી દેવામાં આવે છે; તે સમયે આ સાધારણુ રસતો છાકી રહી પોતાનીજ કોમ મધે ખરા બનેલા છતીકાસુ તરફ ફરી એકવાર નજર ફેલાવીને તેમાં પોતાની કલ્પના સકતીથી રસ અને રંગ ભરી તેમને બહુપ્રકારે બનાવવામાં ખરેજ વાર્તાના કર્તાએ ડાકપણુ વાપર્યું છે. આવી નવલકથાઓની શરૂઆત આપણા માયકવાડી રાજ્યના દિવાન સુર મનુભાઈના પીતા શ્રીમંતે નંદશંકરે 'ક.જી પેલો' કબીને શુજરાનની તંત્રીબના કેટલાક રસીક બનાવોને પાછા સુજીવન કીધા હતા, અને તેમ કરી તેવણે મખ્યાત કરી વાલ્મીકી રકેટની જગ-જગદેર નોવેલો નોજ દાખલો લીધો હતો; તેજ માફક પારસી વાંચક વર્ગે માટે તેમનાં અસલી સાદા બાનુ વર્ગના શુરાગણુપણાના, અને તે કરતા તેમની વધુ કીમતી મીરાસ જે પત્રીવૃતાપણું તથા સંસારિક પત્રીગાઈની છે, તે અત્યુક આધારમાં બહાર લાવીને, દીલખજાર વારતાનાં રસીકા વાચકનાં કંબાસમાં રજુ કીધો છે, તેથી ને કીર્તિવંત બનાવેા હવે ધરેધર બહુમાં અરી વાંચણુ પામવા વીનાં રહે શે નહીં. અને તેનાં પરીણુએ સદીએ ઉપરની પેતાનાં બધી બપાઈ મમાઈઓના સંબીન શુલેાનું અનુકરણ કરવાને આપણી આજની અળગાઓમાં ઉલટ ઉત્પલ થાય તો તેમાં કશી નવાઈ નથી.

જખમાયલી જર.

આ વાર્તાનું ઉપનામ જેમ બતાવે છે તેમ તેની નામક એક માન પામી શા બલા પારસી બગીરદાર શેક જાંહઝીરશાહેની મેરી જર છે. એ જવાન બાનુની પાકીઝગી, તેણીની ફેરી, પતિવ્રતાપણું, તેણીની કણ્ઠીની કુકમાં અસલી ધરની બાનુ અને તેજ ખંસાલ આગલા આ દેશ મથેના સાદાં સુમજદાર અને સકળ સદશુષી, એટલે ખરું પારસીપણું બતાવનારા એક પારસી જવાન બાનુનું અલી મગરરી બહુ તેટલુંજ રસીલું સ્ત્રી રજુ કરે છે, અને તેને દીલજીત બનાવવાને શ્રીમંતે કોમશરૂએ કાંઈપણુ ક્યાય રાખી નથી. એ જવાન બાનુ પોતાનાં લગન જેના શુભ દિવસે, જે વળા તેણીનું કોમળ હાઈકું આશાઓથી તદ્દન છળછલ થવું હતું, તે વળા એ બાનુ પાતળી તથા હવસી રાજાના કાચ કેવી રીતે પડે છે અને અનેક ખતના ફોપા અને જુલખાતો પાડવા છતાં પોતાની પાકરામાન બળવવા ને માટે કેવી કેવી બહાદુરી બતાવે છે, તે વાંચનાં આકીનતા ઉગારે બહાર પડવા વીનાં રહેશે નહીં.

ખીજું એક પાત્ર-જે પારસી મરદ બચ્ચાનું છે-તે ખુરસીનું છે, જે જરખાનું સાચ લગનના પાક કોલથી બંધાયેલો છે, અને જે પોતાના લગનનાજ શુભ દિવસે પોતાની માઠાં માઈણુબને રાજા તરફથી દયાથી ઉચકી લઈ જવાથી

નેની પુઠે પાક મનસનીથી મોડી જઈ, સેંકડો વીઠંજણાંથી પસાર થઈ આપરે કાઢી માતાના અમંકાર મંદીરમાંથી તેણીનો બહાદુરી રીત છુટકો કરે છે, તેનું અત્રે આપેલું કૌશલરસીક વર્ણન વાકવાઈ પાકરાવવા વીના રહેશે નહીં.

વાર્તાની નેમ.

ઉપર જોઈ છે તેમ આ વાર્તા કંઈ આજના પારસી સંસારમાં ચીત રજી ક રજી નથી નેન નેમ તો વધુ ઉડી અને મોહાળી ગમતામાં આવેલી હોય છે. આજના પારસીઓની મહેજ ન, પણ બાનુઓમાં પણ કેવા સંગીન, ટપાઉ અને હા ઝુલો હા (કે જ ઝુલોના મતાપવા તેઓ આજવેર ટપી રહી ફરી જા કેમ કતા આજવળી કરોલમાં આવી પડ્યાં છે) તેનો તવારીખ હાથી આજો વાર્તાના રસ અને રસ સાથે અત્રે રજી કપિલો જાણુ છે નેમ મીઠું કેપુરરો શીરર ન પહેલી વારિ આસ કરાને આસક પારસી મરદોની બહાદુરી તથા જવાનપૂર્વિના મરજી રજી કપાં કતા, તેમ આજની વાર્તા મધે તેવજી ઝુખમ કપીને પાસા બાનુઓની પારદામાન અને પતીવ્રતા માટેની જનદે જન અને જનતાં જોગને, કેમને માટે જતીરુપ માન અને મરદોની બધોં ગમ સા વાર્તાના રૂપમાં જુદા જુદા આકારમાં રજી કપિલો છે એ રીતે જોઈવેળા વાર્તા સાથ તવારીખી બનાવો, અને તે ઉપરાંત કામના વહવાઓના ઉચ્ચ ઝુલોની જરવતથી થયેલા માકમાને આજ પછી જીક સીનેમાની શીલમ મીથલ અત્રે રજી કપિલો જાણુ છે.

શુ સીનેમાની કીલમમાં આવા બનાવો નહીં ઉતારવામાં આવે ?

આમ સીનેમાની શીલમ વીશે જાણતાં એક કર ન જાતીએ પાક આવે છે, જે જંગી બનાવો તથા સુકઝૂળી સહાઆને અત્રે આજી કપિલો છે, નેમને શુ સીનેમા ની શીલમમાં ઉતારી દેસ મદેઈ અને કોમકોમ વચે આ આસલી પારસી પાકદા માન અને પારસી હીલાવરીતા ચીતારો રજી ન કરવામાં આવે ? વળી ખીજ કા થ ઉપર એવા કૌશલરસીક બનાવોને નાટકના આકારમાં જરૂરી આવજો તથા મરમાઓ સાથ નહીં બહાર પાકવામાં આવે ? “સ જાણુના સુકુત” વીશેનો આ જાજ એક સીમારસ-પત જ નર્તા મહુપ પારસી મકોબર મીઠું ફ. પે. કરકરના એ એવી બાહેથ બતાવી કતી, કે તે વાર્તાના અને નેતીજ કીમતના બનાવો ને નાટકના રૂપમાં અને અને તો મોટી વીરસ કવીતામાં રજી કરવા તેવોજ ખવાલ કાલ મને આ જંગી વડીલાવના હીલપડી, સહાઓ ઉઠલાવી જતાં છુને છે એ વીરસ કાવમાં એ બનાવો રજી થાને બાવ નાઈ જરવોસલી કવી કજી જનમયો ન હોય, તો પછુ ખચીત તેમને નાટક રૂપમાં કે સીનેમાના ઉકતાં ચીતરૂપમાં તો રજી કરવાનો વખત કેવ નજીક આવશે છે.

શુ આ કીસસો તવારીખરૂપી નથી?

આ “જંગી વડીલાવ”ના કીસસો ખરો તવારીખરૂપી છે તેને કમની કથી થો વાર્તા બખતારે થોને પછુ તેમનાં એજ વીચક ઉરતા નાનકડા ચોપાનમાં માં રજી કપી છે, અને તે જાણે તેમના ચોતાના પાછળ આવતાં “ચરઆતાના જે જોલ” મધે પછુ વીવેચન કપિલું હુવાથી અત્રે મારા તરફથી ઝાંઝું જાણુવવા ની જરૂર નથી.

આજ સવાજણુસો વર્ષ ઉપર અખાખી યીસે સંભળ્યું માં આટલી તો શા હકન મળે છે કે આપણા નવાગાને સંભળ્યુંમાં આવવા પછી આશરે ત્રણસો વર્ષે એ ગ્રુહજાર નગરીમાંથી વીખરાઈને વાંકાનેર, ભરૂચ, વડીઆવ અખેસ વર, ખંભાત તથા નવસારી મધે જઈ વસ્યા હતા ઉપલા હેરાલમાં વડીઆવને ત્રીજી જમા આવી છે તે કાંઈક અર્થેમુચક દીસે છે. પહેલાં વાંકાનેર તથા ભરૂચ પછી તુરત વડીઆવ મધ્ય આવે છે, જ્યારે ખંભાતને કાં ખાખી જમા આ પી છે કેટલાકે માને છે કે ખંભાત અને વડીઆવના પારખી સમય નો સંભળ્યુંના જોરમાં જી નાં છે. ખંભાત માટે તો એટલેવર અખાણી - જે છે કે તથા ધ. સ. ૯૯૦ માં પારસીઓ વસતા હતા, તે જોતાં તો વડીઆવમાં પારસી સંસ્થાન તે અગા હ મધી રહ્યું હોય એ તદન નહીં ના વા જોય નથી.

પારસી અસહકાર.

આ વાતની શરૂઆતજ એક રાજકવારી બતાવથી થાય છે. આને આપણા દેશમાં મહાનમાં માંથીના યીક્ષુજના ફેલાવાથી 'અસહકાર' શબ્દ એક રાજકવારી હથીઆર તરીકે વધુ જાણ્યું આવયો છે, અને તેને અહીંસા સાથે જોડવાથી તે એક ધાર્મિક મંત્ર જેવા થઈ પડ્યો છે. પણ વડીઆવ મધિના આપણા સેક્ટો વસેા ઉપર ઉપાના વડાઓએ જે અસહકાર-અને તે પણ સુલેહબરો, કાંઈપણ મારહાડ કે તેજાનથી નીરાજી-કર્યો કનેા, તે આજ ની ચળવળ જોતાં એક નોખી લેવાજોય ખીના છે; અને રાજકવારી વાળનેમાં અસહકારીજ પારસીઓ કેવી હીમત અને સવતંત્રતા બતાવતા આવ્યા છે તે નો એક અમાનક કામચોા પુરે પડે છે. તેઓને તે વેળા તાપી નહીં ઉપર આવેલા સુરતની નજીસો વડીઆવ કસો રતનપુના મરાઠા રાજાના તાબા હેઠળ હતો. આ વડીઆવ મધિના જરૂરેસતીઓ ઉપર તથાના તુરતના ગાદીપર આવેલા મરાઠા રાજાએ માથાવેરો જેવા એક કર નાખ્યા, જે આપવાને જરૂરેસતીઓએ સાહ ના ખાડી. સેવટે રાજાએ જુસે થઈ તેમની સામે વેર બાંધ્યું અને અનેક પ્રકારનું બીચારાપણું બતાવતા મીડ્યું, અને આખરે તેણે લશ્કર છુટાછુટ તરફાર કરીને પારસીઓ માંને મોકલ્યું; અને આ માટે એકી તક સાંધી કે જે વેળા પારસી મા ડીકાઓ મામતી બાહેર ખાણીપીણીમાં શેતાયજા હોય, તે વેળા તેમના ધરેવાં કુસી જઈ છું-દાટ ધી નેમત ખનુજીને દુખ હઈ તેમને આનંદ કરવા. આવી હીચકારી રીત દેવજનિન કાછડી રાજાના અત્યંત કરવી પડી, એજ આ રજા જરૂરેસતીઓ રીયે તે વેળા રાજા કરવારમ કેવા ખાસ હતો કે આકરી રીતે બતાવે છે પણ વજ તે વેળાના માવડયા પારસી બહારીઓ કાંઈ ખડકાં જાય તેવાં નહતાં. જે રીતે કહીય છરાનમાં તુલની આવેલા સેક્ટરન પહેલવા ન સામે છરાનની સરહદ ઉપર જઈકર જેરચીદ રહતે થી મરદના લેવાસમાં મરદનું બખતર પહેરી ખડી હતી, તજ માફક આ વડીઆવ પારસી બહારીઓ જર, નવાઝ, શીરીન વીચેર પોતાના ધણી દીકરા તથા આપ બાઈના લડાઈ બખતરો પહેરી કબીયાર બાંધીને હામાં રહ્યા, અને રાજાનાં બચર સામે મળતકારીથી લડ્યાં. તેઓએ જોતાં તેઓથી બડયાં કે સામાવળીઓને રીયાં થક થયા નહીં કે આતો બાચકાના વેચમાં પારસીઓ હથીયાર સજ લઈ

વાને બહાર પડ્યાં હતાં! કવે જે પડીએ આ પારસી બહાર નામે રહેલ પા
મવાની અણી ઉપર હતાં, તે વેળા કમનસીબે એક બાદુની કોલાહ માથા ઉપ
રથી પડી ગઈ અને તેણીનો બાલનો અધારે નજરે પડ્યો. આથી
રતનપુરનાં કથમરને ઝગુન આવ્યું કે બહારમાં સામે હારવા કરતાં મરણ બહે
તર; અને તેથી દુશ્મન ઝગુન પર ચઢી વધુ જોડમાં હુમલો લઈ આવવા ક્રિયાજી
હુન અને જોડથી પારસી બાગુ જોડે કહત ત્યાંથી ર.ખી, પણ ઉપરે હાર થતી જોડ
તેજીએ બેભાનરે થવા કરતાં માતને વધુ પસંદ કીધું; અને પોતાની
પતીવ્રતા અને હોમનની જાળવણીનું અતર બહારથી તેમની નજીકથી જ
સાર થતી તાથી નવીમાં કુદી પડી તેમાં કુદી યુધ પારસી નામને મમરર બતા
વનાર આ બનાવનો રોજ માઈ પણ જળી રહે રહે. એ જે—રોજની મહી
નો અને અરસીસંજ રાજનો હતો.

આ કીરતીવંત બનાવ કેટલાં વર્ષ ઉપર બન્યો હતો ?

આ પારસી શીર્ષી જાગવનારો મહાન બનાવ ઉપર જણાવ્યું તેમ કવે રો
જે અને કવે માટે બન્યો. તે તો જણાવ્યું છે. અને તે રોજ માટે કહી પણ
નવસારી તરફ મથકર મથે એ મથકને ઉજવવામાં આવે છે. પણ તે આજ
આજરે કેટલાં વર્ષ ઉપર બન્યો કવે તે કોઈસાધથી કહી શકાતું નથી. આ
જે વરવાવર્ષનું સં. ૧૬૪૬ સુધીમાં બનેલો પશ્ચાત્તો માને છે. જે જમાનામાં તરફ
રક્ત આ દેશ ઉપર આક્રમણ લાવ્યો હતો, તે જમાનામાં એટલે કીશસે સં
જણુ લખાઈ તેની લખમ મથે સહી આગમજ તે બનાવ બનેલો રહેવાય છે.
વળી કેટલાક તો આજળ વળી જણાવે છે કે વરીઆવનો આ બનાવ પારસી
એ સંજણથી નવસારી આવી વસવા તેની પણ અમાઈ બન્યો હતો; અને
બીજાએ કોથી પણ આગળ વળી પારસીએ નવસારીમાં આવવા પછીજ
સંજણ તરફ મથા હતા એવી અટકળ કરે છે. અને તેમ કરી નવસારી અને
વરીઆવના પારસી સંસવાનોને સંજણની પણ આગમજ આગલ થયલા જ
ણાવે છે. પણ આપણને એટલે દુર જવાની થી જરૂર નથી અને વળી એ
તક માટે કોઈ સંઘીન કરણુ પણ કહી જણાવ્યું નથી. પણ એટલું જ કહી
મુગત તો કોઈસાધથી કહી શકાય અને તે પુરવું છે કે એ બનાવ બસ વર્ષની
તો વધુ અગાઉ બનેલો હોવાનું જોડે. આ કોઈ આજથી નાનો સુનો તદ્દાવત
છે? પાનસે વર્ષ ઉપરની જરૂરોસાથી બાગુજોડે આવા અદ્વુત મકરમા કીધાં
તેને બદલે એ એમ કહીએ કે તેથી જાત એટલે બસે વરસ ઉપરની આપણી
કામની અબજાએએ આવા મહાન અમુલ્ય બધી ભોગ પોતાની હોરમતને આ
તર, પોતાની પાકામાનને આતર, જીવનો સાધના બેઠાણથી જમવાને આ
તર, આપવા તો થી શું આ બનાવની અગતયતા, તેના મહત્તવ તથા તેમાં
સમાવશી મમરરી એકી થાય છે? ઉપરે વરીઆવનો બનાવ ઝુબક મેઝેટ
અર જેવા સત્તાવર પોતામાંથી પણ મથે છે આ ઉપરથી તે તદ્દન એ
ક ગરબહાઈ છે એમ માનવાને કદી કારણ રહેતું નથી, બલકે તેનું સમાનય વાસ્ત
વીકપણ આસપાસના સંજોગે ઉપરથી પણ સીધ થાય છે.

સ્વચ્છ પારસી સંસારનું આગલા જમાનાનું ચિત્ર.

આ વાર્તા આજના જરૂરોસાથીઓની રહેણીકરણી, તેમની સંકરસમે, તેમના

સંસારબહેવાર—કંઈમાં, જેથી વધુ સહી ઉપરના એક પારસી ધરસંસારતું' મધ્યુ' અમ્યહુ' ચિત્ર રજી કરે છે. તે વેળાનો એક જરથોસ્ત્રી તેના બાપદાદાઓથી ઉતરી આવેલા હોવા સંબંધિત ગુણો જાળવી રાખવા ઉપરાંત પોતાની સવચ્છ છાંદગી, જે તેના પાંદ મજબૂત થઈ પડી હતી, તેની જરૂરથી આસપાસની વસતી હોંદુઓની જીંદી જીંદી ચાલેમાં અને બીજા વડીલમાં કેવો હોંવા છાપ મેસાડે છે. પરકોમસાળાઓ પછુ પારસી સંખ્યાવત, પારસી દીલકુરાદા ની વખાણો કરે છે. સહીમિા ઉપર બીજા અને ગસસપાઓ વચ્ચે પારસીઓ કેવી રીતે વચ્ચે પાતે પાસે ટોડા, વડી વજીહા જેમની માનદગ્રત પામવા હશે. એ આજના જમાનામાં કાંઈક અજબની ઉપનન કરે છે.

જીંદીનો ખુદ પારસીઓની આગમના કેળલા તરફની જાનફેયાનીની કેવી તારીફ કરે છે તે અંગેના દરેક પારસી બીરતના સંતોષ સાથે વાંચશે; અને એવું પ્રયત્નથી કે પોતાના બાપદાદાઓ એ આવેલો વરસી રાજના પચમીમ તરફના કેટલાક તરફીની સુધારાઓની શેઠમાં તજ્જાતા પારસી જા' મલા તથા મદમો પોતાની એવી નચારક વગાણુ તથામ કરી જાળવી રાખશે. અને ખરા, સંબંધિત, જરથોસ્ત્રી નામને જાજતા સુધારા તરફ પાછા ફરશે કે જેથી કોમની આગલી કીર્તિ જાળવાઈ રહી જ્યારે તેમાં વધારે બાવ, આજે તે માત્ર કંઈક જરેક, કંઈકમાં 'મેટપીટ સોટપીટ', 'કંઈક જોજીયા' ની આખી પછીમાંજ સુધારા સમાવણા કેટલાક જાપીટી દેશતના દર ઉપર બેઠે લાગી માને છે; અને તેમાં તેમણે અલગ બોડા યથા તે પછી તે સુધા સની રોંચને ધુમા ! આમજ અલગતા બાલ બોડાવવા એના જેવું અપમાન બીજું કશું નહીં અજાણું, બહારે દુહતા જે બાલ ઉપર આજુ' મામને મામ આ પી ફવાના બનાવો પછુ જણાયલા છે. પછુ આજે ! હા આજે તે એ પાંચ કે પચીસ પચાસ બાલકુ' પછુ આખી કુછને અલગતા અલગતા ઉતસવવા અને બોડા ડા બોડા જનતા કે ખરા માડા સાકમાં કે બીજવાન એડીસદરમાં ખપવા, પછી કુછ પર તોવ દેવાને તેમને મોકોજ કયા મલે, બહારે સાચી મગદરી ખડી કીસમના માકમો કરવા માટે માનવાને કારણજ કયા રહે !

પાકદામાનની જાળવણી.

પોતાની જાજની જાળવણી માટે એક પારસી બાનુ કેવાં કેવાં દુખો સહન કરે છે, અને સેવટે પોતાનો જાન પછુ જરવાદ કરવાન સેજવાર વધુ અમ્યકા તી નથી એ આ વાતનો ખુદચિત્તરેલો પેડો છે. વાદ રા-તુ જાહએ કે આ કાંઈ એકલોકકે પારસી બાનુ પોતાની પાકદામાનની જાળવણી માટે પોતાનો છવ પછી નાખતી નથી, પછુ એક - ૧૫૫ કસબાની તથામ પારસી બનુમિ પોતે કથી ચાર જાપી લડી લડીને યાદી જવારે તેમને દુનમનને વચ ચાલોને વખત આવશે. એ તેમનાં ટોબેટોનાં એકીવેળા એન્ગીને પોતાના ધણી દીરા કે બાપ બા હને આવવાને માટે થોભવા લીના, આવાં અરદુપ્પર માતાને પોતાનું હાક મંડ સડીર બેધક નીકરવણે અને વગર અમ્યકામિ સોંપી દઈ તે મીનાઈ જેકાનમાં સુખરેપ થવાની અથા રાખવાનો દુનવાની તવારીખમાં જહુજ જરથે જાનતો જતાવ, અંગે એવામાં આવશે. આજ જહુ દાહેશ ઉપર અનુમંદ થશે. ની મોકોળી પારસી વસતી મધેની જે અજાળાઓ રાખવાઈ ડાવર ઉપરથી

પાતાની પાકામાનની ભંજવણી માટે પડી મરવાના બનાવે કોમમાં તેમજ ચહેરમાં જે હાકાર મચાવશે હશે, તેની ચાક કરતાં આ એક નાનકડા પશુ આ આ ઠોલાની એકેએક અળગા મરણના સામ પડી રહેવા બાદ આખરે કાંઈ બાજુ બનતાં, ઘુસા કે જવાન, નાના કે મોટાં એ સર્વે જાનુઆરી મરવાને તૈયાર થાય છે, એ કાંઈ જેવાં તેવાં કચ્છારસીક પશુ સ.થે સાથે વાખવાખી પેદાર વનારો બનાવ નથી, એવા મગરીબરથો કાખલો સદા પારસી તવારીખમાં સોનેરી હાંફે જળવાઈ રહેશે. એ જનાવ આજ પોડા વધેવર લ મહમદ દહાઈ ગયો હતો. તેને બહાર કાવવામાં કોમના હિતારથી આજ એક ખરી સેવા બજાવી છે; અને હવે તેને ધરેધર મીઠા બનાવવા અને મહોડે મહોડે અન્નાની કાલતાં આલતાં સર્વેને બાંધે દેવાને રજુ થાય છે, તે માટે તેના કરતાં મીઠું કે ખુશ રીતર તેમજ તેને મસીધતા આપનાર આ જ મે જ મરીદ' થવના કોમ તાકયા ઉપર મનવામાં હું નહીં ખાતો કે મારા અધિકારની બહાર જતો હું.

એવી એવી પારસી દસેની કાઢાણી જે એક કોમના સદસ્યો વધારવાને હિત મ યોગક પુરો પાડે છે. એવા જાતી બિઅના અદભુત બનાવે એક કોમના ટકાઉપણના પુરાવા અને કચ્છા પુરા પાડે છે.

આવા માહરમો કેમ બની શકેલા ?

આ વાર્તામાં રજુ થયેલા તવારીખની હિસ્તામાં નોંધાયેલા અદભુત બનાવો જમાનાઓ ઉપર બની ચક્રા તેનું કારણ શું ? ક્યાં વાંચજી અને ક્યાં શીક્ષણની અરકતથી તે બની ચક્રા હશે ? જે જમાનામાં આજ સુદીઓ ઉપર એ માહરમો થતાં હતાં ન જમાનો કાંઈ કાપાનો કે એ પડીઓ કે નસુસપેશોને જમાનો નહોતો. તે વળા ફેરફારના સાહીત્ય જેનું કાઢું ન હતું, અને તેનો આવજો માવજો તો નહીં જ જેવા હોય. એ જમાનો તો આ હોંફે દેશના અધિકારના જમાના જેવા લેખાતો તે વળા જે કાંઈ પુસતકો હોય તો તે બહુ માટે બાબે માત્ર ધર્મને લગતાંજ પુસતકો, અને તે પશુ હસત મેથો હતાં, જે એવી બાયામા અન્નાવલાં હતાં કે તેમનો અભવા ભાગ્યે જ્યાં હોના કાપા ઉપર મણાવ તેટલા પારસીઓએ શિથિલે હશે. પશુ તે મસુલ પાક મજહૂબી કેતાબોનો અરક તો પારસી કહ્યામાં આમજ ચક્રા સુ.થો હતો. પાક જરથોસ્ટ્રી મજહૂબના સળ કાનુનો તો દરેક જરથોસ્ટ્રી જન્મતાં તેના પાતાના લેહીજમા ભેળાતાં ભેટે; અંટયે પછી એવાં નીરમજ આતમીક શીક્ષણ જે માતાના કુધ સાથે એક જ-થોસ્ટ્રીને મળતાં તેજ માત્ર એ જમાનાનું શીક્ષણ હતું; તો એ કે તે બુદ્ધી કે માતેબર પણમાં કાંઈ જેનું તેવું નહતું. ચિરાં ધર્મિક શીક્ષણ જમાનાઓ પર પામ્યા અ પણા સદા ભેળા સાંભસ સંકર મા પુરવેનો પુરાવો તરફથી આવો દેહને ભેગ આપતાને આજુત બનાવ અને એ તદન માનવા ભેગ છે, અને તેટલા માટે એ સપણ આપણા પાક જ થોયતી કલાઓ કે જે મધેવી સમાવણી નીની થવી પશુ ફેરવાન કે સધરી થકે એવી ચંક્ર સંખી ચક્રા નહીં તેનેજ આમારી છે જ્યાં સુધી આએ પાક મજહૂબ તરફની અનદેશાની આશ્વ રહેશે ત્યાં સુધી જરથોસ્ટ્રી કોમનો અપચતે દહાડે થવી આવનાર નથી; અને મસુલ આવતાં " જમે થરીઆવ "

માં જાણવાઈ રહેલા મમરી ભયાં બનાવો ફરી બનાવને કાંઈ પણ મકારનો અસંભવ હોયતો નથી. બહાર નેથી પણ ચઢતા મકારના બનાવો તે પાક અહાર મહાદની મહા અને જરયાસુધી દીનની જરકતથી બનાતા રહેશે એમાં જરા પણ શક નથી.

“પારસી કોમ કહી નાણુક થનાર નથી” — શુરા પારસીઓ જરામાં મરતા.

એક ખરા હીંદુ યોગીએ આ વાર્તામાં જે અમમયેતી કરી રાણાની શુધી દેઢાણે લાવવા માંગી હતી, તે જોઈથી તે જમાનામાં તેટલીજ આજે પણ સાચી છે, એમ બતાવવા હું તે યોગીરાજનાજ શબ્દો અન્ને રજુ કરીશ. તે હીંદુ રાણાને સમજાવ્યું આપે છે કે:—“પારસી ભત આગનીપુજક અને સુર્ય પુજક તરીકે ભયુતી થઈ છે. જેક પુરાણા કાળથીજ આ મંત્ર પત્રીક સર્વવ્યાપક મહાન તત્વની પુજા કરતી આવી છે. આગની અને સુર્ય ની જોરાવર શક્તિનો જીવન અશ આ પૃથ્વીની દરેક વસ્તુનાં કે માણીમાં હસતી ધરાવે છે, જેમાં સુખય તો મનુષ્ય આવી જાય છે ખુદ આ અપ્પી લ જમતની હસતી અને જીવન આ મરજીની શક્તી કહેા. આ તેને દેવતાના નામથી કહેા કે પારસીઓ તેને ચઢક તરીકે ઓળખે, તેની પુજા એક મંત્ર હજારો વર્ષ સુધી ચાલુ કરવી આવી હોય, તે પછી તે મંત્રએ કેટલું બહુ આત્મિક બળ પેદા કરવાથી, તે મંત્ર ઉપર તે શક્તી યા દેવતા કેટલા મશન હોવા જોઈએ, અને તે શક્તી કે દેવતા પોતાના વક્ષસર માનીતા પુનરીએ ઉપર દેવા એમ, લાગણી અને પોતાના અણુક બળથી તેના ઉપર પોતાનો બળવાન જગ્યાવનો હોયે, અહોનીય રાખતા હશે, તે વીચારવું કેવું સહેલું છે?” (મકરજુ રજુ.)

ખરેખર પારસી કામની અભાર વેરની હસતીની અને તેની જાહેરાલા હીની આવી ઉપલા પરકામના યોગીનાસોનેરી સુખનોમાંજ મળી આવે છે.

* [યોગી પારસીઓને આતમ્ય પુજક મણે છે તે સાધારણ વીચાર કેવા લુભ ભર્યો છે, તે ઉપર ટીકા કરતાને યોજવાને હાલ જરૂર નથી.]

આ યોગી રાણાને ચેતવણી આપે છે કે જે વળા તે અગની પુજા દોને ઘું દમા અને ફરવાથી નાશ કરવા તઈવાર થશે. તેજ વળા તેઓ ઉપર મશન રહેનાર બળવાન અગની વાય આગમાનાં વેરને લીધે નબળાં પડેલા અગનીને ઐકદમ છુલવી કાઢવાર કરી નાંખશે. આ પણ ચેતવણી ભારે ખરીજ પડી છે. તે રાણાના હીજુપસ્તી ભયાં ફજમાં આપણે જોઈશું.

રાણો ઉપર પારસી મરદોને બહુ જાગુએને પોતાની સામિ બળતવારીથી લડતી જોઈ મોઢી પડ્યો. “રાંદના મારવા ફાક મવા” મારા બહાદુરો આપણે તો પારસી લીએ સામિ લડીયા છીએ પુરય કાંઈ છેજ નહીં?”

એક પારસી માતાને પોતાના ફરજંદને બોલે.

વાર્તાની જાહફર ફરેશતાઈ અસલતની નાવકા જર-પોતાના નાના પ્યારાં બાળકને માટે પણ જીવવાને પોતાની હોરમતને અતર ના પાડતાં ને કહે છે તે

એક પારસી માતા કેવી હેતુએ તેનો અવાજ બાપે છે. તે નીચેલા સમ-
દોમાં જણાવે છે કે:—

“જો મારા અચ્ચ ફરજીબ આંતર છડું તો તે નાચીશીના માટા કબંક સાથે
અને કુકું, પાક મહદળ અને ધરબારના નાચના મહાન ભેગે; પણ તેનું
આમંદે પરીણામ શું બાવે? અકસોસ! મારો ભેટો મોટો થઈ ખુદ પોતાની મા
વતરને ફક્ત એક જાળકના પયારને આંતર બાપેલા કુકું, પાક લાકર અને મ
હદળના ભાગને માટે અસ આંતરછુપી પીકકારે? હા, તેની માતાનો આવેલો
જીજીન હેનાહ કદી માફ નહી કરે. જ્યારે જીજી તરફ એક કીરતીવંત લલત
અલાવી માંતને યરછુ ધવામાં ખડી નામનારી, ખાનદાન અને સાચું
અંતઃકરણ ધરવાર થાય છે. તે કદીયે કારણજી જ્યારે નાની કીડી
જેવીની પણ સંભાળ થે છે, તો શું મારા માવતરના હાથા વચરના કમનસી
બ મેટાની પરવશી નહી કરશે? મારા પયારા મેટા ફક્તમ-તુ કીલ સાંત મને
મીઠી કંઈ કાઢ, તને તે કારણરને સવાળીન કું કવે છે.કું.”

આ તે પારસી માતા! તે પોતાની અને કામની હેરમતના જાળવામાં પોતા
ના મેટા તરફના અખુદ પયારને ટોલીને પ્યાર કેવો કબકો ભેવજન ધારે છે?
આ જોઈ કયા જરયાલીની છાલી ન ખીલશે!

પ્રવીર સ્વચ્છ છંદગીના નસુના.

આપણે જોઈ છે તેમ આ વાર્તા ઇંગ્લેન્ડ એક પારસી વાર્તા છે. તેના
જોકેએક મહરજીમાં પારસી ખાસીયત, પારસી પ્રતીતી, પારસી આચાર વીચાર
ર અને કમલા પારસી ખમીરની કાંઈ ને કાંઈ પ્રધાનીતી અચુક આકરવા મ
લી આવે છે. આવી છંદગી આજના કહેવાતા સુધરેલા પણ અતી જડવાડી
જમાના કરતાં કાંઈપણ મકારે ઉતરતી નથી; બહુકે સાચુ કહીયે તો
અનેક સંગીન જાનતામાં એ ભલાઈએ ચડતી છે. એવાં એવાં પ્રવીર સ્વચ્છ
છંદગીના ચિત્રે જોટલાં આપણી કામ સનસુખ વાર્તાની અસરકારક આરકત
થી રજુ થાય તેટલા કામને કાપડોજી ભજવે.

સાહેબાતના બે—બાહા!

“જ” બે વરિયાવ”નાં કીસ્સાના તવારીખી અસપક્ષા બાબે એકવાર ફરીથી બિલવાની કહે જરૂર રહી જ નથી. આ માન્યતામાં આરા નાનકડા ચોષાનસમાં (કીસ્સે જ” બે વરિયાવ) મેં કેટલાક પ્રસંગોની સાકલત ઠાંધી છે, જેમાં નવ સારીની ૨૦૦ વર્ષ ઉપરની યુની “ઘાણાપોથી”માં પણ “વરિયાવા બેહુદીનો” ની બાજુ”ની નોંધ જળવાયેલી છે જે આસ લગાન મેં અવાજેમ માન્ય છે. વળી આપણા બુઝાર્ને સકાશર રાંઠ છવનજ જ. માદીમિ આ સાકલતોને વધુ રોકા આપનારી એક સાધ કરી છે, જે ૧૭૧ વરસ ઉપરની લખાવથી “કુતામે કશન મસતન” નામની ચોપડીમાં ફાલ્ગુ ૧૧૦ માં “માજ વરિયાવ” કિમે નાચેની નોંધ છે, તેના ઉપર છે, જે નોંધ નીચે ધુજળ છે:—

“જેજ અરસેસંમ, માહ ફરવરદીન એણુ દન બાજ વરિયાવની યુજાત માં આવ પછી મરામિઆ તેની બાજ અરસ ફરસ થરપી.”

આ માન્યતામાં વધુ અજવાળું પાડનારી એક અધ્યક્ષ શ્રી શ્રી. મં. કે શાહજી “સાહે જરડુઅ” નાં મારમ ૧૯૨૨ ના અંકમાં લખી છે

“જ” બે વરિયાવ”નાં કીસ્સાનો કુંકસાર એવા છે કે વરિયાવ કસનાનાં પા રસીઆ સાથ રતનપુરના ગસસીયા સરકાર સાથ કર બાબે અટપડ થઇ, જેથી એક વેળા જવારે પારસી મરદો કસના બાહેર ઉભણીએ લયા હતા, તવારે ગ રાસવાઓ તેનો લાભ લઇ મામ છુટવા વરીયાવ ઉપર દુદી પડવા; પણ આની બકાદુર પારસીઓએ સમસ્યમકતા વાપરી મરદોનો લયકરી પોલાક પેટ્ટી મે કે યુખવલી (ધાને લગવક પુરખો) બાંધી દુસમનો સામ બાથ બીંડી તેઓને લગભગ ઉઠાવવા, પણ અકસમાતીક એક બાનુની લડતાં લડતાં કોલાહ માંયાં ઉપરથી ઉડી મડ, જેથી બાનુઓની જાતી જજાઇ મડ; અને મરાસમો ઝનુ ની જની લડવા, જેથી કંઈક પારસીઓ લડાઈમાં કતલ થઈ લારે બાજીનીએ એ દુસમનનાં હાથમાં કેવ પકડાઈ કાજ છુટાવાની ધોસ્તીથી, પાસે વહેતી તાપી નદીમાં ન”આવી દઈ જન જાકવા.

આ કશ્ચારસીક પારસી તવારીખનાં બતાવને યુજ પાઠો મળી તેનાં ઉપર કલ્પનારથી ઘલપડીર પણ કશ્ચારસીક હમારત ઉભી કરવાની આ મારી રીજ અદના ફોસલ છે:—મારી આગથી મે કોસેકોને (“અંબજનો સમુત” અને “કુલે અજલ !”) આપણી કોમે સારી ઉલદ અને લાગણીથી આવકાર આપ્યો હતો.

મારે બહી” યુલુ” જજાવડુ” એમયે કે મારી આગળી મે તવારીખી નવ લકવા તથા ફાલની આ કોસેકને ખરી તવારીખ તરીકે મનાવવા કે અજાવવા મેં કયે હસારો પણ કયો નથી. એક તવારીખી નવલકથા અને ખરી તવારીખ વચે ખબીતજ કોમે તફાવત હોય છે એમ સહ કોઈ સમજ શકે.

હાલનું રતનપોર.

આ તવારિખી કથામાં ઉપર દર્શાવેલા પારસી ઇતીહાસનાં બનાવ સાથે સંબંધ રાખત એ જગ્યાઓ છે, એક તો વડીવાવ છે; એ સુરતથી મધુ માધલ દુર આવેલું છે તેની મુલાકાત સેહેલાપથી લઈ શકાય છે. બીજી જગ્યા રતનપોર ગામડું છે. અમારે તે એક શહેર હતું, અને મરાઠવા રાણાનું મથક હતું. આ શહેર બ.વે. આ વર્ષનાં કંઈક વર્ષનું આપણમાં આવ્યું છે, તેમજ કેટલાક બનાવો ત્યાં બનતા બીજારવામાં આવ્યા છે.

અમદાવાદનું રતનપોર શહેર એ નામ પામ્યું છે, તે હાલ પર્મા હતું તે સોમ પુ. મુશકેલ બંધ હતું. પોટ જોડીય માધક કે નાશો કે એડીયર તેની કાંઈ ખબર કે પતો આપનાજ નથી. પણ એક નશીબવાંત સંજોગ હેઠળ તે ક્યાં આવ્યું છે, તેનો પતો મને મળ્યો હતો. હાલનાં રતનપોર મામડાની મુલાકાત લેવા અંકેશ્વર થઈ રાજપીપલા સ્ટેડી મેટર જેલ રહેવામાં એકી “જમડયા” ક્લેશને ઉત-પુ, અને ત્યાંથી જ માધલ અંદર “રતનપોર” ગામ આવે છે. અંકેશ્વર તરફ છે ૧૯૨૧ નાં અક્ટોબર મહીનામાં ગયો, હાલ મને કહેવામાં આવ્યું કે જમડયાથી રતનપોર જવાનો રસ્તો વાતનોજ વરસાદ જવાથી ખીસ્માર હાલમાં હતો અને મુસાફરી કરવા લાયક ન હતો. મારો ઠરાવ કંઈપણ રીતે પુરાણા રતનપોરની મુલાકાત લેવાનો હોવાથી, આવી મુશીબતોની જોઈ કશર ન રાખતાં, એ મને માડાંની સમવડ નહીં મળે તો પછે ચાલી જવા પછુ તેવારી કરી; પછુ રસ્તો બહુ ઈર્ષાત અને જમડયામાંથી હતો એમ કહી મારી ઉલટ ઉપર કંઈ પાણી નામવાની કરી ડોશીય થઈ; પછુ નશીબદેવીએ મદદ આપી અને રતનપોર જવાની ઉમદા સમવડ કરી આપી! પણ મહાન પહેલવાન (!) ડોન કે બીકેટ ઠનાં તોખી મોની નયલનું એક ઉમદા થોડું મારે માટે સોંપી કાઢવામાં આવ્યું, જેને જવારે પેરાખાનામાં દય લાત મારે તવારે તે એ દમલાં ઢોડી મારા ઉપર ઉપકાર કરી અટકી જવું! એક તરફ અક્ટોબર મહીનાનો સખત તપાસો અને બીજી તરફ રસ્તાની બીસમાર હાલત, તેમાં મારા રહેની છોડી જેવી અકષ કે. ઇબી કંડા અવાસનાં માણસની જોરજોડો છેડો લાવે તેમાં હતો, નાની નાની ઝાઝાખરાથી અરપૂર દેશમાં કાપી બનાવેલા રસ્તા અને આસપાસની ખુશ તુમાં જંગલની સીનરી વચેથી પથા થઈ, આખરે સવારે ૧૦ વાગે નીકળેલા અપેરે ૧૨૧ વાગે રતનપોરની ખાડા ઝોળાંની રતનપોર ગામમાં મારે હાલતમાં જમર સાથે દાખલ થયો. ગામમાં વરુલી જોડ અને ખચીત અખાવમાં લાગી-તે હજસીઓની હતી! પ.છળથી જામને એડીયરનો પોયો ઉઠાવતાં તપાસ કરતાં જણાયું કે ૩૦૦ વરસ ઉપર સુરત, અદ્ય વચેર બંદરનાં દરવાજા ફાલમાં માં મુખ્ય બાજે હબની લગવડનાં તેમજ વહાવવાનીઓ આગેવાની હતી; જે થી જવારે તેઓને દોર અલામ થયો, તવારે એક રાજપીપલા સ્ટેડનાં બીજા નાં જંગલમાં કાંઈ વસવા હોય અજનાજોડ હતું. લાંબા વતનીઓ તરફ ગરાસવાઓ હોય એમ માની, ખજર કાઢી પછુ ત્યાં એક પછુ મરાઠવા ન હો, એમ ત્યાંનાં હજસી પટેલે જણાવ્યું. આગલાં રતનપોર સેકરની ફસલી

ની ભાગ્યેજ કંઈપણ નીચાની કાલનાં રતનપાર મામમાં નજરે પડે છે. કહત અસહનાં કુવાઓની હજી સુધીની હસતી તે જગ્યાએ અગાઉ સાચી વસતી હતી તે ની અવાજી પુરે છે. જાણી કાલે ત્યાં કાલ અને કામરનાં ગીચોગીચ અપેલા કદરનાં હજીસીઓનાં કુપડાં નજરે પડે છે.

ત્યાંનાં હજીસીઓએ અને ત્યાંથી પાંચ ફરસાં દુર અવલી ‘બાવા ધાર પીર’ ની કબર જેવા આસ બલામણુ કરી, આથી કેટલાક હજીસીઓ, જેઓ પાસ કોણાના કે જાડી દાંતો વચ્ચે કહને કંઈ ભવાવમાં સાધનો હતાં, તેઓ અને માર્ગે જતાવવા સાથ આવવા, બપોરના એક વાગે પીરની કબર એ ટેકરીને મથાળે છે તેની યુક્તકાલ લીધી.

અકીકની આજીવ.

આ ટેકરી અને તેની આસપાસનો ગીચ જંગલોવાળો પ્રદેશ ‘રતનપારનાં અકીક’ પથરા માટે છેક પુરાણ કાળથી ભણીતો હતો. રતનપાર નામજી એ યા અકીકનું બીજું નામ હતું. તે ટેકરી અડતાં પહે પગ સાતા અને બીજા રંગનાં પથરાના કુકડા નજરે પડે છે. યુદ્ધ કાલનાં અંગતનાં કહેવાતા અકીક પછી રતનપારની આજીવમાંથી કાઢેલાં કહેવાય છે.

બાવા ધાર પીરની કબર.

એક ગીચ જંગલમાંથી થઈ ટેકરીની ટળેડીએ પુઝા કે ઉપર જવાનો સાંકડો માર્ગે જનાવેલો જણાયો. તે માર્ગને અડખઅડી ફરસ બંધી હતી છે, જેની કાઠીઓ એક વેળાનાં ટેકરી ઉપરનાં મખવાત માલજી દેવીનાં મંદીરનાં માધકામનાં પથરા છે! તેકરીક કાઠનાં જણાવણું કે એક પવિત્ર યુક્તકાલનાં સાધુએ માલજીદેવીનાં બેડું—કોટકના દોરનો નાવ કયો અને સુતિના પવીત્ર પથરાની મર્ગમાં ફરસબંધી જાડી હતી. તે સાંકડી આ ટેકરીને મથાળે, મંદીરના અંદરથી ઘાટે દુર એક કબર છે, જેને ‘બાવા ધાર પીર’ કહે છે, તે કબર એક સાધારણ સાદી યુનો ધાગેલી જગ્યા છે, પણ આ કબરની જગ્યા એટલા માટે તે તરફ મખવાત છે કે ત્યાં એક કહેવાતો અમતકાર છે. આ કબરથી ૧૦ શીટને છેડે એક ‘રામન’ જાતનું ઝાડ છે, જેની ઉંચાઈ આશરે ૩૦ શીટ હશે. તે ઝાડનાં લગભગ ૪ શીટ વચાસનાં થડમાં એક કંદારોકા આકારનો લંગરોગ ખમિ છે, જેની સાથ અમતકાર યા બાવાનાં સતતની વાતો જોડાયેલી છે.

પીરનો અમતકાર.

ત્યાંના રખેવાલ હજીસીઓ કહે છે એક ધારેલા યુનેઈગારને સનાન કમવી ટેકરીને મથાળે આવવાનાં માર્ગનાં છેલ્લાં પગડાં આમળથી એકસ દિશા કરી પેલા રામનના ઝાડ આગળ ચલાવી લાવવામાં આવે છે, અને તેનાં અંતમાંથી પસાર થવા કહે છે. અમરજી તે સખસ યુનેઈગાર હોય છે તો પેલા ખમિ તેનાં ચરીરનો વખલો બાબ પસાર થતાં એકદમ સંક્રામણ જઈ પેલા યુનેઈગારને જાડી થાય છે, જેથી તેના યુનોક પુરવાર થાય છે! આથી

ઉલટું જો તે આસાનીથી આ કસોટીમાંથી પસાર થાય છે તો નીરદોષ કહે છે આ ઝાડનાં ચમત્કારની વાતો ખરી હતી, જોય અને ખુદ તે તરફનાં એક કેળવાયેલા પારસી મહત્ત્વે ખાતી આપી હતી. મને જોય પણ જણાવવામાં આ વધુ કે યુનાઈટ પારખવાની આ વીચીર રહીમાં હલનહાર અતેજ થવાથી સરકાર તરફથી તે રહી આજ ૨૦ વરસ થયાં બાંધ પાડવામાં આવી છે; જ્યારે ત્યાં નાં હુબસી રમ્પેવળો આ ખરી આજત હાલવા જણાવે છે કે દુનિયામાં હલનહાર બદલાયીપણું વધી ગયું છે! જોય જાવાએ જાવાબમાં આવી-હઈયું, કે તે હવે ચમત કાર દેખાવા ન પુણ્ય છે! તોપણ હાલ બોજી રીતે જાવા ધોર પીરની જમારતનો મહીમાં જાળવી રાખવામાં આવ્યો છે. હવે શક હેઈળ આવેલા યુનેઈઝરને પણ અને હાલમાં બેડી પહેસાથી કબર તરફ આશરે ૩૦ પમલાં દુરથી આથી આવવા કહે છે, અને જો તે નીરદોષ હોય છે તો તે બેડી કબર નજીક તે મા જુસ આવતાજી પુડી બાંધ છે! આ રહીમાં ચમત્કાર થાય છે કે નહીં તે જાણે મને સંતોષકારક જવાબ મળ્યો ન હતો. ૬૨ વરસ આ ટેકડી ઉપર જોરસ ભસાય છે.

ખાજા ફરતાં ખાસ અફલાતુન રહે ખચીતજ ને કલાક સ્વારી આપી પુર તો જોખરે કડી જાણે ૪ વાગે મને “જમાડખ” પહેંઆડખ, જ્યાંથી ના ની જોન મારફતે આંકસેખર જાં રાતની માડીએ ઝુંબડ માણુ ઝુંબડ.

મારી આ યુસાફરીનો હેવાલ લખવાની ખાસ મક્કસ આ છે કે જો એક તવારીખી વાતની લખનાર પોતાની કથામાં આપેલા રચનાની પાતે જોતે યુ લાખાત છે તો પોતાની કથામાં ખચીતજ રસકસ અને ઝમક અને જળવાઓ નાં વચ્ચેનાં સમાધાને અંચ હાખલ કરશે, તથા તે જળવાઓ સાથ જોડાયથી ફતહવાઓ તથાના વતનીઓનાં મોટેથી સાંભળી લઈ પોતાની કથાનાં કબખીત બનાવો સાથ તેનો સંબંધ જોડી દેવાથી કથાનો રસકસ અને ઘલપડીરતમાં મોટો ઉમેરો થાય છે.

“જો વરિયાવ” નાં તવારીખી બનાવને ઝુંબડનાં જરથોસતીઓમાં લેની ફેખીલી લાખકાત યુજ્જ સારી રીતે ઉજવવા માટે આ લખનારે પહેલી પહે લ શરઆત કરી હતી, જેનાં પચીજાન ઝુંબડની ભધીલી જયન કમીટીએ તો ૧૯૨૧ ના સાલમાં ખાસ જયન લેમજ યાનુઆરો બનાવ કર્યો હતો, અને ખાસ ખીજ બાઈ રથસ્તાર ખંડળવાળો બેકમન સા. જનાથ સાથે મળી તેને ઝુંબડ અને નવસારીમાં ધટતી બંબીશકથી પાળવામાં આવ્યો હતો. ૬૨ વર્ષ (ફરવરદીન મહીનો અને અરસેસંગ શેને) તે બનાવનો ઘવસ આવે છે, અને હવે એક ફરતાં વધુ ટેકાલુથી ઉજવવા માટે તેવારીએ થાય છે, જે જોય ખ ચીતજ ખુશાલી ઉપજે છે.

એક સારા નચીયત દુનાર બનાવની અસર ઉધરવી યિહોદમાં સારી ઉપ જો છે. તેનો ખુશાલીઓ પુરાવો તો એ હતો કે ૧૯૨૧ ના અક્ટોબરમાં જો વરીયાવ જાણે પહેલવહેલી ઝુંબડમાં ભગુલી થઈ તે પછી ફક્ત ૧૫ મહીનામાં એકસ ૧૮ મી નવેમબરે જ્યારે ઝુંબડમાં પારસીઓ સામે હુલડ

થયું તે વળા—તે જાગૃતિની અસર હેઠળ ધણી જરૂરોસ્તી બાનુઓએ અજબ હિમત, જુસ્સો અને જોમ બતાવ્યા હતા, અને અથો પાકઝાદ પરિવારની બાનુઓ ની માફક જો મળાદા બદમાશ કુલ્હાઓરોથી પોતાની હાલત કબસ યામ તો પોતાની પાકદામાન ખાતરે જનનાં જોમ આપવા પણ તેવાર બની ગઈ હતી.

આશા છે કે આ મારી તવારીખી કથા પાસથી બાનુઓમાં હિતસાહ અને સાચી જાગૃતીથી વંચાશે, અને જો તેમાંથી તેઓમાં જોમ હિતકારીક તનદોસત સંબંધો અને ધાર્મિક જુસ્સા ખીલશે તો મારી આ અદના ફોરીશ ફતેહમંદ નીવડેલી ગણીશ.

બાલારામ ભેડિ, માંડરોડ, } ટીપ્પુસરો અરદેશર ફાટર.
 યુ'બઈ, તા. ૧-૧૦-૧૯૨૩.

જંગે વરિયાવ

યાને

જખમાયલી જર.

(પારસી બાનુઓની પાકદામાનનો તવારીખી
કરણારસીક કીસ્સો.)

(૦)

લખનાર—શ્રી ૦ કેમ્બુસરે અરહેશર શ્રીદર.

(તે “ સંબલુનો સપુત, ” બાહરોટ-સંબલુ ચીવયુક્ત બાહર, “ કહે અજલ ! ”
“ બાહરોટ પહાડ ઉપર શોધબિાળ ” તથા “ કીસ્સો જંગે વરિયાવ ” ના દુકરતા.)

મકરણુ ૧ છું.

“ રતનપુરનો રાણો ”

તેની સામે પારસી અસહકાર.

સુનો દારુતાને જંગે વરિયાવ,
સુનો પારસલુતુ ઘેરે ફરીયાવ.
આપેલા પાકદામાન કાળે બિામ,
કરાવેજ ફાકી જીગર પારે શોક.

ઈરાનમાં હજારો વસંતી કદામ જરેપોસ્તી સહતંતત ફના થયા પછી
ઈસ્મી સનતી ૮ મી સદીમાં પારસીઓ કોઈમાં આવી સંબલુમાં ફરીદામ થયા
પછી, ૪૦૦ વર્ષે વસ્તીનાં વધવાથી તેમજ વેપારવલુજને ખાતર સંબલુ
એકી તેજી વીખરાવા લાગવા કતા, કેટલાકો ઝંઝરાતનાં શહેરો બદલ, અ-
નાલ, અફઝેલપર, નવસારી, વાંઘનેર, અને વરિયાવ જઈ રહ્યા કતા. જે
રોજી કામજો તલુકાના વરિયાવ કસબામાં જઈ વસ્યો હતો, તેમાં આ કથા
નાં બનાવો બને છે. ત્યાં વસ્તાને કંઈક ઠ સદીઓ પસાર થઈ મજ હતી, એક
સ ૪૦ સ. ની ૧૪ મી સદી આવી હતી; જે અરજામાં તે કસબે પહોંચ્યો

નાના મિત્રા કીંકુ રાજાઓનાં કાલમંથી પસાર થઇ છેલ્લે ૨૧૧૫૨નાં મર-
ણીયા રાજાના કબજા હેઠળ આવેલા પારવામાં આવે છે. આ મરાઠીયા
રાજાના વખતમાં પારસી કોમની કીંદમાંની તવારીખમાં ખચીતજ પારસી
બાનુઓની પોતાની પાકામીન માટે પોતાના જીવનાં આવેલા કીમતી બોમને
લીધે, ખીલે મથરી ભર્યો પશુ કરજારથી કાઢ્યાર કીસી રાકે છે—પહેલો
મથરીભર્યો તવારીખી બનાવ સંભળના કુમીભર વહાદાર પારસીઓએ પોતા-
ના રાજકરતા બધા કીંકુ બહીસણાને ખાતર મિત્રા કુસલમીન બચકર સામે
ભયે મરતમે લડી પોતાનાં પયારા જીવ વહાદારીનાં કેળલા ઉપર અર્પણ કર્યાં
હતા, તેનો દીલ કચકરનાર કીસી કું મારી “સંભળુને સુપુત થાને કુરવીર
અરદેશર”ની ચિપડીમાં રજુ કરી ગયા કું.

કું આમળ એક ઠેકાણે લખી મથા કું તેમ ફરીથી કહીય કે ૫૦ સં ની
૧૪ મી સદી પારસી તવારીખમાં સહી નેકેત અને ખાનાખરાખીભરી જર-
થોસ્તી આલમને પુરવાર થઇ છે. તેજ સદીમાં સંભળુને નાશ થયો અને પાર-
સીઓની ભારે કતલ થઇ પાક ધરાનશાક જોખમમાં આવી ગયા; તેજ સદીમાં
દુરાની તખ્તુરખમે (૫૦ સં ૧૭૬૮ માં) કીંકુ ઉપર અઠાઇ લાવતાં પંભળની
પચમીમ સરકક ઉપર વસ્તા એક જરથોસ્તી ટોળામાં ભારે ખરાખી ફેલાવી
હતી; તેમજ ધરાનમાં વસ્તા થકક કે કેરમાનની જરથોસ્તી વસ્તીની પશુ
દયાકીન કતલ અલાવી હતી. કંઈ આવા સંજોગ હેઠળ વધીયાવની બાનુઓની
કતલના બનાવ પશુ આજ કમળખાડીભરી સદીમાં બન્યો હોય એમ માન
વાને મને લાગ્ય થાય છે.

x

x

x

૫૦ સં ૧૪ મી સદીની અખવચમાં કુરત આમળનાં “કામરેજ” તાલુકામાં
તાંબી નદીને સીતલ કાંઠે આવેલા ફજદરખ “વરીવાવ” કસબામાં પારસીઓ
ની સાચી જેવી વચી હતી. તે તાલુકો ૨૧૧૫૨ના મરાસવા રાજાનાં તાબા
હેઠળ હતા એમ તે વેળા કહેવાઈ કું; જોકે તે બાબે અસપાસના નાનાં
શાખાઓ સાથ વાંધા પડ્યા હતા, તેના રાજ કરતાં કુઝોર્ગ રાજો જવથીખરી
દયાળુ, ધનસાથી અને કુરખાંદેશ હોવાથી તેનાં તાબાની મજબો સુખી અને
સંતોષી હતી. બધાક અને ધનસાકને આહવાસ ત્યાંનાં પારસીઓ તેનાં તરફ
વહુ ભકીભાવ અને માન દેખાડતા હતા, અને રાજાની પડખે રહી, બીલો
જવારે રાજ ઉપર કુમલો કરતા, તવારે પારસીઓ હંધીઆર સજ પોતાને
જીવ સંકે કરી વહાદારી પુરવાર કરતા હતા.

રાજ્યમાં પારસીઓ અને હિંદુઓ ધર સંપ અને બાઈચારાથી સાથે વસતા હતા. હરે પણ વાળથી રીતીએ ઉપરાવતા હોવાથી રાજ્યતે તે સજ્જા ઉપર કુરમાન હતી.

આ રજવારસીક કથા શરૂ થઈ છે ત્યારે આ બધા સજ્જા જમથી ખરીનાં તેની રાજધાની સહેર “રતનપુર” માં એકાએક નીપજેલાં મરજીથી સુધવે થોડા દેલાઈ ગયા હતા. રાજ્યતમાં થોડાની અમગીન બામણી સાથે પીમાં સુમળતા સુસ્નાનાં પદપા પણ સંભળાતા હતા, કારણ કે સ્ત્રી અદવા હડી હતી કે તે બધા પ્રાચીન રાજાનાં તેનાં નીમકકરામ, કુછાંડી, ઘોળી કુંવર કુરમાનસીત્રે રાજ માટે અધીરા બની ખુન કરાવ્યું હતું! રાજ્યતમાં આ વાત લાખી દેવાની મહસદથી હોય કે શું તે કદાચ કુરમાનસીત્રના ખાતરી ગરામના ભણુએ કરતા હતા, એમ દરેક અંકને કાને લાગી ચેતાવતા હતા. આ જવાન રાજકુમાર હમિય બદ્દેલી, મપાંચી, ખાતરી અને દરેક ભાતની ઇંદરીને તરફત કરનાર સાધનોની સાધમાં મથયો મહેલો હતો તે આવાં કુરચુલોથી સ્મિત્યો તે બરપુર હતો કે તેના સદચુલો શું હતા તે કોઈ કહી શક્યું ન હતું. તેથી જમારે રાજ્યતે બધા જમથી ખરીનાં ખુનની અદવા સાંભળી ત્યારે બરીયમ માટે યાંકાથીલ થયા કે આવા નીમકકરામ જેટો રાજમાલ ઉપર આવી કોણ ભણુ થા થા જુલમ કરશે?

અને થઈ પણ તેમજ. પાતાનાં પીતાજીની આંખો આવતાં સહીતજ તેનાં પ્રસામતયા જુઆ સજાહકારોની સમજાવટથી રાજ્યત ઉપર અપહીત આજળા કરે નંખાયા. આથી રાંક રાજ્યતમાં કુખનાં પોઠાર હડી રહ્યા; પણ આવા જુલમી જેડનસાહે વરીઆલ કસળાનાં જુસ્સાવાળા, ઇનસાહને ચાલનાર જર યોસ્તીએ યાંખી શક્યાનહી, જમારે રાજાના જુલમી અમલદારો મરીબ હિંદુ રાજ્યત ઉપર જોસ્તી યુગ્મરતા વરીઆવમાં મહેસુલ ઉપરાવવા આવ્યા, તમારે તમાના પારસી રહીસીએ તે અપહીત કરે આપના સાહે ના પાડ્યું, અને અસહ્યાર કરશે! તેમજ રાંક હિંદુ એકુતો તેરફથી લડત ચલાવી, આ ઉપરથી સુસ્ને થઈ સજ્જાએ લયકરની એક ફોજને વરીઆવનાં પારસીઓને શીક્ષા કરવા અને વધારાને જેડમાન થવાનો—કંઈ વસુલ કરવા, રાજધાની રતનપોરથી રજના કરી, આ બાબતથી ખજર વખતસર પારસીઓને મળવાથી, તેઓએ પાતાનાં અધાજર “જેહાંગીરચાહ પટેલ” નામનાં દેલાવર જરથોસ્તીની સરદારી હેઠળ હાથીવાર બીંડી, રાજાની ફોજ સાથે લડવા તકમારી કરી. કુનેલખાજ જેહાંગીરચાહે પાતાની નાની પારસી ફોજને જે બાગમાં વહેંચી નાખી, એકને

“નરમદા” નદીને ઓઠસ કાંઠે બરાબ રહી ચળેચુન મારવા રવાના કરી, જ્યારે ખીજ ઝાળાને વરીયાવથી થોડે દુરનાં એક જંગલમાં છુપાવી.

“નરમદા” નદીને કાંઠે છુપાવવા પારસી લઘવધવાઓએ પોતાનું સૌંધાનું કામ જોડથી તો કુકડી અને બકાદુરીથી ખાર પાડ્યું કે રાજાની નાની ફાજ તબલ પરોમંદે ચડી ગઈ.

આ અરસામાં પાસેના મોડવી તાણાના મહેશના બીજા સાહેબનાં સબબ એક જાણીતા બહારવટીયા “બીમા બીજા” નામનાં બીજામ છુદ્દરને લશ્કરની ફાજ આપી રતનપાર ઉપર કુમરો કરવાની તબારી કરી; તેથી સાચાએ જ ર સીએ ઉપર ખીજ વધુ બળવાન ફાજ બાકી વર લેવાનું કાલગુરત મોકલે સબબ” થા તેમ કરવાની તેને ખુલ્લી દરજ પડી.

કંઈક આવા સંજોગ પડી વરીયાવા પારસીઓ લગભગ ૧ વરસ સુધી ધૂર ચાંતી અને છુટાપણામાં રહવા હતા. આ યુદ્ધમાં દુરવાનસી”મ સાચાએ હરેક તકનીર અને જળકપટથી પોતાના રજનાં જમામ મકમ કરી ધૂરતે દમ આપ્યા; કે તેનાં ઈનામોર જીમરમાં પારસીઓ તરફથી એક વરસ ઉપરનો હરેક દુરીથી ધૂર જોશથી ઉભરી નીકળ્યો, જેથી કુદરતી રીતે તેનાં વરતું પહેલું પચપચ” ચર ચરું, અને પા.સીઓનાં મનની ચાંતીમાં આડી અલગ પડેલી તેમજ તેઓ સાથ સંપથી વસ્તા બધા કીંદુઓ પણ ગભરતમાં પાયા.

મકરથુ ૨ છું.

“કીનાની શરૂઆત.”

કોનો ચપતાની કસવેજ ને કામ—
હેવાનતું આપેલ તે ઇનશાનને નામ.
ને કાયાને આતસ કરે છે મરમ,
તે કીનાથી થાય છે તવાઈ નરમ.

નરમદા અને તાપી નદીઓ વચ્ચેનો મીઠા જંગલોવાળા મહેશમાંથી ૫૦ સ. ૧૪૪૫ માં જે મહીનામાં, જાણી બસમ કરે તેવા લીલીશન દડકામાં એક થોડેજવાર ફાઇ ઓઠસ કાંઠે જાળવવાના દ્રઢ ફાવથી “વરીયાવ” કસબા તરફ મહેશમ ધસી આવતો હતો. મોરમમાં વચે આવતાં જાળામાં પોતાની જાળ

જીતી જીજ્ઞાસને બીની કરવા તેનો તેજ રક્ષ પાણીમાં નેત્રું મારું ખાસવા જીતો તેવોજ તેસ્વાર પાતળી રીતે જગામ જેથી અટકાવી બસ વધુને વધુ દક્ષીણ તરફ આગળ ધસવા આગ્રહ જનતો હતો. હેઠ ત્રણ વાગે બપોરે તે વરીયાવ કરજામાં દાખલ થયો, અને સીધો તે એક શેઠાપમાન કુશાદે મકાન આમળ જઈ; ઘુમાપથી તપાંના એક નોકરને યોજાવી શેઠાની લગામ તેના હાથ ઉપર ફેંકી. “જેઠાંગીરયાક પટેલ પારસી”ને તાળીદે મળવાનું હતું એમ માલેખુલ્લ પોકાર માર્યો.

આ જગે થોડી પથ થોભી જઈ આપણે આ કથામાં યુગ્મ બામ યેનારાઓ બાજે કંઈક જીલસો કરીયું.

“શ્રેષ્ઠ જેઠાંગીરયાક પટેલ”, વરીયાવ કરજામાં આગેવાન બહુતા પુરુષ હતા. તેવજ તપાંની પારસી અજીમનના અકાબર અને સરદાર હતા. મોટા પાયા ઉપર હાતમ ચેતી, વાડી વજીહ, તેમજ વેપારવજીજ તેજ કરતા હોવાથી તેવજનો લાગવજ જેમ પારસીઓમાં ધણો હતો, તેમ કંદુઓમાં પણ કરજાની અંદર ઉપરાંત બાહરે પણ મોટો હતો. તેવજ એક ધરમચુસ્ત જરથોસ્તી હતા, અને મજહબની તરીકત મમાણે પોતે ચાલવા તેમજ ખીજ હમદીનો પણ આજે તે જ્ઞેવા ખાંતી રહેતા હતા. તેવજની ઉંમર આશરે ૪૫ હશે. દેખાવે તેવજ ખાંતીતજ સીંક જેવા દીસતા હતા, કારજ તેવજના કુંદર થેભવા, દહાડીનો નીચથો બાગ સાફ હોવાથી તેમજ કાન આગળ કરચલી વાળા યુવજાને થીથે ઉપલા દેખાવા દીસતા હતા. તનદેરસ્તી પહેલો ચેહેરો, સીનો ફરખ અને ચાણ થોડેસ્વારી તેમજ ખીજ મરદાનગીબચ કસરતો કરવાથી તેવજનું બદન મસ્ત અને પોખામજું હતું. આવા જેવાજ કારક મરદ ને ધર પરવરદેમારે એક સજામથ ચેડીની નવાજેથ રચી હતી, કે જેણીજે વારસામાં પોતાના પીતાજના સદજીણે જે બહાદુરી, હાતમ તનદેરસ્તી, મજહબ ઉપર ઉતવારી, અને ડોમ અબીમાન હતાં, તે પુરતાં જગામાં મેળવવા હોવાથીજ એક નચુનેદાર પારસજ તરીકે નામના મેળવી હતી. તેણીનું નામ ‘જરજાહ’ હતું. તેણી નાનપણથીજ પોતાના બહાદુર માવાજ સાથ બાહરે ફરેલી હોવાથી થોડેસ્વારી અને ખીજ કુનરેમાં પાક વરદી બની હતી. તેણીની ઉંમર ફક્ત ૧૬ વરસની હતી. તેણીનો દેખાવ, મામદાંની ચોખી હવા, સારો ખોનક, માખાપનું યુગ્મ અને તનદેરસ્ત કસરતથી-મેહદ આકરથી ૧ બનથો હતો. પરવરદીમારે જણે મેહદ યુવસુરતી ઉપરાંત ખીજ હમદા સદજીણોનો તેણી ઉપર નીસારજ કરથો હતો. કરજાની ૩ થી ૪ કબર જરથોસ્તીઓની વસતીમાં જરજાનુની યુવજાતી, ચબરાહી

અને અંમળતાથી બચેના પીંછા કોઈ કુવાડીકાંડો ન હતી, એમ સરખ એકમતે બોલતાં હતાં. આથી કુદરતી રીતેજ આપ્તપૂર્વક સંજામાંની બાનુઓમાં જરે બોલા તેઓનાં સરકાર થા રાણી જેવા ફરજને કુદરતી હતી.

તેણીની માવતર માણેકલાઈ પણ પોતાનાં વહાલાં થણી જેવાં બરમી, મહેનદાં, કરકસરવાળી અને હાસરવરનાં નેક બાકુ હતાં.

હાલ તરત તે આટલી ઝાળખાણ કરાવી આપણા કવાનો ઊડેલો ઊડે પાછો પકડીયું.

તે પોડેસવારે તાજીકે જેહાંગીરશાહને મળવા તલબ કરી, જેથી એક નોકરે બાઈ માણેકલાઈને તે સંદેશ કહ્યો. માણેકલાઈએ બાહેર આવા સભ્યતાથી તે બેમાનાને જવાબ દીધો કે, જેહાંગીરશાહ તે વગા પોતાની બપોરની બંદગીમાં મસજીદ કંતા, માટે મહેાળાની કરી મકાન અંદર આવી પોડીકવાર આચાર્યશ જેવી તેમજ કંઈ ખોરાક લઈ જવ ચાંત પાડવા.

આ દીલસોઝ જવાબ સોભળી તે સવાર દુમાખી બની બેસણકાઈથી બોલ્યો કે તે રાણા ફરયાનસીંમજનો આસ બેળેયો હતો અને બહુ અમતવન કામે જેહાંગીર પટેલને લાખરતોળ મળવા માંગતો હતો, માટે રાણાનાં કુદમને તરતજ તાજે થઈ તેવણે એકદમ હાજર થવું.

મનમાં બહુ ઝુસ્સો થવા છતાં હજી પણ ચાંત દેખાવથી શેઠાણીએ સમજાવું કે “લગભગ કલાક સુધી જેહાંગીરશાહ ફરજવાત બંદગીમાંથી હારેમ થઈ ચકનાર નથી.”

આ ઉપરથી તો તેણે બારે ઝુસ્સાનો પોકાર કરી પોતાની ચમચેર મયાનમાંથી કંઈક જેમ્મી કહાડી, જેહાંગીરશાહનો તથા એકદમ હાજર થવા કુદમ કર્યો !

તે બેબદબજ દેખાવ એક જરૂર પણ હમમમયા વખરે બારે તીરસકારથી તે સખસ તરફ, અને પછી તેની તરવાર તરફ એક, સવતંત્ર ખવાસના હોંમતી શેઠાણી તોરથી બોલી ઉઠવા:—

“અમ્મી દુમાખી બિખા! આ તારી તરવાર અપસુપ ચાંતી દે, એક અબજાની હજુરમાં તે જેમ્મી કાઢવામાં ને ખુદ તારું બીચકસપણું અને હલકાઈ પુરવાર કરી છે. તારો ખોટો દુમાખ અને શેખી ઊડી દે! કારણ મારો સીંક થણી એ આ તરી બેબદબ વરતણુંકે વીશે બેલુશે તો હું રાણી પીવા પણ ઉભા રહેશે નહીં! સમજ—જેક પારસી પોતાની બંદગી

“ક'છ ખલુ કમળગયા વગર તે તુમાખી અશક્તિઆની તલવાર તરફ તીરસકારથી જોઇ શોહાણા માણિકબાઇ બોલ્યા—“તારી તલવાર ગુપ્તુપ શાંતી દે, એક અળખાની હાથુરમાં તે ‘જિ’બી કહાડવામાં તારૂં હીલ્કાશખણુ’ અને હલકાઇ પુરવાર કરી છે.....એક પારસી પોતાના કીરતારની ખ’દગી કઢીબી અપુરી મુઠી આ ફળવાનાં કહેવાતા માલીકની કુરમાનહારી કરશે નહીં.”

(સર્કે ૧.)

અધુરી—માને પોતાના પેદા કરનાર મહદેવતાની સત્વતી માવાની અધુરી
કુદી—આ દુન્યા ઉપરનાં એક નાના ઢુકડા ઉપર ફાની હકુમેત મલાવતા તારા
સહુને ખાતર—પોતાનાં પેદા કરનાર મહાન માલીકની સેવામાંથી હરમેજ પાછળ
હઠનાર નથીજ ! માટે લાખ વખત એ તારી ગરજ હોય તે પોળીજ, નહી
તો આ સીધા રસ્તા છે !”

આ કહડ રોકડો જવાબ સપળા નોકરા વચ્ચેની કજ્જરમાં થોડાણી
ઝીઢલા તે બાદચાલી ઉતર અને વાળખી ચુસ્સાના દેખાવથી બાહરાં કે પેલા
પ્રમાખી મરુઆ સ્વારને જોયા જોય બારી પડી મહ ! તે પછ કાંઈ જોલવું તે
જોઈએ કરી તેણે સહુને નામે કારતરેકની ધમકીએ આપવી માલુ રાખી,
તેટલામાં “થુ છે ?” કરી પોક્કરતા જોઈગીરયાક ઘવાનખાનામાં આવી પુખાં.
મરદાનખીબરયા કહાવર સીંઈ જેવા દેખાવના યેઠને જોતાં સહીતજ તે જોખાની
લભાસખીર જખાન એકદમ આટકી મહ, અને એક પણ ખુલ્લા ગમરાટથી
તે દંમ મહ તેવજવું માફું જોતો હતા !

થોડે પુર દમામ અને ગંબીરાહથી તે થુ કહેવા માંમતો હતો તે પુછ્યું.
“થોડજ,” તેણે નમનબરયા નરમ સાદે જોલવા માંડ્યું :—“મખપતી
કુરમાનથી ગજ રાખાજી તરફથી તમને કહેણુ આખ્યું છે કે મયા વરસનો કર, જે
પારસીઓએ સરકારી તીજીરીમાં કજી બરસો નથી તે એકદમ બરી દેવા;
તેમજ મયે વરસે જે ફોજ વરીયાવ તરફ તે કર વસુલ કરવા ખાસ માકલી
હતી, તેનાં ખરખના દંડ તરીકે રૂ.૧૦૦૦૦૦, તમારે એકદમ આપી દેવા.”

તે દંડ સવાની બેઠુદ મામળી સાંભળી જોઈગીરયાકનાં બરાવદાર કાળાં
બરાં ચુસ્સા અને વુચકાટ્રાથી એક પણ સંકેતોયા, પણ બીજી પહે પોતાના
ઉચકેરાત ઉપર કાણુ મેળવી, તેવણે ચાંત દેખાવોથી જવાબ દીધો કે:—

“અમારા માનપુરવક મહુઆમ રાજ પીરાજને કહેજો અને જણાવજો
કે પારસીઓ કલે પણ અપધીત કર આપવાના નથી, તથા ગરીબ કીંદુ
બેઠુતોને તેમ કરવા સલાહ આપશે, તેમજ કહેતોતો રૂ.૧ લાખનો દંડ યા
માટે આપવા જોઈએ તે સમજી શકતા નથી ! વડું કહેજો કે તમારા મજબ
પ્રીમે મરકુમ ખીતાજી જે કર વસુલ કરતા હતા તેથી એક ઢોકો પણ વડું અમે
પારસીઓ આપી શકતા નથી. વરીયાવની ઉજડ જખીનની ખીલવણી અમે
અમારા સાચા પરસેવાથી વરસે સુધી મહેનત કરી છે, જેનો પદતો
લાભ લેવા અમને દરેક કડ છે.”

“શેઠ, તમે મહામતાવી કરમવીર રાણાજીને શું જવાબ આપે છે તેનું બોન છે કે? આ જવાબ આપ પારસી કોમ તરફથી આપે છે કે કહત તમારો અંગત?”

“મારી પોતાની વહાણી કોમ તરફનો આ ખુલ્લો અને સાચો જવાબ છે ‘આપું છું.’” જહાંગીરચાહે નેણુ ચઢાવી તરતજ મડમડાટ કર્યો.

“શેઠ, એક વાર ફરી ઉંડો વીચાર કરવા છું તમને વખત આપું છું. હું આજે ૨૧૦૦,૦૦૦ તો ખચીતજ લઈ જવા આવ્યો છું, અને જો તેમ ન થશે, તો કોષે બરાબલ રાણાજી શું કરશે તેનું બચાંકો પરીણામ આપ કહી શકશો.” તે બિપ્યાએ વળતો જવાબ દીધો.

“રાણાજીના વીરતાશુ દુતઃ” જહાંગીરચાહે હાવાવેલો ઝૂસેા બહાર કાઢતાં વહુ મડમડાટ કર્યો. “આવી હલકી ખમકી કદાચ કોઈ ખીજ ખીજી મળ્ય હપર અસર કરી શકે, બાકી અમે સત્તવને રસતે ચાલનારા પારસીઓ તથા જરા પશુ ડરવાના નથી. અમારી કોમ હપર બારે આસમાની આક્રોતોને પકાડ પડ્યો, હલકી વરસની પુરાણી મહાન પારસી શાહનશાહત નાશ પામી, હમાહીન દીન દુશ્મનો પુઠે લાગ્યા, તોફાની અરત. સમુદર ઝડપથી હલળ્યો, તે છતાં પણ અમે ધંડેલા કાંકરા જેટલી સંખ્યામાં સચાઈ અને ઓક્સ સદશુઓને બીધેજ કીરતારની મહેરથી આજ સેંકડો વરસો થયા સલામત રહ્યા છીએ, તો પછી દુરમાન ધાંમ ગરાસાવાથી શું ખીજવાનું હેમ? ખુદા જો હમારી પડખે હશે તો પછી કોણ કમુને પીડનાર છે? માટે જાઓ,— રાણાજીને હમારા સાચા મણામ કહે અને કહેજો કે તમારા મરહુમ પીતાજી જયશીખરીનાં દણાણુ અને ધનસાફી ખમણે ચાલ્યો તો અમા પારસીઓમાં નાના ધરવર માફક જરૂર પુલ્યો, અને મળખીય પશુ થયો, તમારી રધવતનાં ભલા આશીય લેશો, અને ઝુલ્હિઓ હપર ફતેહમંદ થશો. પણ જો અમા હદયોગી પારસીઓ હપર કચડનાર અપડીત કરે અને બળજોર વાપરશે, તો અમે આ સજામાંથી ચાલી જઈ પાસેનાં સંજલણના બંદીરાણાના સુખી રાજમાં જઈ રાં છું, જ્યાં હમુને ખુશીથી આવકાર આપનાર તે બધા રાજકરતા સદા તઈવારજ છે.” આટલું પુર ઝુલ્હિથી બોલી તેવજ પીઠ ફરવી ચાલી ગયા; જવીરે તે બેધયો બારે અચરતી અને ખુલ્લી નીસથી તરમે યુધ્ધુપ તે હવેલી કોડી ચાલ્યો ગયો.

પ્રકરણ ૩ થું.

“હામળને હીને ખામલાદે થું જાન્યું?”

(“સુખી સુજી બસે હોવા!”—એ સહ.)

“હમથો સુજી બાહે, હાદાર અકુરમજદની ચહાયે?”

બારસદ ચહાં બાહે!—આને બાહે.

આમથે કીરથો આમાં, સાથે પ્રુથળપતી ભાયા;

બારથે કુસામી જાયા—, પરમાં ખીલી રહી માયા;

સુખી થઈ મારી જાયા, હાદાર અકુરમજદની ચહાયે.

દીકરી માવજની બહાલી, બાપ ભાગ્યજોની ડાળી;

આને સાસરામાં આથી, કાપમાં મોલાવની થાળી!—

હાદાર અકુરમજદની ચહાયે.

* * *

દીકરી વધુ વસે થોભે, થન ઘું મેલવને થોભે;

દોરવધ જતી ના થોભે—મકાસ પરમાં ને થોભે,

આથીય લેવાથી થોભે, હાદાર અકુરમજદની ચહાયે.

(હમ્મીસ.)

પરીવાવના અકામર જેઠાંગીરયાહ પટેલનાં આથીયાન મહાને અકુરમજદે રોજને દીને ઉઠે બડી ખામલાદેથી ખમાલ આથી રહી હતી. અથે અપાસમાં આમથે સમનનાં યોગ—ચાંદન કરવા થેપુખર આથી રહી હતી. સર્વે મોર આકરો સેઠ સેઠાણીના કુકમો જામ્બવવા અહીં તહીં દોડતા નજરે પડે છે.

હોરમાનું પુરવમાંથી સીનેરી રથમાં સવારી કરી આવનાર હવેલાકમંદ થું નાસવથુની પદમથળીને દોલ અને ઘરથાઈનાં સરોદોથી આવનાર આપણું હું.

જ્યારે નાહી થોપ થોક થયલી પારસી માલુઓએ ઉપર મથાલે હંકેશું રથોમંદ પ્રસીદ ચહાંની આસપનાતું ખીત ખીડા ઝીણા થયેલે માયા માંડું, કે તરતજ તેઓને દીલોખનથી ટેકા આપતાં હોય તેમ મધુરનાદ કરતાં રંગમેરથી થુંથીઓ થોતાનાં કુંદાળા માળા જોડી ખીંચીનાં થોપાર કરતાં કે ખીલ મહીર તથે અમન માતા, રોચનીનાં સેહેનચાકની આમદની આપુરતાથી રાહ જોતાં, અમલકે આમથી કે પેર કે અંધુર કે મોરનાં જોડોની ચળાઓ ઉપર મેલતા કાલે અહીં તહીં પ્રુથળીથી નાચકેડ કરતાં હડતાં જમ્બાતાં હતાં,

પથ આને કે થું?

આજે પરીચય કસબાનાં સીંકની એક પુરી પ્રુજસુરત મળસક બેટી જરમાનુની રથાદિનો મુખારક દીન છે. તેજ કસબાના એક બીજા અમત અને ધર્મી જરમાનુની કીમતવાન સાથેસ અને સહારકી મેઠા પુરશેદજી સાથ જરમાનુ રથાદિથી એક થનાર છે.

સકલેનાનાં માનીતા માયનનાં યરેદો થતાંજ નાહી ધાઇ ઠીમની સાચીમાં સજ થમથી ધર્મી બેલી જર, તેણીની છાંટીમાં જનનારા આજનાં પ્રુજાથી બરથા જનાવનાં ખાલથી હરખાતી, એક રથાની ધાળા જેમાં કુલ, દુધ, ચોખા, કંકુ અને નાળાયેર કતાં તે લઇ બીજા માનીતી સહી સખીઓ સાથ આવા અરદવીશુરની આરાધનાં કરવા મામની પાદરેથી વહેતી “તાપી” નહી તરફ આલવા બાજી, કરખાતાં છગરે અને ધીમા મેલ કરતાં કદમ તેણી ઝીજા મહિર સાદે લગનનાં માયનો માતી, તેણીની સખીઓ સાથ આલતી હતી. કઝકળા વખતે તેઓ નદીને ઠીનારે આઠ્યાં, જ્યાં જાણી શુંદરીઓએ કુસ્તી પાકયાજ કરી આવાં અરદવીશુર માયને ઝિવરજા લીધા, જ્યારે ધર્મી જરે કુસ્તી પાકયાજપુર ગંભીરાઇથી કરી તે ઘવસનાં પ્રુજજખીનાં કીમામની પ્રુજાથીમાં પાકયાદરનો ખસ છગરથી અને અંતરના પુર સંતોષથી આભાર માન્યો ત્યાર પછી તેણીએ આવા અરદવીશુર માયને કુલ, દુધ, ચોખા અને કંકુ લમાટેજ નાળાયેર પુર આરથા અને જલતીલાવથી અરપજી કર્મી. ઉમત્ત પુરશેદની કઝકલી સોનેરી રાયનીમાં ધર્મી પાકયાદ શુંદર જરની જાંઘી કરતી વખતની અંતરની પ્રુજાથીને બાસ તેણીનાં મનોકર કુપકા કપર લે વળા એટલે તે બેસથી મહથી રકચો હતો, કે ગોચા જલે તેણી એક બીજા નાનો પુરકમંદ પુરશેદ હતી!

તેણી તરફ સાચી વખાણ, માન અને વંદાલની નજરથી જોતી અને નીરદોષ પ્રુજ દીક્ષા કરતી તેણીની સખીઓ ત્યાં હતી હતી. પખીઓનાં મહુર કલાહોલ સીવામ સમથે થાંત કવું, અને કેલ કુદરતનો દેખાવ પ્રુજલમા અને તથીતાજની જલનાર કતો.

આવા અરદવીશુર માયની માયા મહેરમાની મહાતી શુંદર જરમાનુ પોતાના માતપીતા અને બનીવપનાં બરથાર તેમજ વંદાથી કામની રતેક શીશીઝી હચકતી હતી અને પોતા માટે પજી કંઈક નેક મારાદો માંમથી હતી; તેલમાં પાલેની યુવરની બીજા કાડીઓમાં ઝિજાએક ખડખડાટ થયે, કે એકીને કરતાં સર્વની નજર તે તરફ ફેરવાઇ. એક પળવારમાં એકીએ “ધાયલા, માફ” જુપાવેલા કાઇ એ વેઠેસ્વાર તેઓ તરફ થસી આઠ્યા,

કુસતી પાડીયાળ કરી બાવાં અરહીસુર માથની સેવાયશ કરી, જરબાનુ નેક મારોડો
 માંગળી કરી, તંતલામાં ચુલરની આડીમાં બડબડાટ થયો અને એક પળમાં મોડું કુપાવેલા બે
 ઘાંટેસવારો ધસી આવ્યા.....અને તંતુને પોતાના બરાબર હાથમાં એક તડાકે જીકેડી લીધા.

(સફા ૧૧.)

અને હજી તો ખીલેલી હરણી મીસાલ તે બુલબુલો નાચનામ કરે કે મહા માટે પાત્રર કરે, તે અઘાઉ ઝીક સ્વાર થોડા ઉપરથી નીચે કુલ પડ્યો, અને પોતાના લાંબા ભોરાવર હાથમાં ઝીક તડાકે સુંદર જરને છોકડી બીધી! તેજ વળા ખીલ બદમાશ જરની મહારે દોડી બપથી નવાજનાવ નામની બહાર કુંવારીકાને ભરથી ધસડીને પકડી બધ પોતાના પોડા ઉપર ચડી બેઠો!

જરનાનુ કંઈ આજઞાલની સુઝાપથી સોહોરામથી ખીકણુ છોકરી ન હતી, આગળ કહ્યું તેમ તેણીનો માથો કુદરતી રીતે કણવરહતો, જે બુલબુલો જોતરમાં કામકાજ અને સંસારીક ફરજોની કસરતોથી યુક્ત ખીલેલો હોવાથી તેણીનામાં પુરવું ભરે કવું, જેથી તેણીએ પોતાના પકડનારના સપાટામાંથી છઠ્ઠા તારીફલાયક બેંચતાણુ કરી, પચ્ચ આસેસ!—, આખર કરેને તેણી ઝીક અબ લાજ હતી, મરહનાં ભોરાવર કસાવલા કાથથી તેણી આજેજ ધધ, જે બદમાશ બુલબુલો ૧૫ છુટી ઝીક ઝડાક મારી તેણીને બધ થોડા ઉપર કુલ બેઠો, ખીજી સુંદરી નવાજને પકડનારને પણ તે બહાર પારસણે બુલ હંધાવ્યો, પણ આખરે તેણી યાત્રી; અને પેલા સ્વારે તેણીને થોડાની પીઠ ઉપર પટારા ઉપર ચડી બેઠો, ખીજી પથે તો બહુદ ધારતી અને શીકરથી અધકુવા બની સાવજ બધ ગમથી ખીજી ૪ કુંવારીકાઓની નજર આગળથી છુટેલા વીર મીસાલ ઝડપથી તે જે બડી બદમાશ જર અને નવાજને ઉપાડી બુલ ધધ ગયા!

બાળીની ચારે સુંદરીઓ બારે માહેતમ કરતી અને ચીચમારી પાટલી પારસી મોહોલામાં જહાંગીરશાહ પટેલના મકાન તરફ ધસી બધ, અને તે હેમતનાક આદતની ખબર આપી, જે સાંભળતાંજ ચોઠાણી માણેકબાધ બેભાન ધધ ટુટી પડ્યાં, જ્યારે જહાંગીરશાહ તો સાવજ જેવા બની જઈ મોવા વીમાર ચકતી અને વાચા બુમાવી થોડા હોય તેવા બની ગયા, તેવજ ઉપર તે ખસળ ખબરથી ઝીઠથી તો માઠી અસર ધધ કે તેવજ ઝીક ભપંકર સ્વપનો ભોલા હતા કે ખરી બનેલી બાબદ સાંભળતા હતા તે સમજ પણ ચકતા ન હતા. તેવજની ઝીકધુરી માનીતી બેડીને કથો અંગળ ઉપાડી જવા કીંમત કરી ચકથો! જડીયાવ કસળાના સીંહની બેડી ઉપાડી જવા કીંમત કરી ચકે? પારસીઓના કટા ચતરે બામ, વાલક, સરચાણુ અને લચકાણુ બીધો સું તેમ કરવા જેટલી ચરકથી કરે? કડી નહીં, તમારે કોણ હોય?

ધરમાં ઉતરેલા સુંબચાળંધ પટેલોઓ અને નોકરચાકોમાં બારે બેભાત અને ઉચકેચક ફેલાધ ગયા. તરતજ તે માઠી ખબર સાંભળવાને બને

સાથે લેખજ આપ્યા કસબામાં પવન વેગે ફેલાઈ ગઈ. બિલબોલતામાં સેંકડો જલ્દીથી જીવંત થઈને હાથીયારનાં થઈ ગઈ. પછી મદદ આપવાના નેક હેતુથી જીવંત થઈને મકાન આગળ બેસા ગયા. યું કર્યું તે કાંઈને પણ કુલ પડ્યું ન હતું.

એકાદમાં કદાવર અંતરો અને પોહોળી પેશાનીના કુરતો હાથીયારનાં થઈને એક જવાન દ્રઢ પગે અને કસવજરવા ચેલેરે સાવજ નેચા જઈ— ગીરયાકની બાજુએ આવી ઉભો, તે જરનો અદસાવશે 'આવી'ં 'પુરશે'ં' હતા. તેના જીભરની સખત જખમાપથી લાગણીને કુસીબતે કાણમાં રાખવા તે કેપ્પટી કાઠેશ કરતા પોતાના નાના હાંક મજાનું બીડવા હતા. યુરુશ અને અવંકર કીતાનો અમથમતો આતથ બોલા કાંઈથી કડીએ નજીક જળરણથી બદલો લઈ ઉઠી તેની યુગાલમાં સજડાનારને બાળી બચમ કરી મૂકે એવો મામણ સરવેએ તે જવાનમાં દોઢ.

“મહેરજાન યુરુશીશ સસરાશ!” યુરુશે યુરુશાથી કંઈક કુજવા અવાજે કહ્યું. “મારા વહાણી જરનાયુનાં અદસાવશે 'આવી'ં તરીકે મારે હક છે કે તેણી ઉપર એમદાની કરનાર કીમકારા અંદાજ ઉપર મારે જાણી જોઈ છે. તેમજ એક જવાનનાં બાજુ તરીકે પણ મારે હક વધે સમિત થાય છે.”

“મારા દેલાવર બેટા 'પુરશે'ં” પોહી પળની પોતાની સાવજ હાંક તમાંથી કિંકાએક બેદાર થતા, મોટા ઉચકેરાઈથી ચરજના કરતા અવાજે જીવંત થઈને પોહાંથી ઉઠવા:—“મારા એક પુરા જમ્યા તરફની મારી અમથન કરજ છે કે તેણી ઉપર જરની યુજનાનો પદમાલોનો હું બન લઉં.”

તેજ વેળા કેટલાક કોમઅબીમાની જવાને પોહારી ઉઠવા કં:—“પારશી કોમના સભાસદો તરીકેની અમારી પણ આસ કરજ છે કે અમારી કોમની બાજુએ અપમાન કરનારા યુજાએ ઉપર જાણનાં જાણ વેર લઈ, બીજી કોમના કરણી અંદાલોનાં જીભમાં દેહેસત બેસાડી સખત લાખવા બિલાડવા.”

આ ઉપરથી તે બદલ અને ઉચકેરાઈ બહુ વધી ગયો; અને કીમતી વખત હોઈને જરનાથ થતો હતો; કારણ કે તે કાંઈ અંદાલોની પુક ને લેઈથી યાંત્રી પકડવાની જરૂર હતી. આવા યુગવાદ અને અડગ વખતે કમરમાંથી વાંકા વચેલા એક કુરુર જરુશી, જે બાજુમાં ઉભા રહી સંપૂર્ણ થવાથી સાંભળતા હતા, તેણે જીવંત થઈને બાજુમાં જઈ બેસી ઉઠ્યા;—

“મુરખીજી સાહેબ, અહીં બેમા મળેલા સેંકડેા જહાઠર કમઢીને જે બધી બચણી દરયાવે છે તે બેલા પારસી તરીકે આપણને મગર કનેર કહેવાય; પણ કાલનો સંજોગ જેમાં વખતનીજ ખરી ઠીમત બજાયે, તેમાં આટલા બધા બધા મદદમાસોની મને જરૂર દીસતી નથી. આ લેખનતી કીચકારે કાચું ફક્ત બે બદમાસોથી થઈ છે, તો હું સુચના કરવાની રજૂ કરું કે તેમને કુંવારે ફક્ત બેજ કમઢીને જીવ તેમને સહેલાઈથી શીશા કરી શકે. ફક્ત બે બદમાસોની પુઠે પારસીઓએ માટી સંખ્યામાં જુએ કમાતી ખીસની પારસી જેવી જહાઠર કોખને માથે કંપક કીચકાર પુચકું મજાવ. શું આપણા બે જવાનો તે કોખ બે નાપાકોને પુરા નથી પડવાના ? શું અનેકવાર માટી સંખ્યામાં ખાડ ખાડવા અવનાસ “સરખાણા” બીલો અને કોઈએને આપણે નાની સંખ્યામાં કોવા છતાં મજબૂત ચીકસત નથી આપી ? મારા કમઢીનો, કજી તમે મારું કહેકું પુરવું સમજવા નથી. હાલનાં સંજોગ હેાળ તેા જેટલા ઝાઝા ફરી જેટલા ઝડપથી સુસાદવી કરી શકે. માટી સંખ્યાથી રસતામાં અનેક લીલ થવાના સંજોગ કલા થશે.”

“મરવાનજી તાણકારનું કહેવું તદન બરકક છે.” જેકાંબીરચાક ચોખરી કહ્યા. “માટે મારા કઠરકાન કમઢીને-તમે અહીં બેમા થઈ અને કમઢી તરીકે મદદ કરવાની જે બધી ધચકા અને કાળજી ફેખાડી છે તે માટે તમારો દીવાળનથી આભાર માનું છું, પણ કાલ તમારી તે કમઢા માંબણી સ્વીકારી શકાય તેમ નથી. આ બચણીત બનાવ સાચા ધારેા સંખ્યા મને તેમજ મારા દીલાવર જમાઈને છે, માટે કમે ફક્ત બે જણા કમારી જરૂર અને નવાજને પુર માનથી અહીં પાછા લાવવાનું બીકું ઝડપથી છીરે !”

“સખર !” ટોળામાંથી ઝીક ખુબસુરત તનકોરસત જવાન્યો જહાઠર થસી આવી વચમાં હોયો. મારા માનવંત જેકાંબીરચાક, આ સાકસમાં આપણા ખુબો સલાહકાર, તે મારા માનવંત પીદરે કહેવું તેમ, ફક્ત બેજ જરૂર સ્વીકારી લીધવાની શક્યે, તો હું બજાવા માંડું છું કે બાતુ નવાજનાં અદરસવલા આવીંદ તરીકે મારો કક આ સાકસમાં લીધલાવવાનો સામિત થાય કે નહીં ? જેટલો કક મારા બેરાદર પુરશેકને છે તેટલોજ મને છે કે નહીં ? તે ઉપરાંત હું અહીં બધી રમેલી અંજુમને પૂછવા માંડું છું કે આજી જીવસંયોસકના સાહાસમાં ઝીક કહેકુંનાં બે માનવંત સલાસકો ઝીડી વેળા બાગ લે તે સલાહકારક તેમજ અકલપસંદ કહેવાય કે ?”

“સૌંદ નેહાંબીરયાહ !” મરવાનજી તાણકદાર પાછા બોલવા ઉઠ્યા,
 “આ માસ બેઠાનું કહેવું તદ્દન બરફ છે. તમારા જેવા દાનાવ, ફરેશ અને
 વડાએ તો આવા યુગકેલ વખતે અહીં વડીયાવમાંજ રહેવાની વધુ જરૂર છે.
 હું ધારું છું કે અહીં બેઠા મહેલા માસ જરૂરથી બેસાડશે, અત્યારના
 સમજી લેવા હશે કે આ હિમ્મતદાર કાવતરું કોણ તરફથી કરવામાં આવ્યું
 છે. તેમજ તે સલાવણીનો બોગ આજનાં દિને ખાસ કરીને નેહાંબીરયાહ
 જેવાં કામનાં યુરંગી જાણનારને કાંઈ બેનાવવામાં આવવા છે. અહીંસાં
 મરફુમ જમણીખરી રાણા જેવાં ભથ્થે, દવાણી, નીલીનો પાક રાજકરતા થઈ
 ભથ્થે છે; તેથી ઉદ્ધોગ કાલનો રાણો “કુરુવાનરી” છે. કુરુવાની તવ-
 રીખમાં એક રાજકરતા ને નીલી બેઠાડી પોતાની રહિમતની આજર ઉપર
 જહાનત નાખે છે, તેનો ફેર કેવા કમકમાત બરથો આવે છે, તેનાં દાખ-
 લાએ બરફર છે. જુઓ-આપણી કલિમ ઈરાનની વારીખમાં સાસાની શીરૂમિ
 પોતાના પીર યુસુફ પરવીઝને મારી નાંખી રહિયત ઉપર બસતી યુલ્મરી
 તેનો અન્નમ શું આવશે? તેવાજ બનાવ બહીસીસ, આપણી આ હીંદ
 સરજખેન ઉપર કાલ આપણામાં જનશે છે. માટે માસ હમીનો, તમારે
 યુલ્મ સાવચેતીથી હવે વસવાડું છે. એક કમઅકલી રાજકરતાને જાહાનાર
 તેનાં દુષ્ટ સલાહકારો હોય છે, જેઓ પાપી પ્રધાની અને જહાનતી હોય
 છે. અને તેઓથીજ આજનાં બનાવનું કાવતરું રચાયું છે. હવે વધુ વખત
 ન બેઠતા હું યુમનાં કરું છું કે દેશાવર ખુરશી અને સરફાજ સીદોસજ
 થવનથી પાક ઉપર સવાર થઈ પોતાનીથી તે લવાતી કુતરાઓને પકડી પાડી
 આપણી પાકબાહ બેઠીઓનો માનથી છુટકો કરે.”

“શાબાસ! આમીન! આમીન!!” સર્વે એક બચાને પોતપોતી ઉઠ્યા,
 નેહાંબીરયાહની પોતાની ધણી મરજી છતાં તેવજીને સીદોસજનો કક સ્વીકારવા
 વગર ચાલ્યું નહીં, જેથી ફક્ત પારતી મરજી આવરજ ને દુશ્મનો હોવાથી
 તેની પુટે જોઈ પારસીઓ મોકલવાનો વીચાર તેવજી આનાકાનીથી સ્વીકાર્યો.

સાજવારી માટે દિવસે અગાઉથી લખપુટ ખરચથી ને મોઢી તાજવારી
 થઈ હતી તે સપ્તમી અચોક્કસ યુદ્ધ સુધી યુલ્મતી રાખવાની ફરજ પડ-
 વાથી, નેહાંબીરયાહનાં યુસ્સાની મોચા ઉલ્કથી અણી આવી હતી. તેમજ
 તેવજીના ધણીપણીની નીરાણી ખચીતજ સર્વનાં જીવનમાં હંડી અસર
 કરનાર નીવડી હતી.

જેહાંથીરયાહ જેવા અકાળની ઝાળખાણુ બારે હોવાથી નવસારી, ધૂરત, બદમ અને છેક સંભળુ સુધીથી પરાણાઓ વરીયાવ ઉતરી પડ્યા હતા, પણ લખનમાં પડેલા આવા વચનથી સપથે લગીરી ફેલાઈ ગઈ હતી. કેટલાક પરાણાઓ તો તરતજ ઉઠીપડી કરવા લાગ્યા, પણ કમનથીજ જેહાંથીરયાહની અરજ ઉપરથી ઝેંક જે દિવસ તોડી પાડવા સર્વ કણ્ઠલ ધ્યા. આજુ વરીયાવ દુનિયાએ ગયલાં જે જવાનવાઓનાં હતેકમ'ક થઈ જઈની યાજી દેરવાની રાક બેટું' હતું.

કસબા ઉપરાંત આસપાસનાં ગામીમાં સહવાર સુધીમાં તો આ બનાવથી બારે અકાળ વાળી રહી, પડેલી બેગા ત્યાં સાથે સુ'પમાં પડતા પ્રિંદુઓ પણ કારેકાર બેગા થઈ હુસહુસ કરવા લાગ્યા, અને "સાલુ" ડબક બીમથી ભોલી યકમ'ક યીતે માંહુ કુજાવવા લાગ્યા.

ખીનીક અને કલાકા બારે આઠારતા અને અધીરાઈ વચ્ચે પસાર થવા લાગ્યા. આખરે તે ક'ગાલ દીન પુરો થઈ, ખીને દિવસ ક'મલ જેજા ઝુરચેક ઉમરો, પણ પુટે મળલાં જે જવાનવાઓ તરફથી ક'ઈ પણ સમાચાર મળ્યા નહી.

ગુલમથી ચોસાઈ મયથી જા'ને કુ'વારીકાઓનાં માત પીતાનાં મનની થી વેદનાં હશે, તેતો અમાલ તો ઝીક માવાર કે ઝીક પીરનેજ હોઈ શકે. આખર ખીજે દીન પણ પસાર! અરેરે! જે દિવસે અમાલું' અકાળર જેહાંથીરયાહનું' હસ્ત રમણું' આકાશની મકાન કાલ મમગીની અને કુટેલા છગરનાં માત'તાનાં હાથ અહસોસ અને મમનાં આજુ પેકાસેથી ગેજા મમમી રહ્યું' હતું.

મકરણુ ૪ થું.

“હીલાસો દેનાર જરથોસતી મઝહબ.”

કબરો દરદ! હબાર આવીન!

રહે જરથુસ્તર હાલો આમીન!

મઝહબ જે દીલાસો દેનાર હોય,

ત્યાં હનયાન તેની જરથર ન કાવ.

તાથી અને નરમદા નહીંઓ વચેના મીઝ જ'મસાવાળા મદેશમાંથી જાહું' કુખવેલા જે પૈડેસવાશે, સહવારની કંકક છતાં પરસેવા અને યાદથી શીજીરીજુ

મૂળ પેતાના ધૈર્યશીલને ખીરે ખીરે કાઢી, પાતે તેમજ તે બંધનપરોને કમ આજ્ઞા દીધા. જાને સખસેના રખસ ઉપર તેઓ ઉપસંતમે કીમતી ધનધાનેનાં ચોભ ચોભ તેઓ છવ રહીત હોય તેમ સુસ્ત પડેલા હતા. તે ચોભ સ્ત્રીઓ (એ તેઓના લાંબા કાળા સુંદર હેય વેરવીથેર થઇ જઈ બહાળી મુસાફરીને ક્ષમિ મુલથી બરાબ જઈ રાખી કીમતી મની મવલા દેવતા હતા. તેઓની આંખથી જાંબ હલી અને ચોભ તેઓમાંથી છાંદનીની ભેત મુલક થઇ હોય તેમ તેઓ જો દેખાવ શીકે સુસ્ત અને મેલામશે દીસતો હોય. તે જાને સવાશે પછુ મુલથી બરાબ મવલા પેતાના વજો પળોડવા લાગ્યા, અને પછી પોતાના ધૈર્ય ઉપર નાંચેલી જાને સ્ત્રીઓને નાજુકાઈથી ઉંચકી જમીન ઉપર સુવાડી કિંદે પગમે દુરથી વહેલી “કીમ” નદીના સાંત નીરમળ પાણીચળા કીનારા તરફ ચાલ્યા, જ્યાં તેઓએ કાચ મોઢું પાંચ પાણી પીધું તેમજ પેતાના મરિયા ધૈર્યશીલને પછુ થઈ જઈ પાણી, ત્યાર પછી ધૈર્યની પોટે માંધેલી કિંદ આમડાની મસકમાં પાણી ભરી, તેઓ જ્યાં જાને નાજનીના મહામ જેવી પડી હતી તેઓ આમળ મયા, તેઓમાંની કોઈ મોહવા:—

“સુંદરીઓ, આ નીરમળ પાણી છે તેમાંથી પી લો અને કાચ મોઢું પાંચ નાંચો, કંઈ આપણને ખીભ થયા હોય દર જવાનું છે, માટે થોડાવાર આજ્ઞાવસ થઇ છવ સાંત પાડો.”

વાંચનાર, આ જાને જાનુજી કોણ હતી તે સમજ મયા હશે. પેતાની આજ્ઞા મહામ કાલતમાંથી સુભમ થઇ જરવાનુંજે જુસ્સાથી ડોળા કાઢી તેણી આમળ પ્રુલ્યા મોટે ઉમ્મશ જુહીનો તરફ ભેડું અને ઝડુની અવાજે બપ્પાથી કહી:—

“પાપીઓ, કોઈ પારથી અમલાની છાંદનીના સહની મચ્છર અને મુખી ક્યાંકે જવારે તેણી કલતનાં પાંચ ગાંઠથી ભેલવાની હતી, તે વેળા કીમકરી રીતે તેણીને કાંચી જનાર તમે જાને બદમસી છેવ કાણુ ?”

“જરા સાંત મનો, માય “ભવીષ્ય” નાં પતનીછા !” મચ્છરીનું હાથી મેલ કાચ ભેડી તે પારકા મરક મોઢું ડેખી નમન કરવા મોખી ઉઠેલ. “સુંદરીઓ—કંઈ આપણને બહુ લાંબા છેડો કાપેલો છે, માટે આવી જાલે કાચ જવામાં યું કાપડો ? હું કવચની કવચની રંભા અને આ તારી પચોકર સુખી કમાય રતનપારનાં રંમ મહેલમાં જવારે પૃથ્વીના સુવં વચલવમાં મેલકી અને આનંદમાં રહેલા ત્યારે તમે આપોઆપ ભણુસો કે હું કોણુ જાને આ મારો જલકર સાચી કાણુ ?” આટલું કાચી મારેથી કુખી તે પેતાનાં સાચી તરફ મોઢું દેરવી મેલવા:—

“જ્યપાલ-આપણા નહીં કરેલા જાણુ મારને રતનપાર ક્યારે પુગીશું?”

“મળીપતી—”

“હંઅઅઅ!!”

“અર, ખમા શેઠે—! જો હાથની ઝડપે યુસાદી કરીશ તો આવતી કાલે સુરત નારાયણ મંદિરાણે આવશે તમારે; પણ જો આ સ્ત્રીઓની શુભ સંભવક સામગ્રી મવાય કરીશ, તો આજથી ત્રીજે દિવસે સંપન્નકાલે—”

“હીં,”

“શેઠ,” તે જ્યપાલે બદનજરથી બે બાનુઓ તરફ જોઈ પુછ્યું “આપણે આપણી મોઢવણ મથાણે જો આપણું છતેણું ધનામ—આ રૂપાળી પારસણીની આમતા સ્વામતા કરીશું તો હીંક થશે. આ દુમખી જઠાંચીર પટેલની અપસરા જેવી જોહરી તો આપ માનવંતરી પતની થશે, જ્યારે આ ખીછ રંભા તો આપના અવસાનીત સૌકની લાકડી ગામડી બનશે, તેમજ—”

“કુલ મેર જીજલમામતા કુતરા! મારું ખાસરું સાઈ પાણી પીશે તોખી તુંને અડકી નહીં.” નવાજ એક ઝગુની ચીતા મીસાલ જોડાઈક ઉછળી બખાળી હતી.

“હે! હે! હે! હે!!! આ સુંદરીનો તજકો તો જુઓ!” બદમાય જ્યપાલ જારે રમુજ પામ્યો જેમ તેમ ખુશ ટીકકા કરવા લાગ્યો. “શેઠ આવો તમ મને કોઈ વઠણી દાકેણુ જોઈ આપી છે, ઝિની સાથ મારો આપો સંસાર—”

“ખમરકાર, હે જો બકામનાં હલકા જુદીનો!” જરખાનું યુસાધી હતી થતાં દમામનાંજ ચેલી હતી “તમ એક પારસી અબળાનું” નામ અને તે સાથ અખતીત ટીકકા કરવાની સરકથી જોડો! તમ કોણુ સાથ વાત કરો છો, અને કેવી મતલબથી; તેનો યુરતો ખાલ કરજો. હું મજબીત જોહાંચીર પટેલની બેડી ઉઠાં અને તેનું ખરું મજર પારસી સાદી ધરાવું છું; અને આ મારી બેન પણ એક જઠાદર જખાનની અદસાવથી મોહોરકાર છે અને ચેતાની નસમાં શુદ્ધ ધરાની લોહી ધરાવે છે. જે નપમાનધારક ગલીઅથપડો તમે બકારો તમારા નીચ નામ સાથ કમારા પરીખ નામ જોડી બેલવા દો, તેનો ધા આ જાતીમાં ઉંઝાણથી મને લાગે છે, જે જખમાયણી કરેનો જખમ આ ધડીઝી, હું પાક દાદમરદું નામ લઈ કહું છું, કે રૂકત જખુન

કીનાથી જ રહાશે એક ! પારસી બાલુ તમારા જેવા છુટારા મહારાષ્ટ્ર ગરાસી-
યાઓ ઉપર હુકે પછુ નહી, તેા તેનાં ગલીબ હાથનું પાણી છું પીવે ?”
એટલું બોલી બોલ ભાવતામાં તેણીએ એક અછાત મારી પાણીની મસક
હઠારી ઝુલી !

“તારી એરી જળાં બંધ કર, દુષ્ટ પાપીણી.” જમપાલનો શેઠ
હુસ્સાથી તંપી જઈ બસઝ મારવા લાગ્યો. “તારો મહાબ શેખીયોર પીતા
મારા સ્વરમવાસી હુરખ પીતા જમથીખરીને સમજાવી પડાવી જેમ મને તેમ
કર ઝોઝા આપતો હતો—, પણ જ્યારે મારે—બળવાન દુરયાનસી મજલું—
સંજમ થઈ અને વાજબી કર ઉપડાવવા ત્યારે તારા રાજદેરાહી, નીમક-
કરામ બાપે તે બરી આપવા ના પાડી, મારા આ વફાદાર જમપાલને
અપમાન કર્યું; ના, એટલુંજ નહી પણ મારા સર્ધનખનાં એક ભાગને રવા-
હીન રીને કાપી નાખ્યું. પાકોસી સીલકારા વંચના મારા કટા સતદ્દ ભઠારાજી
સાથ મીતતાનું નાણું હોવાથી, તે મજજમાં મદ રાખી, મારી સતાની દરકાર
પણ રાખતો નથી. હવે હું પણ એક છું કે મારી સતા કેરી છે અને હું
કોણ છું, તે તે જરાબર પીછાણી ચકે. એવું છું કે હવે તેની એક પુરી
પુચીને ઠેકવવા તે કેટલા લાખ રૂપયા ખરચે છે ? તમ્હા મ’કોમદ પીતા અને
તેની દુમાબી પારસી નાત ઉપર કોઈ નવીન રીતેજ, મને ચમલા અપમાનનું,
હવે વર ચેપારી.”

“હે રતનપોરનાં ગરાસીયા છુટારા રાણા ! તું આખર કરેને કોણ ? તારા
આપદાહા તો બહુતા છુટારા હતા, અને મજું હવું કે તારા બાપને ખુદાએ
સાચી અકલ આપી તો તેણે એક રાજ રવાખું અને હવે તું “રાણો”
બન્યો ! પારસી કોમ કોણ છે, તેની નયમાં કેવું ખરું રાજવંથી થોડી
જમાના થયાં વહે છે, તેનો ખવાસ કેવા હમણ છે, તેનામાં પોતાની કોમ
વરકનું બબીજાન કેવું છે, અને પોતાની કોમને ચપલું અપમાન એક પાર-
સીનાં છમરને કેમ કીનાથી બાળે છે, તે તારા રવાજા અને દુરખદેથી
પીતાજી જરાબર બહુતા હતા, અને તું તે બહુતો નથી. તારા પોતાની
કીરતીવંત નાજની મગામ હાથમાં બીધી તમારથીજ તેઓની તું સતાવણી
કરે છે; તો મારા આ ચણુનો તારા છમરમાં કોતરી રાખ્યો કે તારે જીલમી
જીલકાકી રાજ હુંકે વખતમાં કકડાજીલકા થઈ જશે ! મારી નીરરાય કોમ
તારે કાંઈપણ જવાબદાર નથી, પણ તું દુષ્ટ અને વીખી હોવાથીજ મારી
કોમનાં સહજીલો તારાથી રૂપી ચકાતા નથી. બહે-ત્યારે જ્યારે તું પારસી
કોમને ઝોળખતો નથી, તો આજે તે જે આપણું નીમ કામ કર્યું છે તેનો
અન્દમ છું આપરી, તે તું જોશે અને પછી પારસીઓને ઝોળખશે.”

જરણાદ પુસ્તકાથી ઉભરાવી છાતીએ ઉચકેરાટથી મોલી અને હાંફવી હાંફવી કમ આવા થોભી.

“જયપાલ-એક દુખાખી શેખીબાર સજ્જશોહી પીત્તની પતરાટખીર આ પુત્રી શું મોલી મધ તે તેં ધયાનથી સાંભળ્યું કે? પેતાનાં દેશનાં રાણા સાથે કેવા માનથી આ તરુણી વાત કરે છે તે ધયાન પ્રમાડવા ભેગ બાબત છે. આ પાર્શ્વી કહેવાતી નાત તરફ તો આ ઉઠાછળા ઉઠીનાં સખત વચનો સાંભળી, મારા ખીકકારનાં વધુ ઉમરે થયો છે.”

“નીરાધાર કુંવારીકાએને જીલમથી મોરી લાવનાર એક બદમાશ પછી રાજકરતા કાંચ નહીં હોય છતાં તે નીચ અંકાશ પુરવાર થાય છે, તો તેણે પછી સાખી તરફથી સભવતાભરી ભાયા કે માનથી આશા કાંચ સખતી?”

જરે દુખછકારથી હાજર જવાબ ટીધો.

“મહારાજ-આપનો આસાંઈત સેવક (હાથ ભેડીને) અહોનીય હાથ ભેડી, આ પાર્શ્વી અંકાશથી મેતેલા રહેવા કહેતો હતો.” જયપાલે વધુ બીંબારી મુખી.

“બસ-વધુ હાથ ભાલવું નથી.” દુરયાનશીંગ અધીરાઈથી પોકારી ઉઠ્યો, “વખત થયો કીમતી છે, અને કદાચ આપણી પુટે જીખા વર મીસાલ શેકડો પારશીઆ દોડવા આવશે, માટે જેમ બને તેમ કહ્યુંથી અહીંથી નીકળી જઈ રતનપોર સુભામત નીકળી જવું ભેદ્ય; ત્યાં પહેાંચી આ વહાણી સીએને કેમણે બરાબર લાવીશું. આણે થોડા તઈવાર કરો.”

એકવાર ફરીથી તે બંને નીરોંચ બાળાએ તે બદમાશો સાથે થોડે ન ભેસવા બેંચતાણ કરવા લાગી. તેઓ નીરાશીનાં છેલ્લા ઝગુનથી તે ભેરેમંદ બદમાશો સામે હોભતોટ કરવા લાગી!! પણ થાક અને ચીંતાથી તેઓ નબળા થઈ મધ કરી, મારે સુસ્તાથી પોકાર ઉઠાવી પાતળી રીતે કમરમાંથી જરબાનુને દુર્વાનસીએ પકડી અને તેરીજ ભેમહસાને નવાજને જયપાલે સીકડી લઈ, તેઓ બંને પાછા થોડા ઉપર સ્વાર થઈ વીજળી વેગે મોવા તેઓ ઉઠવા લાગ્યા, તેઓ અંકેસેથર વજેરે શેહેરાની બહારનાં ઘીચ જંગ-સાનાં છુપા કુંઠા રસ્તે કડવી મુસાફરી કરતા આગળ વધ્યા.

નર્મશ નહીં કમારની “શુકલશી” આગળ યાત્રાંગી, તેઓ કવે વીંબાયળનાં પહાડી ખીયાળાજ મહેલમાં આગળ વધતા કતા. કલાકો મુખી થાકવનારી, જેઠમતભરી અને કંઠાળાભરી સુસાફરી એક પજી ચખ્ખો મોલ્યા

વગર કરવામાં આવી. સૂર્યનારાયણ છેક માથે આઠણે અને તાપ તો ન ખમાય એવો ભયંકર યજ્ઞ પડ્યો, છતાં તે સ્કરો તો કાંત્યા પીથી જસ થાહોમ આગળ વધતા હતા. આખરે છેક તથા વાગે તેઓ એક ટેકડી આગળ થોભ્યા, કે જેના મઠાએ ઝાડોની ઝીંચ થઈ વચ્ચે એ નાનું મંદીર ઢીલ્લું હતું. તેઓ થોડેથી હતનાં અને બંને બાહુઓને પથ્થ નીચે ઉતારી. તે કમનસીબ છાકરીઓ શક, છુપ અને તરસથી એટલી તો કાચાર બની ગઈ હતી કે હમા ન રહી ચકવાથી જમીન ઉપર ઘુડી પડી. તેઓ તરફ જરાપણ ભાગણી જતાવવા વગર તે ધાતકી ચપ્પસો તે ટેકરી ઉપર ચઢવા લાગ્યા. આખરે જ્યારે જરૂરનાનું એ આંખો ખોલી આસપાસ ભેડું તો પેતાની સહિતી પથ્થ પાતાના જેવીજ કમનસીબ હાલત ભેંધ. તેણીએ ડોકું ઢંચથી પાછળ ભેડું તો કમનસીબ ૧૫ પગલાં દુર એક શાંત નાથું વહેતું હતું, જેમાંથી બંને થોડા ગ્રુપગ્રુપ પાણી પીતા હતા. તેણી મુગીબતે ડોળા ખાતી થઈ અને ત્યાં જઈ નીરમળ જળ અધીસધધી પીધ અને પાતાની સાડીનો એક છેડો ભીંજવી ભીંચે પડેલી નવાજના મઠામાં થોડા ઢીપાં નાંખ્યા. પાણીની ખરી કીમત શું હોય છે તે તે મુખ્યેનમાં ઉપરથી બાળાઓએ તે વળા ખેંચાણી, તેઓની આખી કાંપી બેઠી મુસાફરીમાં તેઓ વચ્ચે વાતચીતનો એક પથ્થ ચણત મોલાયો નહોતો, તેથી જ્યારે હવે તેઓના સતાવનારાઓ ઉપર મંદીર તરફ ગયા હતા, ત્યારે તેઓએ આગુરવાથી વીચારોની આપણે કરવા માંડી. તેઓએ બારે અઠસોસ અને દુઃખથી અઠેકની વાવીબેર જેવી હાલત ભેંધ અને તે બદમાશોના ઝાલીમ જસમાંથી કેમ છુટકારો થશે તે વીચારથી મુજબ લાગી. પાતાની છંદગીનાં સહથી મુખી દીવસે તેણીનાં મુખનું મીઠું ખાણુ છેક હોઠ આગળથી ધાતકી રીતે ખેંચી લેવાયું હતું તે ખાલથી જરૂરનાને બહુજ દુઃખ અને સંતાપ થયો. તેણીની સાથી નવાજ ખરેજ એક નમ્રનેદાર મૈત્ર હતી. તેણીએ ખરી મેહનતા હેત અને ઢીલસોટથી તેણીને કાઢી કરી આશાના પથ્થા પથ્થા ખીઠા સણુના કાનમાં રેડયા. હતાણ બાપ ભેલાંબીરશક, તેણીને ઠકાશે બહાદુર થણી પુરસેદ, તેમજ કોમખળીમાની કમદીનો તેઓને આવા સ્તીતમઆશોનાં બધામાં ઝાઝો વાર રહેવા નહીજ દેશે એમ તેણીએ ખાતરી કરાવવી. થોડીવાર સુધી તો એકવારની શુસ્સાદાર બહાદુર જર એક સ્ત્રીની કુદરતી નબળા ભાગણી અને શુસ્સાને ચરણ યજ્ઞ બહુ કંમાળ અને આચાકીત બનેથી દેખાઈ, પણ જલદીથી તેણીને કુદરતી શુસ્સાદાર અવાસ ઉભરી નીકળ્યો અને તેણીએ રાતો પીસી કસમ આપા કે:-

“અગરજો મારા હાઠકે હાઠમાં જુદા પડે અને મારે પ્યારે જન જય તોપણ મારી આજીવ અને પાકવામાનને સાચવી રાખજ...અથે તે હરામખોરો તેમ તે સીતમ મારા ઉપર ઝુલ્મરે, અંતે નહીજ ખમાશે તો આપખાત કરી મારો જન કબજ કરજ, જો કે તેમ કરવું જીયુરનાં કરમાનથી ઉશકું છે, છતાં પાકવામાનનાં જમાવ અથે તે સાહેબ તે માફ કરશે.”

“મારી પ્યારી જહૈન જર,” નવાજ તેણીનાં મળામાં બિહલ વખાણ અને હેતથી હાથો નાખી જોતી હતી, “જ્યારે તકદારે આપણુ બંનેને ઝેક સરખી રુબીનીમાં ઝુકવા છે, તો ખાતરી રાખજો કે તારો ઉપસો ઠરાવ તારા જેટલીજ ચીવટાહ અને વશવાસીથી કું પણ જાન લાવવ માલ,—તે નાપાકો ફર છે તેટલાં આપણે હાલ અફુરમઝની પનાહ અને માયાનો છાથો મેળવવા કુસ્તી પાકવાળ હરી બંદગી થવું.”

મારે આદતમાં સપડાયલી તે જો નાહતીનોજી જે ઉછળતી લામણી, આશા અને આસ્થાથી તે વેળા કુસ્તી કરી અને કુંક બંદગી કરી તેવી બંદગી તેઓની છંદખીમાં તેઓજી કરી કરી ન હત. અફુરમઝમાં પાક ઝેજમતી કલામો તેમજ “અફુરમઝ ખુદાએ” ના મસંજોસાર નીરંજો પદમાથી તેઓનાં જેલિત અર્થાત છમરને પછી સહત મળી.

“નવાજ”—જર પોતાના નકાનપણનાં કંઈક લીચારોથી શીકે હસ્તાં બોલી:—
“મારા ઝુરખી ધર્મઝરે જામેહ કાવસજીએ જ્યારે મને આપણા પાક અવસ્તાનાં બહુતરો મોઢે કરાવવા, ત્યારે તેનો સાર પણ તેવજ સમજાવતા હતા; તેમજ અને તેટલો મોઢે કરાવતા હતા; તેમાંની કેટલી જાણીલી બંદગીએ, જે આપણે હમણા બંછી ગયાં, તેનો સાર ક્યાનમાં લેતાં અને હાલની દુઃખી હાલનમાં તે વધુ જોસથી પાક લાય છે, અને મારા નીસથ છમરને કંઈક યાંતી અને દીલાસો આપતી હોય એમ લાગે છે.”

“ઠાણી જહૈન—તો મને તેમાંનું કંઈ કરી સમજાવ કે મનેથી કંઈક દીલાસો મળે અને મારા છમરમાં આશા ઉત્પન્ન થાય.”

“તો સમજ” “કુમના મઝા” નો કુંકસાર ઝુલો છે કે: “જો ખુદા ! ખુરાંજોથી તું અપારો જમાવ કર જરથોસ્તી દીન ઉપરનાં અમારા મજબુત આશીનથી તથા પાક અવસ્તાનાં કલામોની ખુબીથી છુપા દુશમને ઉપર તું હમુને ફતેહમંદ કર; તેમજ સમજા દેવદજને અને તેઓને લેમતી નાપાકીઓ, અમારાથી ફર થઈ જશે, અને તેઓનો નાશ થશે.”

“આહ! આપણી હાથતળી કંઠેથી હાલતને કેઠણી બંધવેસ્તી આ મંદર બંદગી છે!” નવાજ પોતાની આસપાસની સ્થિતિનું જાન ઝીક પણ છુટી જતાં પોતાના મજબૂત તરફ આભારનાં ઉમરા ધરતા લાગી.

“નવાજ, કોમી તો આપણી પાક દીનની બધી બંદગીઓ છે કે જે આપણા મનની કોઇથી સ્થિતિને ભાગ પાડી શકે. હાથલા તરીકે “અહુરમઝા ખુદાએ”નાં નીરંજોનો માપનો પણ તેટલોજ હાથનાં સંજોગને બંધવેસ્તો થઈ પડશે.

“બેઠી જર, મને તે સમજાવ, ઉપકાર થશે.”

“સમજ!—“જો ખુદા! હું હુરેમંદ શકતીને દુર કરનાર છે. ખુદા માણસો, જુહાઓ, બહુમરો, સાચી ચીખામણની વાતને નહીં સંભળનારાઓ, જુહામરો, પાપીઓ અને દુરમનોનો નાશ થશે!”

“આમીન! આમીન!! આમીન!!! આપણા મહાન નવાખાનોએ, જેઓએ આવી અકલ પસંદ અને અસરકારક બંદગીઓ લખી છે તેઓનાં અશો દુરેકરો ઉપર સદે કબાર ફરકે હોએ!” નવાજ નવાજપુર બેઠીભાવથી જાણી લીધી.

“હાથી બહેન—આપણી પાક અવસ્થા જે જુહાઈ દીધાસી, કુઝી અને નીરાશ જીવરને આપે છે તેવા કોઇ પણ ધન્યાત આપણને આપી શકેજ નહીં. તેનાં કરતાં વધુ દીકસોજી જરો, વીખાસ યુક્તિ લાવક, આત્માને શાંત પાડનાર ખીજે જોજમની મલમ આ ફાની દુનયામાં છેજ નહીં.”

મકરણ પ મું.

“મહાકાલીનો પુંજરી.”

તે જે નીરાધાર અજળાઓને અરસપરસ દીધાસી કેવી અને જરથોસ્તી મહાજની શાતેજરીપર શીશ થાઈ જાડી, આપણે તેઓને ઉપાડી જનારા જે બદમાશ સંખ્સોની પાછળ તે કુચરને મથાળેનાં મંદર તરફ જઈશું.

તે જેમનો ઝીક જે રતનપોળનો રાજો દુર્વાનસીએ ગસસ્યો હતો તેની કંઈક વધુ ઝીગમ કાં જઈશું દુર્વાનસીએના બાપદાદા છુટાસ મરાશ્યાઓ હતા; જેઓ ઠારેઠાર ઉતરી પડી બેઠો પાસે તેઓનાં પાડનો ઝીકસ લીસ્યો, જોરજુલમથી લેતા, નહીં દો ખુનામરો કાં સપણું બાળી નાંચ કરતા હતા પણ તેનો બાપ જયશીખરી જે ઝીક બહાદુર અને અકલવાસો માણસ

હતો, તેણે તે વખતની યુજનાતની અધિર સ્થળીનો લાભ લઈ ગરામ્યા, બીચા અને કાળાંચીનું લયકર ઉછું કરી, તાપી અને નર્મદા નદી આસ. પાસનો ખુબક જીવી થીધો, અને “રતનપોર” ને સંજ્ઞાથી બનાધ પોતે “સજ્જાનો” બેતાળ ધારણ કરી બેઠો. તેના પછી તેનો છાકરો “કુર્માનસી”ના રાણો” હાલ થયો; તે દુરયાનસીના મધ્યમ કરતાં કંઈક વધુ ઉંચા કદનો આસરે ૪૦-૪૨ વરસની ઉંમરનો ઘોસ્તો હતો. કુછંદી આડતો, જે ખરાબ સંમતનું માફું થયીશ્યામ હતું, તેમજ તેના પીતના કદ બહારનાં ભાડની માફકજ ખરાબ મારણે ઉતરી પડવાથી તેનું ચરીર નબળું અને અખરી ગમણું હોયતું હતું, જેથી તેની ઉંચાઈ વધુ ધ્યાન ખેંચતી હોયતી હતી. તેના સર્વ દુરયુષો, તેમાં શીઝલ એકેરા ઉપર આરસી મીસાલ પ્રુદલા હોતા, બધા તબાં ચાણુ હાઉડ કરતી હોઈ બહેન કાળી લેએને આખરે, દબાયણું સુકું નાક, બહા બહાર દળી પડેલા હોઈ, તેમજ આખરે બહારની કાળી કરમલીઆ અને હાથ વગેરે સામકું નજરે પડતાં, સામિવાળા માણસને અવીઆસ, ધારસી અને કુદરતી લેએની તેની સાથું જોતાં ઉત્તપ બની હતી. પ્રજામાં ચક્રમંદ જેમ રીતે બોલાવું હતું તેમ અધીરો બની તેણે કદાચ પોતાના બહા યુએર્જ બેતાણુ યુન પજુ કરાવણું હોય, તેમ તેનો એકેરો જોતાં માની પજુ શકાય. કાલ તણે જે પોષાક પહેરશે હતો તે કંઈક બપકા-બયો હતો છતાં, તેનાં દેખાવ ઉપરથીજ, એક ખરા સંજ્ઞાથીમાં જે મોઢાઈ, મરદાનગીપણું, માન અને બહાલીભાવનાં યુષો પ્રુદલા મોઢા પર નજરે પડે તે પ્રુદલ દેસા ન હતા, જેથી સામિવાળા મદુબમાં એક સંજ્ઞને જોતાં કુદરતી જે માન અને બહાલીભાવ ઉત્તપ થાય છે, તે લાગણીથી દુરયાનસીમાંને જોતા સામિવાળામાં ઉરકેસતી ન હતી.

તેના સાથી જવપાલ સાધારણ કદનો પણ પોખાવલા મજબુત ચરીરનો, લાંબી લયકરી યુષો મોટી કાળી કાઢી અને મોટાં મોઢાંવાળો બહાદુર દેખાતો શખસ હતો. તેનામાં પણ સહયુષો કરતાં કુર્માની ચાણુ બરબી નજરે પડતી હતી, તે હલબહાર પ્રુદામતીયો કરા, અને સજ્જાની મહેરબાની મેળવવાની ઇચ્છાથી મને તેવા કુર્મ કરી અવઃકરણ વચ્ચેને કદી આંચકી ન ખાય તેવા માણસ હતો. બદમાશ કરી કદી પણ ખસતાવાનો જસજી અંચ તેનાં પાતાથી ઇમરમાંથી બાહેર પડતો ન હતો. કુર્મા, સજ્જાની પાપી કારકીરદમાં તે મોખા તેનો જમણા હાથ સમાન હતો.

તેઓ બંન્ન તે દેહને મઠાએ જતા માટે બનાવેલા નાના ખડખડડા પગથા ઉપર ચઢી ચઢતા હતા. પોતાનાં માઠાં છુપાવેલા કુપેટા હવે તેઓએ સંતોષી છગરની છેડી નાંખ્યા. ઉપર ચઢતાં કુર્બાનશીએ ખુલ્લો છગરથી ટીકા કપડાં—

“જમપાલ, આપણું સાદસર્ખ આઠથી હવે સુધી રહેકપડ ઉતરણું છે તેથી મને બહુજ આનંદ થાય છે. આમારું સુભાગ્ય જાણે પુર ખીંડણું હોય તેમ અમુને લાગે છે.”

“મહારાજ—આ કાર્ય સફળ થયું તેનું સુખ માન તો આપણા વીરવાસુ જલસ સુલભને પટે છે. પારથી જહાઝીર પટેલનાં ધરખટલાને ઉડા આપાસ તેણે ક્યોં કયો, ત્યારેજ તો તેણે આપણને કલાક અને ધડીની પક્ષ ગજુની કચી કીંમતી બાતમી પુરી પાડી અને આપણે તે ઉપર અમલ ક્યોં છે.”

“કુર્બ, બાતમી પુરી પાડી તે ખરી પક્ષ તે મથાણે અનુકરણ કરવા માટે ભારે કીંમત, સમયસુચકતા, સુભાગ્ય અને પુરતી વ્યવસ્થા કરી જોઈએ, અને તેમ કાણે રહેકપડ ઘડી કયું?” શણાએ તરતજ સવાલ કર્યો.

“મજબૂતી!” તરતજ ખુલામતના જમપાલે ભેદ કાઢ્યો બીડી તાબેદારીના દેખાવથી ફેરવી તોલણું: “આપની ધરવીરતાને રહેકપડું સર્વ અનુપમ માન અને શાખારી અમીતજ પટે છે, એમ મારી ખાતરી થઈ છે.”

આ જવાબથી કુલજુછ રાણો દેવપતે સંતોષ પામ્યો.

તેઓ રેકડીને મઠાએ આવેલાં મહા કાલીનાં મંદીરમાં લાખલ થવા કે તેજ વેળા આંભમાં ફક્ત મિતર પહેરેલો, અલોકસ હમરનો, કપાળે સુખડ વજેરનાં શીસોટા પાડેલો, મળાંમાં માટી રૂદ્ધાલની માળા પહેરેલો, ભારી કાળાં ભવાંવાળો, માટાં પેટેવાળો એક કદાવર આક્રમણ નમી નમી મહુભાગ કરતો સામે આવી હલો.

તે ધર્મશૂરનો દેખાવ તેનાં અંગ ઉપરની ધર્મની નીચાણે છતાં સામિનાં મનુષ્ય ઉપર હંધર અને સુસ્વાદ તરફ ઝેમ અને બકરીભાવ ઉત્પન્ન કરવાને બદલે, કાંઈ ખુદી હુરેમંદી ચકતીનો ભાસ આપે તેણે કદરેલો, ખીંકાપણે અને વીજળી ઘસ્ટો હતો. તેનાં કપાળ ઉપર જમણી તરફ એક હંડા જખમની નીચાણે તેની ભવબીતતામાં વધુ હમિશે કરવી હતી. તેના એક કાલમાં ત્રાશુળ અને જાળમાં ખપર (શૂરજ) હતી, જ્યારે માથે ત્રીપુંડ ફેરેલાં હતાં.

“હેમ સાચીજી—શી ખબર છે ?”

“ધર્મેશ્વરાજ !” તે મહાકાશીના પુત્રનીજ પેતાની તીક્ષ્ણ આંખો આસપાસ મોઢાકાઈથી ફેંટી ધીરથી કહ્યું:— “તમારા કુકમને અદ્વૈતની ભૂલોથી જે કોસ ઉપરનાં પાઠા જીવલમાં આપણા માનીતા પીપળા હેઠળ જે એ પાલખીએ તેમજ પુરતી સંખ્યામાં બીજાસુ ભોંઈવાડ્યા રાખ્યા છે, તે જગ્યાથી રતનપાર જવા માટે મોટા વેપારી વણ્ણવર મારમેથી મુસાફરી કરી પહોં, માટે તમારી નાની સંખ્યા ભોંઈખીજી વણ્ણવરોને થક ઉતપત્ત ન થાય એવી મતલબથી જે કંઠલાક કથીપારખે મેડેસ્વારે પણ તમા મલ્લપતીની સેવા માટે તકવાર રાખ્યા છે. આવી રીતે પુર્વ દિશા તરફથી આવતા એક આખરદાર વણ્ણવર તરીકે તમે મીછ કંઈપણ જીવન મેડવા વચર આમળ વધી ચકરી, તેમજ પુરે આવનારાઓને પણ બરાબર કાપ આપશે.”

“હેમરાજ સાચી, તમે ખબરતજ મારી વજી ઉપરાંત બહુ સંભાળથી અને દીર્ઘ દ્રષ્ટીથી સર્વે મોઢવણ કરી છે, જેથી મને ધણે આનંદ થાય છે, અને તેનાં ભલલા તરીકે તેમને તમારો ઉમદા થન ગમતો થયો મારા રાજ્યની સ્થિતિમાં વચર કરતે અઘાવવા દેવાની મારી તમને પરવાનગી છે.” રાણાએ પેતાની કુદર ઉપર, મનમાં સંતોષ પામી, આંખળા ફેરવતા કહ્યું.

તે બદમાશ દેખવના ધર્મેશ્વરની આંખો, તેનાં “ઉમદા” ધંધા બાબે પરાવાનથી મળવાથી કોઈ કુપી પ્રુસાશીથી એક પણ અમથી રહી; જ્યારે જવપાલ તેની તે પ્રુસાશી ભેઈ ખરા છબરથી એક પણ કમકમયો. રાણે તો પોતે કાલ કાલમાં થરલા કામને પરીપુર્ણ કરવાનાં ખમાશમાં અડચરે વધ મયો કતો; તેથી તેનાં જે સાથીઓની બાજબીનું શેષ થોડી કાલી ચકયે નહાં.

“હેમરાજ સાચીજી,” તેણે પેતાની આમળથી દુર જવાની ધસ રત જવપાલને કરતાં, તે ધર્મેશ્વરને નજીક ભેલાઓ. તરતજ જવપાળ કંઠલાંક પમલાં પાછળ કહી મયો અને હેમરાજ તેની વધુ નજીક મયો.

“હેમરાજ—કાલ તારા કાવમાં એક બીજા અમતવદુ કામ સોંપું છું, જે તારે બહુ સંભાળથી પાર પાડવાનું છે. મારા રાજ્યનો એક બહુ ભણીતા કોઠપતી સાકુબર જમાલેકવંદ નમીનદાસ” મોડીક મુદતમાં નાણાની ઉપસાગી કરવા અને કંઠલાંક આપવા આપનાર છે. મારા રાજ્યમાં વેપાર કરી કરોડપતી થનાર આ સખલે મને આમળ નાણાની મદદ કરી કતી; પણ તે સખલે ઉપસવવાની આ સખલની માંવતી માંવણી મને મુદલ પસંદ નથી, માટે તેને મારા માર્ગમાંથી બહુ સદાકાંઈ હંમિયનો દુર કરવા છે.”

“મજબૂતી, આપને! આસાંની ત સેવક કંઈ પણ સાહસ કરે કરવા તત્પર છે, માટે દરમાવો.” તે કુચ્ચા બાહમણે ભવંકર રીતે ડાકું કરી જવાબ દીધી.

“હેમરાજ-તે ક્યારે ચેતાનાં કસળા અંકલેશ્વરમાંથી બહાર પડી રત-નપાર માચી ઉપર ઉપસણી કરવા આવશે, તેની જાતથી તને વખતસર ખેંચાડીશ, કે તરતજ તારે તેને માર્ગમાં સપડાવશે; ક્ષતિ આપણી પતીત મહા ભળવાન મહાકાળી માતા, જેને આજ કાંઈ વખત થશે મનુષ્યમનો જાણ આપ્યો નથી, તેને આ યીશ્વરને અર્પણ કરવી; અથવા તો તારા તાળા હેઠળનાં કંપચનાં પંખાદારી કોયે સાથ ગોઠવણ કરી તેને લાભકારક “મનીજ” (શીકાર) અણી તેને સ્વપાત્ર પહોંચાડશે.”

“મહારાજ-હવે આ જાતનાં વડ કાંઈ પણ કહેવાની જરૂર રહી નથી, મારી કંજેસની સંભાળથી આ કામ જીતું તો ચોક્કસાપ અને છુપી રીતે પાર પાડીશ કે પુખ્તી ઉપરનાં મનુષ્યો જીમજ કહેશે કે ચાકુદાર. મણિકવંદે જોકાંચિક ખરતીમાં કેમ મરક થઈ ગયો હતો?”

પાડીક પથો સુધી તમામ સાન્તિ ફેલાઇ.

“જમા-કરજો ભાષણ,” કુચ્ચો હેમરાજ બેઠકાઓથી નમસ્કાર કરતાં બોલ્યોઃ “આપ કર્મવેરે કાચમાં શીવિજ્ઞ કર્મ પરીપૂર્ણ થઈ છે કે તે પુણવાની રબ લઈજી.”

“હેમરાજ-મારી વધી ઉપસંત બહુ સહેલાઈથી રંભાન્ય જેવી બે રૂપાળી પાર્શ્વી કંવારીકાઓ તે સાહસકર્મનાં વાજળી બદલા તરીકે નીચે મેટેલી છે.”

“પાર્શ્વી કંવારીકાઓ!” અચરતીથી કોળા કાઢી સાચી બોલી કહેવો.

“અજીતજ-સેન્નિગાર, રાજદ્રોહી પારસી કોમની જાણ્યો,” રાણો મમદરીથી સુઠો ઉપર આવળો ફેરવી બોલ્યો.

“હે રાજન!” હેમરાજ કંઈક સંગ્રા અને કચવાડથી બોલવા લાગ્યોઃ- “તમારા રાજની લગામ છાયમાં લેતાં સહીતજ આ સાહસકર્મ કરી ભળવાના પાર્શ્વીઓની લાગણી કુખી કુચનનાઈ કરી છે, તે આટે મને કંઈક શીકર ઉત્પન્ન થાય છે. આ અજાણ્ય જેવી કોમને પીઠી કે દુઃખ હાઈ કોઈ સુખી થયા નથી, ઈરણ્ય આ કોમનું આત્મીક બળ જોડજી બળવાન છે કે ધણીકવાર તેને દુઃખ દેનાર તદ્દન પાચમાલ થયા છે! શક છે કે ભાડા વાલક, સરયાલા અને લચકાવાનાં બીચાંજો જી કોમને પીઠી, તથા તેનું કેટલું ભવંકર વર પાર્શ્વીઓએ લીધું હતું.”

“હે સખન!” એમરાજ શાહી કચવાટળી બોલ્યો: “.....પારસી જેવી કોમને
 ખીડી કે દુગ્ધ તરફ કોઈ સુખી થયા નથી, કારણ આ કોમનું ‘આત્મીક બળ બિટલું’ બળવાન
 છે કે ધજાકવાર તેને દુગ્ધ દેનાર તદ્દન ખાવમાલ થયા છે....” (સફેદ ૨૬.)

“ચુકલપ !—તારા જેવા મહાપ્રાણીના બાવીસ ડુંભરીને આવા જાપલા વહેમી સંપદા અને વીચારો આટે સરખાવું ભેડાવે.” કુર્બાનખીએ બોલ્યો કે સુસાણી તસરો જાહેરો.

“મકાચજી—મેં મહાપ્રાણી અને જવાની માતાની સેવા વરસો કુપી બહુમિત મનુષ્યના જીવનના આપી કરી છે. પરીત નર્મદા નદીનું પરીકમણુ ભણીથી નીકળે છે તેનાં મુગ “અમર કંદક” કમી જઈ રવાથી સામે કાંઠે ઉતરી ૬૨ વર્ષે ૬૨” જુ”, તેથીજ માતાજી મારા ઉપર વારંવાર મેલન થાય છે અને મને દરશન પણ દે છે; તેમજ બલીબનાં અભોક્ષક કહેવાતાં પેદામાં હું અમાલથી કંઈક ભેઈ થકું” જુ”. આ ઉપરથીજ તમારા કાલમાં કહેવાતા સાકસકર્મ ખીસે અને સંક્રમીશ-વવાનું કારણ મળે” છે.”

“મારાં માથે ઉઠાવેલા કાંઈપણ કાચો આટે તીકા કરવાનો કાંઈને કંઈ નથી.” રાજાએ ઘુમાળ અને કમામથી જવાબ દઈ તે વાત ત્યાંજ જામ પાડી.

“મલ્લપતી,” રાજાને જમપાશ સાથે પાછા કરવાની તકીસરી કરતો બોલ, તે બાકમણુ નજીક જઈ થીરે આવ્યો ત્યાં આપતાં બોલ્યો:—“વેળી જાળવમાં વખતસરની મને અમર પહોંચાડશે તે કીક થશે.”

ક્રૂત કાનું ડોકું કુલુવી રાજો ઘુમાળથી ચાલતો ચલે, જેની પાછળ જમપાશ પાલેલા કુતરા ખીસાથે અપચુપ દેકરી નીચે ઉતરવા લાગ્યો.

એ કે રાજો તે ડુંભરીનાં, પારસીઓ જાહેનાં મમાલુક વીચારોથી તરડાઈ પડેલા કતો, કતાં અંદરજાનેથી તેનાં ઉપર કંઈક અસર થયેલી હોવીજ ભેડાવે, કારણ કે તે કંઈક મંબીસાઈ અને વીચારવંત હોયે અપચુપ નીચે ઉતરતો હતો.

પોતાની ઉપર જીલમ કરનારાઓને નીચે આવતાં જતાં તે જે પારસી સુંદરીઓની વાતચીત જામ પડી, તેઓએ એવા ઠંડાપ કર્ષો કતો કે તે કારતારની માયા અને પનાકમાં પોતાની સુરજત બાંડી, તેઓએ અપચુપ ઉપર અપમાન કે આક્રમ સહન કરવાં. જેથી જવારે તે જે ગરાછીયાઓ સુસાણી પાછી સર કરવાની તેવારી કરતા કતા, ત્યારે તેઓ નીસથ અને મંબીર ચહેરે તે જોતી ઉભી રહી, અને કંઈપણ જોઅતાણુ કર્યા વગર કે બોલાઆથી વગર તેઓ સાથે થોડે બેઠી સુસાણી પાછી સર કરી.

થોડા કલાકની સુસાણી પાછી તેઓ ઝિલી બેઠે સુંદર અને અસહ્ય જામી આવળી ડુંગા, કે જ્યાં જમણા કાપ ઉપર શીયાવરીથી બરફ નાની

કેદારીઓની હાથે હતી, જેમાંની કોઈમાંથી નાનો દુધવા પિંધે પડી, રૂપેરી પંડોની નાહો આપણ કરતાં કોઈ નાનાનું રૂપ થેતો હતો. આ વાત હેઠળ કોઈ જોવાનારનું કેદારી તળાવનું હતું. જેનાં ઘસપણીર કુલ રૂળવાળા ઠીનારે કોઈ વૃદ્ધ પીપળાનું પાખાળ આડ હતું, જેનાં હેઠળ જે પાલખીઓ અને કેટલાંક હથોથારનું સીપાહો હતા, તેમજ થોડા ભાંપિયા હતા. સંજીવે પીપળા આગળ સીધા ગયે, અને તેણે અને તેનાં સાથીએ પાતે થોડેથી ઉતરી બેઠે કોઈકોને પશુ ઉભારી, સીપાહોનાં સરદાર જેવા કાંઈ યખ્ત સાથે ઘડપણી વાત કરી, કે કેટલાંક ભોંઠવાઓ જે પાલખી ઉંચકી જરવાનું અને નવાજ આગળ આવી ઉભા, અને તેની આંદર તેઓને ભેટવાની ભરજ કરી. કોઈ પણ તે નાહાં મોઝે કોઈક તરફ ધમખીનીથી નેડું, પછી આસપાસ તરફ ઘાટ ચઢતાં હોય તેમ નેચાઈ કરી, તે પાલખીઓમાં જુદાનું નમ જમાન ઉપર લઈ ગયી.

તરતજ સર્વ સીપાહો પીડેરુવજૂ થયા, જ્યારે ભોંઠવાઓએ તે પાલખીઓ ઉંચકી કે આગળ કુચ ચરે થઈ. તેઓ તે જુદાનું જાણી જાણી વજૂ બીચામાન જાણવામાંથી પસાર થઈ કોઈ કોઈ પિરી રક્ત ઉપર આવી પહોંચ્યા, જ્યાં દમખીની વજૂભરેલી આવજાવ હોય તેમ બંધવણે અને ચાંદાનાં પડાનાં ઘસોટા રક્તમાં પડ્યા હતા.

તેની ડોળી, નેવી આ વેપારી ભીંમમાં લખાય થઈ કે સાજાંને તેમજ જમપાસે પાછું પોતાનું જાકું કુપિટાથી જુપાંઠું. સંજીવે અને માનુષીની પાલખી નજીક જઈ ખમરખંતર પુછતો હોય તેમ, જરવાનું પાલખીનું ખારજું અરજું જોઈને આંદર કોંઈ કરી પીપા ધમખીઓનાં સાથે પાલખી કે:-

“અંજી જુદરી ! મારીમાં આવવી ખીજ વજૂભરે વખતે જો કંઈની તોફાન થા હસારત કરી તાર તરફ ખારજાઓની ઘસોટા જે થવા કોઈક કરીય, તે હંસવરના નામથી કહું જુ કે તેજ પડી મારી આ તલવાર, આ તારી મરોઝદાર મારી ચરકને ચરીરથી છુટી પડશે, માટે જુલ સંભાળજે.”

આવીજ ધમખી તેણે નવાજને પશુ આપી; પછી બધું. તે કોઈની વખતે અમલમાં જુદવા તેજારજ હોય તેમ, તરવારને આનમાંથી જોઈને કંઈક ટીકી કરી, તે પાલખીઓની અડોઅડ કિટો સાખી આજી સ્વારી કરવા લાગ્યે.

જ્યારે સર્વ પડ્યા આવી ત્યારે કોઈ નવા આમલમાં તેઓ પાલખી થયા, અને કોઈ જુદા આંકણનાં ધરમાં અને માનુષીને ઉતારો આપી. તેઓનાં

કમનસીબે તેઓની ખીલમતમાં એ લીન્ડુ છુટી બાઈ હતી તે દુઃખી, દાચક અને તદનબળ જરૂરી હોવાથી, તે બન્ને દુઃખી આબળાઓ બારે અમલક જોમ-વણ લાગી. આખાં દોસ્તની યાદ, મનની ભેગોની અને છુપનાં અમલથી, તે છુપાઈનાં ઉપરેથી જુદીઓની થી અવલોકા ઘણી હતી, તે કહત વાંચનારની કલ્પના ચક્રી ઉપરજા ડાડી કહ્યું. આવા કદાચ સંજોગ હેઠળ, દુઃખ, યાદ અને છુપથી બાંને વળા એક મનુષ્યની મનની રથીતી કેવળ કેવલ અને પાક ધીરતાદે તરફ અવીધાસ અને તોફાની બની અમ છે, અને તે ધનયાન “કુદરતમાં ધનસાદ નથી” “શુભે સુખીયું” અંધારણ કંઈપણ અમલક છે” વગેરે ઉપદેશો મોલી પોતાની લાગણીને રક્તો આપે છે. પણ જરૂરથી દીન ઉપર સાક્ષત ધમાન અને એકલ જનદેશની કરનાર આ બે પારસાઓ તેમાં અપવાદ સમાન હતો. જેમ જેમ વધુને વધુ સુધીજતો પડતો જતો હતો, તેમ તેમ તેઓ “જેવી દાદમરની મરજી” જેવી તે સાહેબની હાથ,” એમ મોલો મોલી હાત પીછી સપણું સજીરીથી અમલી હતી.

આખરે બીજે દીને જપારે તેઓની દુઃખદાયક સુસાહરીનો અંત આલ્યો. તેઓ રાણાની રાજધાની રતનપોરમાં સુવં દેશ તરફથી અંતર્યક્ષ રક્તે અંતર્યક્ષ થયા હતા.

પોતાના જાણી વેરનું “પહેલું” પમણું પુર ફતેહમંદીથી પસાર થઈ હતું, તેથી રાજા જહાંગીરનાં આવી ગયા હતા. તેણે પોતાના સાથી જવપાલને જાણી જેવી રકમથી નવાજ્યો હતા.

તે જાલખીઆ આબળા બધો અને પોતાની રાજધાની રતનપોરમાં તેઓ આનંદા હતા, એમ દમામથી અબર આપી. જ્યારે એક સરક હાથ મારી તે જુદીઓએ તે વધાઈ (!) અપાઈ.

પ્રકરણ ૬ હું.

“ખુરશોક અને સોહાગરાજ.”

હાલતરત આપણે તો જાને જાનું જાને રતનપોરમાં ડાડી, તેઓ ખાતર વરિયાવમાં શું દાડપામ આવી રહી હતી અને તેનાં પરીણામમાં અંતેનાં અદરાજા આવી રહ્યાં હતાં શું કહેલપાલક કરી રહ્યા હતા, તે આપણે પ્રકરણ ૬ માં વાંચી ગયાં છીએ.

તે જા'ને છબરે જામવાયલા, કીનાથી લવળતા જવાનો તેણે રખસ ઉપર સવાર થઈ સહવારનાં ઢાંઢાળામાં દુરમનથી પુકે પકડવા નીકળી ગયા. જરમાનું અને નવાજને ચોરી જનાર કાંઈ ઘીયા તરફ નાજી ગયા હતા તે સોથી ઢાંઢાળા કંપકે કુસરેથી નહી, અને કીમતી વખત થણે કુમારો. ખબર કાઢતાં જામની બાહેર કુપકામાં વચનાર એક છુટી વારલણે ? જોના સવાલનો જવાબ ઘોષા કે કલા કે અમાલ જાહેર કર્યો કોઈ મે ચોડેસવારો ઉતર તરફ ખસી જતા તેણીએ ઘીકા કતા; પણ અર્ધ કજરડી શેસનીમાં તેણી તેણી કાજુ કતા, અને તેણી સાથે ખીલ્લે કાજુ કાજુ કરતાં તે જામે તેણી તકન ખીનમાલીતમારે કહી.

આ ઉપરથી તેણી અનુનથી રાતો કમકમાવતા ઉતર ઘીયા તરફ જુલુસાથી ખસ્યા ગયા. અસાધારણ કહ્યે પુકે રોડતા તેણી છેક “કીમ” નહીં જોળે ખી પેલે જારનાં ખીમ જામચોવાળા મહેલમાં કાબલ થયા. આપણે આમળ એક મર્મી જોળે કે દુર્ગાનથી મે પુકે આવનારને સાથ આપવા જાતે ઘીરી રસ્તો કાઢી જામલમાં વાંકાપુકા અને કુપા રસ્તે પાતાની અડધી કુસારથી ફરી હતી.

પુરશેર અને ચોડેરામ માલેમ આમળ વધતા જામલનાં કમકે એવા માર્ગનાં સંજમ ઉપર આવી હતા કે જ્યાં તથા રસ્તા મળતા હતા. એક ઉતર, ખીલે પાલમ અને ત્રીલે પુલ. આ તથામાંથી કયા માર્ગે આમળ વધવું જો ખીલેતજા કુપાવાવતારો સવાલ થઈ પડ્યો. તેણી જામીન ઉપર અહીં તહીં ખારીક તપાસ કરવા લાગ્યા કે ચોડાની ખીલોની કંઈપણ નીચાન જામીન ઉપર જામીન. પણ તે તથા માર્ગે ગાડાં વધેરથી કમકલા તે જામીન ગયા હતા કે સમયે ઠેકાણે કુળના કમ અને ખાસ પડેલા જામીન હતા; કમકલા તેણીની તપાસનું પરીણામ કાંઈ નહીં આવ્યું.

તેણી કહે કુ” કરવું તેના ખાલમાં અધીસ જની હતા હતા, તેમનાં પુલ તરફનાં રસ્તેથી કાંઈકે જામડો મારે તરફનીને રોપણે કાંઈ તેણી તરફ આવતા જામીન. ચોડી આવતા અને અધીસકથી પુરશેરે તેને પુકક” કે કાંઈ મે ચોડેસવારો તેણે જતા એવા હતા કે !

“હા, જા” એકલા. જાહેર કાંઈ મમલા. કામે કાંઈ મે અસતરીયા મેહલી હતી.”

“સામાય, તારે જાહેર આજાર થયે,” કોડેરામે કુપકાસનો કમ જોળી અડધી મોલવા માંડ્યું, “સ, તે જા” કીમતી જાતાથી વખતસર આપી તેના નજીવા મદલા તરીકે આ રખસ કોડનું કનામ ક.”

“નીંહ, હં નીંહ સેકં!” તે મામડાએ નાનો હાથ હલાવતાં એકં
કુણાવી કહ્યું.

“અરે, ભાઈ જરૂર સખ—એમાં કાંઈ બેડું નથી.” વધુ વખત બોલવાને
ખાસ ખબર ન થકતાં, થોડાની દુમ ઉપર એક એક મારતાં પુરશેરે દીકા
પાં, અને ઝડપથી રૂપો ૧ તેના હાથમાં આપી દઈ, તેઓ બાલબાલતામાં
તો નજર સામથી ગુમ થઈ ગયા.

તેઓ બીજાથી વધે દુર નીકળી ગયાના જોઈ, તે બગાર જેવા દેખાવે
મામડાએ બચકર રીતે હસ્તાં પોતા સાથે બોલી કહ્યો:—

“આહહહ! વાહ! કામ તો મીઠું પાર થયડું! આપણે તો મેહુ બાગુથી
કમાયા—, આગલા જે અહવારેએ રૂપા પાંચ આપતાં, હજીયાત બીધી કે
થોડીવારમાં ખીભ જે થોડેહવાશે આપે તેને મહ, દુરજ હોતે તે દીઠામાં ભવ
કેવું. જ્યારે પોતે તો જોયો ઉતર દીઠા તરફ દેડેલા! આહ! આહ!! આપણું
હું ૧ ર. ૧ કપાટામાં કમાઈ પરવારીખી ગીવાહ, જાલ-કવે તાડી પી મોજ
મારે.”

તેઓને સાક્ષત સાથે આપવા રાણાએ કેવી સોવચેતી વાપરી સંહેલી રીત
મહણુ કહી, તેઓને સુખે જનાવ્યા હતા, તેની તેઓને ખબર પણ ન હતી;
અને તેઓ તેમ બીચારી પણ ન થકતા, પૂર્વે દીકામાં આમળ વધતાં ફરેક ફર
જોમ કે માઈલ તેઓને તેઓના સીધારથી વધુ ને વધુ દુર સખતો કતો,
તેનું તેઓને કુદલ જાન ન હતું, પણ આખરે તેઓએ પોતાની જીભ જોઈ,
જ્યારે પછી તેઓની નજરે એક માગું જણાયું; જ્યાં જઈ ખબર હાડતાં
જણાઈ કે દીવસો થયાં તે તરફ કોઈ પણ મે સુસાકશે સાથે સીધાને લઈ
પશ્ચિમ તરફથી તે મામડાં આગાજ ન હતા! આ ખબર તેઓએ જોમ
ભારી અચરતી તેમ કંઈક અવીખાસથી સંભળી, ખીભ મામડાને પુછી
જોતાં પણ તેજ જવાબ મળ્યો, ત્યારે તે નાપાક હાડેલા મથા કર્યા હશે ?
એમ તેઓને થીચાર આવેલા. તેઓએ માર્ગમાં કોઈપણ જગ્યાએ પગ રસ્તો
દીઠો પણ ન કતો કે તે રસ્તે તેઓ જઈથી મથા હોય એમ ધારી
થકાય, તેમજ માર્ગમાં તેઓએ થોડાના પગની નીચાની પણ જોઈ ન હતી
એ કંઈક થકમંદ જનવા બીચારવા એમ લાગ્યું. ત્યારે પેલા મહુ રસ્તાના
સંખમ ઉપર ખબર આવનાર મામડાએ શું જણું પોહ્યો હતો ? તેમજ હોવું
જોઈએ એમ તેઓ આખરે જુલજુ માનવા લાગ્યા; છતાં તેમાં કંઈ અચો

કસતા દાખલ થઈ, કારણ કેવાળે એમ પછુ જને કે તે છાતરાઓ તે માયકમાં ન આવતાં તેની ઉટેથી ડુપડુપ આવળ વધ્યા પછુ હોય. સંજોગ ભેટાં તેઓને આ અતુમાન વાજીથી લાગુ, તેથી તેઓએ સતવાથી ત્યાજ કરી બીજી સવારે આવળ વધ્યા.

કંઈપણ આયા વચરના કદાહો પસાર થયા પછુ કંઈજ પરીણામ નહી, જન્મલો, બીયાબાનો, નદી નાળા, ટેકરીઓ કુદાવી તેઓ આવળ થતા હતા. તેઓની ધીરજ ધટતી અર્ધ જગ્યાએ કીનાની આગ વધતીજ અર્ધ, પછુ ભૂતી નીસણામાં પછુ આસાડું કાંચું કીરજુ રોય છે, એમ તેઓને ખબર ન હતી. એક ટેકરીને મધ્યભેધો એમમ તંજણ મલખાનો થોડા કોડાવતાં એક થોડેસ્વારને તેઓ તરફ આવતાં તેઓએ જોયો, જેથી સેતાખાંથી તે ટેકરી ઉતરી જઈ તેઓ સીધા તેની તરફ ધસ્યા મધ્ય. નીચેના ગીચ જન્મલોમાંના એક ઝાડ હેઠળ એક થોડા ચરતે ઉભો હતો, જગ્યાએ તેનો સ્વાર એક બીજા દરખત હેઠળ બેસી પાતાની પીઠે બાંધેલા થોડામાંથી એકાક કાઢી ન્યામત કરતો, તેઓના તરફ પીઠ કરી, બેઠેલા જણાયો. તેનાં કંઈક દમામદાર અને કીમતી પાયાક ઉપરથી જણાવું હવું કે તે રાજપુતો બેઠો હતો. તેઓની પ્હાળી ઘસવરને જુલમથી ચોરી જગાર રાજાનાં નોકરને ભેટાં તેઓનો કીનો વધુ ઉચકાવો. તે એગાનાએ પછુ તેઓને જોઈ કંઈક ધમરાઈ જઈ પાતાની સમઠેરની કુદ ઉપર હાથ મુક્યો.

“અય બેખા !” પાતાની તરવાર ઉમાથી ધમકી આવતા હેખાય ખુરસેક જખાજો, “કેતાખીથી અમુને ખબર આવ કે તારો છાતરા લાકીનો કીઅકાશે રાજો બે નિરાધાર અખળાઓને ઉપાડી જઈ ક્યાં ભરાઈ મેઠો છે ?”

“વટેમારડુઓ, — તમે કોણ છો, અને કર્મીર મહારાજાજી વિષે આમ ખુદલા ઘુમ્મકાર અને અસંવત્તાથી શા કારણે બોલો છો ?

“બેભાન કુલામ !” સોહેરાજ ઉચકેમઈ વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો : — “તું આંધળો છે કે હમ કોણ છે, અને શા કારણે સવાલ મુક્યો છો ? બોલ — નાખક, તું ક્યાંથી આવ્યો અને ક્યાં જાય છે ?”

“બાલા — મને શા કારણસર ખોટી ધમકી આપો છો ? મને મારે મુઝે જવા હોયની ?” તે પેગામખી દેખાઈતા મલસટથી પાતાની જગ્યાથી ઉઠતાં બોલ્યો.

“ખબરદાર કીના ! એક કદમ પછુ આવળ વધ્યોજ તે : આ કીનાથી તવળી સમઠેર તારું બદમાલ કેડું ઉરાડી નાખશે !” ખુરસેક તજ્જાઈને ઘાતી કરી : — “મુક્યે તેઓ સીધો સાચો જવાબ દે.”

“તું શું કામી બન્યો?”

“આપણ, હું તો પરમકૃપાળુ સાચાજીને માને અન્નસેવકમાં એક સાદુકારને મળવા આસ બાંધે છું.”

“હીં, હાલ તારો કામો ક્યાં બરાબો છે?”

“સાવધાની રતનપોરમાં.”

“તે નાપાક બદમાશ પાતા સાથે જે પારખી બાનુઓને મોરી મથો છે તેઓ ક્યાં છે? તેઓને ક્યાં છુપાવી રે?”

“મને ખબર નથી.”

“સાચું બોલે છે? ખુદનાં કસમ લઈ?”

“હા—સત્ય બોલું છું.”

“જે હજી પણ સાચું બોલ-નેમાં તુંને કંઈ નુકસાન નથી. મને તો એમ લાગે છે કે તું હમુને ઉઠાવે છે?”

“ના,” તે બેચેણો હોઠો લાખી માંખું ધુણાવી કુંકમાં બોલ્યો.

“સાહસીજ—” પુરશોદ એકાએક જીવપર આવી ઠરવજામાં આવ્યો પોતાના સાથી તરફ માંકું ફેરવતાં બોલ્યો:—“એકાં ખાસ, અડતી સુધી ઢાળાઓ વગેરે એક ઢેઠાંથી એકકું કર—, આ બદમાશને પારસીઓ સાથે સાચી વાત કેમ કરવી તેનો હું કંઈક ખાલ આપું છું.”

તરતજ તેનાં કુરમાવ્યા મુજબ સાહસીજ કામ મડી મથો, જ્યારે પુરશોદ એક ચી-તા ખોસાલ તે બેચેણો ઉપર ટુટી પડ્યો, અને તેને જમીન ઉપર પડક્યો. પણ તે મરાક્યો બેચેણો કસામલા બદનનો હોવાથી અનુતથી જમીન ઉપરથી ઉઠ્યો અને પુરશોદને ભાઠી પડ્યો. તેઓ બંને હાથોકાથે અપાઝખી કરવા લાગ્યા, જે એક સાહસીજે વચ્ચે પડી જલદી નીકાલ કરવા ખસારો કર્યો, પણ પુરશોદે તરતજ પોકાર કર્યો કે:—

“ખબરદાર! વચમાં ના આવતો, મારે એક પારસી મરદ તરીકે એકસે હાથે લડાઈ કરવી મા છતવી છે, આ ચંદાળ કલે એમ નહીં કહેશે કે જે પારસીઓએ સામઠા બડી એક મરાક્યાને નેર કર્યો.”

પણ થોડીવારમાં અલગ કુસ્તીબાજ પુરશોદનાં હાથે તે બળાંબ મરાક્યો તમ્મર આઈ ટુટી પડ્યો, કે તેનીજ પાછડીથી તેના મુકાતાત પુરશોદે ક્યાં,

“આલ ભેરાદર ! કવે આ બદમાશને આ જાડની ઢાળ સાથે તેનાંજ થોડાનીં, લગામથી બાંધી તાંબે, અને પછી નીચે જળવું” સળગાવી ભેદ્યે, કે તે સાચું થોડું છે નહીં ?”

ભારે અમરાઈથી ઘોગપુટ બની ચલ્યા તે ગરાસ્થાને તાબરતોળ તેઓએ જાડ ઉપર ઠાંબેા કે પછી તેની નીચે ચુકેલા ખાસના ઠગને સળગાંબે ! આવી અવ-
ધર સ્થિતિ પોતાની ભેદ તેમજ તે બે પારસીઓનાં દૃઢ ફાવવાળાં ઝગુની ચેકરા ભેદ તે ગરાસ્થાએ પોતાનાં બનની આથા ખોલી ઘીધી. તે રાહુા દુર્માનસીઓને જમણા હાથ “જમખાલ” કતો. આપણે આમળ કહી અમા તેમ તેણે ધણા કુકર્મો કર્યાં કતા. પણ આ વખત તેનાં માંધાનાં પારસીઓ મળવાથીજ તે હુજવા લાગ્યેા. જળવું” ધીરે ધીરે કવે ચઢી આખરે તેનાં ઉપાદાં પગની પાદથીઓ જળવા માંડી, છતાં કાંત ઈસી તેણે મકમ મનથી તે ખમ્મ; પણ જ્યારે જળવું છેક તેના ટેડાં જુલ્હી ફેલાઈ જઈ, જાળ બાળા દઈ માસમાં અગનનાં જળમાં ચરે કરવા માંડ્યાં કે તેણે દુઃખથી દયા અને પાસી માટે ભારે પીક રેા કરી, તે ઈકાંત જંગલ મમખમાથી ચૂક્યું.

“મને જમાચા પારસીઓ ! હું સમજું કજુલ કરે છું ! ઝો ! જળા બલે છું ! મને જમાચા ! !”

“સોહોરાજ—પેલી લગામનો છેડો ઢીલો કર, અને આ તપાકને જમીન ઉપર ઉતાર.” ખુરશીદે લામણી વચરનાં કંઠા સાદે બીંચથી ફરમાવ્યું.

તરતજ તે બહુસ વા બેઠો જમીન ઉપર ભારે વદનાથી પીડાતો વુડી પડ્યો.

“કેમ-અ”ડાળ ! કવે સમાઈ ઝિંઠલે યું” તેનો ખાલ મગજમાં ઉતર્યો કે ! એક પારસીને થોડું કહેવાથી કહી વું” ફાવતેજ નહીં.” ખુરશીદે તાણાં માથાં, પછી પોતા ઢી તરવાર ભેંચી તેની નજીક જઈ હમો રહેતા ફરમાવ્યું:—

“થોજ—ઝડપથી તલન સાચો ખુલાસો કર,—રાહો બે પારસીઓને ઉપાડી ગયો હતો નેઓ હાલ ક્યાં છે ?”

“મકરાજ સાચની ચઈ કાશની ઝિંક જંગલમાં ચપથી ચુલાપાતની વાતચીત ઉપરથી અતુમાન કહું છું કે તે સ્ત્રીઓને રતનપેરમાં જતાંવાર રાહુાજી તરફથી ચોકસ મામળુઓ થશે અને જો તેનો જવાબ મનમાનતો ન મળશે, તો રાહુાજી તરતજ અવકર ઝીનો સેવા સપત લીધા છે; જેથી જેમાંની વંદુ સુંદર નારને લીંદાચળ પર્વત ઉપર આવેલા મકાકાળાંનાં ખુરાહાં મંદીરમાં કેદ કરવામાં આવશે અને તેઓનો યું ફેજ આવશે તે ઇપર ભણે !”

“નાથા—નીચ સમતાન!” ખુરશદ વધુ બખાળી હતી. “સાચુ મેલ—પણો આ રક્તેથી પસાર થયો હતો કે?”

“ના તેણે હતરનો માર્ગ થયો હતો.”

“તું અંકેલેયર શા મારે ખાસ ઝડપથી ચુસાઈવી કરે છે?”

“સાહેબો, ધર્મીસા રાજાજીને માઠાએ ખાવવા આમાઠ અંકેલેયરનાં એક થનાથ આરક વાળીઆ સાહુધાર પાસેથી નાણાંની કેટલીક રકમો હાજીરી લીધી હતી, તે કાલ રાજાજી તેને વખાજ સીકે બસી આપવા આગર છે, તેથી તે સાહુધારને રતનપાર ભાવવા રાજા તરફથી ખાસ આમંત્રણ કરવા બહુ છું.”

“સાહેરાજી—અર્થથી હુએ રાજા કોણ બહુ બા કોઈ નીરદોષ સાહુધાર સાથે શું બાજી રમતો હોશે?” તેણે બાજીમાં કંઈ જઈ સાહેરાજીને પૂછેથી કહ્યું.

“પણ—આ બામતથી આપણા કામ ઉપર કંઈ અસર થતી નથી, તેથી આપણે વધુ સવાસો પુછવમાં હોત વખત બોલીએ છીએ.” સાહેરાજી સલાહ આપી, આથી તેઓ પાછા તે કેદી આગળ ગયા.

“યાર રાખજો બલીબમાં, અયે કમીના! કે ખારસીઆને મુર્ખ બતાવજની કે તેઓ સાથે કંબાઈ કરવાની ચરકથી ના કગો, નહીં તો છવથી હાથ ધીરો.” ખુરશદ તે બેખાને પાછા તતરાવી નાખ્યો.

“ખુતાનાં શોધરાનાં કર કે તારી સચાઈને લીધેજ તું આને છવતો રહ્યો છે!” સાહેરાજી વધુ કમરું.

ત્યાર પછી તેઓએ વીંકાચલ પવંતમાં કંઈ બાજીએ મહામ્મદીનું મંદીર આંધું હતું તે દિશા વમેરે તેને પુછી લીધું.

તે બેખો પીઠ પાછળથી જાડી નજરે પેતાના ધોકાને છત તતરાવતાં જવા લાગ્યો, કે રમ્મે તે ઝગુલી ખારસીયા એકાએક ડોડી આવી તેની પીઠમાં તેજ અંજર ચલાવી દેવ! પણ જ્યારે તે સલામત પેતાના ધોકે બેઠો ત્યારે તેને છવ આંધો, અને તે પછી નખી નખીને તાબેદારીથી તેઓને સલામ કરી, બીજી દિશામાં ઝડપથી નીકળી ગયો.

મકરણ ૭ મું.

“પારસીઓનું ઝગુન !”

તે બંને જવાબદોને તે જગલમાં ઢોડી આપણે પ્રદ વર્ણિતમાં શું
કાલ પાઠક સતી હતી તે ઉપર હકતી નેમાક નાંખીશું.

આગુરતાથી જે આવી સવં જરથોસ્તીઓની આંખથી જે આપ આવી,
અને ફરક પથે આશા કરતાં નિરાશા અને ખીજવાત સવંમાં વધતોજ મથો, જે
હોવા દુઃખી દિવસો પસાર થઇ ગયા અને ખજર કંઈજ નહીં! પ્રક પકડાયલા
અને પ્રકે મથા મોવા મરક થઇ ગયા! ફર કલકે જેહાંગીર પટેલના મકાન
આમળો આગુર જરથોસ્તીઓ ખજર મળવવા આવી જતા હતા; પશુ ખીજ
દિવસની ખપીરનાં ઐક વેળાનું યાંત વર્ણિત તથેકર થઇ મથું.

ખજરમાં હર તરેહની અફવા ઉડી રહી હતી, જેમાં જીલમથી ઉડાવી લઇ
મથલી જે બાનુઓ ઉપરની રાજા તરફની જેહદ સીતમની વાતો પ્રુર જેથમાં
ફેલાઇ મઇ, અને તેઓને અર્ધકર મહાકાલીને મોજ તરીકે અર્ધજી ક્યાં, જેમખી
જયારે અફવા ફેલાઈ ત્યારે તેા ફામ-અબીમાની જરથોસ્તી જવાનોનું સાહી
તદનજ ઉકળી આવ્યું, અને તેઓ ફાદા રાતા ઢોળા સાથ કંઈ પણ ખીજ ઉપર
પાતાનો અસઇ રહેલો કેહેર ખાલી કરવા જેલાકળા જની દોડતા હતા. એટલું ઠીક
હવું કે મામમાં સાથે વસ્તા હિન્દુ કાઇઓ પશુ પારસીઓનો યુસ્સા વાજ
ખીજ હતો એમ જોપી દીલસાઈ જતાવતા હતા, નહિ તેા કે વખર ફેકડતા નજી
વે જકાણે ત્યાંના સંપીલા વતનીઓમાં આપસ આપસમાં માથા ફાડતે.

આવી સ્થિતી વળા ફેલાઃ ઉચકેરાવલા પારસી જવાનોને કાને એવી
વાત આવી કે રાજાનો ઐક ચોક્સ વહીવટકાર, જેને ફ્યાનસી જે બાદીએ આજ-
તાજ પાતે નેમ્યો હતો, અને જેનાં વીરે પહેલાંથીજ બેલાઈનું હવું કે તે
રાજાનો મળત્યો હતો; તેણે ફેલાક કીન્દુઓની કજુરમાં પારસી જાતુઓને
ઉપાડી જવાના રાજાનાં કીઅકારા કાર્યને રાજાનું મરદાનગીમકું સાહસ
કર્મ હવું એમ વખાણુ માઇ. તેના કાંચા વહેવારને કીધે તે કસમામાં જહુ
અખીય હતો, તેથી તેની તરફની આ નીંદાની વાત સમજાનાં માનમાં આવી,
જેથી ફેલાક જવાનો એકદમ ઉચકેરાઇ ગયા, અને તે વહીવટકારને શીક્ષા કરવા
અને જે કાંઈ વસ્તુ રાજાની કાયમાં આવે તે ફેના કરવા માટે વહીવટકારની
કચેરી તરફ મરકી ગયા.

તે કચેરીની ચોરી કરવા ૨૦ માસથી કચીવારબંધ તકવાર રહેતાં હતાં, પણ અનુત અને શીનાથી તવળતા તોડાની ચહેસનાં પારસીઓને ભેટાંજ તે સ્વીપાઇઓએ કેટલાક જવામાં પોતાની બહાદુરી અને કલામતી માની લીધી. આથી તે સરખી મકાનમાં ભાંગવું કરવા પારસી જવાનો જ્યાં તે વહીવટદારની બેઠક હતી તે જગ્યા પહોંચ્યા; તે વહીવટદાર જે પથ્થ એક ગરુચો હતો, તે પોતાની તરવાર જે ત્રી જાઓવામાં તૈયાર હોયો હતો. ટોળામાં એક ફરતમ નામનો બહાદુર જવાનો હતો, જે ખચીતજ એક જળવાન, કીમતવાન અને કામ ભળીમાની જવાન હોવાથી સર્વ તેને સરકાર તરીકે ગણતા હતા. તેણે સર્વને બાણુ ખસેડી પોતાની સાથે લઇવા તે મરાસ્માને ફરમાવ્યું. હચકેરાવલા ખાર-સીઓ તે હાંક હાંક બારે આગુરતાથી નીકળતા પોતાના સાથીને વધુ ને વધુ ઉતેજન આપતા હતા. આખરે ફરતમનાં એક આલાક હાકાથી તે મરાસ્માની તરવાર છડી મઢ અને તે જખમાં થક વુટી પડ્યો. તેજ વેળા તેને કેક કરવા ફરતમ ટોળા દયા, અને ત્યાંને ત્યાં બેગા મળેલા ટોળા સનગ્રુખ તેના ધ્વંસાક કરવા તલબ કરી.

તેણે ડરાવનામાં સાંકે પોઠારકું કે:—“આ કંમળ પેલા કુછંદી છઠારા મરાસ્મા રાજાનો ખાસ માનીતો યાવ છે તે જધાને રેશન છે; તે આજ વરસ થયું આખા વહીવાવ કરવાને લાંબ રેશવન લઈ તેમજ ખીલ જીલ્લા કરી બહુ તોળાઈ પડાવે છે તે સર્વ બહુ છે; અને જીનેજ આપણી હમબત બહેનેને ચડકાં બારે અપમાનનાં કીમકરા કામને રાજાનાં બહાદુર સાહસ તરીકે ટોળી ખેસાડવા જેવડાની કરે છે, તો આવા અમમાણીક, જીલમગાર અને અમીય અમલદારને આ બેકાનમાં વધુ વાર જીવતો રહેવા દેવા, તે તો આપણી કરવાની તામેદાર રીક બધી રીકવત ઉપર શાષ સમાન કહેવાય, માટે જી નામકને ફેજ બેદા આવયા એકાએક કે દેથી ખીલ લાંબા, જીલમી, કુછંદી અમલદારોનાં છમરમાં દહેસત પેસે. ખીરાદશે—પેલા સાંકેનાં આમલીનાં ઝાડ ઉપર બાંધી તેને ફાંસી દેવા અને બિનુ પાલી ધરકું જે ઘવસ સર્વને માટે બેવા ખુલ્લું બહકવું રાખો!”

“હક ધંસાક છે! અલ ન્યાય છે!” કરી બેગા મળેલા અનુની પાર-સીઓ ઉપરાંત વ.પ.પામિા પણ પોતાની ઉઠવા.

તરતજ અધીરા બનેલા અનુની પારસીઓએ તે બચકર કાર્ય હાંત કમ :માવી અને ટોડો બંડી રી નાખ્યું, બધી તે અમીય વહીવટદાર આમલીનાં ઝાડ ઉપર બહકવો થઈ ગયો.

ના, આ ઝડપી ધનસાદે ક્યાંથી કાંઈ તેમનાં કીનાની આગ નરમ પડી નહીં, તેથી તેઓએ તે સરકારી મકાનને બાળી ઝુકડું! તે ઉપરાંત કરવાની ખાદર નજીક ટોલ લેવા ખાસ બે સરકારી મકાનો કતા, તેને પણ બાળી બરમ કર્યાં. મેરઘ-સાદે અને જીલમથી કંઠાળી જઈ છેલ્લે પાદરે બેઠેલા જવાન્યાઓએ જ્યાં જ્યાં પણ રાજાની સત્તા દર્શાવનારે ચીન્હ કે વસ્તુ જોઈ ત્યાં તેને આમથી માલો ભાંજીને નાશ કર્યો! પારસી જેવી સુલેહ, માહતાર આબાદ અને વફાદાર હોમને બેઠે સુસ્તે થવાનું કેવું મજબૂત કારણ મળ્યું? કહો, તે તેઓનાં કારેકાર સરકારી મકાનો બાળી ઝુકવાના બનાવ પરથી જુલુડું જણાવું કદું. આથી કસબામાં ભારે ભબરાટ ફેલાઈ ગયો; પણ અઠસવાલા પારસીઓએ મમજ પર પૂર કાપી રાખી પોતાની સાથે વસેલા કીન્હાઈએને જરાખી પગલમાં કે દુઃખ લેવા કીધું નહીં. તેઓનો કહેર ફકત રાજા તરફ અને રાજાના જીરા સલાહકારો તરફ હતો, એમ તેઓએ સર્વને સમજાવ્યું, આથી પારસીઓનાં અદેખા ઝુકાઈએ તે ઊવસે પથેપળ ખાતરીથી જુલુ, ઇશરને માદ કરવા લાગ્યા કે રથેને તેઓનાં ખાખી અતઃકરણ ઝળુની પારસીઓ વાંચે અને વરને ફટકો મારે.

પોતાનાં વાજબી યુક્તિને પૂરતો રસ્તો આપી ઉરકેરાવણી જવાન્યાઓને જાગીર પટેલની હુલેલી આમળ ભેગા થયા અને પોકારી ઉઠવા કે—

“સુરખીજી દુરમાવા—, પારસી હોમનાં એક પણ દુરમન પછી મરાઠાએ હોય, કે બીજા હોય આ કાળે હોમ-નેને અમ બાળે છાપે રહેવા દેનાર નથી! નાખાક દુરમાનસીઓની કચેરી વધેરે સપાડું ભરમ થયું છે. કહે અમને પુદ રાજાની રાજાની રતનપાર ઉપર જતી જવાની પરવાનગી આપો, અને કને પુદાનાં કસમ આપી કહીશું કે કહે તરતજ તે તરફ કેમ કરી જઈશું. બસ આપણી હોમનાં દુરમનને રૂના, રૂના અને નાશ, નાશનોજ ખગલ આપી બતાવી આપશું”, કે પોતાની વ્હાલી હમબતની બાગુ ઉપર નજર બગાડનારાઓ ઉપર ભયંકરે જણુન મીઠો કીનો સેવાજ એ એક સાચા જરથોસ્તીની મંબીર દરજ્જા હોય છે.”

તરતજ દુઃખથી જખમાયલા જેઠાંઝેરશાહ આટલા બાહેર ઉભા રહી લામણીથી બોલી ઉઠવા:—

“મારા દેશાવર હમડોનો—, આપણી વ્હાલી હોમની આબર આતરનો તમારો મરમ ઝુકસો તેમજ હોમની નીલીની મચફરીનાં સવાસે તમારો પારસી ખવાસ લેવા થયકેરયો છે, અને તેનું પરજોમ હાલ શું આલું છે અને કહે

પછી પણ છું આરસે, તે બાને કાલ હું ક'ઈજ બોલતો નથી. તોપણ મારા ખસા હપદોનો, કવે ધીરા પડો, હજીયી ચાંદી રાખો અને પકે પાચે ખખર મળવા કે આપણી પાઠઝાઠ ભટીઓનો છું જેજ થશે છે!" તરતજ તે દુઃખી કોમ અબીયાની બાપને પોતાનું બચ્ચું તે વળા કેવી આકૃતમાં કહે તે ખાલથી દુઃખ અને કાવતું ક્ષિકે કચ્ચું આવી ગયું; જેથી તેવણનો પ્રુલ્લે સાદા ક્ષિકેમ મળમળી મયો:—“સમજો મારા ભાઈઓ—જો તે ક'ઈંદી હલકા છુનનાં મરાસ્થાએ આપણે સેમજીયું છે તેવા સીતમ આપણી ગોલાબ જેવી નીરદોષ ભટીઓ ઉપર કુભરશે કહે એમ ખાત્રીભરી ખખર મળશે તો, હું અહીં આ શેયન એરામ સનકુખ મંબીર અને બહુન કસમ સેવું છું કે જો હું તેના ભમંદર છાનો તે નાપાક મરાસ્થા ઉપર નહીં લઈં તો હું ક્ષિકે મમરર જરથોસ્ત્રી છુનતો મને પોતાને કહું નહીં—જો હું તેની માલ ખોલકત અને પ્રુલ તેને દન્ય નહીં હરે" તો મને ક્ષિકે કુસ્ત જરથોસ્ત્રી ના કહેતા! મારા જેવા ક્ષિકે ક'ગાલ બાપને પોતાની ક્ષિકે પુરી મેરધનચાકે ચમથી બેટી માટે છું છું લાગણીઓ થતી કરો તે જેખીના રાસ્ત સાહેબ સ્વીવાય કોણ બાલે! મારા બહાદુરો, ક્ષિકે વાર દુરીથી અરજ હરે છું કે હાલ ચાંત ધાવ અને સારાં મારેજ દાદગર પાસ દુવા માગજો; હાલ જો થઈં છે તે પ્રુલ તમારા સાચા મમાધીક અંતઃકરણનાં અવાજને અનુસરી થઈં છે, માટે પ્રુલ તમારો મદદ માર થશે, માટે કીલવુરત ચાંતિથી બીખરાઈ જાય."

જેહાંગીર પટેલ કામના રાકબર શેડમા હતા, માટે તેવણના સજ્જનને માન આપવા વગર કુદકોજ નહતો, ક્ષિકેલા તે વખતના પારસીઓમાં પોતાના કામના કુખી તરફ માન, બહુલ અને તાબેદારી કરતો, જે માનને તેઓ લાવક હતા અને જેવું કાલમાં આપણી કોમમાં કમનથીને છે નહિ, અને તેથીજ આપણી સ્થિતી ખણી વચરનાં ઢોર જેવી થઈ પડી છે.

"વારે ધૂરંબીજી, વારે મહેરબાન—!" કહી બોલતા તે તાબેદાર પારસી જવાન્યાઓ ધીરે ધીરે બીખરાઈ ગયા.

ખીજે દીને આજી બાણુના મામામાં વસ્તા પારસીઓને કાને આગળે દીને ઉચકેસથલા જવાન્યાઓએ છું છું માકમા કર્યાં કર્યાં તેને રંખીન અહેવાલ મયો, જેથી તે દિવસે વરિયાવ મામામાં જહારમામનાં કેટલાક કામઅબીયાની અને કુસ્ત પારસીપણું બળવવા આગુર એવા મમરર જવાન્યાઓ આવી ધુમ, અને જેહાંગીરશાને ત્યાં ઉતર્યા. આ ઉપરથી તો વરિયાવનાં બહાદુર

વીસઝીને વધુ જોશ મહત્ત્વે, અને આમણે ઊનનાં સાકસને માટે સખત થીકા કરવા, કદાચ સહેલો બીજો અને કાળીઝીને બાંધ આપી પારસીઝી સામે લડવા માકસે ઝીમ પકડે પામે સમજાવું હતું, તેથી તો તેણે મામલાને પહોંચી વળવાને આપત્તી મદદ કાઢી આપી હતી, એવું નીચે મામલા જણ ન્યાઝીનાં આવવાથી જોવાયું. તેમ વગી સંજ્ઞામાં વજવાથી ઉવકેરાયલા જવાનો મહં કાલ પાકે આલવાપના મામો ઉવરેરાયે પાડી સરકારી હાથે રતો કે અળખામણા અમલદારોને તેમજ તેમના પાકાથી દુશ્મનો “વાઝ” બીધોને સખ કરવા કામ બીડે; પણ જ્યારે પકાં બારે રંજ એમિલે ઝીમ એમિલે વરિયાવમાં આવ્યો, અને સદેશીથી લાંબો કે પુરેશ સોદાખતે, યમ થમથી જરખાતુ અને નવાહ કપાં હતી તેની પાકી ખાતથી મળી સુધી હતી, અને તેમજ તેણીમાં છુટકાસ માટે છાતોઝ એમિલે રકવા કરતા.

આ ખતર સાંભળી જેહાંઝીરાયક તેમજ કલ વરિયાવની જરખોતની અનજીમનનો છાવ કંઈક થયો, તેથી તેમણે કંઈપણ નવા અસીના અને ઠીનો થવાના વધુ પગલાં ન કરવાને કસાવ ર્યો; જો કે તેની અગાઉ તો કંઈક મામિમાં સરકારી હાથરોતની બાંજવટ થઈ પણ મહં હતી.

મકરણુ < મું.

“તોશાન !”

અને ઠીનાથી તવળતા પારસી જવાંમદો “શજીપલા” પ્રદેશનાં ઝીમ જાંસામાંથી પસાર થતા હતા. છેક સાંજ પડી મહં હતી, જેથી આકાશ ઉપર કાળાં વાદળોઝી અસાધારણ હાથે ઘેરાં થઈ, સખલે હાંપથી અંધારું ફેર કરી નાંખ્યું. ઝીમ જાંસાવટું જાંમલ હોવાથી અંધારું અતીતજ અવબીત બામતું હતું. આ કાંઈ સાધારણ સુખાંસ્ત વેળાનો મહીમા ન કરો, અહીં તો વાતાવરણમાં અસાધારણ ફેરફાર થયો હતો, જેવું એજ પરીજામ આવનાર હતું—જે કાંઈપણ પડીએ તોશાન સાથે વરસાદ ઘૂડી પડવાનું હતું. પવન તદન પડી ગયો, અને કુદરતી ધ્રેણાથી આવતા તોશાનની આપાલીથી પણ—પંખીઝી બારે કલામકેર કરતાં પાતાનાં ફેરફારો આળામાં ભરાઈ જવા કોઠકોડી કરતાં હતાં. ઝીમ્મિક જગજામુખી માટે તેણે અવબીત કાઠે આસમાન ઉપર થયો અને વીજળી પડી, જે સાથે પવનનું અસાધારણ બળ ઉભરી નીકળ્યું, અને તેની સાથે બારે વરસાદ ઘૂડી પડ્યો. આવા સંજ્ઞે હેઠળ તે જાંને જવાનોએ તરવજ ઝીમ કુર્જોઝ કાઠનો આચરો થીક્યો.

તોફાનનો દેવ છે. દરેક પક્ષે પેતાનું ઝનુની સખતાન્યત ભળેલા પ્રુમતુમાં નેહાન ઉપર ફેંટી, ઘાસની નવામરોનો સમુળનો નાશ કરાવ્યો ગોવા મઝેઈ હતો. ધોધમાર વધાઈનાં પડવાનાં અવાજથી તે ખીયાબાનમાં ઘોસ ધુળવનાર પડવા થઈ કુલ પ્રાણીઓ ઉપર ફેંટાઈ ફેલાઈતાં હતા. ઘોસાઓ અસત બની પાતેથી તોફાન કરતા લાગ્યા ફરી એકવાર એક ઘડા સુધ સુલુલુલુ રેવી વીજળી પડી, જે પેલાંજ છુએઈ ઝાઢ ઉપર પડી, અને એલભોલતામાં તે તે સેંકડો વર્ષનું છુદું કરમત માઢા અવાજ સહીત ઘુમી પડ્યું! ફતલ કંઈ માને ભયથીજ તે જવાનો એક માથાપાતક હેન રતનાં બાંધ થતા, ઝડપી ઢોડી જવાથી ભયી થયા. આવા અભસઢમાં પુરસેદનો ઘોડો અર્ધ ઘોડો બની જઈ નાશવા લાગ્યો, જેની પુટે તે પશુ રાઢ્યો. આરે તોફાનની મઢમર કહી, છતાં તેના ઠીનાની આમને ઠંડી પાડવા તેને ઝડપી છસાફરી કરતા ઘોડા પ્રે તેા બહુ જરૂર હતી; છિટકે પુરસેદ બીભે કાંઈપશુ કુઅંદેશ અવાજ કર્યા વગર ઉચ્ચ-સતથી તેના કુંબાસે મથો. સોહારામે માઢા ધાંડા પાડી તેને તરતજ પાછું ફરવા મણી પશુ પ્રુમા પાડી; પશુ આરે તોફાનની થોંધાઢ વચ્ચે તે પુરસેદનાં ક્રને પહેંઆજ નહી. તે તેા બહુ રહની પુટે ઢોડ્યોજ મથો અને વધુ ને વધુ ધાઢા જંગલનાં ભીતમાં ધુસ્યો મથો. મઢા જેટલે તે રહ્યે પાછો પડવાને સક્તિવાન મથો, પશુ હવા માથેથી કે કંઈ ઘોસાથી તે આંચો હત, તે સહંતર છુલી મથો.

ઘોડી સમજથી તે જલતીજ ઘોસામાં આમળ વધ્યો. કે સોહારામને પાછો મથો. પશુ દરેક પગનું તેને તેના સાથીથી વધુ ને વધુ દૂર લઈ જઈ કહું, તેનું લેને બાનજ ન કડું. તેણે સોહારામને પ્રુમા પાડવા, પશુ તોફાનનાં આરે થોંધાઢમાં તેમ કરવું સહંતર ખાસ ફાઢનો પ્રુપાવજ નેડું તેને લાગ્યું; તેથી તે પાટામ પાને ખારેથી ઘોસામાં આમળ વચ્ચે, પેલી તાર સોહારામે થોર અંધારામાં જે ઘોસામાં પુરસેદ મથો હતો, તે ઘોસામાં તેને શોધવા ફાસેસ કરી, પશુ ગીમ ઝાડીઓ, ઘુડી પટેલાં ઝાડો અને જંગલ ઉપર આઢાઓને બીધે તેણે પાછું ફરવામાંજ પેતાની સલામતી માની જે જાયે તેઓ સાથે હમા હતા ત્યાંજ ઘોડી થવાનો તેણે ઠરાવ કર્યો.

ખીજ તરફ જેમ પુરસેદ વધુ લઢપથી આમળ વધતો હતો, કે જલદી સોહારામને મળાયુ તેમ કમનથીજે ઘોડી ઘોસા સાથીથી તે વધુ ને વધુ દૂર જઈ કને!

બહુ અંદેશા અને શીર વચ્ચે સોહારામે કેટલાક કલાકો ઘુડી પાતાના સાથીની રાઢ ભેઈ, આખરે તેણે તેની શોધમાં નીકળવા દરેક ધારું; ફરજ

તેમના હવે તલન સખી થઈ હતું; અને આ કાચમાંના સેતારાની શેલનીથી માર્ગે કંઈક દીકતો હતો. કેટલાક જવા પછી તેની નજરે એક નાના શીસોટા જેવા માર્ગે જણાયો. સોહોસમે તરતજ અનુમાન કર્યું કે “પુરસોદ” તે માર્ગે આજળ વધ્યો હતો. તે રસ્તે તે કેટલાક ફરજીયાત અથવા વધ્યો, કે તેની નજરે એક નાનું “એકજી” કુપડું દેખાયું, જેનું કમાડ તેણે જડવી હાથે ડોક્યું, કે તે ઉપડ્યું અને એક ધરડો ગરાસીઆ અંદર જણાયો, તેણે પ્રછતાં જણાયું કે કોઈ પણ કુસાદર તે માર્ગેથી દીવસો થતાં ત્યાં પસાર થયો ન હતો! વળી તેણે જણાવ્યું કે તે જમણેથી રતનપોર ચોરે ફક્ત ત્રણ કોચ દુર હતું.

શિશુનાર વરસુદથી તળેલો જવાનો સોહોસમ આ ખજારથી બેઠક બેસેન બની ગયો. તેણે કાપું કે કદાચ પુરસોદ રતનપોર સીધા નીકળ્યો જાયો હતો, તેથી તે પણ તે તરફ જવા નીકળ્યો; પણ તે અચાક તેણે સાવચેતી ખ તર પિતા સાથે બીધો રજપુત પોલાક પહેડી બીધો, જેથી પારસી કાચલ તો રતનપોરમાં ઓળખાઈ ન આવે.

થોડા કલાકમાં તો તે રતનપોર ચોરેમાં પુગ્યો, અને મજબૂત મહાદેવનાં મંદીરની ધર્મચાળામાં હત્યો, તેણે સોહોસમ નામ ઉપરથી પોતાનું “બીજું” નામ “પુરસોદ” બારણું કર્યું, અને આગરતાથી પુરસોદનાં આવવાની રાકા એવા લાગ્યો.

સકવાર પડી પણ પુરસોદની કંઈજ ખબર ન મળી. તે ધર્મચાળા ચોરેના પૂર્વ દરવાજા આજળ હોવાથી કોઈની કુસાદર પૂર્વ તરફથી આવતાં કુદરતી રીતે તે ધર્મચાળામાંજ હતો, અને તેથી ત્રણ રીતીજ તેણે તે ધર્મચાળામાં જોળવાનું ફરકત કાપું હતું. જ્યારે પડી પણ પુરસોદની ધનસલ માલમ નહી પડી, તેથી તેણે એવા દરાવ કર્યો, કે હવે એકલે હાથેજ તેની દીલગર અને જરેના કુટુંબારો કરવા કોહેમત બેઠ્યો.

તે ધર્મચાળાનો કારખાની જે એક કુટુંબ બાકાજ હતો, તેની સાથે છીદતથી બીજી રીજી વાતો કરવા અને ગાવળપાકા મારણ થઈ કર્યા, એટલે કુદરતી રીતેજ મજબૂત અજવાળી ચર્ચા, — જે સહેા બે પારસી કુંવારીકાઓ જગજગનીથી ઉગાડી લાગ્યો હતો, તે જાગત નીકળી એટલે સોહોસમે જન હંચા કર્યા.

“પુરસોદજી, આવ તો ચુરા રજપુત છો, ધર્મી છો, અને સર્વ બીધોની ચામા કરી પાવન થયા છો, એટલે આપણા રાજાજીનાં આ ઉજાજી પમદાં માટે ખચીતજ કંઈ મમાણીક અભીમાય આપી શકશો.” તે જુલ બાકાજે સત્તાલ કર્યો.

“ચાચીજી,” સોહોરાજી ઉદે સુરસીંહ ક્યામણું મંદીર જોડું કરી બેઠ કાપ બોડી નમસ્કાર કરતાં જોડ્યો :—“આપ કાંત્રા જાળથી ખડી રહેા છે, મહાદેવના ભવિષ્ય કુંભડી છે, મારા કરતાં તથા મણી વધુ ડીવાળો જોડ છે, જોડે મુજ સરના નાદાનડું ખત જા ખીચાદમાં છે? આપને કો ખબરમાય તેજ માટે જલ્દી.”

“કાંત્રા આગુષ જોવવને, કાઠા સુરસીંહજી,” તે જાઠાજી સુરસીંહની નમનતાઈથી જલ્દી ધ્રુવ વધુ કહેવા કાઠો : જાદ રાખવને, કે રાખાનું આ કાંત્રે નિવીભડ છે, જોડ રાજકર્તાને કલ્પીત છે, અને તેજુ પરીશમ ભવતીમાંજ આવશે. કારણ આ અપમાન પારથી જોઈ જાળવાન, સુરસીંહ કામ કડીની કાંત્રીથી ખડી બેસનાર નથી. કાઠ તે નિરાજ જાગાએને પાતાના રંગમહેશમાં તેજુ કદ ધુરી છે, અને અને પછી બાતખી મળે છે કે તે દુનિસીવાળો પરીશ અજાઓ તેની નિમ્ન માંજીનો જુલો વીરના કારી; પણ તેથી તે તે ખીચાડીઓ કપર વધુ વિવતીઓ પડશે.”

“મહારાજ, મેં સાંભળું છે કે તે બે તરફીઓમાં જોડ જે વધુ સ્વર-પવાન છે, તેજીઓ તે તાજાએ જોડા પીઠાર ક્યાં કે તેજુ કાપનાં આવેશમાં આવી તેજીને વિધવામળી પર્વત કપર જમંકર મહાકાળનાં મંદીરમાં તેજીને મતાઈ આપી છે, તે જુ અરં કહે?”

“શીવ! શીવ!! કા—જુન તે જામત ખરીજ છે, જોડ મેં મધ રાત્રીએજ સાંભળું કહું.”

“સાંભળો—ચાચીજી,” જોડજોડ સોહોરાજી ઉદે સુરસીંહ અનુનથી તપી જાં પાતાનો કલશ આથી કરવા કાઠ્યો :—“જે કું જોડ પારથી કો, અને મારી કાત્રીની બે નિરાજ કુંવારીકામી કપર મારો રાજકર્તા જાળાકાર કુંભરવા કિંમત કરે તે કું જુ કરતે!—આક! કું તે રાજકર્તા પછી મજ તેજા જાળવાન હેમ કરતાં, તે જાતાજમાં જાણ જાવ તે ત્યાં પણ જાં તેને કુંડી કાઠી મારી આ તેજ તરવારથી તેના કદકે કદકા કરતે, તેજુ જાઠી પી મારી પરીશ કાતાનાં ધરને કાંત પાડને, તેજુ કુંડ રાજપાક નાચ કરવા પરી—આજ જોડ કરતે, તેના કપર કદ કરોડ કેવાઓના આપ નંઆવતે,—તેજુ—”

“જો! જો! કાંત્રા વાવ! સુરસીંહજી! કાન્તિ!” તે પર્વતજી બારે ગજ-રાઠથી સોહોરાજી કયકેરાઠથી જાનેડો રાતો જુડે જોડા કેવાપ અને જોડવાને જુલો જોડ તેમ કાઠ પકડી અરજ કરવા કાઠ્યો :—“કાંત્રા સાંભળો તે

વમર ફેકટનાં બારે ઝુલીમતમાં આવી પડી ન'દી ખાને ઝુલાસી, અને હું પણ સાલાની ઇતસાહમાં આવીશ, વહુ બેઠામાં સાર છું ? જેવા હશે તેનાં ફળ પળશે "

"ખચીત, શ્રીચીત" એ કેશવ હંધક સાંત પડતાં બેઠ્યો, નિનાસ કાંઈ શીઘ્ર થઈ "

મકરજી હ મું.

"મહાકાળીનાં નિરમાણ બોઝ."

નર્મદા નદીની પશ્ચિમરથી ઉત્તર બચ્છી સર થતાં વીંધવાચળ પર્વતો છે મધ્ય હિન્દુસ્તાન સુધી લંબાયલા છે. આ પર્વતો ઝીંચ ઝાડીઝીંધી ભરપૂર છે, જેમાં જંગલી ફાડી ખાનાર હેવાનોનો પાટો વસવાટ છે; હરેક મકાનનાં છત્તાં-ગાર સર્પો ત્યાં ઉભાપાંચ ભેળ છે; જગારે મનુષ્યનાં બીજ, મોંઠ અને પીંછા કુસાર અનાર્થે ભોંતે ત્યાં જમાનાઝીંધી વચ્ચે રહી અસપાસનાં મહેસામાં બારે માસ વરસાપી રહ્યા હતા. આ પર્વતો અને તેની બિંદુ સાંત ખીણોમાં વચ્ચી લલભ્ય અર્થ જંગલી અનાયોની વચ્ચે કછ પચ્છ ફરીકામ રહે-સાંત છ'ંદઝીંધી ઝુલ્મવાનુ પત્તંદ કરતી નથી. જગારે આ વાર્તા સર થાય છે, ત્યારે નો આ વીંધવાચળોને મરેલ જંગલી હેવાનો, છાંડાનો, પીંદારા અને ઈંચેનાં ત્રાજથી ચાકુ ભર-વચા દોસ્તો હતો. પીંદારાઓ ઉત્તર તેમજ દક્ષીણનાં ફળદ્રુપ ઝુલ્મો હેર છુપ્યા તીકા ઓસાલ ઝેકઝેક વારંવાર ઉતરી પડતા અને માર્ગમાં આપ, ખુનો અને હેન્ડ-પતમમાં પાતળી તમો ફરી છુદ ઝિંકી ફરી આ પર્વતોનાં ઝીંચ બિંદુ જંગ-ભોમાં છુપાઈ રહેતા હતા. જગારે ખુની ઈંચો, નામપૂર, સામર, બીજસા વગેરે શેહેરો થી દક્ષીણ હિન્દમાંથી ઉત્તર હિન્દમાં જગનો પીરી વેપારી માર્ગે હતો, તે ઉપ થી કુસાફરી કરતી વેપારી વચ્ચાઓ, જોપાઓ કે ભંચા હાવા જતા વરેમાઝીંધો વગેરે તાઝીમતવાઝીંધી પતાપી લલચાપી ચેતા સારે અકેન્દી સહામતી ખાતર સાથે ઝુલાફરી કરવાનું ડોળ ધાલી, ઝિંકાંત જંગ્યો તેઓનાં મળાંમાં ફાલેલો ફાંસો હાંધ મારી નાંખી, તેઓનાં પેઠ ઝીંધી રાત્રી હાંધ, તેઓનાં અસમાજ કજમ હતા હતા; અને જગારે તેઓની કુદ પડકરમાં આવતી ત્યારે તેઓ આ ઝીંચ જંગલવાળા પહાડોમાં આસરે શોધતા હતા. આવી રીતે આ પર્વતનાં ઝુલ્મમાં વસવાટ કરતી વચ્ચોને તેઓનાં ખુનામરજોનાં ભરંડર ધંધાને ત્રોચા ઉતેજનાં આપવા, યાતો છાંડા, હાંચ વગેરેનાં પાંચ અંતરજીને સંતેષવા કેટલીક ઝેકાંત ઝીંચ જંગલવાળા કેકાંને મળાં

મહા ાળી અથવા તેણે બીજા સ્વરૂપ “ભવાઈ” માતાના મંદિરે હતી, કે જેમાં પામ, ભકત વગેરે પશુઓ ઉપરાંત કેદ પકડાયેલા મહુબના હવાન્યતભવાઈ ભક્તિવાન માતાને આપતાં હતાં, મહાકાળને મનુષ્યને યામ આપવાની મે જુદી રીતે ભણીથી હતી, જેને કંઈક અમાથ વાંચનારને આમળ ચાલતાં મળી શકે.

આઠલા કુંડ દીવાચા પછી આપણે આપણી કયા આમળ ચલાઈશું.

પ્રાચીન સાધી કોટીગાળથી તેજાનના રુખને મરતાન બનેલા મોઢાને એકવાના કમનમીન બનાવની માહોકાણે છુદા પડવા પછી, જે યાવ તે અરે કોટી ભલડી, પુરેકાં યાદેમ આમળ ને આમળ વધે તેણે છુદાયાં પુર્વ દીશા તારના મારે લીધેલા હોવાથી, તે વીંધવાચળનાં ઝીમ જાણેલાના પકડી મહેલમાં લાખલ થયે.

રાણાના બેખા “જાવચા” કાળીમાતાની મંદિરકુ દેકાણે ને જાણે આપણે હવે, તેની સાથમાં જાવ તેણે દેરા કર્યો હતો. દીવચના કલાકો જુદી કોસોજ તે જાવચા નીનાનાં, કુંચા, ખીણી, વેરાનો વીંતાવતે આમળ ને આમળ થયેલા ગયો.

તેણે પહેરવેશમાં પશુ પડતો દેરાકર કર્યો હતો, જેથી તે ક્ષેત્ર લાખક રજપુત કાઠેર હોય તેમ કોઈ માની શકે. લીલા મખમલના આનવાળી તરવાર, લીસ લીલા રંગની કપાન, ઝીમજી રંગનો તીરનો કાષો અને મેરાના ચામડાની પાખાલ કાલ તેનાં ભેરાવર પહેલાં ખાખામાં ઝાળવેલાં હતાં, તેનો સાદીથી ભરપૂર તંદીરકત ખુબસુરત ચેહેરા ઉપર ખીરાજતી લાંબી કાળી કુપા તેના દેખાવને ઝીર લઈ મક અને દબદબાભર્યો બનાવતી હતી.

રાત્રે કોઈ મામડાંમાં કે જાણેમાં જરૂર ભેગી આચાવલ લઈ, તે દીવલે ક્ષેત્ર બેખજર ભજાખરા ગાંઠ મીસાલ, ભસ કાળીનાં મંદિર ચાટેજ આણર નગર ફેકતી આમળ વધેલા ગયો ક્ષેત્ર વિંસી સાંજે ભકુ કંઈ, તરસ અને જુખથી આજેજ થઈ તેણે ક્ષેત્ર પર્વતની તળેડીએ ચત વસી કર્યો.

ઝેકાઝે, મધરાતને જુગાઈે તેના કાને પડ્યા અને દેશતાસાનાં અવાજે આગ્યા. આથી તે ભગી કહી ધ્યાનથી સાંભળતો મોઢો, તે અવાજ ઝીમ કાઢેલાળા તે કુંચને મધાભેથી આવતો હતો તેણે ઉપર નજર કરી તો ભજ-તાનાં ઉત્તરાના અચ્ચીરે એળા પડતા દેખાયા. આ દેખાવ ભેતાંજ તેની ઉપ કહી મધ અને તેણે કહીથી કથીનારો સજાઈ. તેણે ધાપું કે તે ખીવાનાન જાણે નજરને તે સાંધતાં હતો તે મહાકાળજી મંદિર હોજી ભેડાઈ; કારણ પડ્યા અને દેશતાસાનાં અવાજ તે મધરાત જુગાઈે કોઈ કીધાકામ થઈ દોષ મોઢે વગાડવામાં આગ્યા હોય.

કેટલીવાર ઇનસાનનાં જીવનમાં ત્રિવિધીન લાભથીઓ કે ઉપક્રાંત યોગ્યો કે ક્રાંતી રૂતે બરપા થાય છે, તે યા કરવોથી યા કર્યા ખોટાઇ સંક્રાંતન મળયો તે કાંઈ વિદ્યાન પૂરકરણ કરી સંક્રાંતી રૂતે સમજવી થયો નથી. કારણ તે ઇનસાનની સમજસંક્રાંતી પેસવાર છે. કાંઈ અણુદીક સંક્રાંતીની ક્રુપી અસર બાંધે વખત કાંઈ ઇનસાન ઉપર ઉતરે છે, ત્યારે તે પોતે પણ પોતાનામાં ઉત્પન્ન થયો તે કાંઈ લાગણી થયોથી થયો નથી.

કંઈક આવી તરફની પ્રેરણા યોગ્યો ક્રાંતીનાં જીવનમાં બરપા થઈ બને તે ઉપક્રાંતથી તપવા લાગ્યો. તેનામાં કાંઈ ન અટકાવી સમાય તેરી પ્રત્યક્ષ ઉત્પન્ન થઈ કે તે પર્વતની ટોચ ઉપર જઈ ત્યાં ઠું કંઈ તે કંઈના બોલે બોલુ.

તે મધરાતનો સમય હતો કે જે વળા રૂપેટો-મૈન્ડોની સંક્રાંતી દિવસનાં વખતે કુનાની જુદી માટેનાં નેક કાર્યો પછી આચાર્યે જોતી હતી. કુલ ક્રાંતમાં બેઠક સંક્રાંતી હતી, આસપાસ વારા સેનારાંઓની રાજનીથી અંધારી રાણી હતી, વન્યરો યોગ્યની સાથમાં નીકળી પોતાથી નવળા હેરાનોનાં શીકાર કરતા હતા, જેથી વાગવાર ને જંગલની સંક્રાંતીમાં મરતા હેરાનોનાં મોટાત વખતનાં છેલ્લા યોગ્યમાં પડ્યા બધે ફેલાઈ જઈ, એક ઇનસાનનાં અંતરે રૂપેટો થાકતીથી ઉમાં કરતાં હતાં. નાપાક સંક્રાંતીનાં કાળા રંગમાં પોતાની પ્રેરણા અને સુખ માગતું જલસરત કુવડ થોડે થોડેવારે અવાજ કાઢી રાજીને વધુ અવગીત બનાવતું હતું; જ્યારે રમાથી માતાં અવલા કાંઈ મનુષ્યને અટકતો આવતા કે જીવ અસંભવ સ્થિતિથી તે જંગલમાં અટકતો હતો.

આવા દીલ કુન્નરનાર વખતે ક્રાંતી પાક પડ્યાનું નામ અજાન ઉપર લઈ, કુન્નરના કદમે તે કાંઈ કુન્નરના મથાથે મરવા લાગ્યો.

સેનાની કાંપી રાજનીય થોડે થોડેવારે ઠાકર ખાતો, અંધારો અને સરી પડતો, છતાં ક્રુપી ક્રાંતીનાં કાંત કાંતમાં તે અંધારે મથાથે પુલે.

તેના મર્ગમાં વચ્ચે એક ગાંધી અંધારી, મંદીરની આસપાસ બાંધે તે દીવાલ હતી. તેણે યોમાઈને તે દીવાલની પછી બાંધી અંધાર નેમાક કરી તે, ક્રાંતી પથરનાં બાંધે અંધાર સ્થિતિનાં તે મંદીરમાંથી થઈ. અને ઠાકરનાં ક્રાંતી નાક આવતા સંભળાયા, જે સય કંઈ દીવાલમાં કાંતના મંજના અવાજે હવાને વધુ અવગીત અને ફેલાતાં બનાવતા હતા.

એક પણ તે દેખાવ નીકળી, ક્રાંતીનાં સંભાળથી તે બીંત ક્રાંતી અને અંધાર રાજી, ફેરક રમાઈ, તે સાવચેતિથી કરતો તે મંદીરના ઉપાડા શાકા ફરવાળા અંધાર આવી પુલે, અને યોમાઈને અંધાર બોલુ.

અર્થે અંધારામાં ચીંટળાવલા એક મોઠા કંબોરસ ડોકની વચ્ચેમાં એક નાની શ્વેત સ્ત્રીસ્ટ્રી હતી, જેમાં ડગ્ગા રંગની અને શરીર ચોક્કીય તર ચમકી ભરેલ અંધારાવાળી કાગળો મઠાવવાની સુતી હતી, જે સુતીની આંખોમાં બે શરીર માલિક અર્થે રોયનીમાં અન્યથા એકમતી રહી તે અવગત સુતીનાં અવકાશમાં વધુ ઉભરા કરતી હતી.

જમીનમાં એક મોળ ખાડો હતો, જેમાં જળતણ જળતાં કતાં, અને જેમાં વારંવાર ધી તેલ નાંખી તેને વધુ ઉચકેરવામાં આવતું હતું. આ જળતાનાં મિળા ઝાડપર પડેલા તેણે નીચેની ખીણમાંથી એવા કતા.

“શું કરવું” એ ખતાલ સુધી જઈ ફક્ત મારે ઉત્કંઠા અને સાથે કોઈ અજાણ્ય ઉચકેરવામાં રંગ ચર્મ જઈ તે દેખાવ ભેટો તે જાણમાં ઉભો રહ્યો. ઘોડી પગમાં તે તેની અજાણ્ય અને સાથે ચુસ્કાની કા ન રહી.

એક રાજસી કદનો આકાશ જેનાં અંધમાં ફક્ત પિતર અને જનોઈજ હતો, જ્યારે કપાળ, છાતી અને પેટ સુધી અંદન, કંડું વમેરનાં અમણીત લીસોટા કતા, અને તેનાં કપાળ ઉપર મિલ ભરેલ જાખમની નીચાણીએ દેખાતી હતી. તેનો સામટો દેખાવ, તેની ચકચકીત સુતી આંખો, તેનાં કુચ્છાદાર મવાં વમેરે તેને એક ધર્મચર તરીકે આજખાવવા કરતાં કોઈ દૂર મનુષ્યનું લોકી પીનાર રાજસ તરીકે વધુ પીછાણે. તે હેલવું એક પ્રજા જે સુધી અંધારમાં પેટપથ હતું, તેમાંથી એક આકારને મારે ઝડપ અને ફરતાથી પસંદતો તે લાવતો હતો; જ્યારે તે કોઈ કેળી ધનયાન પોતાની કવચતરી અજાણ્યો પાસની આંધ જઈ, કંપારી ઉપજાવે તેમ સ્ત્રીઆરી પડતો હતો, જેના પડમાં તે રેકીના પ્રજાપ્રજામાં દેખાવ પાછા ફરી ચરીરમાં પાસતી પેટા કરતા કતા.

પ્રસેદ મારે ઉચકેરવાથી વધુ કીમતવાન જની કરવાબની વધુ નજીક મથો, અને અર્થ અંધારામાં આંખો ભેંચી એવા લાગ્યો. જળતાની એક સજમી હતી, જેમાં તરવના તેલના કંઠકાવથી જળતાનાં રોયો વધુ ઉચે ચડ્યો, જેથી ઉજરકું ચકું અને પ્રસેદ જે દેખાવ ભેંચે તેથી મોઠા એક પગ તેની નયમાં કોઈક ચોક્કી જંધાઈ મથું! તણે આંખો ફાડી ફાડીને પસ, ધર્મચર જે ધનયાનને મઠાવવાના ભોગ તરીકે અર્પણ કરવા પસંદી લાવતો હતો તેની તરફ ભેંચું.

એક પળમાં બળવું પાડું એવી મજા, એવી મંદિરમાં ઈશ્વરી તેા જાંબી રાસની કની કેક ધની રુપરૂટ દેખાવું નહતું. તે કોઈ એ સીબ ભોમને એક કળા લાડકાંને કાથી એ નાચુમાં રાખેલા કનો નેત્રી આગળ ધસી જવામાં આવ્યો અને જાંબરીને સુંદ સાય મજાગુત વધિવામાં આવ્યો. કછ પછ તે વિચીત્ર કાવ્ય આ માટે કરવા માં આવવું હતું, તે સુદલ સમજ ન થવાથી, ખુરશી પાતાને સુરસે લગાવી, અભવનીથી આગર બની તે વધુ ખાસીકીથી નીકળવા લાગ્યો.

આર પાંચ સીકા રંગના કુચ્છા લાડીવાળા જંગલીઓએ એક બપોર ભરાઈ પાડી કે—“જે કાળ! જે ભભે! જે કાળ! જે ભવાની!” અને પેલા લાકડાંના કાથીને તેનાં આસાન ઉપર મેળ દેરવા મંડ્યો! જેવા તે કાથી આંધ્રાથી મેળ કરવા લાગ્યો કે સખળા જંગલીઓ પારસર કુકાડા કે કોખતાં હાથમાં તેવાર રાખી તે કાથીની આસપાસ ઘેરતા જઈ “જે માતા! જે કાળી! જયમાળા ભવાની!” કરી પોકારો કરી અને પેલા કપનસીબ ભોમ જે પશુ ધીરૂડા પાડતો હતો તેને અવાજ સામગ્રી અવાજથી ઢાળી દેવા કોશિસ કરતા હતા.

જાંબુ પટેલ બળવું એકાએક આ મેલા પરનના કપડાંથી વધુ રાસન થઈ, જેવી બધા દેખાવ પોડીક પળ ખુરશીની નજરે ખુલ્લા દેખાવો.

“ક્યા ખુલ! કું કું એક કું?” કોટેકાડ કુજતાં, એક પળ સાવજ જેવા બનેલા ખુરશીનાં મુખમાંથી ઉઘાર બાહર નીકળ પડ્યા, “કાલુ!! એક કી!! કળા માતાનો નિરમાણ થયેલો ભોમ—અરે તે કાલુ!—તે મારી પાદરસર જરૂર! જરૂ!—ઓ મારી બકાલી જરૂ!!”

ખીજ પહે એક બપોર કસમ ઝળાન ઉપર લઈ પોતાની તરવાર મેંચી તે એક માંડ ધનયાન માફક માલેમ મંદિરમાં થયો.

મનુષ્યને ભોમ આપવાની પોતાની ચરતાન્યત્ર ખુલાશમાં ખલલ કરવા એકાએક કોઈ રજગુત જેવા લડકેલા કુડી નીકળે એક તે માણસપાદ કળા માતાના પ્રાંતીઓને મેલક કોપ થયો, જેથી પોતાના કાથમાં પારસર હાથી-પાશે,—જે વડે કુર્તીના ઢાળને તેઓ અસંખ્ય જાંબુ કરી રીમાવી મારી નાખનાર હતા; તે લઈ ખુરશી સાથે થઈ આવ્યા, ફક્ત પોતાની જાંબી તરવારને બીધેજ ખુરશીને તેઓ ઉપર કંઈ સરસાઈ મળે, પણ તે એકલા જાંબી ૪-૫ ઝનુની જંગલીઓ જેમાં વધુ બપોર તેા પેલો રાસથી પાસણ

માંડ્રુ 'પટેલ' બળતું 'એકાએક ચવનનાં અપાટાળી વધુ રોસન થયું'...બને ખુસ્તોદન
 નબરે સમણું 'ખુસ્તું દેખાયું'...“ઓ ખુદા ! કોણ !! એક સ્ત્રી ? કાળીખાતાનો નિરખાણ
 થયેલો ભોગ—જરે તે કોણ ?—મારી કોઠોરદાર બરબાત ! કર !!” (સર્કે ૪૮૦)

દોસ્તી હતો. પોતાની પીઠ બીંત તરફ ચાલી પુરસેદે બોલે ઝડપ અને માથા-
કાંધી લલકારી, જેથી મજા જરૂરથી જોઈ શકાય. બારે જગમગી થઈ પડી પડ્યા,
જગમગે બાજીના બે આઠમીએ કેડે અંધારામાં થુમ થઈ ગયા. તરતજ પુરસેદે
તે ભાગ ફરતા હાથોની હીલચાલ અટકાવી, બારે દોઢાદોડીથી પોતાની દીલ-
ખરનાં ચરીરે ઉપરનાં દોરડાં કાપી નાંખી તેણીને હાથોની સુઠ ઉપરથી ઊઠવી,
બારે ધીક્કાર અને કીનાથી તે સુંઠ ઉપર ઝેલો તો જગમગત જગમગ તરવારથી
લખાબોલો કે ગોપાલે હાથોની સુંઠ કસતી ખતાવતીજ હતી નહિ એમ કેડે
હડી મધ.

માહોતની ધારૂંથીથી અધકુટ્ટી, મેદામ બની અવધી જરજાનુએ બારે
અચરતી અને બેહદ સુગાથીથી તેણીના મચાવનારા બહાલા ખાવીંદને ઝેલો,
ત્યારે મનનો કાચુ હોડી ૯૪ બેથુલ થઈ મધ. પુરસેદે બેહદ સંભાળ અને
બહાલથી પોતાની દીલખરને હડાવી બાહુર પુત્રી કંથમાં લઈ જવા માલવા
માંડકુ; તેહમાં ઈલાજિક માટે કોહાર હકરો, અને કાલીખાતાની મુર્તિની ચોરડીમાં
આંછી બળથી જ દોવીએ તેમજ આઠમાંનો રોચની અપતો આવલ નાચુલ
થઈ ગયો, અને મંદીરના પુણેપુણમાંથી નીચળી કોઢ ન અમાય કે કમ
લેવાય એવો ડોડી કુંચો મધે ફેલાઈ મયો. પોતાના કીમતી ખારા ભોળ સાથ
બાહુર દોડી જવા પુરસેદે કવતોડ કોચીય કરી, પણ તેનો આસ્ર માલતો
ઈકદમ સુમળાઈ મયો, તેનાથી વધુ દમ ન લેરાયો, તેના હાથ પપ છુલો
બની જઈ પોતાનું કાર્ય કરતા અટકી મયા, તેનું મગજ ચક્રમ થઈ ગયું,
અને અલ્યાસ—! તેની મગજચક્રિ પોતાનું કાર્ય કરતાં અટકી મધ. તેની
વારકાસ્ત શકિત થુમ થઈ મધ...તે પડી પડ્યો.

મકેરજી ૧૦ કું.

“મકેરાતનું” મહોતમ.”

કેઠલેક વારે પુરસેદનું ચક્રમય થમણું મગજ પીરે પીરે ચાંત થવા
માંડકુ, અને તેને સું જનકું કહું તેનું જાન આપકું. તેણે પોતાની આજી
નાજી પોતાની દીલખર પડી હોય તે સોધવા આગુરતાથી હાથ ફેરવ્યો, પણ
તરતજ બજે સરે ૯૫ ખારો હોય તેમ જેમી થીધો, કારણ માહોતની કંડી
મોઢમાં તેની તરવારનો ભોમ થઈ પડેલો ઈકજગમી નજવીકમાં પડ્યો હતો, જેની
દોરેથી સાંધીથી ઝડબતી માથાની તાળકી ઉપર તે હાથ અલ્યાસો કરો. તેણે

વધુ સંભાળથી ખીટા બાજુ હાથ ફેરવેા તે તે હાથ ઘાલીથી ભરાય
આમોઝામાં માળાથે, અને વધુ મનજી ચાલે થતાં જગ્યાઈ કે યુગ તે પોતે
પણ ઘોડીના આમોઝમાંજ પડેલો હતો ! રવરનાં કમકામ તેણે આંખો
ઘાલી, પણ તદન અધાર માલમ પડ્યું. તે હડીને બેઠો અને આંખો ચોળી
હરી એક વાર ભ્રમ તરીકે નજર ફેંકતા, કેએક દુર તેને સેતારાઓની ઝાંખી
ચેસની જેવાઈ. તે તરફથી મંદીરમાં કામલ સુવનો દરશાને હતો એમ તેણે
અનુમાન કર્યું. તે હથકતાં પગથે હકથો તે તેની નજરે જ્યાં આંખીકુંડ હતો
તેમાં હજી પણ ઝાંખો આતસ પજારતો હતો. તે તેની આમળ મથો અને
ત્યાં ધાસ પડેલું હતું તે આતસ ઉપર નાખ્યું, અને એક બળવું તણ્યું
હથ મહાકાલીની ધુરતીવાળાં આરકા બાહેરની ઘેરી ફળમણી, અને મળાખડી
જેવી નજરે પોતાની મોહરદાર ક્યાં પડી હતી તે શોધવા લાગ્યો. તેની
ઝગુની સમધીરના બચંકર બોમ ઘાલીના આમોઝમાં મોહરતરી હાથમાં
પડેલા હતા તે સીરામ ખીટું હાં કંઈ હતું નહીં. જરખાણુ તેા કેડે જગ્યાઈજ
નહીં ! એક પણ તે કષાળ પડીને ચકમાં હોયો છું તેણે જરને કામચાતાના
બોમ તરીકે ભેંઈ ભલમ મોહરતના પંખમાંથી ઠાંકી ન હતી ? છું તે એક
રૂપનોજ હતો ? પણ નહીં-ચોડે દુર પડેલી હાથીની કુંડે તેનાં ચક દુર હશે તે
બનાવ અચીતજ બનશે હતો.

તયારે જરવું ચકું છું હતું ? તેણી ક્યાં ગઈ ? તે ઐકામિક બિદામ કેમ
બની ગયો હતો ? છું કેાઈ એરી વતરુલીનાં હુમાણથી તેને બાઈલાજ
બનાવી, ચેલો બચંકર વડે બાહમણુ તેની ઘેબજરને કેડે હાંકી મથો હશે !
તયારે તે ધુની બાહમણુ તેને કાંચ જીવતો રહેવા ઘેલો હશે ? છું તેને ધુવેલો
ધાર્યો હશે ?

તેનાં સવાલોનાં જવાબ તેણે કાતરમાં પોતાનેજ પાછા આપ્યા. તેણે
પડેલો ઠરાવ ક્યો કે તે બચંકર મંદીરનું પ્રણેપ્રણું હરી વળી જરખાણુને
પડેલો મળવલો, અને ભે મરજ પડે તેા તે જગવાનો પચ્ચરેપચ્ચર તજે ઉપર
કરી નાંખવો ! પોતાની મોહરદાર ખાતર બેહદ જોહમતો ખિંખી, જયારે તેણીને
કમકામત ઉપજાવનારા મોહરતમાંથી ભગતી ચકથો, હારે જલીમ તકદીરે દશે
ઘણી હતો. વળી તેણે વીઆર ક્યો કે જેહેન નવાજ ક્યાં હશે ! તેનાં દુઃખી
મનજીમાં અનેક ખસાલો નીકળવા લાગ્યા, જેથી અધીરો બની તેણે ઝહપથી
જમીન ઉપર પડેલી પોતાની તયારે હાથમાં બધું, તે ઊમતથી કાલીમાતાના
ધુરતીવાળાં આરકામાં કામલ મથો. તે બચંકર જેવાબની ધુરતી ઝાંખી
ચેસનીમાં વધુ વિશાળ ઘરતી હતી. તેણીની બાલ માણેક જડેલી આંખો ગોપા
ખુના બનેલી ભેંઈ રાંધણી હાલત બતાવતી હતી.

તેણે અહીં તહીં જમીન ઉપર કોઈ બોયરાંની હુકમી હેમ તેની શોધ કરવા માંડી, પણ કશી નીચાણ જણાઈ નહી. તર્વાંજી ભાંડેર નીકળે જાહેરનાં મોઢા અંધારા હેમમાં પ્રુણે પ્રુણ તપાસવાં પણ કોઈ ભતતી શોધ થઈ નહી નીરાય—કદવહીર નીરાય ભતી રુ'ં કરતું' તેનાં ખાસવાં થોડીક પણ તે હોયો. જોતજોત તેનાં ખાસવાં અલભ પડી અને તે જોઈ જો. તેણે રહે દુરથી આવતો કોઈ ઇનયાતનાં દુઃખનો પોષાર સંભળે. પણ કઈ બાજુથી તે ધુલક સમજ પડતું નહી તે કોઈતું' રહન કોઈ ધેસવથી જગ્યામાંથી આવતું' હવું', જોમ તેનાં કબાવના અવાજ ઉપરથી તેણે અનુમાન કાઢતું. તે કંઈક નીચાર કશી જમીન ઉપર કાન દાખી સંભળવાની કોશિસ કરવા લાગ્યો. આહ! તે કોઈ કરવાહ અને માહેતમનો પોષાર જમીનનાં પેઠામાંથી આવતો હતો! મંડીર માં કેટ બોયર અમીતજી હુકમી થસવતું' હવું', મથરાત સુમથનું' તે. રહન તેનાં જલનનાં રવેરવાં હોવા કરતાં હતાં, જોઈતું' કરવારસીક અને મથગીન તે લાગતું' હવું'.

તેણે બેભાષા ભતી જિવવાર દરીથી ઝાપી તપાસ કરી તે બોયર' શોધવા કોશિસ કરી. વારંવાર જમીન ઉપર કાન દાખી સાંકળું' જોરે કપાં વધુ હવું' તે તપાસવા લાગ્યો. તેની તે તપાસમાં જોર વખત અવાજ જોઈયો તે નજીક લાગ્યો કે તેણે આવીથી માન્યું' કે તે બોયરાંમાંના કોઈ ઇનયાતની જહુજ નજીક હતો. તે જગ્યા સંભળથી તપ કરતાં સખત હરસભંડી સીવાય કંઈજ કાઢ નેતું' જણાયું' નહી. ઇનયાતનું' જોશું' અમીત મહાન તરકચકળી થસવતું' ધુર વાર થયું' છે, અને તે ચકલીની ભરત પ્રસીદ ઉપર વધુ ઉતરી હતી, તેણે અવાજ જમાંથી વધુ નજીક સંભળાયો હતો તે જગ્યાથી થોડે દુર અસપાસની જમીન ઉપર કાન દાખી સાંકળીમાં રુપાંક સંભળાયો હતો તે તપાસવા માંડ્યું. તેની અટકળ ખરી પડી, રુપાંક જોજી જાણથી પ્રુણે સાંકળી થો જોડે તેણે અનુમાન કાઢ્યું' કે બોયરાનો તે જાણ કોઈ મરમ હોવા થીજ સાંકળો ધવની દાડતો હતો. તે જોડસ દીકામાં વધુ ખાન કરતો આ મળ થઈયો અને જોયું' કે તે દીકા તેને કાળીમાનાનાં જોરમ તરફ દોરતી લઈ જતી હતી! ત્યારે રુ'ં બોયરાંનાં મારમ માતાની ધુરતીના અંડમાંજ રહે કહો? તેની બારીક તપાસમાં તે તેણે કંઈજ માથમ પડ્યું' ન હવું. તેણે દરીથી ધુરતીમળા જોરમના ઉંબર ઉપર કાન દાખ્યો તે તેની તરફ સાંકળી જણાઈ અમીત ધુરતીની જોરડી સાથે બોયરાંને સંભળે હોવાજ જોઈયો.

ઐક્યાર ફરીથી ધનધનતાં છગરે આ અરથ અપારા અર્થકર સુરતીવાળા ઐરદામાં ફાખલ થયો, અને પ્રુણે પ્રુણે બારીક તપાસ ચલાવી પણ કોઈ છુપા મારમની નીચાની જણાઈ નહીં, તેણે વીચાર કરી બોધ ઉપરથી નજર ખસેડી બીજા ઉપર તપાસ ચલાવી પણ તેનું પરીણામ પણ ખોટું આવ્યું.

હવે ઐક્ય સવાલ, જવાબ વગરનો બાકી રહ્યો હતો, તે એ હતો કે અમરજી બીંતમાં નહીં કે જમીનમાં નહીં તે પતો ક્યાંથી મળે? ફરી પછી તેને અઠેક દિવસ એવી જાંખી લાગી, ભસા વીચાર અને વીચારજ, પણ આઠ ! જોડાએક તેની અટલી ઉભેલી તરફ ચડીએ પાછી ગતી જોળી, ફરીથી તે ધ્યાનથી માટેથી બબડ્યો, “અમરજી બીંતમાં નહીં કે જમીનમાં નહીં” તે ઐરદામાં જે કાંઈ બાકી રહ્યું હોય તેમાંથી પતો મળે અને તે બાકી બીજામણી ઐરદામાં તે બીજું કાંઈ ન હોય—ફક્ત મહાકાલીની ભવંકર સુરતી ! જોડાએ સુરતીમાંજ કહે ભરમ છુપાવેલો હતો.”

તેને આ ખવાલ ઐક્યો તેા આત્રીકરવક લાગ્યો કે તેને જોડે તેજ, સ્મીટર, રંગ વીચેરેથી લપટાવથી તે વીજાલ સુરતીને કાંચ લગાડી કોઈ છુપા મારમની આવી માટે તપાસ કરતાં કમકમાટ છુટો, છતાં તેણે પાતાની વહાલી માહેરદાર જરને આતર તેમ કરવા પણ દિલ ચલાવ્યું.

અહીં તહીં હાથ ફેરવી જોતાં તે કાંઈ માલમ પડ્યું નહીં,—પણ સુરતીની પીઠ પાછળ તપાસ કરતાં અચીતજ તેની પ્રુણાથીને પાર ન રહ્યો, કોઈ છુપી આંધ તેની શોધ કરતી આગળીને અથડી, અને બીમાં પોંચાટ સહીત, સુરતીની પીઠમાં બાકાર પડ્યું ! હવે રહન કરવાને અવાજ જરાબી કુંભલાવા વગર પ્રુણો કાને પડ્યો.

તે ઐક્ય એકા છગરનો જરવોસ્તી હતો કે કોઈપણ મકારનાં જોખમથી કદાચજ હડી જઈ પાછળ હટે, કોઈ અજુબજુ પાતાળનાં પેદામાં જડું, તે પણ આસપાસ દુઃખમોની આજુ ધારતી છતાં, એ અચીતજ જોખમભર્યું હતું તેપણ તેણે તે જોખમ ઐકવા કીમત કરી, સુરતી આગળની ઝાંખી બળતી દીવી કાળા કાષમાં લઈ, જમણા હાથમાં નાખી તથાવર ઐસ્તવારીથી પકડી “થયા તારી મદદ” બોલો બોલી તેણે બોંવસમાં ઉતરવા મંડ્યું. દીવીની શેઠનીથી તેની નજરે પેદામાં જતાં અઠકમાં કાતરેલાં પમથીયા જણાયા, તે રજ પમથીયા ઉતરી રહ્યા પછી બેવરોની સપાટ જમીન આવી, માથે ઉંચે દીવી ધરી તેણે ધ્યાનથી તે જગ્યા તપાસી; તે દારર આગળથી ફક્ત ૮ ફીટ પહોંચી અને આગરે ૯ ફીટ ઉંચી ગલી ચડે થતી હતી, જે અચીત

બીતરનાં આપસંજિમાં જીવી હોવી જોઈએ. આણુ કાચ અદ્દસીસ કરતા ધનસાનનો અવાજ સાંભળી તેની મરદે અવતો કરો એ પુત્ર પાડી તેને પીરજ આપવા નંજી વીચાર થો, પણ તે પગથ તેજી તરતજ અંજીની નાંખ્યો કે રખે તનાં અવાજથી પેલા કંઠે ભગવણ ભવંર સજ્જતી બાહમજ્જ કંઈ નથી અગદત તે જો વરાંમાં તેને વાગે લગી કરે.

આથી તે સુપસુપ થઈ કંઈ આલ્યો કે નેની નજરે પડકમાં બડમબડી કાતરી કાઢેથી એક સ્પિરડી થા કહો કે નથી, જેમાં કોઇ ધનસાનને દોરકાથી સીકડેસો બીતરમાં જડેલાં સોખંડનાં કળાં સજ્જ નાંખી હતો. તે કોઇ કમચખત ધનસાન અચીતજ મરદ હોયો જોઈએ એમ તેનાં થોથાની અવાજ ઉપરથી પુરસેદે સદઅતથીજ આનંદ કહ્યું. તે કોઇ કંઈ પોતાની નજર આલેથી ભવંર સરજતથી હેબત આઇ જઈ ભારે કુખથી રવન કરતો હશે આકમાં પડ્યો હતો. થોનાં કમકાં તે ભવંર જગ્યે થોરક જઈ ભકુ ખીકામજ્જા પડયા પડતાં હતાં તે ભરમેલે રિયતીનાં સખસને મિધ પુરસેદનુ દવાણુ પારસી છગર ભકુ બળસ કાઢ્યું. તેજી ડીલી બાજુમાં કુખી પોતાની તરવારથી સોખંડનાં કળાં સજ્જ ભાંધી દોરકું કાપી નાંખી તેને છુસે કથો, તે કંઈ પોતા ઉપરની આકતથી એકથો તો ગારેલ બની ચયો કતો કે તેને છુટાશે થયો હતો એમ તે માનીજ પણ થકયો નહીં. જ્યારે પીમથી પુરસેદે તેને અતો કથો બને કાચ પગ ઉપરનાં ભકુ કાપ્યા, ત્યારે તે કુખી સખસે અચી કરમરતા અવાજે કાચ એકી બાજેછ કરતાં કહ્યું:-

“મિા મનુખ ! જો તાસમાં ધરવારની કુપાનો જરાસણુ અંક હોય તો મને ભવંર કાઢીજાતાનો બોલ તીરમાજ્જ કચી કમાહેતે મારી ન નાંખ ! મ’ અત્યાર સુધી કોઇ મનુખ કે પશુની કતવા કરી નથી, પણ અકોનીસ દસજ્જા આથી છે, સજાવતો બોલ્યાં છે, મંદી જંજારી આપ્યું છે, મંજા-વસુના ઉપરનાં પવીત જ્યોતની માત્રાએ કરી છે, મારે મારા જેવા ‘દોલને યુ’ કામ બોલ આપે છે ! મારા ઉપા બેકર ઉપર રવા કર ! થો, હું અહીં સપત થઈ છું કે રતનપુરના રાજા ઉપરનું મારું દેહ મુખ્ય છે એમ લખી આપીશ... મે, ... મારી યુ’છમિા અચી હી-સા તને અપજ્જ કું રસજ આઈ છું ! બસ, મને જવાબ !-જવાબ ! પોતાની માહેતે મરતાં જવાબ !

“અમ કંજાલ બાઇ-કંઈ !” દવાથી રાક્ષી મમલાથી તેની પીઠ ઉપર કાચ પસવાડી પુરસેદે તે સખસને પીરજ આપતા કહ્યું. તારો છુટકારો કરવા છુદાએ મને આ જગ્યે મોકલ્યો છે, મારે કાચ કર, કંઈ જા અને માહેર નીકળી છુટાવણાની એખી હવા રમમાં થો.”

“હું?” એક પણ જુલાબીથી તનની રમેરમમાં થમણી તે હંઝાલ સખત પૂછવા લાગ્યો: “મારે છુટકારો થાય છે? હું” થું” જયુ” કુ કે સ્વપ્ને. એકે” હું?” પણ પીછા પગે એક એક નીરાશ ચેકરે મથું” પુત્રાનાં મોઢી ઉઠ્યો: “ના ના, તું” મને અછીથી ફોસલાતી ઉપર લઈ જઈ ભયંરે રાલીને! ભોમ આપનાર એ ક્ષમા કર. આ મધુબ! તારી છંડી નેટથી તને વઢાથી છે તેટલીજ અને નારી પણ છે, લેજી પણ નામ બાળમોપાળ ઉપર ક્ષમા કર,” એ વે કાવ એકી કરમરતી તજરે નહીં પુરશેડનાં પગે લાગતાં કહ્યું.

“હૈ — જલદી હૈ, દુઃખી ભણું” હું” તે મહાન સાહેબ નેણે ઘૂંને અને મને પણ ક્યાં છે તેનાં કમમ લઈ” કહું” કું, કું” તારો આ ભયંરે મંદી રમાંથી છુટકો કરવા ભકુ આપુર હું. એ મારો પોપાક! હું” બાબાજી નવી થજી એક ક્ષની છું”” થીમથી તેના બજ માંથી થકી ઉઠડતાં પુરશેડે સમજ આપી.

તે કેવે એ પં નીજ થર કંઈક યાંત જલદી પુરશેડનાં ચહેસ મખી પહેલાં એ ધું, અને પછી તેના પપ્પા ઉપર એકાદ મલમલ ફરતી જઈ અંજારથી પોપાકી ઉઠ્યો:—

“કેક કરોડ દેવતાઓનાં તરી ઉપર આવી રાંડ ઉતારી! ખચીતજ ઘું” પુરશેડ અને ક્વાણુ ક્ષત્ર- દેવાન છે, તેવી મારી ખચી છે કે ઘું” મને બળ- કપડથી મારી ન નાંખ!”

મકરણુ ૧૧ મું.

“ખાણેકચંદ્ર શાહુકાર.”

તે છુટકારો પામ્યો કેવે લડકે પમણે પુરશેડની પુટે આશવા લાગ્યો. તેઓ કામુ- બે વસ ઉપર જવાનાં થમકેવ છૂલી અવસા કે એકાએક પુરશેડ અઢથી — એ તે સંતન કાવ કાંડી તાંબાપકડી લઈ એકાદી ઉંચકરાવવા સારે સંતાક પૂછવા લાગ્યો:—

“બોન — એ જલદી, નસ ઉપરાંત નીચે કેટલા બે મ માટેનાં કમનસીબો આ દેજી ૧૧નાં કામચા છે? જલ્દાન દે-ઘું” એકે સ્ત્રી કડી અંદર નથી?”

તેના આવી અસાધારણ ચીતમાતથી તે કેડી એક પળ કંચ લઈ મભરાઈ ઉભો.

“બોલ-જીવલે ખુલાસો કરે! મને એક વળતી જીરજ નથી.” અધીર ઉશ્કેરાયલા અવાજે પુરશે. પેલાં હાથો.

“મને બધાવ તાર સુરસીર રજપુત-પાત્ર ઉપરાંત હું રીએ એ પછુ ફેરી કોંયરામાં નથી. હા-એક રંજને જેવી બાળા હતી જી, પછુ હાથ તે ખીચાડી તો કમોઢે તે કેટલા કલાક અમારની મારી મઝ છે. જી ઉપરની વિકાળ મકાક:બીનો ભાગ બની છે” અને તે કેદ કપડથી ઘુજી.

“નહી એમ ના બાલ, તેણીને ભરંકર નાડેન નાભામાંથી મં કોઢવી હતી.” પુરશે તે તરતજ તેની છુલ્લ ભાંજી જવાબ બધી.

“પરમાત્માને કૃપાળુ છાંયો સદા તારા ઉપર રહેજો, બકાદર રજપુત” તેણે ખરો દીલથી આવીય દેતાં કહ્યું, “ભર જવાનીની રસંત હુમમાં કપકમાઢબનાં મોઢેને મારવા જવા માટે નિરમાણુ કરેલા ભોમોને સહાય થવાનું કયું નથીજા પ મિત્રની મલંગા પામી છે.” તે રામણીથી બોલ્યો.

“આથ ભાઈ, ઉપર આવ આપણે વહુ તવાસ કય.” પુરશે નિરાશ સાદે અરજ કરી.

તેઓ કંઈ પછુ વહુ બોલ્યા વખર અપઅપ સુરતીની પીઠ પાછળથી ઉપર તમ બ્યા, અને ઝીરડાની બોઢેર મયા. એકવર ફીથી ન ખારેથી જુલાખ્યાની હવા દમમાં લેતાં, તે કેરી ઇચરનાં આભવના ઉમસથી ખુ સેકને વળથી પડ્યો.

તેઓ તે મંઢીરની બાઢેરનાં મોમાનનાં એ: હાંક હેઠળ બેઠા. અમભમ પરીઢક ફાઢવાની તકવારી હતી.

પેતાની ભરીબની ઠકાથી આઢોરઢાર વીસે કંઈ પછુ વહુ ખબર મળવાની પુરસેકને બારી છરા સા હતી, નથી તેણે ફીથી જરમાનું વીસે સવાલ પુછયો; જેના જવાબમાં તેના સાં એ જાણવયુ કે એક બાળાને મઝ કાધે સકવારે બાવી કેદ કરવામાં આવી હતી, અને રાત્રે માતાનાં બચીદા માટે ભેર જીલમથી, પેલા ભરંકર શણ્ણી ધર્મજીર અને એક જાંબી મળી થસડી મયા હતી.

પુરશે નીરાશીથી માં કૃમલાંબુ.

“અડળજા ધુપ તાર નામ છું” અને ધું ભતને મારુ છે?” પુરશે સવાલ કર્યો, અને તેજ વળ પરીઢક કાંચું” અને પુરશેક વહાતાં નરમ સોનરી કી:જો તે બેમાનાં સાખસનાં મોઢકા ઉપર પડવા, જેથી પુરશેકે તે બોઢેરો ખુલો નીરખ્યો: અમભમ ૫૦ વરસની ભરતીમાં આપસો તે સાખસને

મહેશ હાંપી બસવદાર મુક અને બરેલાં સાહીવાર જાતાંથી કમામદાર ઘીરો
હોતો. તેની કાલી નરમ આંખોનાં મરપાદ અને દયા, જ્યારે પહેળાં ચકચ-
તા કપાળ ઉપર સ્નાન અને આત્મનજીવી શેષ થી ચકચકતી હતી. તેનું બરેલું
મન તેની સુખવાસી છાંદોની સાકેદત પુરતું હતું. તેનાં આબરદાર મેકેય
ખાવે, કદરતી રીતે પુરસેલું જીવર તેની વરદ દીકસેલું અને મીનતાથી
મેંચાલું.

“વીરો હાંપી-માર નામ માણેકચંદ નમીનદાસ છે, અને હું શ્રી અંક-
દેવર મહેરનો એક અગ્નિવાન આવક સમુદ્ધાર છું. મારા મારા કરમના કોમે
મેં એક વેળાનાં રાજકુંવર દુર્વાનસીને નાણાની માટી રકમ કળીથી આપી
હતી. તે ધીરપાને આજે પાંચ વરસ વીતી ગયાં છે. અને સાધારણ દરે વપાજ
મણતાં તે કલાશે રૂપાનું દર વરસે થયું છે. દર સાલ કુંવર મને ખાતી
આપતો હતો કે તે આવતાં વરસે મારી શુદ્ધ રકમ તેનાં ઉપરનાં વપાજ સીકે
પગાર કરશે. આ વરસે તે માઢોએ મેઠો, એકસ મને આશા આપી કે નાણા
કેવે પગાર થશે. તેથી જ્યારે મને દુર્વાનસીને પ્રદ પાતેજ કેહેલું મોકલી
તનપેર ભોલાંએ ત્યારે તે મારી આશા ફળીલુત થવાની દરેક વધી હતી.
મેં વર્ષો અમાલ એવી માનતા લીધી હતી કે જો આ માટી રકમ, જે હું
પાછી મળવવાની આશા રાખતોજ ન કતો, તે જો મને મળે તો મારે પરીજ
વીર્ય “અમરકુંદ”માં સુદાહત અંધાવણું અને અહેનીસ લુખ્યાને જમાડવા,
તમે તે ઉપરથી સમજી ચકસો કે જ્યારે સણાવું કેલું મને મળું ત્યારે
માટી પ્રમાણી થા માટે વંદુ હતી. હું રાણના કુવ સાય સજ્જાની રતનપેર
તરફ આવતો કતો, તેટલાં એકાએક જંગલમાં એક અંધર દેખાવતો સણસી
માલણું અને તણુ પુરી જેવા જંગલીયા હમાસ ઉપર ટુટી પડલ. પેસા
સણાનો એવા તો કંઈપણ મારો કે વેતાનો અચાચ કરવા વગર તરતજ કેઠે
નાસી છુપાઈ ગયો, અને હું કર્ણાવાર વગર મિલસ લાચાર બની ગયો. તે
જુઠારાએમિ અને મોડા ઉપરજ આંધી દહ કેલો કયો, અને અમે એક કાપી
હાંપી ઝુસારી કરી. નંદ, નાળાં, ટેહરી અને અરવના કુંદ છુપા માર્ગમાંથી
અમે કલાશે સુધી ઝુસારી કરી, કેવટે આ કુંવર ઉપર ચકસા તે અખસોની
ઝુસારી વેળાની વાતચીત ઉપરથી મને જણાયું કે મારી સાય દેવો રમી મને
સુખડાવવાની ખાસ મેઠકણ અમાલથી રચાઈ હતી; તેમજ જ્યારે સણાનો
સાથી વફાદાર અને વફાદાર મણુતો નોકર જવપાલ, તે જુઠારાએ સામે જગ
પણુ લકસ વગર નાસી ગયો અને તેની પુઠે કોડપણ કોડયુંજ નહી, તે
મનાવ ઉપરથી પણ મને સમજી જતાં વાર ન લાગી કે સણાએ મારી કળી

લીધેલી માત્રી રૂઝ પાછી ન આપવાની બદનીગટાથી મારો હોયજી. હોંડો કાઢવા કાવત્રું રચું કહ્યું. આ બાબત જ્યારે મેં યુગ સંભાળથી વીધ્યાસે ક્ષારે માસ માણની આસા છાકી, વીધ્યામળ પવનોમાં આવેલા મળ્યાત મહાભક્તિનાં મંદીરમાં મનુષ્યનાં ભોગ વાંચાર અપાતાં હતા તે મને ખબર હતી, અને જ્યારે મને પછાકી મહેશમાં લાવી, આ કુચર ઉપનાં મંદીરનાં ભેંસમાં પ્રવેશ, તેજ વેળા મેં આવીથી માન્યું કે મારી છંદીનાં યોગ કલાકે આ સુદની ઉપર ભારી હતા, કસબ કું શીકાળ લોકી પીનાર કાલીમાતાને નીરમાણ થયેલા ભોગ હતો, આ મારી સાદા મમાણીક કહાણી છે?'' માણેકલાલે યોગકું ધરું કરી આસપાસ નજર ફેંકી.

તે કહાણી સાંભળી પુરશેદ દીક્ષીસાંઈથી જગાળ ધધો:—

''અરસાસ! બાપ માણેકમંદ...રતનપોરનાં હાંવનાં કુછાં રાજાની બન્ધારી, કળકપર અને નચુણપણનાં જેમ તમે ભોગ બન્ધા હો, તેમ મારી પણ કાલત છે. મને મરામત માફ છે કે જ્યારે રાણાનાં અંકાદ યેખાને હમે જન્મભમાં પકડી ભાતમી માટે સજ્જ કરી, ત્યારે પોતાનાં મિત્રસરમાં તે ભોલ્યો હતો કે તે અંકસર તમને યોગાવન આસ જતો હતો, અને તે વેળાજ કહ્યું તે સખસ તેમજ રાજાની મતભજ ઉપર યજ ઉત્પજ થશે હતો.''

મિત્રવાર ફરીથી પુરશેદને પોતાની ધણીયાણી જગાળુની માફ કુચરમાં તાણ થઈ, અને તે ભેદ નીસાંઈથી ભેચેત અને ફલગીર મની કેદલીક વાર સુધી વીચારવંત મની સુખ બેઠો. યોદીસર રહી કોઈ ચોક્કસ ફરાવ ઉપર આવવી તે જીવસાથી કોનો થઈ માણેકમંદ તરફ પોતાની કુખી નજર ફેંકી બોલી કહેયો:—

''કોઠો માણેકમંદ, હવે મિત્ર પળ પણ અહીં બેસી રહેવાનું વાજખી નહીં કહેવાય. અમરભે તે કુછાં, દેવાંસના, કુટારે ચોડીત મરાસ્થા રાણાએ તમારા તેનાં ઉપરનાં બેદર અહેવાલ છતાં, અપકારમાં તમારો છવ લેવા કાલેય કરી છે, તે મિત્ર મરદ તરીકે તેણું જીવન વર લેલે! જ્યારે મિત્ર ટુરક છોડો પણ પોતાનાં બદન ઉપર પણ યુગ કમદનાર સામ કહી, લકી પોતાનો માણ યોદવાનું વાજખી માને છે, તેણું તમારા જેવા મિત્ર કસોડપતી સાહુકાર હાથમાં યુગ પહેરી સુખ બેસી રહે! આ બદમાશ મરાસ્થાએ મારી છંદીનાં સઘથી સુખી કલાકે માસ તે સુખનું ખાણું દમાયી છીજી લીકું છે, તે પડીધીજ આ કાલીમાં કીનો—મિત્ર સાચો મરદનો ખમધગતા અંધાર

જેવા બળતો કીનોજ વસે છે, મારી કાંઠાની ભેત બળવવાનો દમ પણ બધા કીને અને કીને લેવાનીજ હવા સદા હરદય બેહાર કાઢે છે; મારી આ કંઠાથ હસીની ક્ષિપ્તી નેમ બસ કીનો અને કીનોજ છે, પ્રુદ મારા ક્ષુદ્રાની બંધનીના મારાદ પણ કીનાનાં પાશથીજ ભરાયલી છે! છેક વરીયાવ કસબાથી મારા કીનાનાં ચીકરની શોધમાં હું ગાંઠો ચીકરી બની જામણા, વસાનો, પર્વતો અને નદીઓમાં રહજો રહે છું. ઉઠો-આપણુ મહ સાથે હાથ અને કમર ભેડી આપણો હકાર કીનો તે કરીજી ઉપર લઇએ.”

“આજીબજીબી વીરનર,” માણિક્યદે આરે અસર પામી, મહદ વખાણથી પ્રસન્નતાનાં મરજાનથીભર્યાં ચેહરા તરફ ભેળ ભાલી ઉઠ્યો:—

“એકે તારો પાસાક, અને દેખાવ તને એક બહાદુર રજપૂત તરીકે ઝાળખાવે છે, પણ હું તારી બાયા ઉપર ચીપામી ગયો છું” કે “તું” એ સુરથી રતેઓનો પાશથી છે. પાશીઓ જેઓ ગારા, શુરા, ધીર અને વીરા ગાળાય છે, હું મારો વખાણનાર છું. તારો કુદરતી મરમ ગુરુસો, ઉધર ખવાસ અને છેક વરીયાવ સુધીથી આવા શીષ્યાચલનાં પાર જામણા, કુંગરો, કોતરો અને વસાનોમાં એકલો બહાવાની કીમત કાઢવજી કુજરાતની બીજી મળનો એક પુરુષ કરવાની ચરકથી કરે. તે મારું અભય વચન આપું છું કે હું હુરયા નીમકહરામ રાજા ઉપર પર સેવા, તેમજ તું જે કાંની શોધમાં—જેમ કમવંતી નળસભની શોધમાં હું કોતરો અને કુંગરોમાં બહાલી હતી તેમ—તું બહા છે, તેમાં મારા અપ્રુદ ધન, તન અને મનથી સંભવ યજ્ઞ, અને હવર તેમાં મને મદદ કરે.”

“માફીન! ઉપકાર થયો.” પ્રસન્ન પ્રશાંતીથી બોલી ઉઠ્યો. “માણિક્યદે—માક રાખજે કે તમારા મારા ઉપરનાં વીખાસમાં કદીપણ પસ્તાવા થયેજ નહીં; એક કરતાં હંમય બે માયાં કાગ. મારો અલો હમદીન સાથે સોહરાબ પ્રશાનનાં કંધે સુમ થયો, તમારથી હું મહુજ કંબળ બની ગયો હતો, પણ હવે આપણુ મહ જીજી એકજ નહીં નેમનાં અને દૃઢ નીચવના હોવાથી મણી મણી ઉઠેપાઠક કી ચક્ર.”

આટલું બોલી, તેણે કુકંઠી રાજાએ વરીયાવમાં પ્રુદ તેનાં લમનને ઘીને જરખાહ અને નજાજને જાંઘી કરતાં ઉપાડી જવાનાં કુદરમથી જળીતો કર્યો. કંઈક મસલત કી આખરે તેઓએ રતનપાર જઈ ત્યાં બદમાય કુર્વાન-શ્રીંગ રાજા ઉપર પર સેવા કસાદ કર્યો. તેઓ શીષ્યાચલનાં પર્વતોમાં હોવાથી

હાંથી રતનધાર થયે લાંબે હોટે હવે. તેમજ જામણનાં છુપા કુંઠા મારવાથી તેઓ માણિતગાર ન હોવાથી, તેઓએ વણખર મારવાથી રતનધાર જવા કાપ થયો.

તેઓ જાને તે જામણનાં નથી માતાનાં મદીરાથી કુંઠર હતી નીચે ખીજામાં આપ્યા, જ્યાં પુરોહિતો યોગે ચરતો હતો. મલ્લો, એક યોગ ઉપર તેઓ જાને બેઠો, પશ્ચિમ દિશા તરફની રાક પકડી કેટલાક કલાકોની ઝડપી પ્રસાદી પછી, તેઓને એક ટેકર ઉપરથી દુર નેચાક ફેંકતો, કેટલેક દુર આવતાં એક નાળાને કાંઠે એક છાવણી દીધી, અને વધુ ધ્યાનથી અવલોકન કરતાં તેઓની ભારે પ્રસાદી વચ્ચે જામણ કુંઠે તે એક પેપારી વણખર આસપાસ થઈ હતી.

તેઓ આચાવંત છુપરે તે છાવણી તરફ આગળ વધ્યા.

મકરણુ ૧૨ મું.

“કોળા સપાટામા.”

મીઝ જામણમાંથી પસાર થતાં તેઓ એક એકાંત ઘાંત બલીથી વહેતાં નાળાનાં લીધી વનસ્પતીથી ભરપૂર કાંઠે આવી પુર્ગા, કે જ્યાં તેઓએ દુરથી જોયેલી પ્રસાદીની છાવણી આવેલી હતી. તે બધારનાં વખત દરમિયાન, જે પોતા સર્વ ચરંચરંદા તપાસી જાયવા ઝાડોનાં શીતળ છાયા હેઠળ આરામ લેતા હતાં. રંજિતેથી તે પ્રુચ્છાચળી તે રમણ જાવણીમાંનાં માણસો બહોંતલી આરામ લેતા ટોલોપા કરતા બિંદા હતા. એક માટા વઠનાં ઝાઠ હેઠળ એક જાવણી આતણ રાંધન કરી માણું પકવતો હતો, જેના બોલકનાં જુમંધથી જુબ ખાસવા હેરાન થતા પુરોહિતે આજુ માટે વધુ અધીરા અને તલમચાર બતાવ્યો.

તે છાવણીમાંથી તેઓને આવતા દીઠા હોવા જોઈએ, મારફતે જેવા તેઓ નજીક આપ્યા કે તેઓને જાઆગર પધારણ માટે ઇજાન કરવાં એક માણસ તેઓ તરફ આવતો હતો. તે યમસે તેઓ જાનેને માનથી નમી સલામ કરી છાવણીમાં પધારી મહેમાન બનવા આમંત્રણ કર્યું, જે તરતજ માટા ઉપધારથી જલાલ રાખવામાં આવ્યું. તેઓ પાડેથી ઉતર્યા કે તરતજ એક માણસે દીધી આવી તે યોગનો કળજો લીધો, અને તની બરદાસ્ત લેવા લાગ્યો.

તે સખસ તેમ્મિને એક નાના પજુ સારી રીતે ચઢ્યારેલા તંબુમાં લઈ
 ગયો, અને છવને તાલકડ આપનાર ચરખતથી તેઓનાં સુકામલાં મળાને અને
 પેટને તાલકડ આપી, સ્વાદીષ્ટ પુલાવ અને બીજી વાણીઓ ઉપર ઉઘટથી
 ઘૂંટણે કુપકા કરતો હતો, જ્યારે માણેકચંદને ખાસ કીંદના ખોરાક આપવામાં
 આવ્યો હતો. તેઓની મહેમાનગીરી કરનાર સખસ પુલાસો કરી કે તે જાવ-
 ધીમાંનાં ઘસાદરો ઘસલમાન હતા, અને તેમ્મિનો સૈક શેખ રહીમખાન પંજ-
 નનો એક ભણીતો વેપારી હતો, જે દેરાબાદમાં માલ વેચી, નચીતાઇથી
 આવેલ આસમમાં સહેલ કરતો ઘલઝાર ઝેજરાત માંત વધ, પંજન જનાર હતો.
 તેના બિલ્લુ બાદ તેમ્મિને કંઈકવાર આસમ કરવા દઇ તે સખસ તેમ્મિને શેખ
 રહીમખાનની સુલાહતે લઈ ગયો. એક માસ તંબુમાં રહ્યા પછીની માલીયાની
 મેકક હતી, જ્યાં અપકામમાં પાવાકમાં શેખ રહીમખાન બેઠો હતો, જેની
 આસપાસ તેનાં સાથીઓ પજુ બંબીર અલગથી બેઠા હતા. રહીમખાને બારે
 તાલીમતવાઝોથી તેઓની શેરખાશયત પુછી, પછી જલુ નાચુકાઇથી મણી મણી
 માફ પહેલાંથી જ માંગી તેમ્મિનાં જનાર હતા તથા કાણુ હતા તે બહુવા માંગ્યું.

“બહા શેખ રહીમખાન,” પુરશેદે તેની સાથેસાથ અને મહસુદાઇ ઉપર
 કુરમાન બની જવાબ દીધો, “અને જન મીત્રો છીએ અને વીંધ્યામળ ઉપર
 બીલંસા, બામલી અને કોઠામાં આવેલા મખ્યાત પુરાણા દેવાલયોની સુલાહત
 બીધી છે, અને હવે બાપી રહું તે “મહેધર” વર્થે છે, જેની પજુ ઉપરેઠાથી
 પહેલેન વધ અને અમારે યુકામ “અંકેધર” જઇશું.”

“તુવી ખુશખબરી બખર—” શેખ રહીમખાને જલુ બામણીબમાં સાર
 બીધું હતું ભાલવા માંડ્યું, “કે મારી લાંબા વખતની ઇચ્છા છે કે ભણીતું
 રેતપાર સેહેર તેમજ વેપારથી મચકુર બનેલું અંકેધર બેઠું. ઇનચાલ !
 અમારને તમારા જેવા લામણીવાળા, ધાનેશમંદ અને અગુબરી દોહનેા મળે
 જાય તો મારી ઇચ્છા જરૂર જર આવે...જયથી ખરી, (પુરશેદે પારજુ કરેલું
 બોલું નામ) આપ તો અમારા અને મહાદર દીલો બો તો હમુને ખચીતજ
 જલુ મહમાર વધ પડેલો.”

“શેખજી,” બાબા માણેકચંદે આપ સારા માણસની સંમતમાં જવાબી
 ઘસાદરોમાં લો સમવક મથે તેમજ સુચીનતા અસાન યાવ, તેનો ખ્યાલ
 જનામાં લાવી રહ્યું; “આપ જેવા સુલ સૈક મારા વતન અંકેધરમાં પધારો
 તો અમારા જેવાના આનંદ અને હર્ષણું છું પુછવું પડે! મારી મથાસિસ્ત
 મથાલે ખચીતજ હું તમા મિત્રની જરૂરસ્ત કરવા આગુર છું.”

“અલકમફૂલા ? ચાહુપરજી—” રડિમખાને વળતી લાવળીથી હસ્તાં જણાવ્યું; “તમારી બહુ મહેરબાની, તમા મારી ઉપર ઉપકાર કરવાના છે તે હું તેનો જરાય પણ વળતો બદલો ન વાળું તો અમીત કલકી નીચ છુંકમે નહોતો બનું. સાંભલો મેરાદરો, આ “ધાર”ના યુલકનાં ભયંકર જંગલમાંથી ડુસાફરી કરવી અમીતજ સલામત કહેવાતી નથી, તમા બલકતા પણ હશે કે પેલા ભયભીત ડોલો અંબલજા ડુસાફરીને ગળામાં રમાલનો ફાંસો નાંખી મારી નાંખી કેદસા માસ વર્તાશે રહ્યા છે, તેમજ બીજા છુટારાઓ કેદલા કુસાફરીને દર સાથ જીવથી મારે છે, જ્યારે પેલા મોંડ જંગલોમાં તો ડુસાફરીને કેદ પકડી વિદ્રાજ કળીમાતાનો ભોગ આપે છે, જે ઉપરાંત ફાંડી ખાનાં હેવાનો કેદલાં કમલો ને પગલો અંકી નજરે પડે છે, આવા કોઈ સંભોગ કંઠજ તમારા કમીનો ભંજો અમારા દર કળીવારળંધ માણુસીની મદદથી તમારે, ભાવાવ કરશે, તેમજ સલામત છે અંકસેવર સુધી પહોંચાડશે.”

કરપીજી ડોલો, કુર ભીલો, ભયંકર મોંડ જંગલોમાં વમેરનાં નામો સાંભળી પોતા અવાસનો માણુકમંદ તો ખરાં જીવર મા ધારતીથી મુજબો, જે રહમખાને માટે ડોલો ભેજું; પણ ખુરસીકે કંઈપણ લાવણી બાહેરથી જણાવી નહિ.

સાર પછી ભેવારપેવાર વાતો ચાતા જેમાં આસપાસ અદગથી મેટેલા રોખના ૪ માણુસેઅં પણ ભાગ મેરા માંડશે, સિદમખળા મોંડ અને કુલ્લ કે માલનો બહાર છુટવા ચાલવા લાગ્યો, જે સાથ રોખના જોડ નોડે સાર મી ઉપર આવતો નાવો માંડવા, જેની કુદમાં માણુકમંદ તો મોના પોતાને જાસરી બધો, અને હાથેથી તાલીઆ પાઠવા તેમજ “ચાનાચ ! વાહ વાહ !” પીકરી ખીસામાંથી રૂપા કાઢી ચાનાર તરફ ફેંકવા લાગ્યો, પણ ખુરસીકે તે રંગીલી મીજલસની મળકમાં ઉલકમંદ ભાગ લઈ ચકતો ન કા, તેનાં જીવરમાં કંઈક મેચેલીએ ધર કડું, અને તે શા કાણુક કતી તે . જમજી ચકતો નહીં, મોના કોઈ અણુલકે બોરી બોલો તેના માયાં ઉપર કુકમે હેવ તેમ તેના જીવ દખાવા લાગ્યો, આજ ખુલનુમા યોગીમાં પોને હાંસલો ભાગ લઈ ન ચકવાવા તે ઉપરો કલમીર થયો, તેજે પછુંની હમજીકે કે તના ઉપર મલનો કરવી મેચેલી તે અંજેરી નાંજે— પણ નહિ.

આખરે માવનની મળક, ઉલક અને ખુલરી ઘટલી કહે પુચી કે સર્વ તેમાં સુદતર સિખ જની મજા, તેજવેલા રહમખાને મેલમાં આવી કુકમ કમો કે :—

“બિટા ! પાન લાવ ! !”

તેજ પથે પુરસીદે ભારી અચરવી વચ્ચે દલાઈને ભેટું કે માણે વચ્ચે પછવાડે બેઠેલા એક નોકરે એકાએક પોતાના રૂખ બનો ફાંસી કરી બેખબર નભરવચ બેઠેલા માણેકચંદનાં અંગમાં નાંખ્યો અને ઝડપથી રીત ઉપર ચડી ચસી બેંચવા લાગ્યો ! તેજ વળા માછળે પુર તેના પછવાડેથી તેનાં અંગમાં પથુ ફાંસી નાંખ્યો, ફક્ત એજળ કીમતી પણ ભે તે બેઠેલે તે તે કહેના કાથે ઊંચળાઈ ધ્રુવે ઢરે, તેણે વખતસર વીજળી જેવી ઝડપે મળાં અને ફમાલ વચ્ચે પોતાનો કાચ બિરવી ભેરવી પાછળ ઉભેલા કમરે ખીખ હાથે ફટકો માર્યો તે ફટકો ભેટયા તે સખત હતો કે તે કાંઈ કમને મિલ ઉર લાગ્યો કે તે તમર ખાઈ જમીનકેસ્ત થઈ પડ્યો. તરતજ પુરસીદે ઉભા થઈ પોતાની તરવાર બેંચી કાઢી અને માણેકચંદને ફાંસી દઈ તેની પીઠ ઉપર પલાડી એક ભદમાય ફાંસી દાઢક કરી ઊંચળાવવા કોસાય કરતો હતો, તે ઉપર માણેક ટુટી પડ્યો, અને એક જબરદસ્ત જરળ મારી તેની અરદન ચરીરથી છુટી પાડી, આ ન ખારેલી મદબકમાં હવે રહીમખાન “કાદર કુતાબો ! ને અંબ ! ને ભવાની ! ! !” કરી પાકાર કરી પોતાની તરવાર ઉભામી પુરસીદ સામે થયો.

પોતે મળાંફાંસી કમના કાચમાં સપાડ્યો હતો, એમ ભલ્લુનાં પુરસીદને એકહું તે કહુન છુટકું કે તે તરતજ ભદમાય કમ રહીમખાનની સામે થયો, રહીમખાન ઉપરાંત ખીખે એક સખસ જેણે તેએને કાવળીમાં લખસ થતાં આવનાર આવ્યો હતો તે પથુ તરવાર લઈ તેનાં ઉપર ચડી આવ્યો, માંચો ખચીતજ કહેકક થઈ પડ્યો, એક તંબુલાં તરવારમાછથી બધે દુરમનો સામે લડત અચરવી બે ખચીતજ ભેખમન્યું કાવં નક્કાવ, પથુ તે કીતા ને, પુરસીદ ઉપર પનાકેના કાચો હેવા ભેઈબ, તેણે તંબુલી કનાર તરફ પીઠ કરી બંને સાથે હાંમતગી ડડત અચાલી. પથુ રહીમખાન એક કીચકારે પુરથ હતો તેણે પુરસીદની હાંમત ભેઈ વધુ કમવા કરવા જરાં પથુ કોસાય ન કરતાં પોતાના નોકરને ઘેડો તેપાર કરવા કુકખ કર્યો ! ફક્ત ઘેડો તેપાર થાય ત્યાં છપીજ તે ભચાવમાં રહેવા ખારતો હતો, એક પળમાં પુરસીદ તેના ચિચાર માંથી ગયો, જેથી બેથકક તે તેના ઉપર કુમલા કરવા લાગ્યો, કીચકારે રહી-મખાન પાછલા પથે દટકા લાગ્યો, અને દલ ઉપર પુરસીદના ફટકા ભટકાવનો વધુ ને વધુ પાછગ કહેલો, ફક્ત તેના નોકર ને બાંધુમાં લડા હતો તે ખરા સપાકબચ્ચો હતો, અને કંઈની ભેખમ પોતાના સરમારને સમામત

તે બહાદુર કમ નોકરે ક'છળી નેખાએ પોતાના હીચકાશ સરદારને ખટકવાનો વખત
આપવા, પ્રુરરીદ ક'પર વળતા સત્તુની કુમકા કર્ચા..... (સર્કી ૧૨.)

છટકાવવા તેણે પુરસીદ ઉપર વળતા હુમલા થઈ ક્યાં, જેથી નાચારીએ પુરસીદને તેની સાથે લઈ પડ્યાં, જેનો તાબડોલ લાભ લઈ કીચકારો રહીમખાન થોડે દૂર તોવાર ઉભેલા થોડા ઉપર કુડી જેથી ચઢેમ છવ નાખતો નારી મથો, જેથી પાછળ ખાંભ ઠગે પણ થોડા ઉપર જેવ મન-તેમ સામાન વગેરે લાડી નાચખામ કરતા છટકી ગયા; પણ પેલા ભઠાદુર કમ નોપરે હજી સુધી પોતાનાં સાથીઓને નહોતવા વગત આપતો હોય તે, ભળતવારીથી લડવાનું આજુજ રાખ્યું. જ્યારે તેણે જોયું કે તેનાં સાથીઓ સહિસલામત છે તે ન સી ગયા હતા, ત્યારેજ પોતાની તરવાર ફેંકી કાઢી, નાચારીથી જમીન ઉપર પડી પુરસીદના પગે લાગતાં મેલ્યે :—

“પુરસીદ રત્નચુત—ભસ, હું તારી ક્યા ઉપર છું જમરએ ઘું મને મેળન કરવા માંગતો હોય તો મે મારી જરદન તોવાર છે; પણ ઠાક ક્ષિય ન કરશે કે “જાહર” પોતે કીચકારો બન્યો. હું તારી તેજ તરવારનાછથી હેરાન થયે છું અને હારેલા દુરમન તરીકે તારે તબે છું.”

“હા, કંબાળ કમ! હું ચરખીંડીથી આકર્ષા પડેલા ચતુ સાથે કલકી વર્તણુંક અભાવવા માંગતો નથી, કારણ ક્ષિયા મારો ધર્મ નથી, ક્ષિયુ મારું સાક્ષ નથી. તેં પણ એક ખરા સીરમદ માફ તારો તેમજ તારી પુત્રી દોળાને ભયાવ કર્યો છે, તેથી તારે માટે મને માન પેલ થયું છે. લડાઈનાં મેદાનમાં પનાક સોજવા આવેલો ચતુ મારો પરીણો ગણાય.”

“જીવિ પહેલવાન—જેવો ઘું લડવાનાં કુનરમાં જીનહરીક છે તેટલોજ માનદાન અને છગરમાં સાચો ઉમરાવ છે.” કમ જાહેર ઉપવારથી મે કાચ જોડી નમતાં કહ્યું, “તારા જેવા યાતાવ દુરમન જ્યારે થોડાં દીલથી મારા જેવાને ધનસાક આપવા આવુર છે, તો હું સમજ નહિ ચકતો કે ઘું કોણ કસે? અચીત ઘું કોઈ કાધારજ રત્નચુત હોય તેમ મને લાગવુંજ નથી. જ્યાં છે ત્યાંસુધી ઘું કોઈ રત્નચુતથી પુરનો હોવા જોઈએ.”

“મન વખાજનથી દીકરા પસંદ નથી. માથ, મારો વંકાચો ભય ને ત્યાં તમારી કીચકારી ગગાકાંસુ રીતો ક્ષિય બની પ.થો છે, તેને ક્ષિયુ” કે હજી આ જીંદગીની જોત તેનામાં છે કે ?” પુરસીદે ને તંજુમાં માલેકઅંદ પડ્યો હતો તે તરફ કાચ કરતાં આલવા માંડ્યું.

તાબેદાર કુતરા મીસાલ જાહેર કમ તેવી પાછળ આલવા લાગ્યા. એક જુવાનો રંગસમથી બેરૂંદ બનેલો સુંદર તંજુ કાલ વેરચીત્રે કાલતમાં હતો.

મીઠીની ધરાની આથીયા ઉપર ખુરશીની તરવારનો એક ભાગ પડી, તેને સાદીથી ધરાખી બાળ્યો હતો. મલેયાની સારંગી બાંગીનુટી રિથતીમાં એક પ્રજામાં જાણે ભાસેસાસ હતી પડેલી હતી, જ્યારે માલેકમ'દ સાફકાર ધરમાં મીઠાશ હતો પડ્યો હતો.

ખુરશીએ તેને ખીરથી ચતો કર્યો, અને તેની છાતી ઉપર કાચ મુક્યો. “હાલાર તારો આભાર!” તેણે કાચ ભેગી રેતાં આભારી છબરથી ઉદગાર માર્યો: “એ છવે છે! છવે છે!! પાણી લાવ ઝડપથી,” તેણે વળતો મોઝો પોકાર કર્યો કે તરતજ ભાદર તે કુકમ જાળલાવતા તંબુ ભાદર મથો કે ખુરશી પછુ તેની પુઠે મથો કે રમે તે કમ રમે કમ છટ્ટી ભય, કારણ કે તેને તે કટલાક સવાસો પુછવા માંગતો હતો. ભાદર તેની કીચઆશ એક, પણ કુપમુપ પાણી લાગ્યો.

પાણી માલેકમ'દનાં કલામમાં મળ્યામાં જવાથી છંદગીની એક ભર્ત વખતસર આટી, તેનામાં કંઈક હેઠાંવારી આવી અને તેણે ખીરથી આંખો મીઠી આટર, હેવાણ મલપાથી ખુરશીને મુઝો કપકાર માંડ્યો. ખુરશીએ તે માયાથી પકડી પાતાનાં ભય સાથે અડેલાથી મેસાદ્યો, અને કીમતનાં અને ખીરજનાં સજીવ કાનમાં રેખા. સમત જે માણુનાં તંબુમાં કહ્યું, તેમાંથી તરતજ ભાદર જઈ કમ આગ્યો. માલેકમ'દને અને જગ્યા સંભાળથી કંચકાં ભાદર ખુશી કલામાં કમ મથા અને ત્યાં સરળત પાડે.

આખરે અર્ધા કલાક પછી માલેકમ'દ પાતાની પુર મુલીમાં આગ્યો

મકરણ ૧૩ મું.

મહાન આત્મા રાહુ શૈશવ તરફ.

માલેકમ'દ સવાસ હતો કે તેની આમતાસવામતા કરતાં કમ ભદ્ર તરફ એક, ખુરશી તરફ કોઈ મું. તરતજ ખુરશીએ જધી પ્રસાસી કર્યો, કે મુશી મતાજ ભાદર મડગકતા સાદે મીઠાશ—

ભલકાદર મદ, છું મારી તરફ મકમ'દ જની નજર રાખે તે કુદરતીજ છે; કારણ કે કુદરત તરફ એકદમ વિચાસ રાખવા એ કુદરતીથી નહિ કહેવાય પણ જ્યારે તે મને આ છંદગી જણી છે, તો કું તેનો સહકર્મથી કું માથે સવાસ ભલકા રાખેનાં જલગનાં પાણીથી પીક ન કહાકું, તો આજા

મારી ઉપર હવે કહી પશુ રહીમ ન રાખતાં, મારે માટે બહુ ચીખાવનારો અભય નહીં કરે.”

“આમીન, પ્રભુ ! તારા બધા ધરાઈ ઉપર તને સાબુત રાખે.” ખુર-શહે ખરા જીમરથી કુવા ચાલી “જરૂર, થોલ કે તારો આ અવંકર બંધી કેટલાં વર્ષ થયાં ચલાવતો હતો ?”

“મહીરખાન — આ ધંધામાં મેં મારી કમજબત જીંદગીનાં કિંમતી ૧૦ વર્ષ ગુમાવ્યાં છે આ અવંકર પેસો સાક્ષી તરસી અવાનક અવાની કે કાળી-માતાને બહુ મચન કરનાર હોયથી, તેમાં અવાનીનાં ભાવિક પુંભરામિા ભોઝમ છે, જેમાં ખુદ કેટલાક મુસલમાનો પણ આ માતાને માને છે. મેં જ્યારે ભારે લાગવમથી રહીમખાન ધી રાજડીમાં જાંડાવા મગિયું, ત્યારે કાળીમાતાની ચોકસ ક્રિયા અને પુણ્ય હયાં પછીજ મને આ પવિત્ર (!) ધંધામાં શ્રિક ભાગ્યો ખનાવ્યો હતો.”

“થોલ કંગાલ — કે હમુને ફાસો હજી મારી નાંખવાની શું શું ગોઠવણો મધ હતી ?”

“માસ તારજી કરનાર સાહેબ —”, જ્યારે ફરીથી બે કાથ ભેડી નમીને જવાબ ધીધા, “જ્યારે તમ મને ખુલા જીમરથી મારી બધી નાં જીંદગી ચર કરવા ઉલટ બધી છે, તો તે વખત ઉપર વિચાર રાખી હું આમારી કમળાની વીમલ સામેસામી જજીવીય. અમે ૧૦ દિવસની વાત ઉપર જમણપોર અને સાગર સહેરો નચેના મર્ગના એકલા તો ખુસાહરે નાં ભોમ લીધા કે બધેબધ ભારે હોકા મધ મધ, જેમાં આમારી ટોળા જે આસરે ૫૦ ઠંગોની હતી તે બધી નાની રોળાઓમાં ગુંચાઈ ગઈ જુદે જુદે મારે વીખરાઈ મધ. આમારી ટોળા રહીમખાન જ તદાના કાથ હેઠળ હતી, તે નમંદા નહીને કાંટે મધ જીમરાત તરફ છટકી નાવી. હજા ૧૦ દિવસ સુધી અમે અડધી ખુસાહરી કરી આ ઠેકાણે આંવા, પશુ જેમ લડવવાને લકાઈ વગર ન ચાલે, તેમ અમુને આમારા અવંકર અવાનક ભોમ લીધા વગર મુકલ એન પડણું ન હતું, તેટલા તમે જાને આની ચડવા કે રહીમખાને અજાહનાં ચોક્કર કર્યાં, અને તમુને તારી “ખનીજ” ચાને મરવા માટે નહીં કરેલા ભોમ જજીવી, થોડા દલાકમાં ફાસો હજી મારી નાખવા અમુને હોકમ કર્યો. તે હોકમ મુજબ બે પોર ખોલનારામિા તરતજ તમારી પોર ખોલવા પોંડે દુર કાંઈ એકાંત જાડીમાં તે કામે ફોડી ગયા, જ્યારે હું તમુને તેજ વેળા રહીમખાન જમાદારવાં

ત'પ્રમાં લઈ ગયો. અમારો ધર્મ-ઠગી વાને રંગાફટકાથી ધનસાનેનાં છપ ફાંદો લઈ લેવાનો હોવાથી, અમે તપુને તલન નભરવણ જનાવવા આગર હતા. જેમાં આવનની મદદથી હમિ ફતેહમંદ થયા. જેવા તમિ ઝીજીલસમાં બેઠા કે અમારી ચોઢવણુ ઝુજીજ તરતજ તમારી પછરાડે અમારા ફાંસીગર કોંગે ચોઢવાઈ ગયા, અને જ્યારે “પાન લાવ!” બોલી નીશાન રહીમખાને કરી કે સખળ પોતપોતાનાં ભવંકર કામ ઉપર મંડી ગયા, હું અજીજ છું કે અમારો સાથી કામેલ “બતોડ” વાને ફાંસીગર તપુને ફાંસી દેતાં કેમ થાપ આઈ ગયો હશે. અમે તમા જનને મારી નાંખી તમારી દોષત લઈ, સાહુકારીથી આગળ વધનાર હતા; પણ અઢાકની મરજી કંઈ ઝોરજ હતી. અમારી ફતેહ માં અમે ઝિંદગી તો આખીપુર્વક હતા કે હમિ મણુ કરતાં વણુ ફાંસીગરને તમાર પીઠે રાખવા જરૂર એક ન હતી. અમારા મરજી પામલા બેચોનાં કપડાં કાઢ લઈ, તેઓનાં પેટ ઘીરું નાંખી ફાંસી દેનાર બે માણસો તે તમારા માટેન પોર નજીક તેવારજ ઉભા હતા! જ્યારે બીજાઓ તરતજ જાવણી ઉઠાવી ચાલત પકડવા માટે તેવારી કરવા શેઠાઈ ગયા હતા. આવી રીતે સર્વે સુઝેગ તરે વીરજ હતા, પણ જ્યાં અઢાક તમારો નિમેહમાન હતો ત્યાં તેના પાં જાંઘો છું કરી ચડેઈ હવે ફકત પોઝા પ્રુલાસાનાં સપુને બોલી આમોર પકડીય. અમારા ભવંકર ખંધાની રજે અમે ચોઢસુ અજવાદો સિવ,ય કે ધનસાનેને ધીકારે જીજી અને તેનાં ઝડપી નાશ માટે કાળીમાતાએ અમુક આસ છુદર કર્યા છે એમ માને જીજી. પણ જ્યારે આજે તમારી સાં લડતાં મારા ભમાનક ધર્મ અને ખંધાનીરજી ધનસાન તરીકેની ફરમનાઈ જત મારામાં તમારી અદ્દજીત મહાફરી એક તેમજ અનકક દયાળુ છબર વીરજ ઝિંદગીક તમારી ભરજ મારામાં વજીજીની લામણી બરવા થઈ, અને હું જ્યારે હું નિરાશ થયો ત્યારે આ છંદગી—જેની કીમત બીજાઓનાં જાન તલન પ્રુજી મણી મેં કંઈકોને કોર કર્યાં હતા—તે મને અજીજ કીમતી એ બહાલી લાગી, અને તેજ વેળા મારાં અતઃકરજીમાં અઢાકનો પાક અં જનૂત થયો, અને મારી છુની આંખો ઉપરનો પરજો પ્રુલી જઈ, મારા સવત નવત ખંધાનાં મણુમાર ગુનાહે મને કેરાન કરવા લાગ્યા; તેજ વેળા અં રજીલ સાચા ગુસ્સાથી મેં તમારી પાસ આ આજી પાષી હસ્તીની કે તેની કુદરતી કુદત સુધી લાગાવવા ઝીજીઅલીબરી અરજ કરી, જે જી લીલયા તમિ મહાજ સખતાજ મેં અઢાક અને પેગમરના કસમ લીધા કે મારીની છંદગી મારા ભવંકર પાષીની તોજેશમાં ગુમારવી.”

“અહવાનો અને ઝુખાઝી—” પુરસ્કૃતે હુચકાસ્થી સવાલ કર્યો, “પરવર દીમારે બનાવેલા કુલ આદમબતની કંચી નાશ્તુ કરવા તમેા ડમોઝી સદીઝી થર્ના કમર કરી છે, તો જીણાવ કે આજ જમાનાઝી થર્ના બંધકર ડમીનો પેસા હીંદુસ્તાનમાં ચાલે છે, તો કેટલી હદ છુપી તેની કોરડેાની વસ્ત્રીનો નાશ કરતા હવેકમંદ થયલા માનો છા?”

“મહેરબાન, આજની મારી ફેરવાયથી સ્થિતીઝી આ સવાલ તમાસત્રં મને યરમ પેલા દામ છે કે આવા વિચાર મારી પાપી છાંદમીમાં અમાલ કેમ ન આંચે કસે? કાનેયમંદ જમથીખરી, તમે ખસ છે. ડમીનાં કરીલુ પેસાથી હીંદુસ્તાનની બહોળી વસ્ત્રી ઉપર કંઈ પણ અસર થઈ નથી અને મનાર પણ નથીજ. ખુદાની સામે રમતાન કર્યાં સુધી ડમી યકનાર છે? રસ્તાયેજ ઉપર તો ખુદાની હવેક મનારજ છે.” બહરે ખુલાં ડીલથી પસમાનીથી ઉદમાર કાઢયા.

તે આસામાં માણેકચંદ ઝિઝી કદ સુધી તતકરેકત થઈ મથેા કે આમલ ઝુસાફરી કરવા તદન તેપાર ડમો, પશુ “પાર” મહેયનાં ભણીતા ઝીઝ અને બંધકર હેવાનોથી વસાયલાં જમથીમાંથી સાંજની વખતે ઝુસાફરી કરતા પુરસ્કૃતે વાજની ધાણું નહિ, અને તે સવ ડમીની વેરાન જાવણીમાંજ ઝુભરતા ઇસાવ કર્યો.

બીજે ડને ઝુસાફરી યરે કરી, જે પાંઉખાલ કઢી, કારણ ડમો પેતાની નકાસમામમાં પુરસ્કૃતો થોડો ઝીરી જવાનું છુલ્વા ન હતા. સોયે આવતા બહરે ડમણું છાં કરતું ઝી સવાલ ઉપર તેઝીઝે મંજીર વાદવીવાદ ચલાવ્યો, અને ઝીવા ઇસાવ ઉપર આળ્યા કે બીજાં જે દિવસ સુધી બહરને સાથે રાખી તેની ચાલચલણ વગેરે ઉપર છુપી પણ બારીક તમાસ રાખી, કેવડનો ઇસાવ કરવા.

તેઝીની બીજાં જે દિવસની ચાલુ છુપી બારીક કેખરેખનું પરિણામ ઝિઝણું તો સતોપારક જમણું કે તેઝી રતનપેર સુધી બહરને સાથે રાખવા રાજ થયા. માર્ગમાં બહર તેઝીને ખચીતજ બહુ ઉપયોગી થઈ પડ્યો. ઝેકવારના ડમીતા થંપાને લીધે ચાલુ ને ચાલુ જમથી અને ખીયાનાતોમાં બડકજનાં સળખે કુદરતી રીતે તેણે જમથીમાં રમથે ને પમથે નડતા અલુડીડ કે ખુલાં જોખમેમાંથી તેઝીને સલામત બચાવી, તેઝીનો વજ્ર વિશ્વાસ અને માન છાટી લીધાં. સાદુપર માણેકચંદ તેની વફાદાર સેવાથી ઝેડસા તો ખુશ થયો કે સારે પમાર ડરવી તેને પેતાની નોકરીમાં ઝુબરે કર્યો, કે જેથી તેને

વેસાની તાંબી માલમ પડેજ નહી, અને તેથીજ મમાણીક, નિર્દોષ છ'દ્ગ જીવરવા ઉલટ પેલ થાવ, બહા પુરશેદે માત્રી ખુશીથી માણેક્ય'દને બહા તરફ મહેરમાન રહેવા સલાહ અને ડેરો આપ્યો.

અને તેઓને તે બહા કરાવથી જરા પણ પસ્તાઈ પડ્યા નહી, સતસંમથ સુધરી ગયેલાં એકવારને, બહર દેમ તદનજ જુદા ઈનશાન બની ગયો હતો. પોતાની જીવકાળની અર્થ'કર છ'દ્ગીનાં ખાલોથી તે ખરા છગરથી યરમાવ અને પસ્તાવા લાગ્યો હતો; ના, એટલુંજ નહી પણ તેને તે યરમી દ્વિર્માર્થ ઉમેશના અચાવનાર ઉપના જીવોનો આભાર તે કદી વીસરી ન ગયો હતો. ખારનાં અર્થ'કર જ'મલોમાંની મુસાફરી વખતે તે ભારે અંત, વહાવારી આં જીવ દેશાનીથી, જપારે પુરશેદ અને માણેક્ય'દ ઉપ કાઢતા હતા, ત્યાં તેઓની ચોખ્ખેથી રાખતો હતો, અને ખુબ ચોખ્ખીથી તે તેઓને અને આશ્વતોમાંથી અભાવી પેતો હતો.

કુમારે મસકાઈ જઈ મલીન બનેલા એક આત્માને, દયા અને દીક્ષોછા સુધારી રાહે રાંચન તરફ ફેરવવાથી, કુદરતી રીતે તેઓનાં છગરમાં વજ્ર સંતોષ અને ખુશી બરવા થઈ.

પ્રકરણ ૧૪ નું.

“જરની જેહેમતો.”

(ગરની.)

આશમાને આંધુ પાડમાં-વર્ષાદનાં રૂપમાં,
પુરશેદ વાદળમાં ગયો છુપાઈ,
જરની જેહેમતો એઈ—, પકાશર કેવી પારસણ !

આપણે પ્રકરણ ૬ માં એઈ ગયા કે પુરશેદ પોતાના કાથમાં બહાલા બોલ સહીત ટાઈ એરી જુમારાથી યુ ગલાઈ જઈ મહાકાથી મંદીરનાં હાથમાં ટુટી પડ્યો હતો.

થોડી વારે કેડે છુપાવેલાં મણુનો મદકમાર જીવેલાં ખાતરી હેમર ચાન્દી પોતાના નાક ઉપર પાણીમાં બીજાવેલાં બીજો કપડાનો કટકો ઢા

નીકળી આવ્યો. તેનાં એક હાથમાં તેણે ચકચકદું ખંજર હતું, જયારે બીજામાં એક નાની ખુલ્લી બતી પકડેલી હતી.

તે ધીમાં કુવા પગે પુરસેદની પીઠ પાછળથી આવ્યો અને એક પથ હમ્પા. તેણે મોટા સંતોષ સાથે એક કંડે પુરસેદ તદ્દન ઠંડોમાર બની દેખાઈતી મોહાતની હંમચીની ચાંત હંધમાં પકડી હતો. તેણે ચોતાની બતીની શેલની તેનાં મરદાનબીભયાં ખુબસૂરત સુખડા ઉપર ફેંટી ઘોડી પણ તેા બારીકાઈથી તપાસ્યો, અને પછી તેનાં પંજમાં દબાવેલી છવ વમરની પડેલી જરખાડું ને તેણે ઝડપથી ખેંચી લીધી, અને તેણીને લઈ બાહેરની તાજી હવામાં ફેંક્યો. તેણે ઝડપથી નજીક ઉગેલા કોઈ ઝાડનાં પાંદડાં હાથમાં બમડી નાંખી તે જરનાં નાક આગળ ધર્યો, અને પાંદડાનાં કુચાને તેણનાં ચેહરે અને ગળાં ઉપર ઝડપથી મસૂર્યા. પછી ધ્યાનથી ભેતો પરિણામ માટે ચોંચ્યો, ઘોડીવારમાં જરનાં છવ વમરનાં બોખામાં પાછી છંદચીની ભેત સંભળી, અને તેણી હાલચાલ કરવા લાગી.

“આલ સુંદરી, તને મારે પાછી સણાઇને ક્વાધીન કરવીજી ભેઈએ. ખંભા બવાનીને તારે ભીંદાન પસંદ ન પડતું, માટે એકાએક તેનો જમ્યાવનાર મોકલ્યો હતો. મારે તારો કબજા પાછો રાખ્યાંને આપવો ભેઈએ, અને તેથી એક પથ બોલવા લીના. તને જમ્યાવનાર પારખીને પાછો છવતો ભેવાની આચા રાખીશ નહીં, કારણ જે એડી કુંવા તેનાં હમમાં ચેડો છે, તેનો ઉતાર અર્ધ કલાકમાં થાય તેજ તે મનુષ્ય છવે, બાકી તે કદીજ નહીં. તેણે માસ વહાદાર સાચીભેને સ્વખામ પહેંચાડ્યા છે, તો મારે તેને છું કરવા આ જ મતમાં બડાઈ કાંકવા છવતો રાખવો ?” તે હુચ્ચે ધરમણે પોતાનું માતની બોલકું પુરું કરી રહ્યો, પણ બાવૈજ તે કમનચીજ જરે ચાંબળું હોય.

તેણીને એક ઝાડનાં થડ સાથે બાંધી તે બેઠો અને ઘોડીવારમાં તે પાછો ફર્યો, અને તેણીને છુટી કરી તેણીના હાથ પકડી, સીડીવાલા સહેલા મારે તે કુંચરની નીચેની બીણમાં લઈ ગયો, જ્યાં એક ઘોડો અને બીજો ટકે સુસાદી માટે તઈવાર કરેલા ઉભા હતા.

એક પથ સખુન મોલવા લીના તેણે ઘેચકુદ થઈ ગયલી બીચારી જાગે હાથ આપી ટકે ઉપર ચડવા ઇચારત કરી, જરે પણ ચારી આપેલાં પુતલું મારે ટકે ઉપર ચડી ગયો.

તરતજ હેમરાજ સાચી પેતાનાં પેઠા ઉપર ચઢી બેઠો, અને અર્ધ અંધાસમાં ઝુસાફરી શરૂ થઈ. આ વેળા કમનસીબ જરૂરી મજબૂતી સ્થિતી થઈ હતી, તે સમયની બહુ ધુરંદેબ થઈ પડે. બેઠ અને ઝૂંચવાડાથી તેણીનું મગજ લગભગ અત્યંત ધક્કા ખાઈ ચૂકું હતું એમ તેણી માનતી હતી. તેણીનાં મગજ ઉપર એક મજબૂત હાથ બેઠો હતો તે જાણ કરતો કે તેણીના વકાલા ધણીએ એકાએક ઉઠી પડીએ કેટલી નીકળી જાય તેણીને કમ કમાતભર્યા જાહેરનાં જાહેરાતોથી બેચેન પડી હતી; અને કવ તે કર્યા કર્યો હતો જોજ તેણી સમજી શકી નહીં. તેણીની મગજની લગભગ અસહ્ય સ્થિતીમાં એક લાગણી જોડાઈ હતી એટલી મજબૂત થઈ. તેણીનાં આગળ હતું તેનાં કરતાં અતી ધક્કા વધારે હેત પેતાના ધુરંદેબ ઉપર ઉભરી આવ્યું, તે ખાર જેટલો સાચો અને અપૂરતો કે તેટલો અસાધારણ અને જીવંતભર્યો હતો. તેણીના બેભાનના મગજમાંથી બધી ચીંતા ખસી જઈ દેકત પેતાના હેતાણુ ધુરંદેબની ધુરંદેબ સિવાય બીજું કંઈજ નહીં રહ્યું નહીં. તે કાળી અંધારી રાતે સખત ઠંડી હતી છતાં તેણીનું બેભાન મગજ શરમ આપતું સખત તપડું હતું. પેતાના પગ કરનાં દાંડળથી પેટો ઉતરે તો દરજ્જા તેણી પેતાનાં ખાલીને માનતી હેતસાથીજ, જ્યારે તેણીના ઝૂંચવાડાના મગજ ઉપર ધણીની જીવંતની લાગણીના સોજા ઉઠવા, ત્યારે તે અચીતજ ભગવાન, સાચા અને મહા સંતાપભર્યા થઈ પડ્યા.

તેણીએ ખાલીથી માન્યું કે જ્યાં સુધી તેણી તે કાવતરો સ રાખ્યા અને તેનાં જીવંતી મદદગારનાં કમળમાં હતી, ત્યાં સુધી તેણીનાં ખાલીને પાછા મળવાની આશા મીઠા હતી. જસ, તેણીએ એકાએક માન્યું કે જો તેણી છુટી થાય તો પછી જો તેમ કંઈ પેતાનાં ખાલીને શોધી શકે. આ વિચારે પક્ષા દરાવડું શપ બીજું, અને તેણીએ કોઈ પણ તક મળતાંજ જાહેરી જવા મનસુખી કર્યો હતો.

આખરે સહજરતું પહેર દાંડ્યું. તેણીનો ઝાંઝીયાન હેમરાજ તેણી ના મનનાં દરાવડો બેચેન સદંતર અંબલુ કરતો. તે પેતાનાં કોઈ કંઈ તરે જોમાં ચીરકાર થઈ ગયો હતો. તેને સ્વપ્નનાં પણ નહતો કે જરૂરનાં જાહેર જોવા વિચાર પણ કરે. આથી તે એકાએક તે કરતાં પણ બેચેન બન્યો. તેણી નરમજ નહીં એક સાખાને કીનારે ખાલી પુગા. ઠંડી તે નહીં કીનારે જીવંતી તો સખત હતી કે તે પાછી તે વેળા જોડાવા હેમરાજે લામ બીંડી નહીં, કંતો તેનાથી પેતાથી તે કંઈ અરફ જવા પાછીમાં જામકારવા

છગર આશ્ચર્ય નહીં, માત્ર તેને કમળપત્નને જરમાનુની દવા લાગી હોય, કંઈથી હેરા પશુ તેણે તે નહીં જાણે પ્રાણ વખત થોભી જવા હિલચાલ કયો; પોતાના પોડાને છુટા કરી નાખ્યો. જેથી તે સીધા પાણી તરફ દોડ્યો, અને જરને તેણીના રક્ત ઉપરથી ઉતારવા મદદ કરી. તે તાપણ કરવા માટે શ્રદ્ધા ધાસ કે ઝાડની ડાળાઓ વગેરે મોકલું કરવા હંથા રેતીના ઢગાવની ડા ડીઝી તરફ ચલ્યો. આ તક જેથી તેથી પશુ લાચક હતી; અને એકે જરમાનુ આશ્ચર્ય જાણવાન અને બેળાપરી બની મરૂં હતી, છતાં તેણી એટલી નમળી ન હતી કે છુટકારાની સુંકર તક જાણી શકે. તેણીએ ચમત્ત નજરથી હેમરાજની દરેક હિલચાલ જોઈ; અને જેવા તે નજર આમળથી સામિતી બાંધીમાં ગ્રમ થયો કે તેણીએ બીજા બાજુ પહેલાં સાધારણ ઝડપે ચાલવા માંડ્યું, પછી જ્યારે જીનારાનાં હંથા ટેકસ આપ્યા કે તે તરફ ચાલ્યો જોડી, બસ આંખો જોઈ તેણી અર્ધ અંધારા જંગલમાં ફોડી, એક પળ તેણી રમ આવા પશુ ન થોભી. જોવા તેણીની પુકે ભણે માહોતનો ફલ લાગ્યો. હેમ તેમ અનુન—ગાંડા અનુનથી, તેણી ઘાડતી ચાલેમ જંગલનાં બીજરમાં જતી હતી. દરેક ઢગણ આમળ વધણું તેણીને છુટકારાની વધુ નજીક લઈ જઈ હતું, એમ માની તેણીએ આમળને આમળ વધવા છવતોડ જેમમલો કરી. આખરે તેણી એક નાની ટેકરીની તલેટી દેહળ સાંત રૂપરી અવાજ કાઢી વહેતાં નાળાં આમળ દમ આવા થોભી, જે વળા પુરસેદ મદદ તરતનોજ આહર નીકળી ફલ અજરાત સરજાન ઉપર પોતાનાં કરોડો સાનેરી આખા ઘોંઘાં કીરણો પાંચરી ઠંડી અને ઝાકળને માચી ઉઠાડ્યાં હતાં.

તેણીએ તરતનાજ નીકરેલા પુરસેદનાં રલાયવાળા મેળા લઈ આભાર, આરુધા, આસા અને ઉલટથી જોઈ બે હાથે નમસકાર કરી આવારણાં લીધાં, અને “પુરસેદની ન્યામિય”નાં જે ફકરા માટે હતા તે જુરુદાથી પઢી મરૂં. પોતાના પાક અરુકેલી મકાળ તરફ આ પાકામુન પારસણને કંઈ અજળ બનદેસાની અને આરુધા હતી. તેણીએ ખાનીથી માન્યું કે અત્યંતજ પુર સેદ મદદ તેણીને મદદગાર થઈ, આખરે તેણીના ખાનીંદ સાથ મેળવી આપશે. આવા બીચારથી તેણીને હિંમત આવી. તેણીએ નાળાંનાં સાંત-ખાળોચાંમાં પોતાનો ચોરેશ જોયો અને અજળ થઈ. તેણીના કાળા ભમર જેવા લાંબા ચાલ વેરવીંચેર બની જઈ છેક કમર સુધી લંબાવા હતા, જ્યારે તેણીનાં આંખમાંની સાડી અને જાડવાન તેા ડીવસોની રંજ પછી થણી એક જગ્યાથી ફાટી-ચીકીઈ મયાં હતાં, જ્યારે માંધામાનું તેા ગ્રમ થઈ હતું,

તેણીના સામનો અવતાર,—અચીતજ તેણીને અમાલ સુપડ અને સ્વચ્છ-
જેનારને અભ્યખીતો આંશકો અવડાવે તેના વરવીપેર કંતો. પણ કાલની
મજબની સ્થિતિમાં ક્યાં તેણીને તેની પરવાહ હતી. હાલનો મસ તેણીનાં
આંધર હરદમાં જીવરમાંથી જીવજી મરમ સજીવ બાહર નીકળતો હતો—તે,
“માસ ખુરસો! માસ ખુરસો! તમે કહો છેવે!” જોજ કંતો.

ચોડું પાણી યોગલાયો પી લઈ, તેણી શીધેલી કરણી મીસાલ પાછળ
જોઈ એકવાર ફરીથી ગીચ ભરણુપમાં રાડી. ચોડી આશાયસ લઈ તેણી વળી
આમજ વમળીજ મહ. ગીચ જન્મજો, ટેકરાઓ, ખીલો, નાળાઓ વગેરે
બેધ્યાન કાલતમાં, ધાકડોનો ખપલ કાઢી નાખી,—તેંદાવરી અને પલેપલ
ફક્ત “ખુરસો! ખુરસો!!” નામ મેટેથી પોતાર પી તેણી માત્ર કાપતી હતી.
તેણીનાં વીઆરની મરમી અને ઉલકેસાદ જોય વધતા મયા તેમ તેણી
ખીજી આસપાસનું જાન યોકતી મહ. “ખુરસો! ખુરસો!!”નાં આણ
ચોકરોથી જન્મજમાં વારંવાર પડયા થઈ ચોપા ખુદ જન્મજ તેણી સાથ તે
નામ પોકારનું હેમ તેમ લામનું કહું. જન્મજમાં વસ્તા હેવાનો તેણીનો છુટા
લાંબા કાળો જાલો વાલો વરવીપેર બેધ્યાન હેખાત જોઈ, મભસઈ જઈ
તેણીથી દુર રહેતાં કંતાં, રમડતાં છક ડ કલાક વહી મયા, અને તેણીની
મજબની સ્થિતિ વધુ અચીર જાનતી મહ. તેણી એકવાર મારમમાં ઉભી
રહી, જોક પછી જે ઝાડ ઉપર બેઠી કંઈ કલામકોર કરવું કહું, તેને કાલ
જોઈ રમસ બેહેરે ભરજ કરવા લાગી કે:—“માસ વહાલા ખાવીંડ ખુરસોને
કહે કે હું અહીં છું!” તે પછી પોતાને મજબ પદરથી તરજી ઉડી મહું,
અને તેથી તેણીએ તેને આવરણ કહ હઝાર આશીય ઘેરા કે ૧ ખુરસોને
યોલાવવા મહું હવું! તેજ દવે તેણી ઝાડપાણ સાથ પશુ મોટથી વાત
કરી “માસ ખુરસોને જોવા હતા કે!” ફરી સત્રાલ પુછતી કહી!

અરરર! કમનશીન જર પાડું! તારી આ કેવી કરજીરસીક સ્થિતિ! તેણી
કોણનું હરજંડ, ક્યાંની રહેવાથી અને કાલ કેસા ઘેર ખીપા
જાનમાં બઢાતી હતી, કેન્દીનું હવું કે બહુખાનાં જન્મજ મરમ સપડાવથી
તે નાજનીન પોતાનાં મજબ હવરનો કાણુ ઝડપથી યોઈતી હતી. તેણીનું
અસહ્ય કંપ, સંતાપ અને ખાવીંડની જીવણનું સંકટ, જો નીમલા લામક
મખોમાં માઈજો તો વધુ અસરકારક લામે:—

રામ—મરખી.

“જુલી બમે છે આમણી” “એ રાહ.”

૧ જુલી બમે છે પારસણ—પુરશેદજીની નાર,

“પુરશેદ ! પુરશેદ !!” પોદારતી—

જે નહિ ચણુન—વહાદર કેવી પારસણ !

૨ હરે આનો બીંટાવતી—જીએ અને વેરાન,

“પુરશેદ ! પુરશેદ !!”—જુલા પાડતી—

“ક્યાં તે મારે જન ?”—જુલી બમે છે પારસણ !

૩ જુએ પાસે રાજગી—જેઠાગીરયાની જર—

“ના રીંદજી” નામ જપતી—કરે પડી અને પળ—

વહાદર કેવી પારસણ !

૪ તામ વરે તામ વામરે—મમજીન પાતે મામ,

“પુરશેદ ! પુરશેદ ” નાં—પદમા કરતાં,

દીલસોટથી બે મામ—જુલી બમે છે પારસણ.

૫ આશવાને આંશુ પાડ્યાં—વર્ષાનાં રૂપમાં,

પુરશેદ વાળામાં બધો છુપાઈ,

જરની જોડેમનો જોડ—વહાદર કેવી પારસણ !

એકલામાં એક બીજા શીકારની શોધમાં તે જીએમાં આવી ચડે, અને એકાએક લેની નજર એકરુતી પડી સમાન નાજનીન જર ઉપર પડી; અને તેણીને વરવીબેર પોપાક, લાંબા કાળા અહીં તહીં ઉડતાં વાળ જોઈ તેણીને આકાશની દેવી કે દાસણ માંની તે માહોમ પારસી ખાઈ ખાજી દેવી નહાસવા લાગે. જર પળ માંડી મીસાલ, પુરશેદની અંબર કાઢવાનાં ઇસદાથી, લેની પુઠે દોડી, તે પહાડર છાપરનાં પળ વહેતી અવાસના બીજને આ ઉપરથી એવી તો ફેલેસન પેડી કે ને કહેવાની ડાકણના સપાટામાંથી ભચવાં બીજ-જોઈ કહ્યે ખાડા અમોદમા અને તાળાંથી કુદાવી અર્ધ અપારાશ એક જીએમાં ક્રમ ચડે બધો, જવારે જી.વાળુ અજળાવથી કીકાવથી અને કાકથી નસોસ ચપલી, તોપણ પુરશેદજી નામ પચેપળ પોદારતી એક જીએ પડી. માખાપના જોડે આકમાં ઉપરેલી, મણીની વહાલી, નીરોપ

જરની તે બમંડર સરજતનો કશ્વરસીક એક હતો. મમજનું સમતોલ પશું હકત થોડાક ઘાકમાં થોડવાની અણી ઉપર ગોચા હવે નેણી ઉભી થઇ હતી.

થડીકમાં તેણી આઠો સાથ વાત કરી ખુશાલ થા દસી પડતી ને થડીકમાં નીરાશીથી એકદમ મગ્નીન બની જઈ કાચ માગતી “પુરશેદ ! પુરશેદ ! ! !” કરી શ્વાસર કરી તે જંગલને ધમધમથી ઝુકતી હતી.

થોડા ઘાસી આવેલા બીજ પારખી તે નકારતો નકારતો, એતેજાક જરની શોધમાં નીકળેલા હેમરાજ ગાંધીના હાથમાં સપડાયો. કુદરતી રીતે હેમરાજે તેને જર બીધે પુકડું, તેનાં જવાબમાં તે બીસે એકદમ મમરાત વચ્ચે પાંકળે એક જણાવું કે જંગલમાં તેને કોઈ ગ્રાણ્ય જેવી મળી હતી, એ તેની પુટે આવવાથી ઝાડી ઝુચડેલીથી કઠપી ચડ્યો હતો. તે પડકો હેમરાજ તરફ સમજાવ્યો અને કંઈ દીશમાં તે કહેવાતી ગાંધી એક હાથે તેની ખજાર મેળવી, તે કઠપથી જરની શોધમાં નીકળી પડ્યો.

જંગલની ઘાંત એકાંતમાં ઝાડપાણેના કાંવામાંથી વહેતા એક ઝરાની ભાજુનાં થીલા ધાસમાં જર પોતાની એકદમ તરસ છીંકવવા, અને ધાકથી કંપતા અને આવશ્યક આવવાં એસી, મમગી ! એહેરે પોતાના સરતાગને બીચર કરતી હતી એકઠામાં એકાએક તેણીના નજરે હેમરાજ દુરથી આવતો જણાયો. ઊંઘાવથી વાધણ એસાથ ઝડુની બની તેણી ઉભી થઇ અને થોડે ઊંડે પડેલા ઝાડની એક ભડી ડાળી જમણા કાચમાં ઢંગામી, પોતાનું છુટાપણું જાહેર ગાંધી દાને વેચવા કરાવ કરી આસ્તવારે ઉભી. હેમરાજ તેણીનાં વીકાળ રાતે બનેલાં ચહેરા, જે ઘેરવીપેર વાળોથી વધુ અસરકારક દીસતા હતા તે જોયો, અને થોડી થળ કપાઈ જઈ ઊંડે ઉભા રહ્યો.

“મમગીજ અને હુજબી પારસણ ! આલ, મારી સાથ,—તને રતનપાર લેઈ જઈશ.” તેણે કંઈક પતાવણા સાહે કહ્યું.

“લેવું” પોણવું સાંભળકું ન હોય તેમ તેણી ડાળા શાડી એકી દમરે જતી હાથમાં ઉભામણી ડાળ સાથ સ્વીકારે ઉભી.

“ભાળા—મને સાંભલે છે કે ? આલ—તને કઠપથી રતનપાર પહેાંચાડી આવીશ.” એમ પોલી તેણે એક દમલું આમળ જણું.

“અજરકાર અંગળ ! એક દમલું આમળ વધ અને આ કીનાપિર દાંઝ જાડી ખુની કારકીરીનો કઠપી અંત લાવશે !” જરે ડાળા દહેઠાવતાં પોકાર કર્યો.

“ખામરો હારે ચડાવ ! એકે દમણે” આમળ વધ અને આ કીનાબેર કાંચ લારી
 છુતી હારવીનીનો અડધો આંત લાવશે !” એ જાણરી ભરખાનુએ ડોળા ફેફડાવતાં
 ધોધાર કહ્યો.

હેમરાજ એક પણ દંત્ર ચડી ઉઠ્યા. તે પાસેથી ચૂંટીની અસહાયતાથી બુધાસર હીમતી ચીતભાતની તેણે કદી આશા રાખી ન હતી. પણ એક પળે તેણે પોતાના સ્વર અવાજના રંગ બતાવવા સર કર્યા.

“હાથે! વંચી!! તું કાણ સાથે દમ કર્યો છે? “આશ કુપવતી” નહીં તો આ અંજર તારા પાંચ મનથી હરદયમાં ચલાવી કદી બહાર નીકળી શકીશ!” હેમરાજે કપરથી અંજર એવી કહાડતાં કહી કરી.

પણ જરમાનુની આંખો તું એક પાપથી પણ કાલકું નહીં. તેણીની અસહાયતા અગત્યથી મરહુર આંખથી એક પણ પણ તેના ચહેરા ઉપરથી ખસી નહીં.

હેમરાજ તેણીની આંખોના તે અગત્યથી ખીચી ચઢી-ચેલા તેણીના તેજ અમદાસથી તે બળસા લાગ્યો. આથી એકવાર ફરી તે જરમાનુનાં દંત્ર દેખાવથી કારી ઉઠ્યા.

પણ એકએક આ ધરમાં કંઈક નવાજ રંગ બહાર. હેમરાજ સાચીની અહીંતહીં કોડતી અસમે, પાસેની કાડીમાંથી તેના ઉપર કદી પડવાની તકવારી કરતો એક ચીરો દેખાયો. અભસરથી એક પાસર ફરી હેમરાજ સમય મુજબતા રાખતી વખતસર માથુએ ઠોકી મૂકી, કે એક પળે તે હેવાન તે જાણે કદી આંખું. પોતાના ચીકારને છઠકલા એક તે એકો તેની ઉપર પાછો ધર્યો. હેમરાજ એક બહુ બળવાન અને બહાદુર મરદ હતો, તેથી જ અંજરથી જરને ધમકી આપી હતી તે અંજર ઉઠાવી સાથે ધરી. આથી વખતે ઘવાની જેવી જર તેણે વચ્ચે ધરતી આવતી હતી, પણ પાસમાંથી દંત્રાવશા એક અણુડીક ખાસમાં એક પગ પડવાથી અચાનક આવવાથી કદી પડી અને એકાચ બની ગઈ.

એક તરફ હેમરાજે ચાંત મમજ અને અજજ હીમતથી પોતાનું અંજર તે હેવાનનાં પંદમાં છેક કાષા સુધી ચલાવી ઘેરું; એકે તેમ કરતાં તે હેવાને પોતાના બેસર પંખથી તેને જાળવી કરતો હતો. એજ દિશ કુબવ નાચી બસદ અને તે ચીનો પોતાનાં લાહીના કુંવાસ વચે ફેરફાર થઈ કુલી પડ્યો.

કંઈ હેમરાજને જરનાં ખ્યાન આવ્યો, જેથી તે ખાસ આગળ જઈ એમ છે તો જર એકાચ બની ખાડામાં પડી હતી. તે નાળાં તરફ મથે અને પોતાના જાળિને પોષ પાટે બાંધ્યો, અને પછી જરને શુધ્ધમાં આવવા

કેમથી કરવા લાગ્યો. તે નીરડોય પાકવામાન બાળાને અરધ મોહાનની ચાંત ઉપમાં ભેંધ, તેણીની બેઠક ખુબસૂરતી નીકળી, તેણીની સ્ત્રી તરીકેની પાકવામાન ખાતરની સ્ત્રીવત હડત અને તેનાં સંતોષકરક પરીણામોને ખુબ જ રી અને કેટલે તેણીની અજાણ કાંમત ભેંધ, તેનાં વૃજ પાપી ખુની હાંધવામાં કોશાએક દવાનો ખુબજ અવાસ અને સાચી મમાણીક વખાણુ ઉત્પન્ન થયાં. તેની સદાની પાપી હવરતી નજરે તે કોરત ભતમાં પતીવૃતા-પણાં ભેટું કાંઈજ હોય નહીં એમ હરચીઝ નજરે પડ્યું હવું, પણ જરબાહના સંભાળના સમજા બનાવો વાદ કરતાં તેને કણુલ કરવું પડ્યું કે સ્ત્રી ભતીમાં પાકવાપણું અચીતજ હોય છે, અને તેણે વધુ એમ પણ માન્યું કે જે બાલુમાં તે મીનોહ સદચુલ્ક ખીસ્તો હોય છે, તેણી અચીતજ સાધારણ મદુલ્ય કરતાં વધુ ઉંચે દરજ્જેની ગણાવી ભેંધ્યો.

કાંઈક બાવા મકારનાં હમદા ખાસોથી ઉચકેરાઈ તેણે જરબાનુને હુશીયાર કરવા ઝડપી પગલાં લીધાં, જેથી કેટલેક વારે તેણી શુધ્ધિમાં આવ્યો.

“સુતવંતી પારસણ,” તેણે મવાંદારીય તફાવતે ઉભા રહી પશીમાની ભયાં બવાને બોલવા માંડ્યું. “મારી તારા તરફની બાતલી વરતણુંક માટે હું અચીતજ તારી ક્ષમા માંડું છું. તારા જેવી પતિવૃતા નહીં જોઈ ભેંધજ નહતી, અને તેવી હોય એમ માનતો પણ નહોતો. તારા દેવતા જેવા પવિત્ર લક્ષણોથી મારા જેવા પાપી ઉપર હાંડી અસર થઈ છે. સુતી તારા અરજી પડી ક્ષમા માંડું છું.”

જરબાનુ કુંઅવાયલા મગજે તે સાંભળ્યો. અને હેમરાજની હેરવાયથી વરતણુંક તરફ વિચાર કરતી ચુપ પડી રહી.

“સુતવંતી બાળા-હું દીકરીર છું કે કુદત મારી ફરજને લીધેજ તને રતનપોર લઈ જઈશ; માટે મારી સંય નાશ, મારમમાં હું તને કહેક સુમવદ આપવાહું અભય વચન આપું છું.”

“અયે બાકમણ-હું તારા ઉપર વિશ્વાસ કેમ મુકું તે મારા ખ્યારા ખ્યારીને મારી નાંખ્યો છે, અને હવે રતનપોર લઈ જઈ પેલા કુછાંડી રાણા નાં હવરતી પંખમાં મને મુકનાર છે.” જરે કુંઅથી કમકમી જવાબ દીધો.

“પતિવ્રતા પારસણ-મારા તે બાતલી કાંઈથી કાલ હું બહુ પચાતાપ કરું છું. હું તે વેળાનાં સંભોધ દવાનમાં લે, અને પછીજ મારા તે અપરાધ બાનમાં લે.”

“હે પ્રત્યાન! હું તુંને એક ચીજ આપતે માફ કરવા તૃપ્તિ માગુ છું.”
જરે કંઈક નીચાર કરી સવાલ કર્યો.

“એક જાણ, હું તે કરીશ.” હેમરાને કહતપી જવાબ દીધો.

ત્યારે આપ તારું આ તેજ મંજર, કે આ મધ્યવર, ધણીની જુદા
પ્રતિ તથાગતા બેઠાર છતરની આગને સદાની કંડી પાડું. આપ-આ કંથાળ
હીણાવથી જવાન છતરની બેઠક જાણે એકથી છેડે લાવી, બેઠક તરફ
મારા બેઠકા આવીને મળવા જવાનું કમલ એકથી સાધન-આપ સેવ
નીયો.”—જરે લામણીથી કંથાળેસતા આવળે અરજ કરી.

“નહી નહી ફરમાવ જામણી, વિતારા જેવી પવિત્ર સૂતવંતીની જુદા
છતરની આગને આંત આવેલાં લેવા કંડી પાડું એક મનુષ્ય કમલ માવ
નહી. ના-મને સમા કરે. હવે તને માફ આપેલા છે, તે કુદરતી નીર-
માણ સવાલો કરજો તે હવે કમલમાં પાળે જવા લેઈએ.

“તમારે તું તારે બાલ પાળતો નથી! જરમાણી નીરાણીથી પુછું.”

“સતી, હું કાંઈ જોડી અરજ કરું કે કેટલું પાડે જરે. હવે
વરે તને જોડવા નથી. મને એક લાગે છે કે આ તારું ફરમાવ લાગે
જામત રહેવા નથી.”

આખરે હેમરાને તેણીને લાંબ પાડી, અને તેણીને રતનપાર જવા
સૂચાવી પાળી શરૂ કરી.

અંક ૧૫ થું.

“રતનપાર શેઠર.”

અંક ૧૫ ૮ માં આપણે જોઈ ગયા કે પુરુષોથી જુદા પડી સાહેરામ
રતનપારમાં ગયા અને મંદીરની ધરમયાળાના રમેલાળ સાથે થું વાત કરી કહી.

તે વેળાના રતનપાર શેઠર વિષે આપણે કંઈક જાણ મળવીશું.

રતનપાર શેઠર રાજા પીપલાનાં કુંભરોમાંના એકની તથાનીમાં મહેલમાં
એક વેળા એક નામીયું નમર હતું. નમરના વિસ્તારમાં આવેલા કુંભરોમાંથી
“આશીક” નામના રંગીન પથરી પુષ્પોની નીકળતા કતા, કે જેને લીધે તે
વેળા તે જુદાતામાં બહુ વિખ્યાત હતું. સુરત, અંકોરવર, બરમ વગેરે

હુંજી હરીશક ખેડું આ રોહર હડું. તે વખતે તે જોનાનાં ખીનહરીદ મણા ત્રા મસર્યા સરદારનું રાજ્ય, જે તેણે ચોડા વર્ષ થયા ફક્ત તરવારની ખાર થીજ રચાઈ હતું, તેની રાજધાની હતું. જ્યારે આ કથાનાં બતાવ ઈ. સ. ની ૧૪. થી શરૂમાં બને છે, ત્યારે તે રતનપોર પોતાની ઝઘડી યુવાનીનાં બહીરમાં બહીરી રહ્યું હતું. તેની પશ્ચિમે રતનપોર નદીની આડી હતી, જ્યારે પૂર્વ તરફ “આઝી” પધરાથી અરધર કુંચર હતો. જેનાં થીખર ઉપર “માલજી દેહી”નું વિખ્યાત દેવાલય હતું, જેનો મહિવાં બહુ હોવાથી તેનાં પુંબરીઓ ઈ. સ. દુરના ગુલબાગમાંથી તેનાં કબર કરવા બહી પધારતા હતા. વળી રતનપોરથી થોડે ઈ. વહેલી બહોળા નર્મદા નદીને તીરે “મહેધર,” “અમરકંઠ” વગેરે ખવિત ખારથી રચ્યા આવેલાં હોવાથી, રતનપોરને માર્ગથી કોંઈકે બહુ દુરથી હિન્દુઓ માણુ પસાર થતા હોવાથી રાજાને જેમ સારી મહેલ મળતી હતી, તેમ રોહરનાં વેપારીઓ, ધર્મયાજાવાળાઓ, ખાલિયો વગેરેને માણુ કમાઈ મળતી હતી. આથી રીતે ખવિત રચ્યા તીર્થ કરવા જવાનાં માર્ગમાં થીવ થી. કબરપોર જે જોના બહુઈ રીતે સમયે બહુઈ હતું.

રોહરનો દરેકો કોઈ કતો. જ્યારે કુંચર ઉપર માલજી દેવીના રચાણકથી કોઈ દુર, થીખર ઉપર રાજાજીનો મહેલ તેમજ ખીજી સરકારી મીલકતો આવી હતી, જેમાં કોઈ બંદીખાનું પણ હતું, જે ફક્ત રાજદારી દેલીઓ ઉપર કબજી કબરવા માટેજ આજી બાંધવામાં આવ્યું હતું.

રાજા દુર્ગમસીમને પીતા જે સકમંદ સંલોચ દેહી મરણ પામ્યા આ કથાનાં સરખાતનાં મરણમાં આપણે જોઈ મયા; તે કોઈ કથા, કાકયો બ હાફર અને લાંબી નજરવાળે સરદાર હોવાથીજ કોઈ નહું રાજ રચાપવા સક્તિવાન થયો હતો, અને તેથીજ તેની અધાર વર્ણુની રેવત સુખી અને સુતોથી હતી; પણ જ્યારથી કુંકડી, યુલમી અને કમખંદેસ દુર્ગમસીમ આવી આવી ત્યારથીજ તેઓ ઉપર યુલમી પડ્યા જેથી રેવતમાં અસંતોષ થઈ જાયો હતો. કુંકડ આટલા કુંક યુલમી પડી આપણે આપણી કમા અમળ મલાવીયું.

રોહરનાં રતનપોરમાં મહાદેવનાં દેવાળવની ધર્મયાજામાં કતરી યુસ્તીક નાજ થાણુ કહી રહ્યો હતો. તેણે પૂતાનો વખત ફક્ત ન ગુમાવતાં રાજાનો મહેલ જે રોહરની પૂર્વ કુંચર ઉપર આવ્યો હતો તેની ઉપર ધાન રાખવા અહીં કસકંઈ હતો.

અમર કાઠતાં જ્યારું કે મહેલને લગતી બાતખી મળવવાનું કામ મહેલનું ન હતું. જ્યાં રાણાની નીચા ડચી હતી ત્યાં સપથુંજ સકમંદે હોયું એવું જી. રાણાએ પોતાના કુકર્મીમાં સામેલ અને પુરવીયુ બનેલા વીપાકુએને મહેલ ઉપર યોગી સુકયા હતા, એથી કંઈપણ બાતખી મળવવાનું કારણ સ્થાપરણુ પ્રુધીથી પાર પડે તેમ ન હતું. આ બાબત ઉપર સોહોરાયે ઉદેશ્યકૃત કર્યો અને કંઈ સુકીથી પોતાનું કામ પાર ઉતારવા કસદ કર્યો. તેનાં ફળકરણ મગજમાંથી આખરે એક વીચાર બરવા થયો. સંભાળથી અમર કાઠતાં જ્યારું કે રાજમહેલની સઠથી બરસેદાર બાતખી ફક્ત એજ માણસ આપી શકે અને તે ત્યાં આવબાવ કરતો બાહમણુ કરતો, બાકી એ તે બાહમણુને કાશમાં લીધો હોય તો સાચી બાતખી મળે

આ યોજનાં અમલમાં સુકયા તે હંબર ઉપર આવેલા “માલજુદેવી”ના મંદીરમાં અમર કાઠવા ગયો. તેણે એક રજપૂત કાઠેમનો પોષાક પહેરેલો હોવાથી એક સુરતીર જડવણમાં એવા જે આજુકારક દીસતો હતો. જરૂરી બાહમણુને દક્ષિણ આપતો, મંદીરનાં ચોકમાં ઉભાઈ જતા તે કડા બીજુએને બીજા આપતો, અને લાંબી જટાવાળા અરબ નગ સાધુઓને બેઠે કાલ જોડી નમન કરતો અને મંદીરાક્રમી માન આપતો એક, ત્યાંના ધુભરીઓ વગેરે ઉપર સાચી અસર થઈ અને તેને માટે માન પેા થઈ. તેણે એવારપેવાર વાતો કરતાં જાણું કે મંદીરનો આમેવાન ધુભરી પ્રુગ નારાયણ શાસ્ત્રી એકલાને રાજમહેલમાં જવા આવવાની રાજા તરફથી પરવાનગી આપવામાં આવી હતી, જ્યારે બીજા બાહમણુને ખાસ કારણુ વગર કંઈપણ મહેલની હદમાં અજ દાખલ થવા દેવાની સખત મનાઈ હતી, તેણે વધુ જુલસેએ કરતાં જ્યારું કે જુએરમ નારાયણ શાસ્ત્રી વર્ણવશાએ, ઉપનીચદ, મનુસમરથી મહેરે મળી ન થરમ મુસ્તકેનો અઠંચ અભવાય હતા; અને તે મમાણીક, ખેરથી, પરમારથી જુએરમ વગેરે અને કંઈક એકમાત્રી ખવાસને હોવાથી, તેને કુર્માનસીય જેવા સંજીશા ખવાસનાં ગણાએ પોતાનાં અંકુશર અને જનાનામાં આવવા દેવાની અડચણ કે વાંધો એમ ન હતો. અથવા એક મંદીતને કેમ કેહાણે કાવજા એ કંઈક વીચારવાએમ સજાલ હતો.

સોહોરાય બાને સુરતીહે છુટે હાથે પેસા થઈ પાતાની ઉદારતા અને સુસ્ત મર્મીપણાથી તે મંદીતને ખેંચવા કસાવ કર્યો.

બીજે દિવસે તે માલજુદેવીનાં મંદીરમાં ગયો અને બામબા દિવસની માલજુદેવી નાજુ થઈ સર્વનો માનીતો થઈ પડ્યો, તેણે મંદીરનાં દરેક

બાલકને કંઈને કંઈ હિવાદાઓ સાંપી, ઉદારતાથી તેનાં દામ આપ્યાં, અને પંડિતજીની આજ્ઞા સુભાષિત પ્રમાણે, તેવજી તરફ ભારે માન, તાબેદારી અને વખાણ જતાવી અને કંઈક વધુ વાક્યાણુરી વાપરી તેને કુલજીજી જનારી નાંખ્યા. તે બલજીએ કહ્યો કે આ શાસ્ત્રી કંઈ સાધારણ આદમી ન હતો, કે એક વખત કુલજીજી જનારો હોય તો છુટથી વાતચીત કરે. પોતાનાં કામની બહાર મજબૂત કરવા તે આવી ગયો, અને બીજે દિન કિંકુ ધર્મનાં કેટલાક સંકલ્પ ઉત્પન્ન કરવાના પક્ષ લાજા સુચકેલ નહિ એવા સલામોનાં પાંડજી કસવવા તેણે પંડિતજીની સહાયતા માંગી. યુરસીંહ જેવા કુશીન રજપૂત, તેની વળી બાલજી તરફ આજ્ઞા માન અને બહેરબાનીથી જોનારને પંડિતજી જવાબ આપી સંતોષ ન આપે તો પછી કોણને? તેવજી જરાયર બલજીતા હતા કે રાજાજી તો આત્મિક બાબત તરફ કેવળ બેદરબાર હતા; એટલે ક્યાં તેવજીને પોતાનું પાણી ભરદરબારમાં જતાવવાની તક મળવાર હતી? તેમ વળી બલા ધાર્મિક યુરસીંહે શું ક્ષિપ્ર ન કહ્યું હતું કે હો જનારસ, કાશી, ત્રયાગ કુશી પંડિત નાસવજીની વિદ્વાતા અને ધર્મનાં શાસ્ત્રોનાં જ્ઞાનની કિર્તી ફેલાઈ મધ્ય હતી! યુરસીંહને ત્રીજે દિવસે દુરથી જોતાંજી ઉપલા ખાલે તે કુલ શાસ્ત્રીનાં મનજીમાંથી ઝડપથી નીકળતા માંડ્યા, જેમાં યુરસીંહની કુલજીજી જનાવવાની વાતચીત અને રીતભાત ઉપરથી તો વધુ અસર મળી.

આ ઉપરથી યુરસીંહે પોતાની તરફમાં આવતો મામસા કુશી પ્રસાસીથી જોયો અને મહુ સંભાળથી કામ કાઢી લેવા મનસુખો કર્યો. જો જરૂરની સહમંદ આ કુશીને લાગે તો તજી દિવસ કુશી અરચેલો કુશ પૈસા ફેલાડે બલ તેમ વાવ અને બહુ કામમાં બરેલું કુશ કામ બમડે. આથી તેણે કિંકુ ધર્મના કેટલાક સલામો—જે લાજા અમલના ન હોય તેને માડી અમલતા આપી પંડિતજીને પુછવા માંડ્યા, જેના જવાબ તરતજ તેવજી આપ્યા, જે સાંભળી તેના મનનું ભારે સમાધાન થયું હોય તેમ યુરસીંહે બાબારથી ડોળ પાસું. ભારપણી વાતચીત વધુ રસ ઉપર ચડતી મધ, અને શાસ્ત્રીજીને પોતાનું કંકુ જ્ઞાન યુરસીંહ જેવા તાબેદાર, સાંત્રીથી સાંભળનાર કુશીન રજપૂત આગળે પાંડજીમાં માડું સુખ માન્યું. પછી તરફ યુરસીંહ પોતાની પહેલી મહત્ત્વને જરા મજા વિસરેલો ન હતો. તેણે રાજમહેલની બાબતો જે પંડિતજીના હેઠલ બાહેર કહી મજા નીકળવા પામતી ન હતી, તે બાહેર કાઢવા આખરે તક સાંપી અને બીજી ત્રીજી વાતો કહી, તદન બેદરકામીથી રાજમહેલમાં તેવજીને ભારે માન મળ્યું હતું, વધેર સાધારણ જવાતા

૧૬ તમારું તથા તમારાં કુટુંબનું

ભવિષ્ય સંભાલો !

રોજના જે યા વધુ ચાના ખચાવી

તમારાં કુટુંબને ગરીબાઈમાંથી
ખચાવો.

નીચલે સરનામે લખી વીગત મંગાવો.

સોહરાબ રૂ. ખામજી.

૨૮૯, હોસનબી રોડ, કોટ,

મુંબઈ.

૬૬

અમે હીરા પરભારા આયાત કરીએ છીએ,
તેથી તમને સસ્તા વેચી શકીએ છીએ.

એક જ દામના
હીરે તમે કોઈપણ
માણસની મદદ
વગર સીધા
ખરીદી શકો છો.

હીરા

એક જ દામ
દોવાથી અગાઉથી
માણસ પછી પુણ્ય
વિશ્વાસથી માલ
ખરીદી શકે છે.

ખરીદેલ માલ પસંદ ન આવેથી
આઠ દીવસમાં પુરા પૈસા આપી
પાછો લેવામાં આવે છે.

સુરજમલ લલ્લુભાઈની કું.

આ ચાર દુકાનોમાંથી કોઈ પણ દુકાન
તમને પૂર્ણ સતોપ આપી શકશે.

૨૦૭, કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ.

૧૧૩, આડી
અખ્યાલ ચક્રચીટ,
મ દ્રા સ,

એ ક જ
દા મ.

૧૪, મોગલ સીટ,
રંગુન,

ઠાકોરલાલ હીરાલાલની કું.

૧૨, લાલ ખખર, મરકનટાઇલ બીલ્ડીંગ, કલકત્તા.

૬૭

૬૮

સવાણે ક્યાં, એટલે લાંબા વખતથી રાણાજીની તેનાં તરફની ધાતકી બેઠકા-
નીની ફર્શ જે તેની છાતીમાં ઊભર્યા કરવી હતી તે તેણે કરવા માંડી, જે
સાથ રંગમહેલમાં કોણ કોણ હતા, જેમાં તેની દીકરણ નવાજ એકલી
હતી, અને જગને તે ભારે છીનના આવેશમાં આવી રાણાએ વિધવાવળ
પર્વત ઉપરનાં અપ્પાત મહાકાળીનાં મંદીરમાં ભોગ તરીકે મોકલી હતી, એમ
ખાતમી પણ મળી. આ ખબરથી સોહોરાખને જરખાનુ માટે ભારે ખેદ થયો
અને ભલા પુરચેદના ફેજ માટે ભારે દુઃખ ઉત્પન્ન થયાં. તે ખાતમીથી ગેાયા
તેના હાથપગ લુલા થઈ ગયા. ભલી પાકદામાન મુદર જર લગનને બદલે
કરીણી મોકલને શરણ થઈ હતી, જ્યારે વહાણો ભાઈ પુરચેદ ક્યાં એકાએક ગુમ
થઈ ગયો હતો! જ્યારે તેની વહાણી નવાજ નાપાક રાણાના મહેલમાં કેદ હતી.

તેણે કીજાની મળજીવી અને કારેકાર પાછગ વગેરે ગાઠવણની પ્રસ્તી ખબર
મળવી હતી, તે ઉપરથી તેણે માન્યું કે કમનસીબ નવાજનો છુટકારો કરવાનું
કામ ખમીતજ બહુ મુશ્કેલ અને જીવનાં જોખમથી ભરપૂર હતું, અને તે
કામ પૂરે તેને એકલે હાથે પગલવાનું હતું.

શુરસીદે કંઈક વધુ જાનગી મેળવવાના ઇરાદાથી વળા ખીજે દીને
પણ પંડીતજીની મુલાકાતની આરંભ ભારે આભારી રૂબાવે કરી અને બહુ
માન, અદબ અને હેરાનમંદ જગરે એક ક્ષમતી કાચમીરી ચાલની બેઠ
કરી. આ “ઉપડ સીસમ” ફઠીથી નારાયણ ચાસ્તી ઉપર લાભકારક અસર
થઈ, અને તેથી વાતચીત કંઈક વધુ ખુલાસા ભરી થવા લાગી, જેમાં
અલખત શુરસીદે રાજમહેલની અખત સીંતથી લાવી, —ચાસ્તીની— તે
દિવસની —વાંની મુલાકાત વિષે બેદનકારીથી કસારો કર્યો.

તે સવાલ સાંભળી પંડીતજી ઘેરેથી બોલી ઉઠ્યા:—

“કુલીન શુરસીદજી, રાણાજીના રંગ મહેલમાં આવે તે વળી કંઈક
નવીન અકમાર જગી રહી હતી. અંબાભવાનીને ભાવિક સેવક હેમરાજ
ચાસ્તી, માતાને નીરમાણ કરેલી ભોગ પેલી પારથી તરણીને મોટી ઉગાવળથી
પાછો રંગમહેલમાં લઈ આવ્યો છે.” નારાયણ પંડીતે ખબર આપી.

“પંડીતજી, આ તો ખોટું થયું. માતા બહુ કંઈ ભરાયે; પણ બનું
શું હશે કે તે ભોગને ઝડપથી પાછો લઈ આવવામાં આવ્યો?”

“શુરસીદજી, પંડીત આસપાસ સાંભળથી જોઈ તેના કાન ઉપર પડી
છોપથી બોલ્યા, “પાદ રાખજે કે રાણાજીએ બળાકાસ્થી જે બે પારથી તરણી-

આનું હરણ કર્યું છે તેથી ધરિત્રેના તેના ઉપર જરૂર હોય ઉતરશે. પાર્થીઓનાં ધર્મનાં રોડાં ઝેરલા તો બળવાન, અસરકારક અને રાખબાણ છે કે તેના તેજથીજ રાણાનો સંહાર થશે, કે તે કદી સુખી થનાર નથી. આત્મબળમાં શ્રેષ્ઠ પાર્થીઓનાં ધર્મનાં મંત્રના જોરે વાતાવરણમાં પ્રવળીઓ પડા કરી કુદરતની મહાન બળવાન શક્તિઓની મદદ પાર્થીઓ મેળવવાની આવી ધરાવે છે.”

“આ શું ખરું હશે? તમે શું આધારે આ પ્રમાણે જોધી શકો છો?” પાતાની પાક જરૂરથી દીનની માતેલરી ખુદ પારકા મહાબળનાં મોટા ધર્મશુદ્ધી સાંભળી અંદરજાણેથી બેહદ મગર બની શુરસી હો સવાલ કર્યો.

“વેદાંત, પુરાણ, કૃષ્ણીયદ વગેરે સંસ્કૃત ધર્મ અને શ્રીશુદ્ધાંતનાં પુસ્તકોનો કંઈક અભ્યાસ કરવા ઉપરાંત મેં પાર્થીઓના ધર્મ પુસ્તકોનો કંઈક અભ્યાસ કર્યો હતો; તેમજ શ્રી નવસારી કરુણામાં આપેલા તેઓનાં અમર અગતીનાં દેવાલયમાં રહેતા મોટા પુત્રરીઓને હું જાતે જઈ મળ્યો હતો અને પુછપરછ કરી હતી.”

જરબાનુ જીવતી બચી હતી તે બગર ઝેરથી અગત્યની હતી કે તે ઉપર મંબીર વિચાર આલાવવા, સોહસળ ઉરે શુરસી હો આત્મ જીવન્યો, જેથી વજ્ર વખત ન શમાવતાં તે નમન કરી આજી મયો

પ્રકરણ ૧૬ મું.

“અકસમાતીક મેળાવ.”

કુદરતનાં નરો કેટલીકવાર પાતાના નીચમીત કાર્યો બળવતાં નિષ્ફળ નીવડે છે, જેનાં પશ્ચિામમાં વાતાવરણમાં વિચીત ફેરફાર થાય છે. કંઈક આવી અસરથી તે અચુક રાત્રે આકાશ વાદળાંઓથી છવાઈ ગયું હતું, તેથી રતન-પુર ઘેરેના ઘણા રસ્તાઓ ઉપર અંધકાર ફેલાયો હતો. સતના છેક મધરાતનો સમય હતો, જેથી આખું ઘેરે ચાંત નિદ્રામાં વાંટળાયેલું હોય એમ જણાઈ હતું. ખુદ મોટા રસ્તા ઉપર પણ ભાગ્યેજ કોઈનાં ઘરના દીવાની આજી રેશની પડતી હતી. વળી ઠંડીપણ સખત પડતી હતી. આવી વખતે કવચીતજ કોઈ દિનચાન નજરે પડતું હતું, અને જો જણાય તો કોઈ જરૂરનાં ક્ષમિ બાહેર નીકળ્યું હોય એમ પારી શકાય.

આવા અબ્જુગમતા વખતે કોઈ બે સખસો મોઢે માથે કુપેટા વગેરે સંભાળથી બાધી ફક્ત દમ લેવા નાક અને અંધકારમાંથી જોઈ શકવા આંખોએ ખુલ્લી રાખી, સોહરની બહારના કુંચર તરફ જતા હતા. તેઓ કાળા રાત્રીનું કાણું કર્ન કરવા કેટલે જતા હોય તેમ કોઈપણ સહેલાઈથી માની લેવ, કારણ તેઓ મક્કમ પગલે ગંભીર ચુપકીદીથી ચાલેમ અંધકારમાંથી રસ્તો કાપ્યા જતા હતા. તેટલાં કેટલેક દુરથી ફોનસ બંધ કોઈ ચોક્કીબાન આવતો હતો તે જોઈ તેઓ તરતજ બાજુની નાની ગલીમાં છુસી જઈ એક મકાનની ઓસરી ઉપર સુઈ ગયા. પેલો ચોક્કીબાન ડાંગ અકાળતો રસ્તામાંથી પસાર થઈ ગયો કે પેલાઓ પાછા હોવા અને આગળ આવ્યા. આવી રીતે અંધકારમાં લગભગ ૧૦ મીનીટ આવ્યા હશે, તટલાં એક ગલીમાં વાંક લેતાં તેઓને કોઈ સાથેથી ઝડપમાં આવતો આકાર આઠડી પડ્યો. આ એક કમનશીબ અકસ્માત હતો, પણ તેથી બંને બાજુ જેમ ગભરાઈ ગઈ તેમ જળી અવિશ્વાસથી ચુસ્તો પણ ઉત્પન્ન થયો. પોતાનું સરીર આંધી તહીં જોસથી રાંબતાં પેલો સાથે આવેલો એકલો સખસ ચુસ્તથી બખાળી હોયો કે—

“અથે અંધળા કંગાળ!”

“હે કાણુ? આતો મારા યુમ થયલા બહાલા બેરાદ સોહોરાબને સાક લાગે ને?” પેલા બેમાંનો જે સખસ આઠડી પડ્યો હતો તે પેકારી હોયો.

“અચીત—ત્યારે ને આ ભાઈ ખુરશીદનાં માનીનો ખુસનુમાં આવજા છે? જાની હાસ્ત ખુરશીદ?”

“સોહોરાબ—હું ખુરશીદ છઉં!”

“શુર તે બારેહકતાબાના કે કેવી જાણે, કેવા કદંગા વખતે અને કેવા સંજોગે હેડળ આપણે આવકારવાયક મેળાપ થયો!” સોહોરાબે જોસથી બગલગીરી કરતાં હેડગાર કાઢ્યા. “ખુરશીદ તું અચીત કનોકત વખતે આવી પુજોછ. તારી શેરહાજરીએ મારી હીમત અને મગજ સક્તિ તદન હીલાં કરી નાખ્યાં હતાં અને હું નાચાર બની ગયો હતો. ખીચારી જરવાનું અને નશાજ—પણ, પણ ખુરશીદ, તારી સાથ આ ખીજું કાણુ છે?” સે હોરામે પોતાનો મિદ વધુ ન બિલતાં અચકી જઈ સવાલ ર્યો.

“બહાલા ભાઈ, મારી સાથ મારા ભલા મીત્ર અંકેશ્વરવાળા માણેકચંદ શાહુકાર છે, જે જેવણ પણ આપણા ભરમથી માહિતગાર છે અને આપણને

તન, પોતાના અખુત ધન અને અંચલ મનથી મદદ કરવા આગુર છે ભાઈ માણિક્યંદ, આ મારા મુખ થયલા ભાઈ સોહોરાય છે.”

“તમુને ઘોઠે આનંદ થયો છે સોહોરાયજી થેઠ.” માણિક્યંદે લાગણીથી ધીમા ઉતર દીધા.

ચોડીક પણ જીમરનાં સંતોષની ખુશાલીથી હલકાઈ તે બંને જરથોસ્તીઓ તે મિત્રાંત અંધારી જગ્યે યુષ્મયુષ થઈ ઉભા રહ્યા, પણ ચોડીક પણમાં પાછું પોતાની સ્મૃતીનું ભાન આવતાં પુરથેદે કોઈ લાયક જગ્યે જઈ મસલહત કરવા ઇચ્છા દર્શાવી.

સોહોરાય જે ચોડા દિવસના વસવાટથી રતનપોર થેદેરનાં ખુલ્લેખુલ્લાથી માહિતગાર બન્યો હતો, તે તેઓને ચોડા દુર આવેલાં હનુમાનનાં મંદીરમાં લઈ ગયો, જ્યાંનાં વિશાળ ચોકમાં તેઓ એક ખુલ્લે જઈ બેઠા.

સોહોરાયે જંગલમાં તોફાનથી વીખરાઈ પડતાં રતનપુર જઈ નવાજ અને જરની ભાળ કાઢવા શું શું યુક્તિઓ અને જેહમત યેંચી હતી તેનું કુંકમાં થકુંન કર્યું, જેમાં જરબાગુ રતનપોરમાં પાછી આવી હતી એ ખબરથી પુરથેદને ભારે ખુશાલી લાગી. તેમજ તે અંધારી રાતે અક્સમાતીક મળી ગયા તે વેળા તે શા માટે ભટકતો હતો તે સવાલનું જવાબમાં સોહોરાયે ખુલાસો કર્યો, તેણે માઠી લાંચ આપી એક દરવાનને ફેડાયો હતો, અને ખીજે દહાડે કાંઈપણ નેઅમ તેણે જગ્યે અને નવાજને છુટકારો કરવા બાય બીડી હતી; અને તેથીજ તે ફરી એકવાર કીલાની આસપાસની જગ્યા એઈ જવા જતો હતો.

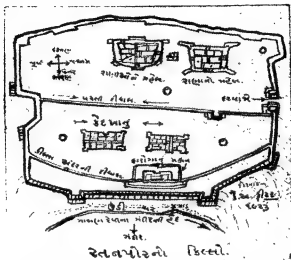
ત્યારપછી સોહોરાયની ઇચ્છાથી પુરથેદે પોતે કેવા કેવા સંજોગ હેઠળ બનેવાર મોહોતનાં ડાચાંમાંથી પોતે બચ્યો હતો, તેમજ માણિક્યંદે શાકુધરની જાંદગી બેવાર કેમ બચાવી હતી, તથા વહાલી જરને ભમાનક ધણીમાતાને કાગ થતી કેવી રીતે વખતસર જઈ બચાવી લીધી હતી, તેનું દીલ ઉથકેર નાઈ રસીક દાસ્તાન કયું, જે સાંભળી સાચા હેતથી ઉથકેરાઈ સોહોરાયે તેને બહાલથી બચાવગીરી કરી સાબાસી આપી.

ત્યારપછી પુરથેદે પોતાનો વધુ ખુલાસો કરતાં જણાવ્યું કે તેઓ જાકર હગ સાય રતનપુરમાં આવી માણિક્યંદના એક આડતયાને સાં ઉતર્યા હતા. માણિક્યંદે પોતાના ભારે લાયવગ અને પુલક જરનાં ભેરથી કેટલાક ચપળ યોગ્યો એક મિત્રાંત જગ્યે તૈયાર રખાવી મુકયા હતા, કે બને બાગુઓનો છુટકારો કરી માહોમ અંકેષેશ્વર તરફ છટકવું.

પણ તેઓનાં તે ઇરાદાને માટે આંતરિક શાન્તિ, કારણ સોહરાબે તે હુંગર ઉપરનાં કીલ્લા અંદરનાં મેદાન અને કેદખાના ઉપરની સખત તકેદારી તરફ તેઓનાં ધ્યાન ખેંચ્યું, જે સાંભળી તેઓ નીરાશ બની ગયા. કેટલીક પણ તેઓ સપથા ઉંડા વીચારમાં મગ્ન બની ગયા. આખરે સોહરાબ કે જેણે માલગુદેવીનાં મંદીરની હદમાંથી કીલ્લા અંદરની હમારનેની બાંધણી અને દીશા ધ્યાનથી જોઈ લીધા હતા, તેણે ઐકાગ્રિક આશ્ચર્ય ત બની એક અંખાર માર્યો, કે તેનાં બંને સાથીઓ ઘોડાને તેનાં તરફ જોવા લાગ્યા.

“ચેરાઈરા કંઈત એકજ મારગે આપણે કીલ્લામાં જઈ શક્ય, પણ તે જીવનાં જોખમથી ભરપૂર છે.” સોહરાબે ધીમી વીચારવંત અવાજે પોતાના મગજમાં ઉત્પન્ન થયેલા ખ્યાલને સખ્તમાં ગોથવતાં બોલવા માંડ્યું; “સાંભળો, હુંગર ઉપરનાં કીલ્લામાં શું શું હમારનો છે અને કંઈ દીશાએ તેઓ છે તેનું કાંઈક વણું ન કરું છું, કે જેથી હું શું કહેવા માંડું છું તે તમારા ધ્યાનમાં ઉતરી જાય. કીલ્લાને એકજ દરવાજો છે જે પશ્ચિમ દીશાએ આવેલો છે; તેનાં ઉપર સખત પાહરા છે, રાત-દીસ તેનાં ઉપર ઝનૂની જગલી ભીસી નાગી તરવાર સજીત ઘોડી કરતાં ફરે છે, માટે તે મારગે આપણે કેશિશ કરવી સલાહ કરક કહેવાય નહી. કીલ્લામાં ઉપલા દરવાજાથી દાખલ થતાં જમણા હાથ ઉપર રાણાનો મહેલ અને તેની જોડમાં રાણીઓનો મહેલ ચાને અંત:પૂર છે, જ્યારે દાયા હાથ ઉપર જાડી ઉંચી બાંત છે જેની પેલી ગમ રાજદારી કેદીઓ માટેનું કેદખાનું છે, તે કેદખાનાની પછલાડે દારોગાનું મકાન છે, અને તેનાં પાછળ કીલ્લાની બહારની દીવાલ છે, જે માલગુદેવીનાં મંદીરના સપાટનડની હદ નજીકથી પસાર થાય છે. હવે ધારો કે મંદીરના હદની દીવાલ ઉપરથી કીલ્લાની દીવાલ ઉપર જવાય તો પછી આપણુ અને કેદખાનાની ત્રણે કંઈત દારોગાનું મકાન બાકી રહે. પણ જો આપણે તે રહેઠાણુ ન કુઠાવી કંઈતે તો પછી બીજી અંદરની દારોગાનાં મકાનની બંને બાજુએ આવેલી િંચી ભીંત કુદાવળી પડે, જે કુદાવળાનું શરૂ લગભગ ન બને તેવું છે, તેથી જો તે દારોગાનું રહેઠાણુ કુદાવળે તો પછી કેદખાનામાં જઈ શકાય. વધુ મુલાસાથી સમજ પડે માટે લાલ ભાઈ ખુરચેદ તારો દાવ આપ, તેની પેલી ઉપર હું આંગળાંથી નકશો પાડી ફરી સમજાવું કે સધળું સમજ પડે.”

મુળ્ય સોહારામે નીચે મુજબ નક્કી તેના હાથની હવેલી ઉપર દાખો:-

“શાબાશ બેરાદર!” ખુરશિદે ખુશાલીથી ખીલી હૃદયાર કાઢ્યો. “હવે મને સધળું દીવાની ભેત ભેલું ખુલ્લું સમજ પડે છે. જોકે છવનો ભેખમ અકસમાતથી તેમજ માહીબાતનાં હથીવારથી છે, તોપણ જ્યાં તે કરીમે કારસાજની રહેમદાલી અને હાંચો તથા આપણું હિંમતી જગર છે, ત્યાં સધી સદા રહેહમદ થઈ શકીશું.”

“ધન્ય છે માગ ભલા મીત્રો! તમો પારસીઓની હિંમત, યુક્તિ અને જુદીબળી ઉપર શાબાશ છે? આપો દખ્ખતો મહાબારત ભેખમ છે, છતાં તમો તે આશાવાંત દીલથી પાર ઉતારવા તેવાર થયા છો, એ આપારા જવાને અદ્ભુત અને મહાબારત લાગે છે.” માણિક્યદે ઉત્સાહમાં આવી ખરા જગરથી વખાણના ચખ્ખો કાઢ્યો.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

જિતી વીરૂધ્ધ હવરાની લડત!

આપણે ખુરશિદ, સોહોરાજ (શુસ્તી'હ) અને માળિકઅ'દને હનુમાનનાં દેવાલયમાં હાથ તરત તો છોડી દઈ, તે ગતે કીજાનાં બંદીખાનાનાં એક સોરડામાં છેક મધરાત છતાં જે દુઃખી આત્માઓ કેવા કળતા હતા તે જોઈશું.

ભવાનક મહાશયને બળીરાત આપવાની તૈયારી વેળા બહાદુર ખુરશિદના શ્રેષ્ઠ શ્રેષ્ઠ આગળી આવી પુગવાથી જરખાનુ કરીણી રીતે ખુન થતી સાબુલ બચી ગઈ હતી. તે જમાનાના વહેમને અનુસરીને તેણીનો ફરી પાછો ભાગ ન આપવાનો હોવાથી તેણીને એકવાર પાછી રતનપોર લાવવામાં આવી, કે તે ભવભીત અનુભવ પછી તેણી રાણાની અનેક રાખેલી અને પત્નીઓમાંની એક થવા કબુલ થાય. પણ આપણે પ્રકરણ ૧૮ માં જોઈએ, તેમ તેણીનામાં તો પોતાના ખાલી'દ તરફની વફાદારીનો અસાધારણ ગુસ્સો પ્રગટી નીકળ્યો, જેથી તેણી લગભગ નિરાશીથી માંડી જેવી બની ગઈ હતી. આવી સ્થિતિમાં તેણી હતી ભારે તેણીને રતનપુરનાં રાણાની હજુમાં ઉભી કરવામાં આવી, ત્યારે રાણાએ આગળ કરતાં વધુ કેહર અને ગુસ્સાથી જોઈને કે તેણી તો આગળ કરતાં વધુ ડરાવવાળી બની તેને વધુ બીહાર, તીરસકાં અને ખૂબી દુરમનાઈથી જોતી હતી. રાણાને ભારે કોપ ચડ્યો, અને તેણે તેણીને તેણી જેવીજ કુળવી, દરાવવાળી અને અગતી ખવાસની નવાજ સાથે કીજાનાં એકાંત બંદીખાનામાં પૂરી.

કંગાળ ખીહામણા એકાંત કેદખાનાની એક ગલીએ સરદ કોઠરીમાં તે બે પારસી અબળાઓ ભારે નીરાશી, લાચારી અને અસહ્ય કરતી બેઠી હતી. છેક તેઓ મધરાત સુધી કાંઈ એકાંત હતાં તેનો કંઈક ખુલાસો કરીશું.

તે દીવસે સાંજે તેઓને ખીચલાવવા ચાલે દુસલાવવા દુવાનસી'ગની રાણી “રુપસુંદરી,” જેણી તેની હકદાર રાણી હતી, તેણી તેઓની મુલાકાતે કેદખાનામાં આવી. તેણીએ બહુ નાગ્નુકાઈથી અને પુર દીલસોજીથી રખાવે તેઓને સુખના કરી કે:—

“મારી બેહેનો, જવાનીમાં આ કંગાલ બંદીખાનામાં કુટ્ટી કુટ્ટી મરવાં કરતાં, હુજત મમત છોડી રાણાની માંગણી કબુલ કરો, અને દરેક જાતનું સુખ,

સગવડ અને મોજમજાડ બોગવેા. હવે તો તમારા જન ભાઈઓને મળવાની આશા છેડવી અને કુદરતે હોવા કરેલા સંજોગને શુભ માની લઈ તે પ્રમાણે આલવામાં સાર છે.”

તેણીનું બોલતું અપચુપ સાંભળી લઈ, જરવાનું આંખિમાંથી મેળા મુસ્તાનો ધમધમતો આતશ બરપા કરી તીરસકારથી બોલી હતી:-

“ફપસુંદરી-વધુ ના બોલો અને એક “જખમાયલા જીગરની જર” ને વધુ જખમ ના કરો. તમારી દીલસોજી માટે આભાર માન્યે છીએ, પણ તમારી પતાવણી કે દુસલાવત માટે હું તમને ખરા દીલથી ધીકારું છું. શું આ ફાની આર માંથી દીનની દુન્યાની તકલીદી મોજ શોખ બોગવવા ખાતર મારું આ જીગર-જે બાવફા હકદારને સદાની અર્પણ કરી ચુકી હતું-તે ખીજને વેચ્યું? કહી-કહી નહીં! પાકદામાનની છીંમત જે તમે પારસી બાનુઓનાં બાબમાં ખીજ જાતોની સીમ્મી ઉપરથી લેવા ધારી હોય તો માઠી જીલ કરો. તમારા રાજાની કરોડોની દોલતને પત્રે દાખી હું મારા હકદાર આવીંદની સુખી રોડી ખાવા કબુલ થવશ, રાજાનાં મહેલને દોડરે મારી મારા ધણીની કુપડી પસંદ કરશ; કુછંડી પાપી હીમ્મતરા રાજાના હથેલી હાથને અડકવા કરતાં ફે ભયંકર કાલીમાનાનો કરપીણ બોગ બનવા હાલ પણ તૈયારજ છું!”

“રાણીજી-” નવાજબાનુ હવે ઘસ્ટાથી બોલવા લાગી:- “તમે એક કુલીન બાનુ થઈને, જે નીરાધાર, નીતીમાન અને બેહદ ગેરજનસાફ થયલી અબજાઓ, જેઓ નીતીને જળગી રહેવા જીવતોદ કેમિશ કરે છે, તેઓને પોતાની પાકદામાન વેચવા ખાસ સજાહ આપવા આવ્યાં છો? જાઓ-પાછા અપચુપ સ્વીકારો-, જે તમે સીજી હો તો કદાચ હું એક સી જાતી છતાં મારામાં કેવું બળબાન પારસી ખમીર છે તેનો બરાબર સ્વાદ અખાદી, હમુને અપમાન કરતાં સદાનાં બંધ કરતો. તમારા પેલા હુદારા ગરામ્યાને કહો કે જે છું અમારો પાકો દરાવ ફરવવા આના કરતાં ૧૦ ધણા વધુ ભયંકર કેદખાનામાં પુરશે તોપણ કાવશે નહીં. મોહોત લાવતું કે આત્મચાત કરી મરતું અમુને પુલવનાર નથી મલમ પડવાતું. જો! આ મારી સાડીનો છેડો લઈ ફક્ત આટલો ફાંસો કરી આ સામની આટલી સાથ બાંધી, મારું ગળું તેમાં મુકી બેંચાતું કે મોહોત હાજરજ છે!” અને બેહદ હિયકેરાયલી નવાજે અમીતજ ફાંસો તૈયાર કરી પોતાની ધમકી અમલમાં ચૂકવા જાણે તૈયારી કરી, જે જોઈ ફપસુંદરીનાં હાંમે હાંજ ગમડી ગયાં અને ભારે ગભરાવથી પુછ તેણી બોલી હતી:-

“એહેનો-મહેનો મને જાણ કરો, મારી હાથર ઇશ્વરનાં શાપ પડેલે! કુળ કંગાલ હાથર ભટ પડેલે!! કે તમારા જેવા પતીત પતીવ્રતા મહેનીઓનાં જીવન માથાના હાથર મેં અજમાવનાં કાઠાડાંથી વધુ કાતીલ જીવનમાં ક્યાં થય છે તમારી પારસી કામને, તમારા પારસી ધર્મને, અને તમારા માનનીયતાને, કે કોઈ સ્ત્રીનો સૌથી કીમતી સહુમાર, સૌથી અમુલ્ય રવન જે તેણીનું પવિત્રતાપણું છે, તેનો તમારામાં છે તેવા અહમુલ્ય, અમુલ્યને પાપ અને મહાન ખપાલ અગમ્યમાં ઉતારે છે. મહેનીઓ, હું ફરીથી તમારી કૃમ મોઝું છું. અમવાન અને કહ કરોડ દેવતાઓના આશીરવાદ તમારા હાથર ઉતરેલે! કોઈકેરાઈ જઈ તમારી કીમતી જીવન જીવની કાતી ના કરે! ઇશ્વર જે તમારા જેવી પતીત સ્ત્રીઓની આમર ન સાચવે તો કેવળી? ખીરજ અને કીમત ખરેલે, અમવાન તમારો જીવન કુટકો કરશે એવી હું અહોનીય માર્યાના કરીશ અને મારાથી બનતી કેવળી કરી તમારો કુટકો કરીશ.”

“રૂપકુંદરી”-જરે તે રાક્ષીના પ્રમાણીક એકસર હાથર કંઈક સહ રાખી ફરી તાણો માર્યો. “જે પાપી કામ માટે તમે અમારી ખાસ કુલાકાતે આગ્યાં તે એક સહકુળી કુલાકાતી ડરતી સ્ત્રીને નહાજીવું હવું.”

“પતીવ્રતા ભાળાઓ, તમે ખરાં છે.” રૂપકુંદરીએ તરતજ જવાબ દીધો. “આ અહમુલ્યતા કાર્ય માટે તો મારે તેની—જે જમનાં અંધનથી કુળા અને ઇશ્વરની નજરમાં મારો પતી કહેવાય—તેનાજ કુલમને તાપે મને આપણું પડવું છે. હું પહેલાંથીજ માનતી હતી કે જે કુલીન કુંવારીકાં રાજાને ન હોઈ સહે તેવા કીરસત્રરથી ભેલી હતી, તેમ્ની રાજાને કેમ ચરજી થાય? પણ મારે તો મારા સીરજીવને તાપે થડજ ભેડલે પછી તે નમ તેવા હોય, તમે ભણો કાંતી કે સાક્ષમાં લખવું છે કે:—

“કુઃશીલ કામવ્રતો ના બનેયે: પરિવર્જતા:

સીલુા માર્યે કવભાવનાં પરમ” દેવતાં મણ.

કોઈકે—” પિતાનો પતી કુલ કવભાવનો, કુસચારી કે નર્મન હોય, તેપણુ કલમ કવભાવની સ્ત્રીઓએ તેને-પરમ દેવસમાન ગણી તેની સેવા કરતી ભેડવે કોઈકે કુર્માનસીંગ રાજા ગમે તેવા વહજી, પાતળી કે કુછંદી હોય પણ મારે તો તેને તાપે થવાની ફરજ છે.”

રૂપકુંદરી ત્યારપછી આથી મધ અને પાતે જે કુલીન બાગુને નહાજીવે! પ્રમ અજીવે હતી, તે માટે બહુ પસ્તાવા કરતી, જે કાંઈ અજીવું હવું, તે જીવા કેલખાના બહાર રાજાને જઈ મળી.

તેજ રાત્રે ૧૦ વાગે તેઓનાં કેદના ગંભીર ફરવાળાં ચીકવાર ફરીથી ખુલ્યા અને રાત્રી તે બાળાઓની હાથરખાં પુર કબજાબાબ્યાં પાષાકમાં એક રૂઠી નોકર લઈ લાખલ થયા.

અમરજી તે વેળા તે કંઝાળ એરડીની અંદર એક કુંદની હીડીને બદલે એકઠકડી ફેરવતી હતી તો રાત્રી એક યજ્ઞ, કે તેનાં આવવાથી જરૂરનાં અને નવાજનાં ચોરસ ઉપર કેવા ઠકાઈ ફેરફાર થતા હતા. કુરચીતે જીલમ ખમતી રૂઠીઓની કેદની મથરડી, ઉચકેરાન, કીના અને નીરાણાથી તેઓનાં કુંદર અમળીન ધુખણ તે વેળા લાલ ભરમ બની જવા હતા. તેઓ બંને તરતજ ગાંડું ફેરવી ખીઠ કરી છુપચુપ બેસી રહી. તેઓના તીરસકારને આ કુંદો જવાબ કેમી દુપાનરડીમાં બોલા બીંગ કાઢી મયાં, તેનો ચીરકાકે અવાસ લાકથી જવાની કંદ ઉપર બાળો હતો, પણ તે પાને લાચાર બની ગયા હતા નીરાધાર કુંવારીકાઓ ઉપર ચારીરીક ધાળ કે તેઓનો જીવ લેવા, તેજુ ઈચકારે અંતઃકરણ ના કહેવું કહેવું, તેમજ તેજુ તે કાર્ય દુન્યાં કેવી ધુરધાની નજરથી જુએ, બીજા રાજકર્તાઓની નજરમાં તેથી શું અસર થાય એવા ખ્યાલથી તે પજવાનો હતો. આવા ખ્યાલથી તેણે પાતરડી પોતાનું કામ કાઢી લેવા નીચેય કાંઈ અને ખીચા પતાપણા સાટે બોલ્યો :—

“સ્વરૂપવાન સુંદરીઓ, શા માટે જીવડીએક આ કંઝાળ જગ્યામાં વાસી કરે છે? તમારું કહેવું જોઈએ અને જીવાનીને આનંદ કરાવતી કેવે છે? રૂઠીઓની—તેથી તમારા જેવી સ્વર્ગની રંજાઓ, આજુ કુંબ અમલ સરખે થઈ છેજ નહીં છતાં જો તેણી તે ખમિ છે તો પોતાની છુટી કરણીથીજ ફેરવ. તેણીને હાથે પ્રથમે સુખી કરવા અને આનંદ આપવા પેલા કરી છે, તો તેવો આનંદ, અજુક વેભર અને માનચાંદ બહીથી ઘોડે દુર મારા “કેલાસ નીલાસ”માં તમારે માટે તૈયારજ છે. સંખ્યાબંધ કાસીઓ તમારે પડશે બોલ કંઝાળી લેવા તૈયાર હોય છે. મારું અજુક ધન આ પૂરડી ઉપરની તમારે મનને બાવતી કાંઈપણ સ્વીજ ખરીદી લાઈ તમારે ચલું બાજીવા તૈયાર છે, અને કેલે રજુ પ રતનપોરનાં સજ્જનો મલાઈ મરાશીયો રાત્રી દુરવાનસીમજી ખુદ ન ખુદ પોતેજ પોતાનું મરમ ગ્રેમથી ભરપૂર હરદય તમારી ઉપર અર્પણ કરે છે! તેમજ—”

“વંદુ ના બોલ, આ પા માણસ! તારી બદલવાનવ તારો પોતાન.

જરણાનુ વધુ તાંમાસે ન કરી શકવાથી ચિલી કહી:—“તરી કેમી અખાન બંધ હર.....
 યોરત ખતને બુઢાતાલાએ પુરખના બરોબરવા સાળી તરીકે આ ફુનવામાં મોકલી કે-તેનાં
 હવસનાં ગુલામ તરીકે નહીંજ.....”

(સદે ૬૧.)

તમાને લીધે તને જે જાણમાં લાગે જો, જો જરૂરનાં વસ્તુ તારામાં ન હોય સકલથી પાસી હોય. “હે સુરી બેપટ! તારી હોર બેજાતી મોઢાચવાળી લખાન હવે પછે હર, સુરી ભલીને પ્રતાપાએ એક મરદનાં પાપી કવસના કુલામ તરીકે એ માકલી નથી; બલે, તું એક હોંડુ હોવાથી તારા ધર્મેનાં પાછળથી લખેલાં કુસ્તકે, આપારે સુરીએ મરદનાં કુલામ છે એમ જોઈ શકે, પણ આપારે હોમ ધર્મે ને “જરૂરગી” છે, તેની હોઠ કઠાર તરે ઉતરતી જુદી ચોપડી મોમાં પ્રુલ્લં” લખ્યું છે કે ભારત ભતને પ્રુલ્લંમાં પુરવાના બેસનરીનાં પાપી તરફે આ દુન્યા ઉપર માકલી છે, અને તેથીજ પેતાનાં છંદગી સુધીનાં ૧૨૬ સાથીને સુંદી કાઢવાના તેઓને સંપૂર્ણ હક છે; અને અને પારસી શાનુએ તેમ કેળવાયલાં હોવાથીજ તારા પાપી કવસી દુકમને તૈરસારથી તર કાઢ્યે છીએ..... અને”

“વહુ ન ભોલ, કાકેજી, વંચી!” શણાએ તેણીની તકરારનાં જવાબમાં પ.ભવાણું કંઈ ન રહેવાથી નીરસતા બારે ઝંઘુનથી પગ ભડાળી પોઠાર ક્યોઈ બસ—હવે માચી ધીરજની સંપૂર્ણ જોડ થઈ છે. મહાકાલીનાં કોમ કરવા રતાં વહુ ભવમીત આહોત તમરા માટે નથી કર” છું. બીજામણ પવલાનાં જમાનક જન્મજોમાં મરુખના ભણ કરતાર ફાડી ખાનાર વનચરે જન્મ કાલ, વર, ચીતા અને જેડી સર્પો છે, તેઓના બહુ તરીકે કાલે રાત્રે જરૂરજ માકલી હઈ, મારે મોઢે કોનો કેલો કરીશું છે તે કું જેમાંડી આપીશ. કાલે કાલવારે કું ભહેર કરીશ કે પકડી આણેથી ને પારસી અમજાએ સજી કુશીથી હોંડુ લખનો અંચીકાર કરી જનારનાં એક મરદનાં ભેગલો તરીકે જવા ખાસ હમજા દર્શાવી હોવાથી તેને અનુકરી નેઓને ત્યાં માકલી એમાં માલી છે. આમ ભહેર ચવાળી, પાછળથી મારા ઉપર કોઈ ભતને શક વચન નહી થયે, તોપણ કું કછ પચ તકને છેલ્લી તક આપું છું. કું આવળી લે સહવારે તમારી માચી મરજી માફકનો જન્મ મેળવસ આવીશ અને શાશ રાખીશ કે મમત અને કુજત ઉપર સાદી સમજ સુરસાઈ મેળવશે.”

“કંગાળ—હીમકારા!” નવાજ સુસાથી તર્ક તોરમાં શણા સામે ધસી આવતાં પોઠારી હોડી. “તેમ કરવાની કંઈ જરૂર નથી. આપારે જવળ કાલ પડીં તૈવારજ છે. હમણા, આ ધડીએ—કોઈ પણ અચર વનમાં જઈ વાપ વરને કોમ જ.વા તૈવારજ છીએ! આહોત આપારે મટે તું પારે છે તેવું.

* “તેમ વાઓ અહમ દેખવતો, પયોચનાઇશ આઇશ નએપત” —ઇન્સાની

. ૩ મો, ફ. ૧૦.

મનથી જ છે જ નહીં; તેમ હોયે માટે બચ્ચીત રહેશે. ફક્ત એક જ પળની વેદનાં અને ૧૭ી આ નાશવંત માંસનું શરીર છોડી અમર દરેક હર પ્રાણી હૃદયમાં પ્રયાસ એટલે જ બંધ રહેશે! કાળમાતાનો ભોગ જનનું કે જન્મલી દેવાનોનાં ભણે યજ્ઞ એ સપજી એક જ સંપ્રદાય પરીણામ બાવે છે.”

“હીં છે, ભદ્રમરણી!—સાચો અણુકા કરતો બોલી કહ્યો. “આ સલામત જગ્યે ઉભા રહી કાલી કાલી વાતો કરવું સંજી છે, પણ અરજીમાં વાપરતો એક જ બગાડ સાંભળી કે એવી સર્પ કે નાપનો જરા કુકારો જોતાં જ તમારી બોલી પતરાણ, ફીણ પુઢી કવામાં કહી જશે, જવાબ લેવા કું સહવારે આવીશ.”

“તેમ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી,” જરમાનુએ ઉચ્છ્વાસથી કહ્યું જવાબ દીધો. “જે જવાબ મારી મહેને દીધો છે તે જ સહવાર માટેનો અમાલથી દીધો છે, માટે અહીં પશ્ચિરવાની તસદી લેશો માં. તમારાં પાપી કર્મોથી પેલી જેણે નમાં પણ તમારા નેક પીવાથી—તે મરકુમ રાણા જમથી ખરીનો—આત્મા કમકમતો હશે, જે તમારા આવતી કાલે કરસ પારલા અધીર પાપથી વધુ દુઃખી થશે.....”

“સુખ—પુ ન બોલે વંચી!” રાણો બારે હસકેરાટથી કહ્યો. ઉદમારે બોલી કે “આનું” છોડી આવી મરે, કે તે નીચપાર ભાળાએ પાતપાતાના પીચ, રા સાચ એકલી બેઠી.

“નવાજ—” થોડીવાર જર મંબીરાઈથી બોલી, “તું” બાણે છે કે આ કાની હસીની તાલીની મોજમજક આતર આ ખુશો મરાધ થો કેટલી હલ સુધી પાછળ ને પાછળ ભળાતો ભવ છે..... મને યાદ આવે છે કે એક વખત મારા મુરખીએ બાપણ કરતાં જે નેક સંજીનો કલા કલા તે કું તને કહી સમજવું. તેવજ બોલવા કલા કે આપણા પાક મકલખનાં કખાણેમાં એક કેકાણે લખ્યું છે કે :—“ (અમે દેવા !) છાંડીનાં સુખ અને અપ. પણા ભાગે માણસોને તમે જીલ્લાપ આપો કો, કારણકે “અકોખન” નાપનાં બદ દેવ અંત્રેયુથને ખુસ વીચાર, ખુસ સંજીન અને ખુસ કામની મારફતે હકમત કરનાર તરીકે તમે દેવાને જણાવ્યા છે.”

“બચ્ચીત, કાલી જહેન, દુર્વાનસીંચ રાણાની બદલાલ, આ કમકા સંજીનોની સચાઈ કેવી પૂરવાર કરે છે” નવાને પોતાના મકલખની વખાણ મનમાં કાચી મમરીથી ગાતાં જવાબ દીધો.

મકરણુ ૧૮ મું.

“છવ સંદોસટણું” પ્રાકૃમ—છુટકારો.”

હનુમાનનાં મંદીરમાં મંજીર મસલત કરવાસાથે આખરે યિવા ઠરાવ ઉપર આઠવા કે તેજ વખતે પોતે ધસેછેલું સાંકસ હર્મ કરવા આલવી પકડવી. એ ઉપરથી તે બધે જગ્યા હુંગર ઉપરનાં માલજી દેવીનાં મંદીરમાં આવી પુઆ. સાંદારાજ યાને ઘુરસીંહને સરવે યિાળખવા હોવાથી તેને તેમજ તેના બે સાથીએને કાઠમ કાઠ પુછવું નહી. થોડાક પુ'ભરીએ કે બાકાથો માર્ગમાં ભરી તણીં સુતેલા કે ભગતા તેઓએ લેયા. તેઓ મંદીરના પછવાડેનાં ચીથાળ બાગમાં કાપલ થયા અને ક્ષીણુ કીસા તરફ ખીને નાંકે, જ્યાં કીલેણ આવસા કતો તે તરફ આલવા માંડવું. તે કળેસાદ અને ખીભ ઉભા કરખ તોથી ભરપૂર જગૈ સાંદોસળની નાજેચાની વગર કાચજ તે અંધારી રાત્રી એ તેઓ કીંમત કરી ચકતે. જગૈ સાંદોસમે તો અચાહતી તે જગવાની બારીકાઈથી ખખર લીધી હતી.

આખરે મંદીરની હાની કીવાલ આવી ને સાધારણ ઉંચાઈની હોવાથી તેઓએ તે સંદેશાઈથી કુદાવી કે કીલેશાની ચર ઉપર આઠવા. તેઓ હુંગરને મથાળે હતા અને કીલેણ પછુ મથાળેજ હતો, એકે કીલેશાની ચણ બાણુએ ને ઉડી ચરો હરી તેવી તે જગૈ ઉંડી ન હતી, કારણુ તે જગવા પુલ ઉંચી હતી. આ ઉપરાંત વળે ખીછ એક સાથી ગાડી સમવલ કહેા કે નસીમની વાત કહે તે એ હતી કે મંદીરની કીવાલ આગળ એક ગાડું ચીથળે ઝાડ હતું, જેની તાણીએ ચરતી ચેથી ગમ સુધી ફેલાઈ થઈ હતી, જેનો બહુ કીમતી ઉપયોગ થનાર હતો, એમ આણુબાણુની ઉંચી ઉમી કીવાસો એતાં તરતજ આશમ પડી આવવું હતું. કીલેશાની સલામતી ખાતર તેની ચોતાકની ચરો નજીક એક પછુ ઝાડ ઉપવા દેવામાં આવતું ન હતું, પણ કે ઇ સુભામયે માલજી દેવીના મંદીરનું આ એકજ છુનેરમ ઝાડ પવીચ મણાવું હોવાથી ઉમવું રાખવામાં આવ્યું હતું. એ આ ઝાડની હસ્તી ત્યાં ન હોય તો કીલેશાની ૧૫ શીટ ઉંચી કીવાલ તેડવીજ ઉંડી ચરને લીધે કુદાવી ચકતે નહી. છતાં પણ આ ઝાડની મદદથી કીલેશાની ભડી કીવાલ ઉપર જગાવું કામ છવના એખમયી ભરપૂર હતું. કારણુકે કીવાલ અને ઝાડની છેડેની નાની કાણે વચે લગભગ ૧૦ શીડનો અંતર કતો.

તેઓએ એવું ઠેરવ્યું કે માથેકરું કે પેતાના ભારી અંમને લીધે ચરમાં સંતાઈ રહી વખતસર મહદ ભાહેરથી ઠરવી, જ્યારે તેઓમાંથી એક જણે તે ઝાડ ઉપર ચઢી જોડાથી જોખમ ફીટલાની ડીવાલ ઉપર જવું. આથી તે સાહસ પુરોડે માથે ઠંઠાવવા ખીડું ઢાળ્યું અને કપરે પાતળી પશુ મજાનું સણુના ઠેરઠાની વીંટ વીટાળી, ઝાડ ઉપર ચઢવા લાગ્યો, જ્યારે જોડે વજુ ઝુજળ ખીંચી જીજી સર એળાંથી ફીટલાની ડીવાલ નજીક ચલા.

પુરોડે વજુ ને વજુ હંચે ચઢ્યો, અને એક ઘાડી ડાળ ઉપર સડી પડ્યો. ત્યાં વસ્તા રહીઓમાં સતની ઘળા જોઈ અણુઅણુથી ૨૦૦૦ થી તેથી તેઓમાં ભારે કલામકાર ચાલી રહી, પણ પુરોડે તો કમ ઝૂંડી આમળને આમળ રહ્યો, તેમ ડાળ વજુ ને વજુ પાળી લીધી ગઈ. આખરે તે સલા મતી ખાતર અરધા ભાર ઢાલ્યો ઝૂંડી ખાતી કરી આમળ વધવા માંડ્યું. છેલ્લે ડાળ એટલી નમળા આવી કે વજુ આમળ વધામ તેમ ન હતું. તે હોના તેનાથી થોડે દૂર નીચાણમાં જહુજ કાપી ફીટલાની ડીવાલ એક ઘડાવી હતી, પણ તે કેટલે તકાવને હતી તેવું તોલ કાઢવું તે ધોરખાધારી મધરાતે ધુસકેલ થઈ પડ્યું. પણ માયાણ કુદરને તેને એકાએક નખાવી મહદ કરી; થોડીક પગ વાદળાંથી ભાપુર આકાશ ખુલ્લું થયું અને સેતારાઓની ઝાંખી શેશનીમાં તેણે ઝાડી અને ડીવાલ વચ્ચેના તફાવત કેટલો હોના તે ધ્યાનમાં લઈ લીધો. વખત જોઈયા અને તે વીચાર કર્યો તેને હાયદારક ન જણાયો તેથી પેતાનો જીવસદેસદનો કુદકો મારવા તઈવારી કરી. બે ઢાણ વતી ઢાળી મજાનું પકડી આણુ ચડીર હવામાં ફુંકવું રાખી, તેણે ડાળને ઢીંચ્યા આપવા માંડ્યા. આમનેમ તજુ ને તજુ એકથી તેણે ઢોંક આપવા માંડ્યા, અને આખરે કાંત મજાનું ખીડી, પાંચ ચઢવું નામ ઝખાન ઉપર લઈ એક બચ્ચી કુદકો હવામાં માર્યો-તોતો ઠગ શીર નીચે ચરમાં ઝૂંડી પડ્યું ના તો સાચી બીંત ઉપર અજગાવું! એજ જીવસદેસદની તે ધુસકેલ પગ હતી.....આહ! તેનાં પગે કોઈ સ ત બીંતને મઠ બે ઝેરથી અચર્યા અને તે એકથી પજાઈ પડ્યો. થોડી પગ ધડી તો ભારે કંદને થીયે તે યાંત પડી રહ્યો; પણ પછી જ્યારે નીચેથી સોઢોરમે પાંખી છીછોડી ફાટી કે તેણે હો પાતાની ખીજા ફરજ બચ્ચવા કેટલેય કરી.

તે બીંત ખડખડા પચ્ચરની બતાંલી હોવાથી, એક ફાટમાં પાતવું ખંજર ઝૂંટાડી રહ્યો તેનો હાથ સાથ પોતા સાથે ઢીંચેલાં સણુના ઠેરઠાને મઠે પાળ્યો, અને તરતજ ખીંચી ઉઠે નીચે ચરમાં નાંખ્યો, કે તઈવારજ

‘પાકે ચઝદાંત’ નામ અબ્બાસ સંપર લઈ ખુરશેદે એક કાવલીત કહેલો હવામાં
 માયો.....એક સ્થળ સેડોસતની તે એક મુશકીલ પણ હતી.....

હમિશા સોહોસણે તે દોરડું પકડી લીધું અને તેની મદદથી ઘોવાલ ચઢી ઉપર આવી. કવે બીજી યુગલેથી વચમાં હતી. થોડે છેટે દારોમાનું રહેઠાણ હતું તેની પેલી ગમ કેદખાનું હતું. ૧૫ શીટની ડીવાલ હતરી પાછા દારોમાના મકાનનું છાપરું ચઢતું એ વખતની બારે બરખાલી તેમજ જોખમનું કામ હતું, માટે તેને દુર કરવા તેઓએ એક અપકલ્પસદ વીચીય તોડ દેવાની કલ્પે. દારોમાના મકાનની નજીક એક ઝાડ હતું, જેની ડાળો ઉપર કમંદ મારફ દોરડાને એક છેડે ફેંકે, જે એક જાડી ડાળો ઉપર બિરવાઈ જઈ ફાંસો ખુણ્ણત થઈ ગયો. પોતાનાં હાથમાંના બીંબે છેડે તેઓએ કીલ્લાની બીંબમાં જઈ થોડેલા ખંજરનાં હાથાને બાંધેલા કે, તાતજ દોરડાને ધ્રુલ ચઢ ગયો! હજી થોડી પળમાં બંને જગ્યા તે યુગતાં દોરડાં ઉપર પોતાનાં બે કાંધોનું સમતોષ બાંધ સામે પાર જઈ પીંચયા દારોમાના મકાનનાં છાપરાની દોર ઉપર ઉતારવા. કેટલીક મીનિટ સુધી તકન શાંત બેસી રહી આસપાસનો મામલો ધાનથી તપાસે, અને પછી કીનારો સમાવત જોઈ બે હાથ અને પગો ઉપર સંભાળથી ચાલતા, દારોમાના મકાનના દરજનનાં ભાગ ઉપર આવી, કે જેનાં બે બાજુનાં છેડા સાથે કીલ્લાની અંદરની બીંબ ઉંચી ડીવાલ આવી મળતી હતી. તેઓ છાપરા ઉપરથી જગીયામાં ઉતર્યા, જેની કલ્પની ઘોવાલ સહેલાઈથી કુદાવી જાય તેવી હતી, જેની પેલી ગમ કેદખાનાનો વીરતાર આવી હતો. તે જગીયાના દરવાજા ઉપર એક ચોટીવાન બેઠેલો જણાયો. જો તેઓ ચાકાતે તો ચોટીવાનને ન છેડતાં ઘોવાલ કુદાવી જતે; પણ નહીં, તેમ કરવામાં તેઓએ જોખમ માન્યો. જો તે દરવાજા હોત ત્યારે તો પાછા ફરવી વખત તે જહું જોખમ ભર્યો થઈ પડે, વળી તેઓએ જોઈ કે તે ઉપરનાં મકાનને ઝીટણું તો સલામત ધારવામાં આવતું હતું કે ત્યાં ઝાઝા પહેરેગીરો પણ સબલામાં આવી ન હતા, વળી જે પહેરેગીરો હતા તેઓ પણ વર્ષો સુધી કંઈપણ અસાધારણ બન્યું ન હોવાથી એટલા લો બેરકાર અને અગણ્ય જની ગણ હતા, કે કેટલેક ઠેકાણે તો યુદ્ધતા હતા. આવી મામલો અચીતજ તેઓના લાભમાં હોવાથી એક પળમાં અરેઈ ચોક્કસ કરાવ ઉપર આવી, સોહોસણનાં કાનમાં બોલ્યો :-

“હાંધ પી કડી પેલા ફરજાઓનાં પહેરેગીરને લાચાર બનાવી દેવાજા જોઈએ, કારણ જ્યારે આપણી ઠંકાલીઓને છોડવી આવશ્યું ત્યારે આ રસ્તેજ પાછા જ ટકવું પડશે, અને જો “કેડી નાથી ભય છે” કરી યુધ પડી તે આ પહેરેગીર પહેલા સામે થશે, અને તે વળા જીને નેર કરતાં કીંમતી વખત જશે.”

સોહારાણે જવાબમાં પુરશોદને કાચ દાખવી, અને તેણે બાપા-હુપા હાથે વેળા અર્ધે કંઠમાં પહેલા પહેરેથીની પીઠ પાછળ આંખા, ફક્ત એક પક્ષારે અને સોહારાણે તે બેખબર પહેરેથીને પોતાની રજા પાછળ પાછડીનાં : ઘણીશ્રમળાવી નંખી, જેથી જરા પશુ અસાજ તેનાં ગળાંમાંથી આં નીકળે નહી. તેજ વેળા પુરશોદે આશાથી તેનાં કાચ અને તોડવા તેની પાછડીથી ઝાડડી લઈ, જેવી રૂમમાં તે પોતાની ફરજ ઉપર જોડે હતો. જાદ તેવીજ કાલતમાં મોઢે કુચા અને આંખે પાઠા બાંધી બેસાડ્યો, કે જે અંધશમાં બીજા પહેરેથીને વેને ફરજ ઉપર સાણત બેઠેલા હોય તેમ જોય. અંધપણુ સ્વમંદ નહિ બને; જો કે આ કિંદિ છતાં પશુ કોઈ બીજો પહેરેથીર કેદી બનેલા સંતા આગળ કામસર વાત કરવા આવે તો બરમ કુદી જાય તેમ હા

તે કેદી બનેલા સંતાનાં કંધીયાસે, તરવાર, કાલ, અંજર વગેરે સો રાણે લઈ, તેણે જોડેથી છુટા પડી રહ્યાં સંભાળથી આગળ વધ્યા. માર્ગે તેઓને એક પહેરેથીર પોતાના મહાન્ડ ઉપર જતો સામિ મળ્યો, જે જો સોહારાણે બીંતની ઝાંઝે બરાઈ ગયો, જ્યારે તે પહેરેથીર પુરશોદને પોતાનો સાથી પાડી કંઈ પુછકું, જેનો જવાબ પુરશોદે અરુપવદ યપ્તો બન આપ્યો, અને તે ચાલ્યો ગયો. કંઈ જીવસંહોસુદનો વખત જલ્દ નજીક આં હતો, કારણ કેકબાનાની બીંદામણી ધમારત મોઢેક દુર દીસી હતી, અને જીમર આગા અને હિયકેરાટથી જમ જમ થવા લાગ્યાં, આટલે સુધી તો નશી દેવીની મહેરબાની હતી, પશુ કંઈ જ્યારે કેકબાનાનો કરવાનો સામિ આં ત્યારેજ તે બંને જલ્દીસેનાં જીમર કંઈક કમમનવા લાગ્યાં.

* * *

તેજ વેળા તે કેકબાનાની એક કંચાલ કોડડીમાં એક કસ્ટુરશીક બ નજર પડ્યું હતું. બીજો દીવસે રાત્રે તેઓને વાપવર કે સર્પાંતે બીજા બ વાના હતો, એવી જમણી રાત્રે ૧૦ વાગે આવી ગયો, ત્યારની કમનશીબ ર અને નવાજનાં કુખનો પાર ન હતો. સીનો કીમતી સરુણુ-પાણીપણ જેનાં ખાતર દીવસો થયાં તેઓ ઉપર જે આજ્ઞા પડતો હતો, તે અચ્ચ જ તે નાજીક નીરોધ બાકાઓ ઉપર બેઠે સીતમ હતો.

તોપણ જે બાબત તેઓના ઝોસ્તવારી અને કુખ અવાજ કર્યાં વા અમવાની સકિત તેઓ બતાવતા હતા, તે અસ્થીતજ એક જરથોસ્ત્રીને મારી કરનાર કહેવાય, ફક્ત મણુગીનાં થોડા દીવસોનાં અંતરમાં, નાચબામની કા નારી સહી લાંબી સુસાદી, કાલી માતાનાં નિરમાણુ બનેલા બીજા તરીકે

ભય'કર હોસી, નારીને પાક રહેલી આડે માર્ગે કોરવનાના રાજ્યાની ખંડીથી બેઠામાર લાલચો, આખરે તેઓને જોર જીલમથી જોર કરવા માટે કંઈક કહેવાનું, અને કહેલે તેમાં ન હાવતા-પાપ, વર કે સુરેના યોરાક બનવાની સીકા નીરમાણ કરેલી સરજતા; એ સપથું એક બીન અનુભવી પણ નીકળે, સાન વમરની પણ ધર્મ ઉપરનાં એકીનર્મ સાપ્ત, કુરુકુ નહીં અનુભવેલી એવી સદગુણી પારસણીથી આવા સંજોગ હેઠળ કદાચ બેમગજ થઈ નહીં જવાય.

“ઠાકી બિહેન નાભ,” જર મગબીન સાહે બોલી “મને કહો એક માલ તનો પ્રધાસી સમજ પડે નથી. મને યાદ છે કે ભય'કર કાલી માતાની પુરતી આમળ જ્યારે મને જામ તરીકે બાંધી, ત્યારે કોઈક વખતે-જ્યારે ભય'કર પ્રતી બીસાના ખંજર, કે કોઈકાં કે તરવાર મારા શરીરનાં કુરે કુરુકા થોડી પળમાં કરે, તેણે બાંધીક વખતે મને કોડવનારો મારો હેતાણુ ખાવીક પુરસેદ દેવો, એમ મને ભરોબર યાદ રહ્યું છે; પણ પછી યુ' થયું, કે તે ઠાકી મને કોડવી તણ કપ પાછો ક્યાં ક્રમ થયો છે તે મને સમજ પડ્યું નથી. તે એકાંત બધા નક મંદીરમાં તે ધડીએ તેવણુ ક્યાંથી નીકળી આવ્યા અને તેમાં પાતે એકલા, એ મને બહુજ યુ'વવાય છે. યુ' મેં સ્વપ્નો એવો કરો? (જરાવાર વિચાર કરી) નહીં-નહીં, જો તેવણુ મને જમાવી નહીં કરે, તો હું અહીં આવે છવતી ટુ'ને કેમ મથી કરે?”

“ખારી જર”-નવાને ઘેલેલો ભય'કર આવે જવાળ ઘેલો: “તારા બોલવા ઉપરથી એટલું તો સાપ્ત સીધા થાય છે કે આપણી સ્થિતિમાં અપણા બંધાઓ અને બીજા કમડીનો માટેર પડયા હોવા જોઈએ, અને કદાચ બહી.”

“નાભ-નવાજ,” જર તરતજ નીરાય રેખાવે વચમાં બોલી ઉઠી “આવી ભય'કર એકાંત જોયો, જ્યાંની બાહેર કારે કાર નાગી તાવાર સહીત ચોટી માને તેવાર કમા છે, અને એક મજબુત રેકડીને મથાલેનાં સંજીન મંધારણવાળા કીલકાના બીતરમાં કેક્યાનું છે, તેવી જગથે આપણા શીરતાએ કેમ બાવી થકે? અને હું ધમકું કે તેઓ આવવા કોશિસ ન કરે તો સારું, કે તેઓનાં કી'મતી બન, આપણા જેવી કમનસીબો ખાતર એખમમાં નહીં નંખાય. બધે આપણા મને તે ફજ થાય, પણ આપણા તે ઠાકીઓને બધા છ. પ્રધાતાઓ તેઓ ઉપર રહેમ રાખી આપણી ખાતી કામને મથે છવતા રાખે.”

“આમીન!” નવાજ લામણીથી મળમળતા સાહે બોલવા લાગી, “તે હેત વંતાઓ સહ છવતા રહે એવી મારી ખરા છમરની ફવા છે. આપણે આપણી પાકામન સાચવી મરજું બિના જેવું કીર્તિવંત મોહત એક પાકામન જાનુને

હોં હોય ? અને પોતાને મારા જેવું મારે જરામી ફર્કાં કે અફસોસ કરવા નથી, હરજી તે સર્વસહીવાન બાપ જે બાપ છે તે પાછું પોતાની મરજીથી સ્વ છે, અમર છે આ બાપી ભેદનામાં નીલીની કસીમી આઠથી સીતમમરી મહાન જુએ કરી છે, તે પોતેનાં ફુલમાં તેનાં મહત્તા પણ તેઠલાં પ્રમાણમાં ઉમર, અને ન કરી સમાવ તેવા પ્રુથ કરનાર હશે.”

“નાભ-ડું” એ તારો મહાન બાપનીવીરપી મરમ આવડને સંપૂર્ણ બાપ હી હોય, એ પ્રુથ આવર મહાન મહત્તાથી આરંભ નાં સખ, નહીં તો તેમ કરવાથી તારા માદમારે બાપની કીમત, તારી તે બાપ મતલબને લીધે મરી જ છે, તે કીમતારની માયા અને રવા ઉપર ડું પાવે તને આખી-કાંઈની સરત અમર આપી છે-”

“જા-આરી જર-” નાભ-એકાએક થાંજી વચમાં બોલી ઉઠી, “સાંભળ, ડુંને કાંઈ પીચી કુપી હીલચાલ બાકે પડસાથને પુરેને નાકે મરી હોય તેમ જીવાય છે ? આપી કૈર મધરાને તે કોણની કહી ? એક પ્રુથ ? ડું કરીજી પાવળી સજી બાપજી મધરાને પ્રુથ કરવા કોઈને માલમ છે ?”

જર તરતજ પોતાની કોઠડીનાં કરવાબ તરફ કુપાં કહી પગથે થોડી મંડળ અને કરવાબ ઉપર હાન લમાડી કોઠીક પણ બાપની સાંભળવા લાગી.

“નાભ-ડું” અરે બોલીક, જર જેહર દમાયલા અવાજે બારજી આઠ જાંધી ખીસી જતાં બોલવા લાગી, “અચીત કોઈ ભેદી હીલચાલ તે તરફ માવ છે...કું” મારુંક, હવે આપજી આ બાપી કરતીનાં પહાડની કીનારીએ ઉભા કહ્યું, ફક્ત એજ પગજી આમળ અને અવ હાની કરતી અતમ—! પ્રુથ કોણાએ આખરે આપજી ભન ઉપર માવ મારી સર કરી છે, અરે પાદમર (જર જે હીલ એકી કંચે નેમાક ઠેરવતાં બોલી) કળ નીરસેવ અમળાએ ઉપર તારી રહેતી નજર જેહી એક કંચાળ રીનાવનારા કરીજી મોહાતમાંથી બંભા વ; બાંડાનાં પેસા ખાતર સવતાવડું કમ કરનાર એક પ્રુથનાં પંભમાંથી કુટકો કરને; આ સખત પધરની જમીન કોડી નાંખી તેમાં અપ્રુને સરાની મોહેનથીન કર, ચાતો આ પ્રુથેર કાપર” એકમ પ્રુટી પડી આ કંચાળ કરતીની કોડી કડપથી લોડી પાડી અમારો એકકમ કુટકો કર !” જર દમાયજી આનેજી કરતા સાદે અને આવભાવથી પ્રુથ પાસ કુસ પોણરી ઉઠી.

“ઓ, અફરમકર !” નાભ મોહોતથી નહીં કરવાના મકમ કરાવથી ઉલકેરાઈ બોલવા લાગી, “અમારી મરજી વખતની ઉલ્લી ધમ્મ એટલી છે કે અમાર

ઠંડાલા ખાવી'ં, ઝૂર'ગીજી માથ માથ, સર્વાઠંડાલાં, અને ખારી જરથોસ્તી કોમ ઉપર તારાં પશીચ આધીરવાદો ઉતારજો; અને તેમજ સરવની રાહજીઈં કરજો, તેમજ પારસી કોમનાં દુશ્મનો હોય તેમને પણ તો તોફાનત બજાજો!"

"બહેન-મારી નજીક આવજ, બહારનાં અવાજ વધુ નજીક આવજ છે," જરં વધુ કળાતા ચંબીર અવાજે નાભ'ને કહેવા લાગી, છેલ્લી વખત પાક મધો ઠ અને અશીચ જે પદી આપણી કમનચીજ સરજત માટે તેવારજ રહીયે."

તેઓ જ'નેએ નજીક આવતા પ્રુતીઓનાં પગલાં વધુ નજીક સાંભળ્યા, તેથી છેલ્લી થીજી કંઈક હીંમત કોડી રૂંધ લગભગ બેઠાં. જેવી જતી થઈ છતાં અફુનવરનાં પાક કલામ બોલી રહી અશીચનાં જીજમતી કમ્બારો પુરા કરે તેલાં અપમાત સહીત કરવાજો પ્રુતી ગયો, અને તરતજ-

"ઠંડાલી જર, જીઠન નવાજ, તમે ચાંત ચોર, તમે સલામત છેવ-" કરી પ્રુથોદનો માનીતો ઠંડાલો અવાજ તેઓનાં અરધા બેઠાંમ બનેલા મપજને અજાડયો, અને-

"જી મારા ખાસ ખાવી'ં પ્રુથોદાં

"મારા હેવાજી" સાહેરામ!"

એવા ઉઠવારો જ'ને બાળાઓના કુખમાંથી ઝિંજી વેળા નીકળી પડયા.

મકરજી ૧૯ મું.

"હિંમતવાલ પારસણુ."

ચેતાને થોડી પગમાં પ્રુતીની છુટીનાં બામ બનાર માનતી તે દુઃખી અખજાઓજી, ન પારેલા કે ન કહેવથી કદ સુધીનાં તેઓનાં સરવાજને તે મધરાતે તેઓતી પડ્યે ઉઠેલા એજ, ત્યારે સાચી પ્રુથાલી, જીમરનો અખજાર, આસાવંત હોય વચેર જે ચિત્રચિત્રીય લામણીજી જેક તરફ ઉત્પન થઈ, તે જગેનાં આકર્ષિત ચિત્રને કેરજીં ઝળમતમ'ં બનાવતી હતી, તે વર્ણવાણં અ' અદના કલમ ચેતાની અસહીત બહેર કરે છે.

તેઓ સર્વ કઠણીક પણ પાતાનું મનમનનું જીવન શાંત કરવા મુખાં આંખે પુરસેદનો ધીમા અવાજ બાહેર પડ્યો:-

“બાઈઓ-કમળા જીવસેદોસેદો વખત છે-જોકે પણ પશુ બી નહીં ભેજી, કારણ બરમ પુટો તો પછી આ કીલ્લામાંથી જીવતા કઠણ બાઈ હોઈ. આજ સોહરાજ-પેલી કેડોને આગળ ચલાવ.”

સોહરાજ ને દરવાજા બાહેરજ પહેલાથી ઉઘાડી કતો તેણે:-“વાર!”
રોડો જવાબ યોયો.

તરતજ જરે અને નવાજના ઉચકેસતથી કુજતા કાચ પાતાનાં હાથ મળજીત થરી, કીંમતના બે સજીનો બોલી, પુરસેદ ભેજોને ઝીરડી બાહેર મથો અને ઝીરડીનું ભારણ પાણું બંધ કરવા જરેને કહ્યું. બાહેર પડસાં તે જને બાહુઓની નજરે ઝીક વિચીતર હેખાવ પડ્યો. કીલ્લાનાં ઝીક પહોરનાં હાથો તેની પીઠ ઉપર બાંધેલા હતા, જ્યારે તેનું માથું છેક આંખ રે મળજીત બાંધેલું હતું. સોહરાજનાં કાળા કાચમાં ભલી હતી અને જરે કાચમાં નાચી તરવાર હતી, જે પેલા કેડોનાં મસ્તક ઉપર કામચી તેવાર હ

“બહેર નીકળવાનો રસ્તો બતાવ!” સોહરાજે પાતાનાં કેડોને તા હરખાઈ. તરતજ તેઓએ આણુ મૂક્યું. પેલા કેડો વાંછી મુંઠી લાંબી કુંઠી પડસાં આંખો ફેરવતો કતો, જ્યારે સોહરાજ તેની સાથેજ ખીડેલા ટુંકે અને ઝડુની હેખાવથી તેનાં માથા ઉપર તરવાર કામચી રાખી ચાલતો કતો.

બાહેર નીકળતાં દરવાજાનાં ખીલ પહોરેગીરનો અવતાર ભેજ જરે નવાજ પાતાનાં બાઈદોના અદ્ભુત કીંમત અને સમયસુચકતાનાં કાળ નજરે ભેજ અજાણ થયાં. દરવાજાથી થોડે થોડે છેડે ખીલ બે સંઝીઓ ઉ પડ્યા કતા, જેઓનાં માઠાં અને કાચ-પથો પુર તેઓની પામડીથી બંધે કતાં, તેઓ જને અકેષી પશુ નજરે હોવા છતાં ઝેરી રીતે લાચાર પડ્યા કતા કે અકેષનાં ફેજથી તાન અંબળા કતા. પુરસેદે બહેર નીકળ સહીતજ પાતાનાં કેડોને ઝીક ચાંમલા સાથે મળજીત સીકડી થીપો અને ચી પહોડી.

સોહરાજની માફક કંઈ પુરસેદે પશુ પાતાની તરવાર બાહેર કા કીલાનમાં ખીલ પહેરેગીરે કંઈથી અસાધારણ બન્યું હોય નહીં ઝિમ રૂવ પશુ ન થારી, બેરકાર રૂપે પાતાનાં રાઉન્ડ મારતા ફરતા હતા. તેઓનાં બ અજાણનાં મધનની દીવાલનાં ઝાંઝે આંખો, પેલા કારોમાનાં રહેઠાણનાં દરવ છુપી મેલા, જ્યાંનો પહેરેગીર પશુ કાચ-પથ, માથું બંધાવેલા લાચાર ન

નવાજખાતુની સાદીને એક છેડો પેલેપાર ખુરશીનાં હાથમાં આપી પોતે બોલે
 છેડો પકડેલો, અને વચલા આગળી બરને આંધી પેલેપાર આશાનીથી ઉતારી.....
 (સદેા ૧૦૧.)

બેઠા હતા, જે અંધારામાં પોતાની ફરજ જાણવતો હોય એવું દેખતો હતો. તેઓ તેની ધારણા અને બેઠક અજાણ્યથી વસતવની નજર આગળથી ઝડપથી પસાર થઈ મકાનની દીવાલ તરફ ચાલ્યાં. પહેલાં સોહરાય દારીવાનાં મકાનનાં છાપરાં સાથે બાંધેલા દોરડાં ઉપરથી મઠાએ ચઢ્યો, પછી જાતે બાલુએને અંકેક પછી ઉપર ચેન્દી બીંધ્યાં. સરવે છાપરાં પસાર કરી તેની પાછલી બાજુ ગયાં, જ્યાં અંકેકેલા કાદની એક ડાળ સાથે ઠીકઠીની યુગ્મ દીવાલ સાથે બેઠેલું દોરડું હતું. આ દોરડાં ઉપર ચરીરનું સમતોલપણું રાખી સામી દીવાલપર જવું અત્યંત મુશ્કેલ હતું. એકાએક સોહરાયનાં મનમાં એક સરસ ખ્યાલ યુગ્યો, જેથી તેણે પોતાની દીલબરની સાડી કઢકવી તેના એક છેડા પુરછેદના કાંધમાં આપ્યો અને ખીજો પોતે લઈ દોરડાં ઉપર કાંધનું બેસે-સ લઈ મકાનની દીવાલ ઉપર યુગ્યો, કે તેજ વેગા જરબાનુની કમરે પુરછેદે સાડીને વચ્ચે બામ મજબુત બાંધ્યો, જેથી તેના છેડા તો પોતાનાજ કાંધમાં રહ્યો અને જરને હીમત આપી કવામાં કુડવા કહ્યું. કંઈથી બોલ્યા વગર કે ડગમગવા વગર બહાર જરે અંધારામાં હીંપલાવ્યું કે તેજ વેગા સામી બાજુથી સોરાએ પોતાનો છેડા ધીમ ધીમ બેન્દો જવારે પુરછેદે તે ધીમ ધીમે પોતાના કાંધમાંથી છાડવા કર્યો, આવી રીતે કંઈથી અકસ્માત વગર જરને પેષપાર ઉતારી, આવીજ રૂપે અજરાક નવાજની કમરે પણ સાડીનો વચ્ચે બામ બાંધ્યો, અને તેણી પણ અંધર કવામાં થોડી પળ યુસાફરી કરવા લાગી. અગભગ જવારે છેક છુટકારા માટે સામી દીવાલ તરફ આવી, તેઢલામાં ઠીકામાં ખાસાં ભીંખાટ થઈ રહ્યાં, બારડી વખતતા પંડે જાગ્યા, દારેદાર મસાએ સળમાં અને બારે દોઢધામ ચાલી રહી.

“કુવા કુડા, આપણા કઠકવાનો ભરમ કુડી બયો છે,” સોહરાય ઉચકેરાટનાં પરસેવાથી તીષ્ણતા ઝગુનથી વધુ ભેયમાં આવી પોતાની દીલબરને બેન્દતા બોલી ઉઠ્યો. એકજ પળ અને નવાજને તેણે પોતાની છાતીએ ચાંપી, પુરછેદ સાંધી ઉભેલા ઝડપથી દીવાલ ઉપર આઘ્યા.

“સોહરાય ઝડપ કર--કોઈપણ ધડીએ નાપાકો આપણને પકડી પાડશે. પહેલાં તો આપણી બધીએને દોરડાંની નીચે બાંધીમાં ઉતાર્યો” માણિક્યદે નીચે તેવાજ હશે.” તેજ વખતે ધીમે ધીમે સાડીનો અવાજ ચરમાંથી બાહર પડ્યો.

પુરછેદે તેજ પથે છાપરાં અને દીવાલ વચ્ચેનું દોરડું પોતાની તરવારથી કાપી નાંખ્યું, જવારે સોહરાયે પોતાનું દોરડું નીચે બાંધીનાં નાંખ્યું, જે તર તર નીચે તેવાર ઉભેલા માણિક્યદે પકડી બીધું.

“જરે અને નવાજ, હવે હીંમત રાખવાનો વખત છે—આ દોરમાં ઉપરથી એકદમ નીચે સુધી પડે—આપણે દોરન નીચે ભર્યાં તૈયાર છે.”

તે હીંમતવાન પારસણોને વડુ સમજાવવાની જરૂર હતી નહીં, જોછ પથે જરવાનુએ દોરડું મજબૂત પકડકું અને માટેન ૨૦ શીટ નીચે સુધી ચડે કે બહા માણેકચંદે તે દોરે પકડી ચડે બાજુનાં ખડકા ઉપર સ્થાપત બેસાડી. તેથીની પહે જુદાકાળના નવાજ પથુ નીચે સુધી આવી અને પછી ખુરશી અને સોહારાળ ઉતર્યાં તેઓ બંને જગનોએ વરતજ ઉપર બાંધેલાં દોરડાને પોતાનાં સામઠાં બળથી ખેંચકું જેથી જે જમોથી પથરે ધસાકું કહ્યું ત્યાંથી ઘૂસી ચકું,—આવી રીતે તેઓએ પોતાની પુક પકડનારનો રસ્તો બંધ કર્યો.

તે અરસામાં ઈલામાં દોરડામ વધતીજ ચડે, વડુ મહાસોની રાસનીનાં ઉજરડાં કારેકાર નજરે પડ્યાં, કોઈની પથે તેઓની ઈલાએ દરારે. પડવાની વધી હતી. કાંઈ થી જ નવત બેઠવા વચર તેઓએ ચર નીડાની માથલુદેરીનાં મંદીરની બીંત કુદાસી અંદરનાં ઉપપાઈડમાં ઢાખથ થયાં અને એક બીજા ઝાડીમાં કમ આવા પોઠમાં, કે તેજ વગા સામેની ઈલાની ઈલાહ ઉપર સંજવાળું જીવાહો નાખી વરવાર અને બળતી માસાપો સાથ તપાસ કરતા આવી ઉભા અને નીચેથી આહીમાં આઘર અગમે ભારીક નેચાક નાંખી.

ઘુટેલાં દોરડાંની નીચાણુ ઉપરથી અનુમાન કાઢી તેઓ માથલુદેરીનાં મંદીર ઉપર થક લાવી ચોથમાં નીકળે એવી ધાકતી ઉત્પન્ન થઈ, જેથી ખુરશીની ટોળીએ મંદીર કાઢી જવા કસક કર્યો. તે મથરાતે ઊંચપથુ ધુલ્લીનુ ધ્યાન ન બે આય માટે તેઓ અંકેક જુદા જુદા જગા જગ વાર રહી અહીંવહી ફરી મંદીરનાં ઉરગાળ નજીક બેઠાં થઈ કુંમરની તથેરીએ આવી પહેંચ્યાં.

કુરખંદેજ બહા માણેકચંદે આલાક થોડા જુવાવેલા તૈયાર રાખ્યા હતા, પણ કાલ તેઓનો ઇટકાનો બરમ ખુલ્લો થઈ ગયો હેવાથી, કુરચી રીતે સજાએ તેઓ ચહેરમાંથી ન કાઢે માટે મજબૂત જમઠાં ભર્યાં હોય તેમ બનવાએમ ભારી, તેઓએ વડુ સંભાળ રાખી કાઢવા ઉપાય લીધા.

સોહારાળ ઉર્દૂ ધુરશીંહ જે રતનપોર ચહેરથી સાસે માહિતવાર બન્યા હતા, તેણે જ્યાં માણેકચંદે પોતાના રીયાસુ આદરવાને ત્યાં ઉતર્યા હતા, તે ધર વર, મથીડીને રસ્તે બંને બાનુઓને સ્થાપત ચડે ગયા, જ્યાં સર્વેથી બહુજ કાળજીમયી સંભાળથી મહેતાનવારી થઈ.

પથુ તે ચાલવાર રાત્રીની જેઠેમતેનો હજી અંત આંચે ન હતો, પોતાની

આણ તકેશીની ભરતથી આમથી સંજે સોહોસણે સજ્જાનાને માનીતા અંતરક્ર
અને મળત્યા જમવાસને એક વમવાળા ઠાકોરનાં મહેલમાં જતાં જોયો હતો
જે તરફ વધુ અભર કાઠનાં જવાણું કે તે ઘણે તે ઠાકોર જલસો કરનાર હતો,
જેથી ત્યાં પ્રગળ જામકુમ આવી રહી હતી. આ ઉપરથી તેઓએ મનુમાન
કાઠું કે પ્રુદ સજો પણ ત્યાં ગયો હોય.

હવે જ્યારે તેઓ કીલ્લામાંથી સજામત છઠ્ઠમાં હતાં, તે અભરથી સજા
ઉપર અને તેના હુકમથી જમવાસ ઉપર થું અભર થઈ હતી, તે જાણવાથી
મહુ જરૂર હતી. પ્રુદ સજો કેરી પીણાની કુખમાં કદાચ તે જીજલસમાંજ
પાતે થું કરવા હસતો હતો તે જોઈ દેવ તેમ પણ જનવાએજ હતું. અમર
એ તેમાં ફેલેહમંદ ન જવાય તો એઓએ કરાવ કર્યો કે ઇનચાક્ષા, જમવાસને
કુટે ભેડી સજાના ભરમ જોરજીલમથી ભણી સેવા. તાકીદનાં પગમાં ભરવાની
જરૂર હોવાથી તેઓએ જાને જાનુઓની આપતી સંભાળ સેવાની અમલ
લીપાસ નોકર ભરને કહી, તેમજ વાકેશ માણેકચંદને વધુ તકલીફ ન આ
પતાં બરમાં આચામય સેવા કહી, તેઓ જાને રજપુતનો પાપાક પહેરી ફરી એક
વાર તે મથરાવે બર બાહેર નીકળ્યા.

અકરણુ ૨૦ મું.

“સાણુ અને ખુરશેહ વચ્ચે જાંઝ.”

રતનપોર શહેરનાં એક નાખીયા ઠાકોરનાં મહેલમાં તે એક આર્થશાન
અમવાન હતું, જેમાં રંભવેરથી રાસનીનો ઝકઝકત અને કીંમતી સજ્જાનાં
નીચાર હતો. ઇનચાને તે જમવાને જાને તે ટલી ખેંચાણુકરક અને સુંદર
જનાથી એવા બેહસ્તાનાં કાઠ અમવાન સાથે હરકેઈ કરવા માડી હે. વળી
ત્યાં સુમીતનો ભકાર પ્રુદએમાં આવતો હતો. જાન-સોશરી અતર, કુલપાણુ,
મવા ખીકાઈ, ભાંગ માંલે તેમજ બીજાં કુરી પીણાઓ ત્યાં સખથે પ્રુદ છુટથી
કરતાં હતાં, જેથી તો તે અકુરતી મળકને અઉર નવોજ બદ જુસ્સા ઉચકેર
નાર ઉત્સાહ મળતો હતો. બેક કીંમતી આવીયા અને રેશમી તાલીયાઓની
જનાથી હતી, જે ઉપર પરીણાઓ આસામથી અલેકાઈ બેસતા હતા,

સોયેસણવાર સનેથી નામકણે અથવા ડહીકાએ પોતાનાં યુદ્ધીયાં કંઈ, યુદ્ધીની મરોદકાર નહીં જુસ્યા હસકેરનાં હીલચાલ, આઠાને લલચાવનારે આવભાવ, અને હેલ્યા હંકર રીતે નામવાનાં મરોમથી યરેતાજીએને આકરવીત જનાથી રાખ્યા હતા. અરધ છાકલી થા તમામ છાકલી કાલતમાં ત્યાં રતનપાર સંભવનાં ધણા ભલ્લીતા પ્રસેા બેધ્યાન, જે મહલાને, અને જે યરખેમાં ઠીમલી આઠીઆ ઉપર પડેલા હતા, તેઓની તે વળાની સ્થિતી ખચ્છીજી પીઠાર પેલા કરનારી હતી. જેમ ભદ્રાસ નામકણીઆ તરફ પડેલા પ્રરુદ્ધથી દેખતો હતા, તેમ તેઓ વધુ નખરા કરી ખીલી રહી ભાંગીઓ અને છાકડાઓને વધુ સુરખ જનાથી પડેલા નીચવતી હતી.

લમભર મધસત પસાર થઈ પહોર ફાંવને ઝાઝી વાર રહી ન હતી, તે પછુ તે ખીજલસ વીખિસવાની જગા પછુ હીલચાલ જણાતી ન હતી. આસપાસનાં હીવાનખાનામાંથી કે મહેલ બાહેરથી પડેલાઓની આવભવ તે અવજાનમાં આજીજી હતી. તેવા સમયે ખીજલ કેલ્યાક પડેલાઓ સાથે પ્રસેદ અને સોસામ તે અવજાનમાં હીમતથી ઠાનથ થઈ એક જમથે પેસી ગયો. તેઓના ધારવા મથાણે ખચ્છીત ત્યાં જમવાલ હતો, અને તેથી તદન છાકડી કાલતમાં આઠીઆ ઉપર અવેશક જતી થ ખીજીતસ સખેઠે જોડી ખીજલસને મમત આપવાની ફાસેલ કરતો હતો. પછુ સણા ઘસેા નહીં.

કાંઈખી મહાણે તેની નજીક બેઠે થવા પ્રસેદ આપુર હતો, અને લામ હાવતાં તે તેમ કરવા તપમારીમાં હતો; તેલ્યાં એક ખીજલ મેઠેમાન ઠાખલ થયો, અને સીધા જ્યાં તેઓ બેઠાં હતાં, ત્યાં નજીકની આઠી બેઠે ઉપર પેસી ગયો. પડેલાઓની આવભવ સાધારણ હોવાથી આ નવા આવનાર તરફ કોઈએ ઝાઝું ધ્યાન દીધું ન હતું, અને તેમ પ્રસેદ પછુ કરતે. પછુ બહી તે તે બેમાને આથી તેની પાસેજ બેઠો હતો, એકથે કુદરતી રીતે તેણે એક છાકલી નજર તેની તરફ દે'જી એક પલમાં તેણે કુંજવાડાથી માણું કુણાબુંદુ કે તે અવજીએ જેમ બાહેરથી દેખાતો હતો, તેમ કાંઈ માંખીમાંલા ઉઠેલો જાડી ઉમરનો સખસ ન હતો. તે કોઈ જુવા પાયાકમાં હતો. આથી કુદરતી વસવાટથી પ્રસેદે તેની હીલચાલ ઉપર ભારીક નેમાહ થા નથ મનમાં કસદ ક્યો.

તે અણુઅણુએ એક નોકરને ઝીણાસાદે કંઈ મીઠાઈ લાવવા દરખાબું. અને જમથે મીઠાઈને પ્રમથે લાવવામાં આબે, ત્યારે તેણે તેમાંથી થાડીક ખાધી, અને પછી એક ભતની મીઠાઈ પસંદ કરી તે નોકરને બાંમળા કરી અવેશકલા જમવાલને દેખાડી, સલામ કરી આવવા કહ્યું.

આ લીલીક જનાવથી ખુરશીદ તરફ યશે. કાકા જમપાસે પહેલાં તે ખેંઠાઈ લાવનાર તરફ, અને પછી મુશકેલાઈથી માયું હતું તે માથાનાર તરફ નેગાર્હ કરી. એક પણ સાવજ જની તે ચોક્કસ, અને તરતજ ખીપું નખન કરી તે સ્વીકારી, અને તરફ બેસવા ફેરિય કરી. તે ખુદશા અભરાઈમાં જેમ તેમ બેઠો. અંબેર સોરાળ પક્ષ ક્યારેયો તે ક્યો ખાવજા તપાસતો બેઠો હતો, તે જમપાસની ચીતભાત ઉપરથી એક સારંસ ઉપર ઝડ આવી બધો; અને સજાતું વરણન જે તેણે બહુ જાણીતાઈથી આમળ સાંભળ્યું હતું, તેની સાથે તે બેઠાનાં સરખાવતાં કંઈક મળતાપણું લાગ્યું, કેવળ જીવાનીને બદલે થડપણનો ભયો કે ખાવ ઘસતો હતો. તારે શું રાતગરનો રાણો ફરિયાનવીન —તેઓનો કટો યતુ—ખુદ તેઓ જાનની જાણમાં બેઠાન બેઠો હતો ! તરતજ ખુરશીદનો કાંઈ જીવી રીતે સોહેરામને બહુકથી અને જીવી આંખોની ઢીલારત આવી રહી. તે સાથે નેજાનાં મગજની ગતી વીજળીક વગે આવી રહી. પાતાનો ચિતાર નજીક હતો તારે જાનો કેમ થેતો તેના ઉપદેશો ભરખા ખાસમાં તેઓ મયમુલ જની મયા હતા. આજે ખુરશીદે એક ને કરને બાલાવી કંઈક ખીજી મંગાવ્યું જે યોડુંક ખીજી પછી તેની ખુદ કહેરમાં હોય તે—માઘ ઉપર વજી હળી પડી, કેવળ આનંદ ચેકેરે, પાસે બેઠેલા જીવા પાસા કમાનાં રાણાને કાને યોડું કરી ખીમા ખુદશા અવાજે કહ્યું:—

“હીમરાશે રાણો ફરિયાનવીન જીવા પાસામાં બહી હાજર છે !” અને પછી કંઈક રમજ કરી હોય તેમ ખરખર કરવા લાગ્યો, કે જ્યારે રાણે કહી સરખે કંઈ ખાસથી હોય તેમ ચેકેરે કોળા ફાડી તેના તરફ જોવા લાગ્યો, તેજ વેળા ખીજી જાણ્યેથી સોહેરામ હતીને વાંઝા વહ્યો અને તાવેલા શાકા જેવા યકમ હેતો બાલકવા લાગ્યો:—

“ની પાર પારથી જાણ્યોને ચેરી જતાર તે જાવસો ગરાસ્યો છે.”

રાણાએ પાતાની બેઠકમાં તો જોવાં જોરથી હોઈ કરમ, ફરી ખુરશીદ બાહેરના હતો ચેકેરે તેના કાનમાં વજી ઝેર નાખ્યું:—

“એક પારથી પાતાને કે પાતાની કોમને થયું જીજીન અપમાન કદી સાંખી ચુપ બેસે તેજા જાવસો નથી, માટે કંગાળ કુંઠે ગરાસ્યા,—પારી થજીવાથીને જાણતારથી ચેરી જવા માટે મને સંતોષ આપવા બાહેર મેઘનમાં આજ !”

“અંકાલ કુંઠાસ ગરાસ્યા—ખજરને તારામાં એક સાંચા ગરાસ્યા તરીકેનું”

થોડું પણ સાહી હતો તો તરતજ મને પડી તે પુરવાર કરે સોહારાએ ખીજ બાજુથી વડ તાલો માર્યો અને મારેથી હતો પડ્યો.

મરમ તામસી ખવાસને રાજો આવી સત તાણાભનીથી ઉઠકેરાઈ જઈ કંઈક ગથીએ સપુને બોલને; પણ પાને કાઈ ચોક્કસ છુટી મતલબ ખાતરજ તે જોજલસમાં છુપા જે પાકમાં આવ્યો હતો તે બહાર મવાથી નહીં બોલું. જાગે તેથી સાહીનો મોઢ મળી, તે ઝડપથી હોવા યદ મીજલસમાંથી આવી જતાં છુટી નજરથી તે બને પારસીઓને પોતા પાછળ આવવા ધ્યાન કરતો જતો રહેતો.

ખીજ તારૂ જમવાથી તેને એકાએક આવી જતાં જોયો અને પાને અજબ થયો, પણ પાછો જલદી આવશે ક્ષિમ માની ખુશ દોલ વખતમાં ઊંડાયો.

રાજો અરુણથી તપેશો દર્માંથી ગયો, કે તેની પાછળ સોહારાએ, અને જરા વાર રહી ખુશીકે તે ઘવાનખાતું જોડી ગયા.

તે મહેલની સામે કોઈ બીજાળ સોમાન હતું, જેમાં કચડરી તમાસા કે થોડેકાચીની હસરો યતી હતી. રાજો અનુનથી તરતો સીધો તે સોમાનમાં ગયો કે તેની થોડે કોરે સોહારાએ અને ખુશીકે રંત ખીડી ચાલતા હતા. સોમા નના મધ્ય ભાગમાં એકાએક રાજો ફાળી હોવા, જ્યાં તેની પુટે જનારા પણ જઈ હોવા.

તેજ ચેગા વાળામાં છુપામને સંદર્માં ખુલ્લો મકાસયો, જેની ફેરેથી થાંત રાસનીમાં રાણાનાં પાતળી થોડેરા ઉપર કેવા બજલીત ફેરાર થતા હતા તે ખુલ્લા નજરે પડતા હતા. તેજો પોતાની તરવાર આનમાંથી બેંચી ઠાંટી અને અરુણ અને દુમાખથી બાહી ઉઠ્યો:-

“અરે શખીયાર પારસીઓ! તમારી સ્ત્રીઓ કરજી ફરી ગયો તેમાં તો માઈ તારી દુયટ ભત ઉપરનાં વધરને ક્ષિંક બાજ કરે. પેલા તપારે નીચ, પાવનાંધર, મમતા જેઠાંઘીરયા પટેલ આ વખતે મારી વાજાની “મરાસ” લેવાની માંગણી સામા થઈ, બીજાઓને ઉચકેરી મને બારે અજમાન લગાડ્યું, જેનાં વરને હજી તો પહેલાં બાજ ચર થયો છે—”

“ઓ કાકંદી જીલ રી રાજા!” વગીવારનાં ખુશીકે તરતજ દુરુછકાચી ઉતર ઘીયો; “જલજ કે તાર કીમકાઈ કાવતર” બોલે પડ્યું છે, અને અમે અમારી મારારદારોને ખુદ તારા સહથી બળવાન કેદમાંથી પણ છોડવવા ચક તવાન થયા છીએ, તને ખુલ્લી રીતે કહું છું કે તારાથી બને તે કંઈ અમુને

આ શહેર છોડી જતા અકેશવવાનાં પચ્ચાં ભર,—જે તેમાં પશુ તને કંઈથી રહેતું મથે તો.”

“પશુ શુંથી ના કર અગ્નીપુન્જક થાવ! મારી આ લેજ તરવાર તારું પ્રમાણી રથાર પીવા તોપી રહે છે!” સહો તરવાર ઉગાળી તેનાં તરફ બધી આવતાં પેઢારી ઉઠ્યો.

“અવર ૨—પોહોરાળ!” સોહોરાળને પાતાની ચમચેર બિંબી કાઠી રાણા સાથે બધી જતાં અટકવી પુરોડે બોલી ઉઠ્યો, “આ હુરાસ મરુત્પા સ મે લડવાનો પહેલો કંઠ મારે છે, કારણ મારી મોહોરકાર જર ઉપર આ અંદાસે વધુ જડા પાડી છે. હું બાણુ જઈ ઉભો રહે—વચમાં ના આપ; કારણ એક પરભત ગુરુક કુશમન સામે બે જઈ પારસી સાથે મળી લડે, એ પારસી કોમને બીજીપક્ષી ભરડું કહેતાય—, તેમજ આ મરુત્પે પશુ ભીમ નહિ બોલે કે તેના ઉપર બે જઈ કુડી પડતા.”

“તારા ભેળા બિડુનો મારી સામે બે તો બાર પશુ આવે તો કું ડરીય નહીં?” રતનપોરના પ્રમાણી રાજાએ યુદ્ધા ઉપર કાંચ ફેરવી ગુરુકાર ક્યો.

“કુશમનથી મજા—તને એક ગુરુક “બિડુ” સામે લડે છે ભીમ માની બોલું” પ્રમાણ ના રાખ્યો. એક પરસી નેઠલો બધો બિડુ હોય તેલેલોજ તે ભેરાવર બહોદર લડવપ્રથે પશુ હોય છે, હો!” પુરોડે અણુત કહી વળતો જવાબ દીધો.

“બાલ-આવી બ, લડ-ભેળા કૂતર બિડુ, બિ: રાજવંશી મરુત્પા રાણા સ મે લડવાની શોખીનો સ્વાદ આ-લે-” આઠડું બોલી તેણે તરવાર ઉગાળી પુરોડે ઉપર કુશમો ક્યો.

તેજ વેળા રતનપોરનાં રાણા અને વધીતરનાં પારસી પુરોડેની તરવારો બેઠક સાથે અઠડી, જ્યારે સોહોરાળ ઉઘડેરાળની મરપ વધ પીડેલા હોઈ સાથ તરવાર જ બીન ઉપર ટેકા તે કંઠ ધ્રુવ ભેતો ઉઘા. પુરા માઠ બોળતાર અણે તે ધ્રુવ નીહાળવા પાંચથી હોય, તેમ વાણીમાંથી બહેર નીકળે તે મંદનમાં પાતાની રૂપરી આંધર પાંચથી રહી હતી.

લગાડ બને તરનાં બેઠક પીઝાર બે ધીનાના અણાથી ચાલી, વારંવાર બને લડવેરાબાઈ ધ્રુવમાંથી યુરુષાથી બે. રોના ઉઠવારો નીકળી પડતા હતા. પુરોડેની મતલબ તેનાં કહીકેનો છવ લેવાથી નહીં હોતી બેઠક; કારણ તે કંઠથીવાર માણુપાતક જરબ લડાકાનાં છાં લામ મથે, તેણેજ અણ મ

કરી જાતો હતો; જ્યારે કોનાં પાર રાહો તો દરેક પક્ષ વધુને વધુ તબીબી પુરોષોનાં જાનની તકલ્ફ કરતો હતો. રાહો હવે જહાઝ ઉપક્રમવાને લીધે મનજી કાંઈ સમી સકયો નહી, તેથી તેનાં અજરાજ પારથી કરીફે તેને કાંઈ નાંખત, પ્રમ કંઈ નથી. છેલ્લે રાહોના કુલના પાકથી નજી પડતા મણ, તેમ પુરોષોના વધુ મહત્તા આવી અને તેણે કામ જોઈ એક સુખ જરૂરથી રાહોની તરવારને કાંઈ નાંખી, અને પછારો કરી કુર્બાનીના રાહોને જાગે ઉપર પડકયો, તે તરતજ તેની કાંઈ ઉપર ચલી જઈ, અને તેના પાંચી પડનરી મોલા તેન, રવાનને છૂટ કરવા માટે પોતાનું તેજ ખંજર જોઈ કાઢી, તેના કીના ઉપર થરતું. રાહોએ આખા સરી કાઢેલા કુલ પોતાની પાંચી અજરાજ નજી કરી માટે આંખી જાંઘ કરી નાંખી. તેજ વેગો તેની પાંચી કરીકોની પડકો તેની બેંધ આંખના આંતરના આગમાંથી પસાર થઈ મથો, અને પોતાની છુરી કરીકોની પડકો મ માટે કમકમયો. કા, કીજા પગ, અને જો તેનું તેજ ખંજર પોતાનું ધનસારી કાન જાળવને તો એક વરસ પછી જાનનાસ "જાગે પડિયા" નો કાંકરથી કીસો જાતેજ નહી, પણ સરજત પોતાની નીરમાલુ કરીકો કરજ જાળવનાર હતો. આજવાનની મેંડી કેતાજમાં તે મનજીવાર જાતા જાનવાનું અપાવકુંજ કહું, એકલે ધનસાને અપાવકી છુરી ક્યાંથી મળે !

આવા કોતકત વખતે જ્યાં પુરોષોનાં ક્યાણુ જરૂરથી કીસરમાં તે કોંઝિ પડકા કાચાર થતું માટે ક્યાં કામથી જાવા થઈ, અને તે જકમા-થને પ્રક કીસરનાંજ હવે ધનસાર ઉપર સોંપવા તેણે કસક, કયો. તે પોતાનું જોસાર કંઈક રાહોની કાંઈ ઉપર કાંઈ જીસારી મોલસ કામયો :—

“જકમાથ મારાજા—! તારા જેવા કુલંધી સરકારને કીસરનાં જકકું ને માંડી તેમજ મારી પવારી કોમની સભામતી માટે જીઅમમયું અને કમ અંદેશ કામ કહેવાન, તેમજ સદગુણી મહુપયો ઉપર તો જીઅમ કહેશે કહેવાય; છતાં કું કીક પાંચી કું—, અને કીક પારથી કું” કાંડું કમલ કીસર અને ક્યાણુ કામથી પ્રક પોતાના કારેલા કુલમન તાર પલુ થરાવે છે, તે તને બતાવું કું; અને તારી બદલેથી અને પાંચી કીસા માટે તને કાંચારનાં જકલ ધનસાર ઉપર કાંડું કું. પણ તેમ કરવા અમાક તને પ્રકથી કીસરથી આપું કું ક આજ કીન પછી મારી વહાલી જરૂરથી કોમને કાંઈ પલુ રીતે સતાવવા કીસર કરશે, તે વળા તારી આજની કીસરની કીસર કીસર પહેલાં વાદ કરશે, અને પછી મારા જીઅન કીના માટે તકવારજ રહેશે? અમરજી કું આજાથમાં ચલી જશે તો મારી તીર કી નીસરથી તને પકડી

ખાદીય, અમર પાણીમાં પેથી જશે, તો માછલાં પકડે છે તેમ દુરેભની ભલ નાખી તને ખેંચી કાઢીય; અમરને ધરતીનાં પેદામાં છુપાઈ જશે તો કોડા બાંધી ભેદી કાઢીય; અમર જે અંધારાં ગુફામાં છુપાઈ જશે તો સાન રૂપી દીરાથી ભેદી કાઢીય અને મારું જીવનવેર ભણ્ય. મારા આ સાચા સજી તો મારે આ રૂપી શેઠનીને માફનાં બધાર ભૂલી મારો સાક્ષી છે.”

“ઠાકા બેસાર-ઘું આ શું કરે છે?” સીંઠરાળ પુરોહિતનાં વીચીત્ર પંચલાંથી અમરત વધ બોલી ઉઠ્યો. “જે ભદ્રમાય આપણી કામનો હકકદતો દુરમન, તેને ઘું ફરતે બાપણીઓથી દોરવાઈ જઈ કાચપાંથી છાવરો છાકવા દેવ છે! જે ઘું આવી રીતે જીવનદોષત થવે તો આ અંધાળ બિંદુ પણ વાંચી તરફ દેવા ભતાવતે કે?”

“ભાઈ સોહરાય,”—પુરોહિતે બેભાણી કહ્યું. “આનંદની યાદી જે ઉમરા બવાસમાં સદા છુપાયું હોય છે, તે ભતાવવાનું આ પંચજીવ મારા આ સજીને સરખી રૂપીથી મરી જવાને પુરવું જ છે. હું મરાબર બેસું છું કે તે મારી તરફ જોઈ કતરો પણ દેવા ભતાવતે નહી, કર્તા તેની તે બેભાણીકાઈને મારી ઉદારતાથી નવાજ્યું છું. આ મારું સાચું વેર છે!”

કંઈપણ વધુ બોલવા કે કરવા વખત તે બે ઉમરા પારણી વીરલાલિણીના બોલે પડેલાં છુપાઈ ઉપર જોઈ ઘુઝઝાર ભરી નજર દેંડી ગ્રહપથી આંધી બધા. થોડે દુર જઈ પાછળ ફરી જોયું તો ચણી ઉભો વધ, તેઓ જતાં હતા તે તરફ જોઈ ધૂતલાં મીસાલ જોતો ઉભો હતો.

મોડા તે જાંબુ ભેવાળ અંદમાં વાડાનામાંથી છુપાયેલાં બાહેર આંબેક હોય તેમ, હવે તે પાછાં કાળા વાડાનાંમાંથી છુપાઈ ગયો, જેથી સપથે અંધ કદર દેવાઈ ગયા.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

‘રાણાની મીથ્યા કોશેશ’.

સણે દુર્ગાધીન અર્ધકર કરાયા ખાતે અને શુદ્ધા અને બિજલતથી અથ શુદ્ધો જનડતો, તેનાં બે પાત્રો સુદ્ધિમાં દુર જતાં જોઈ, આંગ દાખતો ઉઠી ઉઠ્યા થયા. એ વર્તમાવ કસળા સુધી તે કાત બેજ પારસી જવાંમરોંમિ પ્રકરેની રાજધાનીમાં, તેના અછત મીથ્યામાંથી, તે પી તેનાં સાવચેત, બીજા સુ અને આજાક માણસોની નજર આગળથી પોતાની કોમની બે બાનુઓના કેમ છુટાશે ક્યોં ઉઠે, તે અવર તેણે જુરોડના સુધી પહેલાં સાંભળ્યું ત્યારે બારે અમરતી અને સુધવારોં બાંધે. તેણે કહ્યું તે માનવા ‘પ્રકર’ નહીં. ૧જી પોતાના અમે તેના કીના છતાં દુવાનમાં અંતરકરણથી બંધનો હતો કે તે પારસીઓ જીવું બોલે નહીં.

તેનાં તે સંતાપમાં વધુ દુઃખ ‘કમરનાશ’ લો જો કહું કે જે પારસીઓને તેણે બેહદ કોષ અને કીનો લેવાનું કારણ આપ્યું હતું, તેઓ બેજ જગારે તે લા માર જતી આક્રમાં પડ્યા, ત્યારે બાદશાહી દીલથી જીવવાદાન બંધુ! કે જે મ જો તે પાતે કોલકમંદ થતે લો કહી હી તે પારસી તરફ દેખાડેજ ન હી, તેણે બારે બિજલતથી ‘પ્રકર’ કે તેના દુરમને તેનાં તરફ ચુગી કવા ન જતાવતાં તેને જીવથી મર્યો હતો લો તે બેહતર થને, કે તેને બારે ચરમ પેશ ન થતે. નાની પારસી કોમ તરફનાં તેનાં બેહ વરમાવ, અદેખાઈ અને બેહ છતાં તેને કહ્યું કાચ વચર માલકું નહીં કે અચીત તે નાની કોમ નાં કમકા સંકલ્પે, કોમ અબીમાન, કામાન, ધર્મ અને કીમતને બીધે આ પૃથ્વી ઉપર માનથી જીવવાનો સાબુત કહી કરાવવી હતી.

બાળે વખત જીવણ સંકલ્પે કે બીજી લામણીઓ ક્ષિત દુર્ગીજનાં અંદાર ક્ષે બા બંધાનમાં કાચજ પોઠી પલ્લી વધુ વાર મમતો ન કળે છે. દુર્ગાધીને પારસીઓ બાળનાં તેનાં મમજમાં લેવન થયલા બલા બીચારે કોં જોગવર કે’ શેયથી કંઠપમાં અંબેરી નાંખ્યાં, અને જીરુંદે આપેથી અંબીર એવધથી તરફ પ્રચ્છાદરથી કહી, વેનાં વધુ કુસ્તોડીન પમલાં સેવ’ તે તત્પર જતી થયા.

તેણે ઘડતે ઠેકણે વખત ન બેહતા કોડી પહેંચી, કોહરનાં કીલાને કાઈ પજી કરવાનેથી જીરુંદે અને કોહરનાં બે બાનુઓ સાથે કાઠી ન જાય તે મા વામીકનાં કુખા બાહર પાડ્યા; અને કીલામાંથી તે બેહતા અને કીમતવ

ન એ પારણી જવાંમરોં એક પંજુ પહેરેગીરનેા છવ લેવા વચર કેરી સીક અને અલસથી એ સ્ત્રી હેઠીએને કોઠણી લઈ ગયા હતા, તે અલેલાલ સાંભળત રાણાંનાં કોષનેા પાર ન રહયો. કારણાએ પોતાનાં જનની આચા એકી એક નીગમી અને એજલતથી પ્રુપાસો કરોં કે પ્રુડેનાં મકાનનાં છપરા ઉપરથી નાચમામરે માગે લેવાયો કને, તોપણ નેને સ્વપને પંજુ અવર પડી ન હતી તેમજ પહેરેગીરને પંજુ એકલી ના સાવચેતી અને અલસથી તેઓએ ઘોડીવાર ભાઈશાજ કર્યાં હતા, કે તેઓ અકેકની કમજ કાલતથી તદન અંભણ રહી છેલ્લે સુધી એઅવર જાતી ગયા હતા.

પછી તરફ સોડેરામ અને પુરેદ પોતાના ઉતારે ગયા. ઘોડીકવારે તેઓનાં વાંચાં છ પુરવાર, ઘણલાં જાહરે ગાંધરને સેહેરમાં ફરી કીલ્લાને દરવાજે કાંઈ ખાસ દુધમ અપાયા હતા કે જેની જાતથી લાગવાની હતી. તે અવર લાંબો કે દરેક દરવાજે ખાસ સીપાહીઓ પ્રુકયા હતા, જેઓને એકસ તોફારી રાખવાના તાકી હતાં દુધપે મલી સુચા હતાં. આ ઉપરથી તે જાને જાગનોતી આત્રી થઈ કે ગણને પગોએ જ એવેજ કયું હવું તે તેણે સીધાંયું હતું; તેમજ તે પોતાની જામાથીથી લઈ પંજુ લાંચ લેવાવે તેડું ન હતું.

તેઓએ રાજાને એકવાર ફરીથી સુકનીથી માહત કરવા ચોજના પડી એવું દેરાવામાં આવ્યું કે વહાદાર જાહરે અને ખીજ વીસસસુ નોંધે એ બલવીજ જીએ લઈ કલેલાને ઉતારે દરવાજેથી સેહેર બાહેર જવા કોસેલ કરવી. આ પ્રુકલું હતું કે તેઓ પક્ષીન માતો કાંઈક દરવાજેથી, દલેણમાં આવેલા “વરીયાવ” તરફ જવા બાહેર પડે એમ સાંજારણ અલસથી અનુમાન કાઢી સમય, અને તેથીજ તે દરવાજે પંજુ મજાણત તકદારી રખાય, જવારે પુરવે અને ઉતાર દરવાજાને ઝાઝી અત્યતા અપાય નહી. આવું સીધાં લાવી તેઓએ ઉતાર દરવાજેથી નાંધી જવા કસલ કર્યો. જાહર અને ખીજ એ નોંધે પોતાની બામડીએ લઈ સેહેરનાં ઉતારે દરવાજામાંથી કાંઈ ખીલીકણી દમે પસાર થવા દેખ કરવે લાંબા, કે તરતજ એક લસકરી અમલદારે આવી તેઓને કંઠરા વનારાં અવાજે અલકાંવા, અને પ્રુપ પાડી કે આજપાસ સીપાહીઓ ફરી વળી તેઓને હેઠી બનાવી તરતજ કચેરી તરફ લઈ ગયા. આવી કતોર વખતે, ઘોડેક દર વર્ષવાર લેખલા પ્રુથિદ અને સોડેરાને પોતાને બારેસા લામ જોશે અને પોતાની સાથે એ બાણીને મરતાં પેવાકમાં સજ કરેલી હતી, તેઓને લઈ પ્રુથાલ તે દરવાજેથી સલામત બાહેર મેદાનમાં તીકળા ગયા. ઘોડીવારમાં ખીજે દરવાજેથી માલેકયાંક પંજુ જાહરને લઈ પસાર થઈ તેઓને મામમાં આવી મલ્યો.

ભાદરનો ભાહેવાલ સંભળી સધળા બેભાનપાર હાથી પડયા; તેઓની રથેથી ઢુલ્લીનાં, ઊંચ પાહેરોથી સહેલાઈથી બની મથા, અને ભારે કચીમાં આવી મથા કતા. તેઓ ભાદરની ટાળીને કેદ કરી કચેરીમાં લઈ મથા, જ્યાંથી તરતજ અધીસ રાણાને કહેજી મોકલવામાં આવ્યું કે તેના શીઠાર સહેલાઈથી આભાર સપડાઈ મથા કતા? આ હપરથી રાણો ભટ્ટ મલકાવે, યુવ વીચાર કરવો માગ્યો કે હવે મથદર પારસીઓને યુવ તાણા અને ખેંછા મરવાની તેની પારજી હાથ આવી હતી.

કેદખાનાનો દરવાજો કંઈ ડી નાચી તરવારના પાકરા સાથ રાણાને લે કેદી બોલી હપરમાં લઈ જવામાં આવ્યો. ભારે તેની નીચથી, કોષ અને કુસ્સો કાણુ વરણુથી ચકો તેણે નેહું કે કોઈ તકન મારીત જરીજ કુસાદરેને શુભમાં પકડી આવણુમાં આવ્યા હતા!

તેણે કુસ્સાના આવેશમાં આવી જઈ તે શુભ કરવાર અમલદાર અને સીપાહી બેને સખત ચીકા કરવા કુદમ ભાદેર પાડ્યો, અને તે કુસાદરેને કેદખાના માંથી કાઢી કાઢવામાં આવ્યા.

પાલે ભેખલા સોહોરામ અને પુરસોનાં ચેહેનાં વરણુન આપી કવે વહુ સંભાળથી તહેવારી રાખવા કુદમ ભાદેર પાડ્યો; વહુ તેને ક્યાં ખબર હતી કે શીઠાર લો કપારના રતનપાર કોદેર બેડી યુવાલ અંકલેષર તરફ પડ્યા જતા હતા.

દીવસો સુધી ખેંછા તહેવારી રાખી છતાં કાંઈ પરીણામ ન આવ્યું, જ્યાં રાણાની ખાતી લઈ કે બેકવાર ફરીથી ઢુલ્લીબાજ પારસીઓએ તેને હાથ આપી માકલ ક્યો હતો.

મંજલ હા મંજલ કાપતાં તેઓ માણિક્યંદ સાહુધરનાં વતન અકલેષર કસબામાં પુલા, જ્યાં માણિક્યંદ સાહુધર ચોપા રાજ કરવો હાથ લેટલા વહુ ભવ, હમલના અને ટેકથી વધેલો હતો. તેની કુદર કવેલીમાં તેણે ખરા કમરની પ્રસાલીથી તેના બંને પારસી ખેંચો તેમજ તેઓની પરીવૃતા આગમણને આવગર આવ્યો.

ભથ મરતબે તેની કાંઈથી ભય વનાર ભહાદર અને કપાણુ પુરસોને, આભાર તે કમલે તે પમલે માનવો કરો, તેમજ પોણનાં કુદેખને વહુ માનવા કહેતો હતો. જાકામાન જર અને નવાજ, માણિક્યંદની બધી લણી મળી તેવજ કાઢાંઓની મેલ કાઢજ અને મપતાથી પોણ કપર પડેલા મેલ જાકાની કાપ અને ચીન્દામાંથી લણી હજારે કુદલ લ્યાં હતાં,

અંકલેશ્વર પહેાચતાંજ, ખુરશીદે બહારને સીધા વરીયાવ રજાના કરી તેઓ સલામત કર્યા તેની ખુશ ખબર ત્યાં ચાકલાની હતી.

આભારમાં દુબેલો માણેકચંદ તેઓની બાકસાડી પરીણામત કરતો હતો, અને જ્યારે પશુ વરીયાવ જવા તેઓ મિત્ર કે બહોંશ કરી થોડા વધુ દીવસો તેના ગરીબ કુટુંબને માન આપવા તે કરમશીને અરજ કરતો હતો ! જોવા તેનાં આભારથી દબાપલા છબરનો ભાર હલકો થતોજ ન હતો !

ચોકસ સંજ્ઞેય હેાળ ઝીક ઇનયાન ઝીક અંબ ઇનયાન તરફની પોતાની ફરજ માની, તેની છંદથી બચાવે તેમ ફરજમાની કરી હતી, તેને માટે બલો અને ખરો ખાનદાની માણેકચંદ જે રીતની તાલેદારી, હાશરતા અને ખર્ચ અંત કરણથી તેઓની મહેમાનદારી કરતો હતો, તે જોઇ તે પારસીઓનાં છબરમાં તેનાં માટે ભારે માન અને બહાવ પેદા થયાં, આ ખાનદાની આવક સાફ દાર “હાપકાર હી ન જુલવા” તેનાં સોથી વધતમ કાપસો રજુ કરતો હતો.

આખર છુટા પડવાને વખત આબો, તેઓને ઝીક મમી પોતાનાં ખાસ વતન વરિયાવમાં જવાની ફરરથી ખુશલી લાગતી હતી, જ્યારે બીજા તરફ માણેકચંદ જેવા બલા ઢિંન્ડુ મહસ્ત અને તેનાં મળતાવડા અવાસનાં કુટુંબની ખુશ સંબત હોડવાની દીલથી હતી.

માણેકચંદે છુટા પડતી વખત સમ સોમંદ આપને ખુરશીદને કીમતી હીરાને કાર, તેની ભલીબની મારેદારને હીરામાતીનાં રાખીની, તેમજ સોદોસાબ અને નવ જને પશુ બિપ્રલ હીરામાતીની બેટા કરી, પોતાના આભારથી દબાપલા છબરને કંઈક સહત આપી.

તેઓ અંકલે તરફની અખંદ દમવાચારીનાં વચનો આપી દલગીર ચેહેરે છુટા પડ્યા.

મકરજી ૨૨ મું.

“પારસીઓની પ્રુથાહી.”

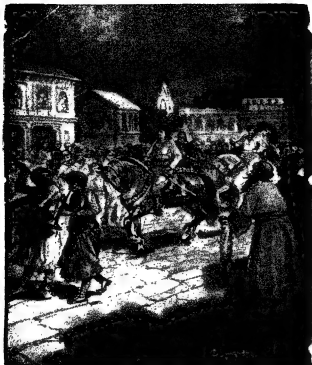
પાતાની વિચીત્ર સંલેખ હેઠળ કુલ થયેલી બેટીને ફરી નજરે લેઈ જમર સાથે સંપવાનું અને સાદા નજર આગળ રાખવાનું અનુષ્ઠાન સુખ, શ્રેષ્ઠ હેતાવું માતૃપિતાનું અનુભવી થકે છે, તેથી ખાસ જવાન વાંચક વર્ગને હેાઈ થકેજ નહીં.

પાતાની પ્રુથાહી માહોરારેને, છુટકો ફરી લાવવા મથતા જર્વાપદો— પુરશેઠ અને સોહોરાજી—જ્યારે પ્રુથાની મેહેરથી ફતેહપદે થઈ પાતાની પ્રુથામાં પાર પડી, પાતાનાં બહાલા માતૃપિતા અને હમીને આગળ પધારતા કતા, તે ખબર જ્યારે ભરે ભકામર બેકાગીરયાહે તેમજ બીજા લાગતાવળગતા બીને આપી, ત્યારે જ મકરજી પ્રુથાથી અને કરખ આખા વરીયાવની પાર રડી અશ્રુમનમાં ફેલાઈ ગયો. તે બેઈ ભરે હેરત થયો. ભણે ફરે પારસીઈ પાતાનું બહાઈ સુખ થઈ કઈ તે પાછું આપે. હાથ, તેથી અંતઃકરણપુરવક પ્રુથાથી ફરે પારસીના જમરમાં જરયા થઈ. તે વળાના પારસીઓમાં વખા જુલાલેખ સુધ અને આંકે તરફ મારેગત કતા, તેથી તેઓ પ્રુથાથી કે કોમી આદત વખતે પાતાનાં અંતઃકરણોને જાહેર પડી પારસીપણું ભળવ ત કતા.

તે વધાઈ લાવનાર ભરેને “મીઠું” મીઠું” કરાવવાનાં સગનમાં જરતા પ્રુથાને માતાજી માઈ માણેજમાઈએ પ્રુથા પાતાના હાથે ભરનાં માહામાં ફરી અને સાદર સુખી, પૈતાની સાચી બેવી રકમ તેના કાથમાં સુખી પાતા નાં બહાલાઓ મારે બિઠ હમરને શ્રેષ્ઠ સવાલો પ્રુથા, તેમજ બેકાગીરયાહે, પુર શેઠનાં માદર-પીદર, સોહોરાજના માત-પિતાઓ વમેરેજ વધાઈ લાબે તેના હનામ તચીકે ભરેને પ્રુથા નવાબે, અને સાચી ખાતલાચી ફરી પાતાની પ્રુથાથીને માર્જ આપ્યો.

શ્રેષ્ઠ વળાના આ અવધ હમે તે વળા અલ્લાહનાં કહારો કહાર શેકરા નાં થયાં કે તેની આજી પહોંચાઈઅસવાલી શ્રેષ્ઠ વળાની કમની છાંડીમાંથી, તેને પુરશેઠ જેવા લમણ દીલના પારસીઓ જવાથી લઈ સારે રસ્તે ફારવી, આજની માનવત આગરાર વિષયોએ પહોંચાડયો કતે.

માઈ માણેજમાઈએ શ્રેષ્ઠ સારે ફકાટે ભરેને પાળે અંતઃકરણ રવાના થયો,

તેમીને એસતેકળલ લેવા સે'કડે બરચોસતીઆ કેસળા બહાર ગયા હતા.....અને
 દોલ-તાસા, શરણાઈ, પેડી વગેરેના કુંદર કોરોઈ જેઠળ આપુ સરથસે ખીરે ખીરે વરીયાવમાં
 લાખલ થયું.....

(સર્કો ૧૧૪.)

અને પોતાના ઠંઠાલાઓ લાગે વખતે અને બારે આફતપાંધી છુટી થઈ પાછા ફરતા હતા, તેથી જમીનીથી પાસ પાસ ઝુકૂર્ત જિવડાથી કાઢે કાઢે અને ડીવસ નાં કપા પહેરે અંકુશેશ્વરથી નીકળતું, અને કાંઈ યુગ મોહોપદાયે વરિયાવ વત નમાં ઢાળાય થતું, તેનાં લંબાણ ફરવાનો તેવજે બહુ સંભાળથી લખી મોકલવાં.

આખરે તે ચાર જણાઓ નકળી ફરેલા વખતેજ વરિયાવ કસ્યાની પાકરે આવી યુગા. બધે કોઈ સંજ્ઞાનાં પધારવાનો કોય તેમ કોઈપામ આપ્યા કસ્યા માં આવી રહી હતી. તેઓને જોસ્તેકપાલ સેવા સોંકડો જરથોસ્ત્રીઓ કસ્યા બકાર મળ્યા, જેમાં અલગત જોડાંઘીરણાહુ અને ધીન આજેવાનો યુગ્ય હતા. નીચુડા જડેલા પીતા અને રુનેડીઓ તે ચાર જણાને ખરા હર્વથી બિડયા, જ્યારે સાથે આવેલા જરથોસ્ત્રીઓએ પ્રયાશીનાં મંજાર પોકારેથી કવા ધમધમાળી યુગી. તે આશને કારતોરા જડેરાથી મોટા કાંકમાંથી સરખસનાં આકારમાં બરે લઈ જવાની જોડવણુ લઈ હતી. ઢોલ-તાસાં, સરજાઈ, પેટુંડી વગેરેનાં છુંદર સરેક હેઠળ આપું સરખસ પીરેપીરે જોડાંઘીરણાકની હવેલી તરફ આલવા માંડ્યું. માર્ગમાં, ઝીંક સંધી અને સંયુક્ત બાઈઆસમાં વસ્ત્ર કીન્દુ વગીઓ પણ તે “ધીસ, ધીસ અને યુસ” પારસી જગનોને પોતાનાં મેઠલમાંથી પસાર થતાં માન આપવા હારદોર લેખા કતા, અને હર્વવાણી તેઓને વધારી ઢીલા. પણ જ્યારે તે સ્તંભ પારસી મોહલમાંથી પસાર થવા લાગ્યું, ત્યારે તે પારસી તરીકે ની મગરી અને કમળત તરફનાં ઠંઠાલાથી લેખરાળી લાગ્યોઓને રકોડ આ પસ અનેક પાકડાક પારસજો કાઢવાં મોખા અને કંક લઈ બાંગણામાં આવી તે ચારે જણાને હેતથી જોવારણુ લઈ કરેર કઈ કદા ફોડળી હતી. હલે જ્યારે ક્વાચી જોડાંઘીરણાકની હવેલી નજીક ખોલી પહોંચી કે ચારે જણાની માવતરેએ આપું-બીંહું કર્યું અને સમનનાં સંચીતરી મધુર કાનીઓ વચ્ચે તે ઠંઠાલાઓને જોવારણુ કહ, તે અધીરી બનેલી માવતરે મેઠલથી જાતી સરસા આવી પ્રયાશીનાં બીંડાં આંજી પાડ્યાં.

•

•

•

મકરક ક અને મકાંએ આપેલું જુરોડાં મજબની અ.મકને વધારી મેનાર-સમનનું ચીત્ર એકવાર કીળી તે પ્રવારક ઘોરે વરિયાવનાં બહુાક જરથોસ્ત્રી પરીમાં જડી બામદામાં-મસાઈ સંભળાઈ હવું. દાદાર અહૂરમઝદનું નુર, તે અમર, રથે.મંદ અને તેજ મોહાવાલા પ્રકૃષ્ટ મજબની તારીફ, તેની અખર જુની, તેની અમર ભહે.જલાલી અને મહિયા જે કોઈ ગાય છે, તે “જુરોડાં નવાયશ” યુગ્ય તે મોવા તવામ જોડે અને મેતીનાં મજબને પ્રયાલ ક

છે, અને તનાં ધર્મનાં કે કુટુંબનાં અનંત પ્રુથાલીનું રાજ ફેલાવે છે. તે આવા સગવડ સ્વાદી-રામસનીનાં વાંકણે કરવા ક્યો ભલો જરથેસ્ત્રી પાછળ પડે ? તે વેળાનાં ઐક્ય પારસી ઝોરતે કે મરહની છ'ંદગી કુદરત સાથે એટલી તો ભલેલી હતી કે તે કુદરતનાં ઐક્ય ભલા નીરદોષ બાળક ભેળાજ કહી શકાય, અને તેથીજ પુરશેદની આરાધના માટે તે બહુ ાળજી ધરાવી શકે.

આજે વરિયાવમાં પુરશેદ અને જી, સોહોરાજ અને નવાજબાગની સ્વાદી હતી. તેથી ઉપરાંત તે સુખારક બીને ખીબા બધા જરથેસ્ત્રી નેક એકા ઐક્ય થનાર હતા.

આખો વરિયાવ ક્યો દિવસો અમાઠયી રંગરામ અને પ્રુથાલીથી ભાજી રહ્યો હતો. નવસારી, સુરત, બરેલ, ખંભાત અને ઉક સંભલુ સુધીથી પારસી પથેણાઓ સીધામાં હતા, જ્યારે ખાસ માનવંત પરજા તરીકે આ અંકેશ્વરનાં ધનાઢ્ય શાહુકાર માણેકચંદ પણ પુરશેદ અને સોહોરાજના ધનને માન આપી, પોતાનાં કુટુંબ કમીલા સહીત વરિયાવમાં જાન વેળે હાજર થયા હતા.

પુરશેદ અને સોહોરાજની સ્વાદી એકજ ઐક્યવેળા સ્વચ્છે કરવાનું ટેવવામાં આજે હજી જાનની મંબીર હીયા નેકાંગીરયાક પટેલની હવેલી આમળ ખાસ દેખા ફેલા કરાદે મંડપમાં સેંકડો કમદીના તેમજ ભલા હોંદુ મંત્રો અને વખાલુ નારાઓની હજીરમાં કરવામાં આવી હતી. પહેરામણી પણ નામ મમલુ મોટી રકમની થઈ હતી, જેમાં સાચા વખાલુનારે પ્રણી માણેકચંદ તરફથી બહુ જામતી હર હવેરાતની બેઠ-સોગાદ થઈ હતી, જેણે ખાસ સરવણું દયાન યિંચુ હજી.

ખચીત તે સમય સમયે પ્રુથીપુરમાં અને રંગરામનો હતો. હાજર રહેલ સરવનાં અહેસ પ્રુથાલીથી ખીલી રહ્યા હતા; પણ અદસોસા-ત્યાં એક પણ અપ થાક હતો: આજર નેકાંગીરયાકને સુનીમ સુભચંદ વાણીયો કોઈ છુણી અદેખાઈ અને કેઈ પાપી મતલબથી બળા-જળા ખાક થતો હતો. જો પ્રુથામાં પ્રુપ્રુપ દગાઈ તે આખી મંજલસને પ્રુથાલીબરયો રમ સંભાળથી મંબીર એટરે નીહાળતો કરે. નેકાંગીરયાહ જેવા દવાળુ, મોટા, ફેલા છગરનાં ચેલાથી તેને નારાજ થવાનું કરણ મળે છે. હોંદુ તેનાં પારનાં રવા વડુ મોટી રકમનું કનામ શેકે આપ્યું હજી, તેમજ વળી શેલાણીએ પણ ઠીક આદેસો કર્યો હતો, ત્યારે તેને નારાજ થવાનું કરણ છે હશે ? તે સવાલનો જવાબ હાથ ન આપતાં, તે આમળ આશતાં પોતાની ગળેજ પ્રુથું સમભાઈ બશે.

લગની ખુશામીમાં દિવસો કુધી આખા વરીવાવ કસ્ટમાં જરથોસ્તી
એને એહાંથીરયાહે જપાહત આપી હતી. પારસીઓ ઉપરાંત, ગરીબ કીંદુ
એને પણ આ મોટા ફાણુ દીધના પારસી ટેકવા છુટવા ન હતા.

પોતાની મુશ્કેલી, મુશીબતો આચાર ધર્મથી ભરે આવી, તેની શુક
મુશરી કરવા, અને ૧૦૦ વરસથી સંજ્ઞામાં પરચાવેલા કદીમ “હરા
નયાક” ના પાક કેળવણી કરમખોથી કરવા, તે બે લોકખીય ભોગ્યો
કેક દુર દક્ષીણમાં આવેલા સંજ્ઞા શહેરની મુલાકાતે ઉપડી ગયાં. તેઓ
મારગમાં આવતાં નવસારી, ગજુદેરી, વાંસદા વગેરે શહેરોમાં સહેલ કરતાં
સંજ્ઞા નગરીમાં પ્રયાગ જવાના જરથોસ્તીઓમાં, તેઓના રતનપોરના મણા
સાથના સાકાસ કર્મો અને સંકેતોના અહેવાલ અગાઉથી પ્રવેશા હોવાથી
ત્યાં ભારે આવકાર પામ્યાં.

વળા સંજ્ઞા નગરીમાં પોતાની અસાધારણ કીંમત, બેઠક ભેર, શેઠેરી
જુસ્સ, ફાણુ છપર અને ન્યાત ભવના તથાવત વગરની આજીવા
ભલાઈ માટે મંજાત ધવલા “અરદેશર બીન બેઠમન” નામના પારસી સાવ,
ઓળખાણ થવાથી ખુરશીદ અને સોરામ બેઠક મમર થયા. વાંચનારને માફ દેત
કાવચાની જરૂર નથી કે આ તેજસ્વી અરદેશર પહેલવાન કનો, કે જેણે ત્યાર
૧૯મી ઈસ ૧૨સે સંજ્ઞા ઉપર મુજસતના મુસલમાન ભાઈયાકની અઘાઈ
આડી, ત્યારે પારસી થયકર ઉછું કરી મુસલમાનો ઉપર એક શીરતીવંત છત
મિળવી, પોતાના કીંદુ સવા તરફની અચુક વફાદારી પુરવાર કરી હતી, તેમજ પોતાની
પાક દિવ તરફ પણ બેઠક ભાઈયાની દેખાડી પોતાનું નામ પારસી તવારી
અમાં અમર કરું હતું.

સંજ્ઞા નગરીની મોહકાઈ, તેની અહોજલાલી, તેની ભવ્ય હમારો
વાંના રાજકરતા અગ્રિયાણો કરખારનો ભારી ફગડો, પવીજ અને કદીમ
“હરાનયાક”ના આત્મજેદરામ ઉપર અમર કરવા હોમ તેમ પવનથી કુધી
રહેલા સોપારીના અને સુરોવરના ઉંચા કંપોની ટોચા હેઠળનું કાળા સંજે
મરમરના પથરનું આત્મજેદરામનું મહાન ભેદ, તથા સાત સંજ્ઞા નદીની
આસપાસના ધામ અધિર જંગલ, રમણ પેતરો, શિવાયલી રેતીને ઘીવે
સહાઈદાર દેખાતા ઢીંગરા અને તેને કાંઠે આંખાં વાડીયાં, આજો પાલવ,

*જુઓ આ લખનારની “સંજ્ઞાનો સંપ્રત યાને મુરવીર અરદેશર”
નામની ચોપડી.

ફળદ્રુપાદિ, અને મધુક, નાગ અને પુનાચના વછદા વગેરે એક તેમજ વધુ દુર દ્રષ્ટિ મરમાદા ઉપર આવેલા બાકેરોડ પહોડ વગેરેને એકબીજાં અસર પામી, તેઓ પોતાના વતન વચીવાવ તરફ પાછા ફર્યા.

મકરણુ ૨૩ મું.

“નીત્રખહુરામ જુહદીન નોકર.”

એક વર્ષ પસાર થઈ ગયું, અને કંમેયનાં ભોલા અને નીખ તેમ જ છપ રનાં જરથોસ્ત્રીઓ રાજાની ખુસદ છુટી જઈ મુલકભર્યા વસ્ત્રા હતા.

વરિયાવ કરમાથી થોડા માર્ગે દુર પૂર્વમાં આવેલી એક ક્ષિતિ ગીચ ઝાડખાનથી ભરપૂર ટેકરીનાં એક ખુલ્લામાં ૪ જગ્યા ગંભીર ગેઢેરે એક સામે કંઈક મસબતમાં મઠાવેલ થઈ મથા હતા. તેઓ એવી જગ્યાએ બેસા હતા કે જ્યાં કવચીતજ ઠોપ ધનચાન આવી શકે. તે એવી ક્ષિતિ અને સારી કંથા હોયે આવેલું તે ટેકરીનું એક ‘ગુહ’ હતું.

૪ માંના મળ કંધીવારનું થતા, એઓ લડવૈયા જેવા દીક્ષા હતા, જ્યારે એકનાં હેઆવ ઉપરથી તેને ઠોપ ઝુજરાતી વાણના તરીકે ક્ષિતિપત્રી થકે. એ કંધીવારનું સૂખસો થોડે દુર હોવા રહી થોડાથી રાખતા, અગ્રાર અથમ બહી તરીકે નેત્રીક સંખતા હતા, જ્યારે એક લડવૈયો અને પેલા વાણના વાતમાં થોડા વધા હતા. તે લડવૈયો જે લાંબા પાતળા ચરીરવાળો હતો તેણે વાણને કહ્યું:—

“ભલા મુલક—તારા ઉપર મારા પુર વિધાસ છે કે હું મને, જે ખાસ રાત—દિસ હુદય નાહવા ફરે છે, તેને સંતોષમાત્ર નીવડેલા થાતી અને ખુશ ફરે.”

“મલ્લપતિ—આપને મારા જેવા ગરીબ સેવકની સહાયતા એકાએક છે, એ તમારા સેવકનું હૃદય બાગવળ છે. અને મારી મલાશતિત મલાણે એ કાંઈ થયું ફરી શકે તે મને સંતોષ આપે.” પેલા મુલક—વાણને નમસ્કાર કરતાં એ કાચ એકી જવાળ દીધી.

“મારા પક્ષદાર મુલક—” તે લડવૈયો જે રાણી દુર્વાનથી મ થોડે હતો તેણે આભારી સાહે બોલવા માંડ્યું. “તારી ગમે વર્ષ બળવેથી મી”

ડી સેવા મારી નજરથી દૂર થઈ નથી, અને જો કે તે સાહસ કર્મ કમન જે નીચક્ર નીચક્ર-હૃદય, છતાં વારી વધારા સેવાની પીઠાણુ તેા થવીજ પ્રતિ-આ એ તેના કંઈક બદલા." એમ બોલી રાજાએ તરતજ સીકકાથી બેડે એક બાવી ઠેકી તે વાણનાં હાથમાં ઝૂકી, જે તેણે જામીન સુધી વાંકા થી બારે આબાવી રેખાવે સ્વીકારી.

"આપીર મહારાજા!" સુલચંદ્રે ઠેકી સંભાળથી પકડતાં તામેદારીભરી હાથી જવાબ દીધો, "હું" દશગીર છું" જે મયા વર્ષ જે માતાથી જે" મારા શેઠ ગીરયા પહેલને ત્યાંની આપી હતી, અને તેનાં આપારે આપે શુરવીરતા, તે આકલથી તાપી નહીને કાંઠે પશેડવામાં બે પારસજી દેવીશ્વરને કમળે કરવા જે સાહસ કર્મ હું" હું" તે તેનાં હેઠલા તમકકામાં દેવેકમંદ ન નીવડ ... પશુ-આપે કાલ તેા આજીવાજીનાં રાજ્યો સામનાં ઝમકામાં હેઠલા તેા હાથલા કલો કે આપનાં આજીવિત સેવકની સેવાની હાલ મરજી પશુ ન હોય."

"સુલચંદ્ર-હું" મોટી સુધે હરે છે. સમજ-મને "ધાર" માંતનાં જીવે રાજા થી અટપટ ભગી હતી, પશુ કાલ તેનાં સંતોષકારક નીવડે આપણો છે. તે જ ખીજી નાની મોટી રાજ્યની અટપટમાંથી હવે વડન પાવણે છું, અને રે જ્યારે મનને નીરાંત થઈ જોડાએ, ત્યારે મારા મનને ચાંલી મળકી નથી, - હું" હવે બળવા હરે છે, -પાર" શરીર મજાથી વ્યાધીને શીધે સહ તખ્તા હરે ; કારણ અહેનીય મારી છાતીમાં મને પૂષ્ટીનાં રાજ્યોની હસીમાં હાવનાર કા હાકરીબાજ, બળવાન અને શુરા પારસીઆ ઉપર વેર લેવાનો અગિન બે થા હરે છે."

"પશુ-મહારાજા, મને કુમા હરે તેા એક બાબત ઉપર ક્યાન બે"શુ." હેલ જે વીચારવંત અલથી નમચકારે કરતાં પ્રકરું."

"જોલ બલા, તને કુકમ આપું છું."

"તેા આપ થાલનકારે સાંભળું" તેા કલો કે કુજરાતનાં મલેચ્ક બાદશાહે પાલ ડી સેનાપતી અધિષ્ઠાનની સરકારી હેઠળ ફક્કીજીનાં રાજ્યો છાતી સેરા એક માહું" પ્રથમાન સન્ન એકરું છે; તેા તેવી સાથે મજાજીયાથી જવાબ કરવા આ જીને બારે મહેનત પડશે, અને પધેપલને જામની મણુરી પડશે, -તેા તમ, વેર ફક્ત મણુગીનાં વચ્ચે પારસીઆ ઉપર લેવાનો કાલ સમય કે સંજો કમ હોય?"

"હું" એવું દરબીવાળા જણે છે, હાં!" રાજાએ જાહેશી હસતાં દીકા માં. "તે બાબત મજાજીયા નહી, સુલચંદ્ર-મારા રાજ્યનાં બાબ અલ બે"

અત્યાર અચ્ચાદનાં છુપા પંચલાં બર્ષાં છે. ચોકસ નજીવી ચતે મેં આપણા મરણમાંથી મથેચ્છોનાં ક્રોધને સલામત પસાર થવા દેવા કપ્પુલું છે, જેનાં બર્ષામાં આપણું રાજ્ય મથેચ્છોનાં અવબીત સલામતમાંથી સલામત બની ચકરી.”

“ધન્ય છે તમારી રાજકારી કુનેદ અને બાહેલીકર!” કુલચંદ્રે પ્રુવાથી દર્શાવી. “આપની વફાદાર રેવત આ તમારા પંચલાંથી બહુ પ્રુથ અને ખાસ કરી બનશે; કારણ મથેચ્છોનાં અવબીત ચુલચાની વાતો સંભળી સરવ કીન્દુલે! પ્રુથ છે તેમાં તેઓ કહ્યોજી તરફના મરેશો છતવો આવનાર છે તે બધી તબ્બર સંભળી આપની રેવતની સુખ અને હંપ દીવસો થવા હકી મધ છે.”

“મારા વફાદાર કુલચંદ્રે!”, રાણાએ-પોતાનાં અંતઃકરણની પ્રુથાથીથી ખીમાં કહ્યો બોલવા માંડ્યું, “આ કહીશુની મથેચ્છોની ચલકપને કું બહુજ આવકારવાયક માનું છું, કારણ કે પેશો સંભળુનો ભડિરાણો કાલ બહુ ચરીછ, અબીપાની અને કહીશુના રાજકર્તાઓમાં બહુ અગ્રેવાન થઈ ગયા છે. તેથી કુંવરી પદમણીનું વેપવાલ મારી સાથ કરવા, આપણા કુને જગારે અગ્ર કરી, તે તેણે મોટા દુઝલકારથી નાકપુલ કરી, અને છુદારે મરાતીયો કહ્યો તેમજ ખી ભલ હલકા વચન બોલ્યો હતો. હવે વખત એવા આવ્યો છે કે તેના મસનકના મદ અને અબીમાન, કુર મથેચ્છોની તેજ રકવથી હકરથી તરવરથી હકી જશે! મેં તેા એની પકડી મોઠવણ સંખી છે કે અમેકુખાને માસ મારાથી બની ચકતાં સાધણોથી સંપુલું મદ કરવી, કે જેથી જગારે તે સંભળુનું સંભ કમકી નાંખી છતી થય, તમારે કું ચુલચાનાં ચુરીર નાકચાક મહાચુલક પાસે જઈ ભારે દ્રવ્યનું નજરાણું આપી, સંભળુનું સંભપને ક્રોશમાર ચલાવવા આકચાકની તાવેદારી હેઠળ મારે લઈ”, અને પેશો અબીપાની સીલકાસ ભડિરાણુને કહેવાતો છુદાર ચરાક્યો દુરયાનસીંગ કેવા બળવાન, કીતી મન અને વેલવવાઓ રાણો છે તે મરાબર બતાવી આપું.”

“કું આપ નામકારને સંપુલું જમ અને કીરતી ઇન્કું છું.” કુલચંદ્રે પ્રુવાથીથી ચકચકતી આંખોએ કીતર દીધા. ‘મહારાણા, કું હમણાંથીજ આપણા બોધવણી બરીબની ક્રોધને અને કીરતીનો આભાસ મેળવી ચકું છું. પશુ મજબતી-” કુલચંદ્રે અટકી જઈ કંઈક અચકાતા ખીમાં સાંદે બોલ્યો, ‘તે ચુલ, ન કદપેશા એવા મહાન બરીબમાં આપના નકસેવકને આપ કદાચ છુદી જશે? મારા કુદવથી વર્ષોની એક બળવાન ઇન્ક છે કે આપ નામકાર કપ હકી કળીછત કરી, અને જ-જા જ-મ સુધી આભારી બનાવશે!’”

“અચીતજન્મે મારાથી તે બની શકે તેમ હોય તો.”

“તે આમ પાલનકારનાં હસ્તમાં તે વળા રહેશે.”

“એવું તમારે—”

“કૃપાળુ રાજાજી,—મને મારા જન્મ વડન આપની પટેલાઈ ભેપશે.”
 ઝુલમંદે કરખોતાં આશાવંત સાહે જવાબ દીધો. “તે આમ કાલ બહારાણાના
 તાબા હેઠળ છે.”

“તેની પટેલાઈ તને આપવા હું વચનઆપું છું.” રાજાજી તરતજ કમા
 મથી ફેંક્યું.

“બસ—પરીવાર, હું આજથી તમારે તાબેવાર રાજા બનીશ છું. મને કાંઈ
 પણ કામ કરમાવો અને હું. મારો આત્મા પણ વચ્ચે તે તમારું કામ પાર કરતો
 રીય.” હરખના ઝુલસાથી ઝુલમંદે વાંકો વળી વળતો જવાબ દીધો.

“મારી વફાદાર નોકરી કરીય, તો તે ગામ ઉપરાંત ખીજા બે વધુ મામોની
 પટેલાઈ તને આપીય.” ઝુલમંદે ઉપર વધુ ઉંડા કાપ મારવા સજો તરતજ
 બાહરે; જેનાં જવાબમાં ઝુલમંદે તરતજ સજાને ચરણે પડ્યો.

“ઝુલમંદ—બાલ, પેલા મારાઝુલમંદો પુરશે અને સૌહાર્દાળ પારસામિન
 લગનમાં, પારસામિન ઉપરાંત ખીજા કમા આમેવાન કીન્દુખામિ બાલ લીધો હતો?”

“મજબાલજી, તે લગનમાં મજા બધીતા વાણા, આવડો, બાકમજો
 વગેરેમાં ભાગ લીધો હતો, કારણ એક જન્મીરયા પટેલ વરીવાવ ઉપરાંત આસ
 પાકનાં કસબમાં ભારે લામવમ ખસવે છે. અને તેની સાથનાં પારસીઓએ
 વારંવાર બીલોની ખાંટ વખતે કીન્દુખામિને બચાવ કર્યો હોવાથી, તેની સાથ કીન્દુ
 ખામિને ભારે મીઠાચારી છે. કીન્દુ પરીણામોમાં સહથી આમેવાન તો બંધ
 ચરનો બનામ સાહુકાર માણિક્યંદ નામનો હતો, જેણે કબજોની કીન્દુખામિ
 હવેસત પરજીતા બેઠાંબોને એક કપુંઉડું.”

“હંબ—તમારે માણિક્યંદે એક વરીવાવ સુધી જઈ મુખ્ય ભાગ લીધો ?
 હું કારણ સમજ્યો.” કુર્વાનસીએ જોરથી બે હાક કરી પોતાની સાથ વાંત કરતાં
 બાહરે સાહે કીકા કર્યા. તે થોડી પણ વીચારવંત થયે હતા.

“જવપાલ—?”

“મહારાજ—હાજર છું.” હર કમા રહી ચોખી કરતો એક લડપેશે
 થોડી આવતાં બાહરે.

“પેણાં એકાલ માલેકમ” તે તારા જે દુઃખમન પારસાઓનો મોઢો ખીચ થાય છે. બદ છે તારા ઉપર ! કે તારે જીવનકાળે કરીશું રીતે ઝુન કરવા તબ પાર થયલા તે જે પારસીઓ ઉપર જીકસામ્યા બરાસમા તરીકે વેર, આજ વરથ થઈ જતાં, તે લીધું નથી, કે જેવાની ઇચ્છા પણ કરવાની નથી.” દુર્વાનસીએ તે એ જીવાન તારે જીવે તીરસ્કાર અને ઇપકાબરમા સાદે કહ્યું.

“મનપત્રી રાણાજી.” જયપાસે કંઈક અંખવાણા સાદે જવાબ દેતાં કહ્યું, “આપ તે બાબતમાં ફરી કંઈ સાહસકરમો માંધે હશેવો તો પછી આપને આશાંજીત નેહર તેને પાર યિત્તું ઉતારી આપણે કે આપ પણ “વાહ ! વાહ ! !” કહી બોલશો. જેવા જે પારસીઓને સપડાયવા બહુ યુથકેલ કામ છે, અને તેમાં ની બેજ ગયા તો છવ જવા ઉપરાંત ખીલ્લ જપિડા વધે, તો મકારાજી ઉઠતા આ માસ ઉપર કેવે બરામ. હું આપ નામદારને વીચારું અંબરશુક હોવાથી કંઈ પણ થાય તો તે આપ નામદારેજ કરાવું” હવું યિમ રેવતમાં જોલાય, અને તેથી આપની ઝગકચી કીરતીને રેવતની તેમજ ખીલ્લ ચીરેથી રાજ્યપત્રી નજરમાં જરૂર અંખ લાગે.”

“તારા બોલવામાં કંઈક સચાઇ છે ખરી, મારા વાતદાર જયપાસ.” રાણુએ લીચારવ”ત કપે ખીમો જવાબ દીધો. “તમારે ઉપાચ શું ? મા’રે વેર,—માર દુઃખમાં અહોનીય ભગતા ભજે છે—તે વેર જેવા લીના મને કંઈજ જાણ નથી પડતું. મારી તાલેની રેવતનાં ફક્ત મજૂરીનાં શેક, અખીલ ભરતખંડનાં રાજ્ય કૃતાંજિમાં મારી આજની છુળપાણી ફરી આનંદમાં રહી છંદગી યુઅર, તે મારાથી કેમ થાપી શકાય ?” તેઓને માસ રાજ્યપાંથી કાંઈ કાફું ?”

“ના—ના, મકારાજી તેમ ના કરશો, તેમાં તમને મોઢો બેરલાભ છે.” યુલમ”ક વાણાએ ખંભીસકથી વચમાં પડી તાપસી પુરી. “કારણ, જો તમે કાંઈ કાઢેલા પારસીઓ પાસેના જલસલાનાં રાજ્યમાં જાય તો તેને તે કરીશ રાણુ. મોઢી ખુણીથી તેઓને આવકાર આપવા આવર થશે. આપ નામદાર સારી રહેશે જાણે છે. કે આ હાથેથી, અંબજ પારસીઓની આજ ખંતનાં પેરીજામમાં આપણા રાજ્યમાં વરીઆવ અને તેની આસપાસને પદેશ સાંધી ફગદરપ અને સેથી વહ મહેજલ લાવી આપે છે. તે આ કોમજ ખીલ્લે છે. તો તેવા ફર વરસ અખુડ, પન લાવી આપનાર સાધાનને ફક્ત વેરને આતરજ દેખી દેવું. એ દીવેદ્રથી અને સારી રાજ્યદારી કુનેહ ન—કહેવાય. કદાચીત તમે વેરને ઉપર રાખી આ કામને હાંધી કાઢશો, તો સંભળુને મતાથી ભરી રાણુ. તો મોઢી સીમીને પોતાનાં રાજ્યમાં જયપાસે આપશે, કે જ્યો

તેણે સમજ વધુ દ્રવ્યવાન અને ફળદ્રુપ થયે, તેમજ આ ઠામ કુદરતી લક્ષ્ય થકી થોડી ધરાવતી હોવાથી સંભવતાં રાજ્યના પારસીઓ સાથે ભેટાઈ જઈ, સંસ્થાની મદદ મેળવી આપણા રાજ્યને મોકું નુકસાન કરવા વારંવાર તક મેળે, જેથી આ રાજ્યમાં આણુ અસાંતી વ્યાપી રહેશે.”

“અચીત-સુલચંદ, હું જાહેર્ય રાજ્યદારી છે.” રાજાએ તેની તકરારનું વાજ અપણું કબુલ કરતાં ચાલાચી આપી. “ત્યારે ફરી પુછીશ કે મારે વેર કયમ થઈ ?”

“હે રાજા !” જયપાલ હાથ ભેડી બોલી ઉઠ્યો; “એકજ ઉપાય રહેશે કે કે આપણા યોગ સુલચંદે ભંજીરયા પટેલનાં ધરને તેમજ વડીલાવનાં પારસી ઐતો મામલો ભારીકાઈથી તપાસતાં રહેવું, અને જ્યારે કંઈપણ આપણા લાભનું માલમ પડે તો તરતજ વચીલાવમાં નેમલા આપણા ભણુલ છીબા જાતી કણે આપણને જાતની આકલરી, અને પછીનું કામ આપણું પાતાલું છે-કેમ બંદની !”

“પણ-તેલેલો વાર મારી ધીરજ કયમ રહેશે ?” રાજા અધીરાઈભરવા કે આવે બોલી ઉઠ્યો. પછી સુલચંદ તરફ મોકું ફેરવી કહ્યું: “ભલા વરાધર સુલચંદ-હું તો ભંજીરયા પટેલનો બહુ વીચવાજ માણુલ છે તો હાઈ કુત્તી અને મપંચથી તેનો, તેનાં જમાઈનો અને સોકસાનનો કાગે ન કાટે ! ભે હું તેમ ફરે તો પછી વધુવાર નહં નોકરી કરવાની તને ગરજ ન રહે. હું તને મારી ભંજીર કંઈ આપીશ, અને હું આપી છું-દેવી કુખી સુખ અને લઈભવમ રહી આનંદ કરીશ !

“ના-ના-મકારાણાજી,” સુલચંદ બે હાથ ભેડી બોલી ઉઠ્યો: “આપણે તો વાણનાઈ પડવા એટલે આટલી કીંમત કયાંથી લાવે ? તો પણ આપ તામ દારને આવી આપુ છું કે હું બહુ ચોક્કસથી અગર રાખતો રહીશ; માને જેવું કંઈપણ આપનાં લાભનું બગર પડશે કે આપણા વીચાજ છીબા સોડે રતનપુર સંદેસો મોકલીશ.”

“કીડ....., જયપાલ !” રાજાએ જયપાલ તરફ ફરી બોલવા માંડ્યું: “હવે પલા ચંદણ સાફાર માણુકચંદનો ફજ આનેજ નથી કરી નાંખવો ભેઈ એ, જ્યાં સુધી એ ફહલે લોબી, લોહી સુસુ વાજાગર વાણે છવતો હશે ત્યાં કુખી મને પુરતી લંધ અને છુખનથી લાગવાની. બીલ હું છું સુચવ છે ?”

“મજપાલન રાજાજી-આપણે જીતે ભણીતો કુખો ઉપાય અજમાવીશું.”

બીમા બીજને કહેણુ માફીયું કે અંકુસવરના સાકુકર માણિક્ય'કની ઉપર ઉપર થાઃ પાડે અને કોઇને છવણું રહેવા ન દેય, તેમજ સર્વ પ્રગળવ દસ્તાવેજ બાળી ભખ્ય કરે, અને છું'ડનો અરથો કીસ્સા ખારા મખાણે આ નામવરનાં અભનામાં છુપેથી માફવી આવે."

"કે-૧ છે તારી આશાક મજજ સકરી ઉપર ?" સણ્યાસિ પ્રુસ થા કીકા કરવા, "કરવરનો આભાર માણું છું" કે તારા જેવા અને ભલા ઝુળચ જેવા, બાહોશ, વફાદાર, અને ચપળ મમજસકરીવાળા સલાહકારો મને મદદ છે. ઝડપ કર, ઘું આભેજ જ'મથમાં બીમા બીજને જ'મ મળજે અને અંકુસવ જ'મ પાલીસ પટેલ સાથે ચોડવણુ કરજે કે બીમાની સામે પાલીસ થાવજ નહી.

પછી તે વેર સેવાના પોતાના અવશીત પમથાંના તરંગોમાં ભકુ બીન થ જ'મ પ્રુસાશીના ઉભાર કદતો બોલ્યો ! "ભવાની માતાની મારી ઉપર કૃપા થવા થામે છે, અને જો કું અમારા માથે કકાવેલા સાહાસમાં ફતેહમંદ થઈ તો માતાને મથન કરવા જરૂરજ પાડાવું જલોદાન આપીય, તેમજ ક મદુભવનો કોમ પલ્લુ આપીય, તેમજ કોટેજર મકાદેવનાં મંદીરમાં થીની ધુ'ન ક વીય. કૃતસ પારસીયા ! આ વેળા જો સપઠારો તો અશ્વિતજ માર" પાણી બા વીય. તેમજ કુક માણેકમંદ સાકુકર મારી પાસે ઉઝીના બીધેલાં નાજાં ઉ'થકા વાની આસખાંજ લૂબ થઈ, જલદી કવધામ પહોંચી જશે ! મારી બેઠ બા ફતેહમંદ થશે પછી—પેલી ટુમાખી, શેખીખોર પારસણાને——"

"બીનાશ કાળે વીપુલ છુધ્ધી !"

10

11

12

13

14

15

16

“વિનાશ કાળે વિપ્રત લુહિ!”

તે ઠઠરાવનારે લીધા સાદાં બેકાએક બાજુની આંધીમાંથી આવ્યો.....“સુસેવને આંધનાર
આંધ રહેતનાં પારસીઓએ તારું શું બગાડ્યું છે તું બા ડેકરી ઉપર કાવનાં રચના આવ્યો છે?”

(સદા ૧૯૫.)

પ્રકરણ ૨૪ મું.

“સાધુનો અમહાર.”

“વીનાસ કાચે વીરૂવણુલી !” તે ઠંઠરાવનારા તીલો અણુભલો સાદ જીકા ક્રિક બાણુમાંની ઝાડીમાંથી નીકળ્યો, જેથી રાણો અમરાદથી ચોંટી પાતાને પાંચી વાક્ય ધરે. કરતાં અચ્છી કુંવવાદમાં ઉભો, અને ઝાડી તરફ નેમાક નાખતાં, જે આકાર તેની નજરે પડ્યો તે જોતાજ તે જીક પલ ઠંઠરી ગયો, જ્યારે કુલચંદ વાણે તો કોઈ અણુદીક પાસ્વીથી ઠંઠર કુળવા લાગ્યો ! ફેરી રંગનાં ખંભાથી નીચે ઉતરેલા લાંબા વાળ, તેવાજ રંગવાળી ભરપૂર બાલવાળી ઠાડી અને કુલ, જેક જાખલાની અંદર પેલી ચપલી બે લીધી ચક ચકતી. આંખો, જેની ઉપરનાં ફેરી ભવાં લાંબા જમાનાની ઠાકથી મોયા કુંમાક મવાં કતા, જ્યારે આણુ તપ અને શાંતીથી કોટોથી માંસ બળી જઈ ફક્ત કાઠકાં અને આમદાનો અનેસો લગભગ નગ્ન હાથતમા તે જીક સંકુ કતો. તેનાં અસાધારણ કુળનાં ચરીરને ઘીપે તે કતો તેનાં કરતાં વધુ કુંવાઈમાં લાખતો હતો, જ્યારે તેનાં ફેરી રંગનાં બાલોથી તેમજ ફરક વસ્ત્રનાં ઉંઠાણુ સુધી પહોંતી તેની તેજસ્વી આંખોને લીધે, તે આબિહ સામેનાં ઇનયાનમાં તેના તરફ ભવ સાચવું માન, અંબીરતા, મરવાડા અને ચોક્કસ કદનાં અંતરનો ખાલ ઉત્તપન કરતાં કતાં.

જીકવાર ફરીથી જ્યારે તે પાતાનો લાંબો, સુકો, પાતલો, લાંબા અણુ યાલા નખરાળો આંખળાનો કાચ કુંચો કરી પાતાની બપબીત આંખો રાજા સામે તાંકી બોલ્યો, “વીનાસ કાચે વીરૂવણુલી !” ત્યારે ત્યાં કાજર રહેલા ચારે ઇનયાનેનાં ચરીરની ગળી મોવા રચંબ ચક, તેઓની નસોમાં કોહણું મોહી જંપ ચક બક !

“કે રાજા ! તું હંડ, ફેરિર અને માંસતું મનુષ્ય, આ કુંજભંડુર પૃથ વીમાં મોઝ વરસેનો પરાણો, કોઠપણુ પચે મરત્યુનો ભોગ ધનાર-ખીભ” મનુષ્યો ઉપર વેર લેવા તલથી રહ્યો છે !” તેણે ઠંઠરાવનાસ અંબીર સાહે બોલવા માંડ્યું, “તો જણુવ મને કે કસાચ તેમાં તું ફેરેકમંદ નીવડીય તે બનીયવની તારી વૃષ્ટી કે ખીજી હસતી માટે તું ઇશ્વર સનકુળ કયાં ભલ કરેલા લઈ જઈય ! તાર” આ રોચીયત અંતરજ, અને મલીન મન કે ખીજી-કાંઈ ! કંભાળ કુલ ! આ કુંદમીના આપનાર પરમાત્માએ તેને બીભ કબરે મનુષ્યો ઉપર સરકારી આપી મોઝો આભાર ક્યો છે, તો તારા તાબાના મનુષ્યો અહોનીય બકું કરવા માટે, તેમને ધરજી, નીતીમાન અને સહકુળી

છંદથી સુભરતા બનાવવા માટેજ, કુંકમાં તેમને લાયક મનુસ્યથી બનાવવા માટેજ, તને તે અદ્વૈત તક આપી છે. ત્યારે તું, કુંકી નજરને મદુસ્ય—તારી જ રક્ષિતતા નીરોધેથી ઉપર વેરલેવા તરફનાર થયો છે? તારી દુરજની માદી બેખમારીતું તને કંઈ જાન છે?... જોશ—જવાબ આપ કે સુધિઈને આઠ નાર, બહોનીય સરવનારામજીની પ્રાણ કરનાર, વાહ, મેમ અને પાણીને નમન કરનાર, આર્ય રાતના પારસીઓએ તારું જોડ્યું તો શું જમાડ્યું છે કે તેમજુ' તું છુદ્ડ કરવા આજ આ બેકાંત ટેકડી ઉપર લાગે છેડથી છુપેથી દોડ્યો આવ્યો છે? વાંક મચમ તારોજ છે કે તે' અત્યાચારો કર્યા, રૈવતને પીડી, તેમના ઉપર કરના અસાધારણ બોલ નાખી તેમને કમડી નાખ્યા; તો તારા આવા આપજી દાતડી પમલાં સામે ન્યાય અને નીતીની ચીતીએ કુદરથી પારસીઓએ લાંબી દહાવયો, તો તેમાં બાકું' શું કર્યું? તારી રૈવતના પતીત થઈ ગયલા કીંદુઓએ, જે હીમત અને બહેર જુરસી પારસીઓએ જતાવ્યો, તેવા ન જતાવવાની નબળાઈ કરી, તેથી તો તારે કીંદુ તરીકે દહાડીર થવું જોઈએ કે તેઓ જુરસા રક્ષિત બાવલા બન્યા છે—, તેમજાં વળા જુથી પજુ થવું જોઈએ કે તારી રક્ષવડને એક જામ પારસીઓ સાથે જુરસી ખરાવનાર છે... જાહે—વેલા નીરોધ સાફકાર માણિક્ય'દ તાર' શું જમાડ્યું' હવું' કે તેને તેજ આપ્યા કુંક'જ સહીત સમુજમે નાચ કરવા તેં કવતરે' રચ્યું છે? તે સાફકારે તો કહડી તને વખતસર નાજાંની માદી મદદ આપી માદી નાજાંથીમાંથી જવાની લીધો, તો તેના બદલા તરીકે તું તેજ તેમજ તેના વકાલાઓના કરવીજુ જુને કરાવવા તતપર બન્યો છે?... ભસ—

“મન સાથ હાથ માદી જાલતો હોય તેમ પીમા નીરાલીબરવા મમગીન સાદે આજ માન તરફ નેમાઠ ફેંકી તે સાફ બાક્યો: “મદુસ્યને સત્ય, દયા અને ધર્મ નીતીને સમારમે સ્થાવવા છેક મામીન કાળથીજ મકાંતમાઓ અને રક્ષીઓ અધામ મયતનો કરી ગયા હતા, તેમજ તે મયતન હજી પજુ ચાલુ છે, હવે—અફસોસ કે આજ પજુ જોડું' છું' કે મનુસ્યોને હંધરના સીધા મારમે જવા કરતાં તરક તરફ જવાના મારમદું' બારે બેંચાણ થાય છે. જો' પરમાતમા! મદુસ્યથી ઉપરનો આ કલંક ધોવા અને વજુ જોડેથી કેલીય કરવા વ હુ અતબીક ચકતી, ધર્મર્થ, અને હીમત આપ!” આટલું' જબડી રહી મિકવાર ફરીથી તેજે, સામિના ઇનસાનના છબરમાં અપરપાર પસાર થતી આંખયો રાજા ઉપર ઢાંકી તે જુરસાથી જમાડ્યો:—

“ગરવિહ, પાપી અને દેખછતી આંખે આંધળા, રામ અને રાવણ, પાંડવ

અને કૌરવ જેવા મહાભારત ચક્રવર્તી રાજપતીઓ કર્યાં છુલમાં રગડે ઘાષ આ પૃથ્વી છોડી ચાલ્યા ગયા છે, તેા હું શું તેઓ આગળ ખીશાદમાં છે? તેઓ જે કાષ ભલાઈ અને મહાભારત કર્મો કરી ગયાં તે પાછળ બોલાતાં રહી ગયાં છે, બાકી રાજ્યખી રહ્યા નથી કે તેઓની સત્તા પશુ ટકી નથી."

ત્યાર પછી તેણે ડોળા કઢાડી મુલચંદ તેમજ જયપાલ તરફ ફરી તરારે કર્યો. "પરતંત્ર પાપીઓ! તમારું અંતકરણ ક્યાં મુકી આવ્યા છો કે આ ક્રૂર અંકાળતા કુકરમાંમાં ભાગ આપી તમારો આત્મા વેચવા તૈયાર થયા છો? ખુશ મત કરી પેસો ભેગા કરી કાણે છવી સાંતીથી આશુ છે, કે છવી ખાવાની આશા પશુ તમિ રાખો છો?"

વજ્રવાર ગણાથી તાણા ટપલા ખમાયા નહીં અને તેનો પીત્તો ઉઠળી આવ્યો.

"હે ભામટા હુતારા વેરાગી!" તામસી મીનજનો રાણો ઉશકેરાટથી છુલતા પાકારી ઉઠ્યો; "તારા જેવા દોંગી હુતારા દગો, બોળા અભણુ લોકને માટેથી ડાહી ડાહી વાનો કહી ધણું હુતાવી ગયા છે, અને હું પશુ તેવા નીચ દોંગી બની, પહેલાં તો પાસેની ઝાડીમાં છુપાઈ જાનુસરી કરી છે; અને હવે ખોટી શીખામણુ આપી દોંગ કરે છે. મારે તને સખત શીક્ષા કરવીજ જોઈએ. જયપાલ! બાંધ આ હુતારાનાં હાથ-પગ એકદમ, અને આ સામીની ભયભીત ખીદુમાં ગળડાવી નાંખા કે પૃથ્વી ઉપરથી એક હુતારો આલો થાય."

"હે! હે!! શખીખાર ગરાશીયા! ભટ પડજો તારી ઉપર કે મારા પ્રમ, જીક બોલવાની તારા પાપોથી જડ બનેલા મન ઉપર કંઈજ અસર થઈ નથી," તે સાંધુ શુસ્સાથી બોલી ઉઠ્યો. "સમજ-તારી પાપી મસલત સાંભળવા મેં જાનુસરી કરીજ નથી. હું તેવા નીચ કરમને બહુ ધીકારીશ. આ પાસેની ઝાડી મારૂ વરસો ઉપરનું રહેઠાણુ છે. મારી રાજીની તપ અને ચીનતન વેળા આજે તારૂ આવવાથી ભારે ખલલ પડી છે. તારો ગલીચ અવાજ મારી મરજી ઉપરાંત મારી તપ ખલાસ થતાંજ માગ કણુને અડાયો છે, જેમાં મારો કશો કસ્ટર રા કહેવાય. આ ખુલાસો કહું છું તે ઉપરથી એમ ન સમજશ કે તારી ફૂન શીક્ષાથી બચવા માટેજ છે. તારી કાંઈ પશુ શીક્ષા તરફ હું ફક્ત સુગો તીરસકાર બતાવીશ!"

"જયપાલ-પૃથુ! મારા ક્રૂર ઉપર તરતજ અમલ કરો?" રાણાએ તપી જઈ પાઠો તતારો પાડ્યો.

વેળા તે પવીત્ર નબળી દેહવાળા તપસ્વી ઉપર બે બળીષ્ટ ગરાસ્યા

ઓ ઘૂટી પડવા. તે સાંજે ધીમું બેઠી તીરસ્કારતું હતું, ઉલટું તે બે જણને પોતાના હાથ પગ મજબુત સીકરવા સવળતા કરી આવી! જ્યારે તેને બરાબર બાધી રહ્યા, ત્યારે તે આંખેદે શીખામણ આપતી રૂપે રાણાને કહ્યું:—

“હે જગન્નાથામાં વસ થયલા ભાગી! હજીની ચેત અને સત્યનો સીધો માર્ગ ગ્રહણ કર, કારણ:—

(રાગણી—ભરવી)

“કાવા માવા કર્યાં કરે તું—માવા રહીસમ માર,

કુદી કુદી રાય ચરણ પર, બનશે જગનો ચોર,

રંગ—રાગનાં ભાગ તણ કર, યોગ ભાગનો ભેગ,

કુલ તણા કણગા કુટંગે, ધ્યાન ધણીસે ભેડ.” (હરમીસ.)

અંતઃકરણનાં સાચા ઉદગારોથી લલકારેલા તે ગંભીર ચેતવણીફી શબ્દોની કવનીઓએ તે એકાંત ટુંગરના ખુણે ખુણામાં પસરી જઈ વળતા પડ્યા જ રવા કર્યાં, જેથી કોઈ અણુદીક પાસીથી જડ બની જઈ જવપાલ અને પૃથ્વી પુતળ મીસાલ ઉભા રહી અનની દામાદોલ સ્થિતિમાં ઉભા, જ્યારે મુલચંદ નો શરમ દગી અને અનની વેદનાથી કુટંગ બેદામ જેવા બની જમીન ઉપર ફસડાઈ પડ્યો ખુદ સંગઠીલ બુરો રાણો પણુ થોડીક પણ કોઈ મીનોઈ શકતીનાં કાબુ મ આવી જઈ વીચારવંત બની ઉભો. ફક્ત થોડીજ પણ આવી સ્થિતિમા તે ઉઠે કે વળી પાછી તેનાં ઉપર કાબુ ધરાવતી બુરી શયતાન્યત શકતી ફાવી નીકળે જેથી ગુચ્છકાર અને ગુંડાઈથી તેણે પોકાર કર્યો.

મુખાંઆ, મુંદ જેવા ઉભા છા શું ? આ જાદુગર હુતારાને એકદ સ્વધામ પહોંચાડો !”

તરતજ તાબેદારીની તાલીમ પામેલા પૃથ્વી અને જવપાલ આવી આપે પુતળા મીસાલ તે સાંજેને પકડી ખીણમાં હોમાવા જવ, નેટલા તેના હાથે મ જુત સીકડવા હતા, છતાં પાતળા સૂતરથી તે બાંધ્યા હોય તેમ એક ઝડાકે આ નીચી તે જડા બંદ નોડી નાંખી, તેણે તીરસ્કારથી અડેક હાથે અડેક ગરાસ્વ ધીમી અછાટ મારી કે તેઓ અસાધારણ જોશથી જમીન ઉપર પડકાઈ પડા આવા દેખાઈતા નળજા સરીરનાં પ્રશ્ને બે બેરાવર ગરાસ્વાને એકી વેળા પછા નાંખ્યા એ એક ચમત્કારજ હતો.

“ખીણમાં આંચડો મારી નાખવાની તમને કંઈજ ગરજ નથી. હું તારી જ નુસાર અહીંથી ખીણમાં કુદીશ.” તે સાંજે ટેકરીની કીનારીએ જતા દેખાઈતાં.

રકારીથી બોલ્યો. તે ચાઉં જણા બેઠક અભયગામીથી તેની દરેક હિલચાલ તપાસતા પ્રુપ્યુપ ઉભા. તેના દબદબા ભર્યા ચહેરા ઉપર અંકાઅંક બેઠક દબાવીનેા હાથ પ્રગટ થયો જે સાથ તે આબેદ રાણા તરફ મોઢું ફેરવી બોલ્યો:

“આટે માર્ગે ઉતરેલા જીવા પડેલા મનુષ્ય! મેં હાથરના નીમીત સત્યને માર્ગ પકડ્યો છે, એટલે જીવું બોલવું કે કુલ કર્મો કરવાં મારેથી બનેજ નહી, મોટે કું તને કેલ્લીવાર કરગરને અરજ કરું છું કે હળ-કપડ, હંદ્રીય વીલાસ અને દુરાચરણ છોડી સત્ય અને નીતીમાન માર્ગ અડચ્છ કર; એક રાજકર્તા તરીકેની તારી કરજની મંબીરતા સમજ-નહી તે યાદ રાખ કે તારી કુલ કરણીનાં પરીણામ તારું મૃત્યુ આજથી બે માસ અંદર આવશે—, તું જેનો નાશ કરવા જશે તેજ મનુષ્ય તારો નાશ કરશે, જેટલું છુદું છું કરવા જશે તેથો બચણું તુક માન તને થશે. હાથરની ગતી ન્યારીજ છે—કુદરતનો ન્યાય, રાંક અને રાયને સર બાજ મળે છે; તું હાલ હંમ આશાન ઉપર બેઠા છે તે અંકદમ કુળમાં રંગ દોળાશે; રંગ મેલેલમાં વેલવ બાગવવાને બદલે સ્મશાનની અત્રીમાં બળશે.”

જેના પર શબ્દોમાં બોલાવલા આગાહી ભર્યા વચ્ચેનો બોલી ન આવેદે વાદામ હાંડી બીજીમાં મુકો માર્યો, કે સમય તે જોતાં ઉભા તે જણાવું કે પડતા સંકીતજ તે ગળ થઈ ગયો.

તેઓ વચ્ચીત બની એકેકનું ફોફું ટીકતા થોડી પળ ઉભા રહ્યા. તે વચ્ચે તકારીક સાધુની છેલ્લી અગમચેતીનાં શબ્દોથી રાણા ઉપર મંબીર હાંડી અસર થઈ હતી, જે તેનાં ટીકકા, દબાવલા ચહેરા, ચર ચર કુલ્લતા હાથ અને કોઠ ઉપરથી ખુલ્લી માલુમ પડી આવતી હતી. જ્યારે મુલઅંદ વાણુવાના અત્યાર અગાઉનાં પડેલાઈ કરનાનાં પ્રશ્ન સખના ઉડી જઈ તેની જગ્યાે મસાણુકાકું ફેરવા માડ્યું, જેવી આખરે તે મનની વેદનાથી અકળાઈ જઈ રાણા સામે બે હાથે આજી કરતા કહેવા લાગ્યા:—

“દવાળુ મહારાણાજી, આપે માથે ઉઠાવવા પારેલા બે સાહસો હાલનાં સભેગા હેઠળ સહંતર ઝાડી દેવા જોઈએ, નહીતર આપણા પ્રાણુની અચીત હાણી થશે, તે પડા મારા જેવા લાચારની શી દશા થશે? પેલા સત્યવાન સાધુની આગાહીથી મારા માને માત્ર ઢીલા થઈ ગયાં છે; માટે આપજી—મને તે ક્ષમા કરજો.”

“હીચકાસ પતીત વાણુવા? તું શું બકે છે? એક શૂરવીર મરાસ્વાએ માંથે હાંવેલું કહું સાહસકર્મ, તેજી જ્યારે પાસની ઉભી થઈ હોય, તે વેળા છોડી

ઘોડું હોય ! અંદાજ નીચકહરામ ! તું શું મહેનત અને જોખમ ખેડવા વગ
ખાતી પાસેથી માઠા બદલાની આશા રાખતો હતો ?" રાણાએ યુસ્તી અને દર
મથી જવાબ દીધો અને જયપાલ તરફ સવાલ કરતી ઢપે જોયું, જો કે તેન
અંતઃકરણમાં તો તે સુલચ્છનાં જોલવાની સમ્યાદ્ય તદન કંપુલ કરતો હતો !

તરતજ ખુશામતવા જયપાલે પોતાનાં રાણાને મરડો લગાડવાજ જોઈએ
એમ માની લઈ ઉમંગ્યું.—

“ધન્ય છે આપ પાલનહાર શૂરવીર રાણાજીની હીંમત અને ખડક મીસા
દ્રઢ કરાવ ઉપર ! એક વીર ગરાવયો પોતાની કીર્તિ અને હીંમત સુશકેલ સ
જોગો હેઠળ પશુ કેમ જાળવી શકે છે, અને કેવા મહાન જોગો પશુ આપ
ટેકવી રાખે છે, તે આ બાયલા બામણાને ક્યાંથી ખબર હોય ?”

“વાજાની જોલ્યો, મારા બહાદુર જયપાલ,” રાણાએ સાબાસી આપી.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

“ગંધી ચેતવણી.”

એક વેળાનું વેપાર-પણજ, અને હુન્નર ઉદ્યોગથી હલમતી રહેલું અંક
સેખર શહેર ક્યાં, અને આજનું કુંડલું નાનું અંકલેખર ગામ ક્યાં ! મદતી
પડતીનો અચળ કાવદો, આ પૃથવી ઉપર કારકાર નજરે પડતાં અંકીયેરે,
જોતા તેમજ ગાઠ જંગલોમા ઉગી નીકળતાં શહેરો નીકળતાં, અમલમાં મેલા
યસો નજરે પડે છે.

સહવારના પોહોર ફાટી ઝઝઝલું થયું હતું તે વેળા અંકલેખરનો પનાદ્ય
સાહુકાર માણિક્યંદ, પોતાની ફરજવાત પુર્ણ પાત્રી કરી તરતનોજ પરવારી
પોતાનાં આલીશાન મહેલ જેવાં મકાનનાં દીવાનખાનામાં સંતોષી મનથી બેસી
પરવરદીગારની સ્થિતિ સક્તી અને કુલ પેદાવસતી ખુબીઓનું મનમાં તોલ
કાઢતો તેમજ નીરદોષ પંખીઓનાં ક્ષાહોલ સાંભળતો એકલા બેઠો હતો, જે
વેળા તેની ભારે અભયની વચ્ચે એક દબદબાભર્યા દેખાવનાં બુઝોર્ગ સાધુને
ઓરડામાં દાખલ થઈ સીધો તેની તરફ આવતો જોઈ, તે પોતાના કાઢયા ખ્ય

સોમાંથી ઝબકી ઝડપથી ઉઠ્યા યથો, અને બેઠેદ તાબેદારી, નમનતાઈ અને માનથી તેના પગે પડ્યો. તે સાક્ષ્યે માયાથી પોતાની ચશ્મા તેના ઉપર નાંખી અને તેનાં માથાં ઉપર હાથ ચુકી આચીસ ઘીધા, અને ચરણેથી ઉડવા ફરમાવયું. માણેકચંદ ઉઠ્યા યથો અને શીર નમાવી બે હાથ જોડી તેની શું પ્રત્તિ હતી તે જાણવા આગુર ઉઠ્યા.

“પુત્ર તું સુખી તો હતો ?”

“મહારાજ—હું સુખી, સંતોષી અને નીરાંગી છું; અને આગળ હતો તેનાં કરતાં છેલ્લું એક વર્ષ યથું અને વધુ સંતોષી યવાતું અને પરમાત્માનો વધુ પાડ માનવાનું કારણ મળ્યું છે. થોડા થોડા કલાકોના અંતરમાં બેવાર મારી છાંદગી ફક્ત તેની કૃપાથીજ બચી ગઈ હતી અને તેથીજ હું છવનો રહી આનંદમ કાળ કાઢું છું.”

“પુત્ર, હું ખુશી છું કે તારા કરતાં વધુ પછસો ટકો અને ઉંચ સ્થાતીના મનુષ્યો છે તેઓ મારું અહોનીશ, અસંતોષી, ભાભી, દલીદ, રાગી અને દેવભાવીક નથી. તારે તો અહોનીશ એક વાત વાદ રાખવી જોઈએ કે આ માયાથી ભરપૂર પૃથ્વી ઉપર સત્યને માર્ગ ચાલનાર સંતોષી મનુષ્યો ઉપર કાંઈ મદદ થો જાણેવી પાતીના વરણદ લાગે છે, અને તેઓને બધું હેરાન અને કુંખી કરે છે; અને જો તારી ઉપર પણ તેમ કુંખ આપે તો તારે ચભરાતું ન જોઈએ.”

“સાક્ષિભાવા, આપે અનુભવ તો મને મલી ચુકો છે. અને પરમાત્મા મારી ઉપર કૃપાળુ દુહીથી જુએ છે એજ મારી સાચી માન્યતા છે.”

“ઠીક સુપુત્ર, તારી આવી મનની દ્રઢ સ્થાતી છે, તેથી મારે તને વખત સર ખુલ્લી રીતે ચેતાવી રાખવા જોઈએ. માણેકચંદ સાક્ષીકાર !—તારે આજ કાલમાં “ભીમા ભીલ”થી ખુબ સંભાળવાનું છે !”

“ભીમા ભીલથી ?” માણેકચંદે એકાએક ધાસ્તીથી હેમતાઈ શીકેડા પડી જઈ હુજતા સાદે પડ્યા કર્યો. “પેસા કરપીણ ખુની “ભીમા ભીલ” અંકલેશ્વર મા ? સેંકડો ધાડ, હુદ, આગ અને ખુનો કરનાર મનુષ્યના રૂપમાં દષ્ટ્ય અહીં આવનાર છે ?”

“હા, બધું જાણીથી તે જંગલી હેવાન અંકલેશ્વરમાં આસ પરવાનગીથી અને ચોક્કસ રાખસોનાં આંખનીઆમણાંથી આવશે.”

“પરવાનગીથી—! કેણુની ?”

“પરવાનગી આપવાની જેને સત્તા હોય તેની.”

“બસ-મહાત્માજી, હું સધણું સમજી ગયો છું.” બેઠક ફરપી દબાવતા સાહેબને ટીકા ચહેરે માણેકચંદે જવાબ દીધો. “જેવી ઇશ્વરની હજીબાટી, મારે તો ખમવાનું છે.”

તે પછરેઝગારે માણેકચંદનો નીરાશ ચહેરો જોયો, જેથી તેનાં છગરમાં બહુ લાગી આવ્યું.

“ગભરાઈશ નહીં, પુત્ર. પરમહંસા ઉપર વીચારસ અને સ્થા રાખી તારી સધળી તૈયારીમાં હીંમતથી ઉભો રહે. મન શાંત રાખ અને જીવે જોડવણ રાખી, જીવજીવ બારે રાખેલાનું કામ કર.” તે સાંજ તેની પીઠ ઉપર માથાથી હાથ ફેરવી દીવાસાભર્યાં બનાવે બોલ્યો.

“પણ, સાહુભાઈ-આવો કરવીજી પુત્રી છુટારો અને તેની ભવંકર હોળી સામે થવા હું જીવી તૈયારી કવમ રાખીશ અને કસબાના કોઠવાલ તરફથી કાવધી પુરવઠા મદદ અને આશરો મળવાં જોઈએ, ત્યાંથી તો મારા વેગી અનેલા રાજા તરફથી મળવાની આશા રહીજ નથી.”

“તું ગભરાઈ ગયો છે-તારું મગજ બેભાન હતું બન્યું છે, નેથી તને સ્વપ્ન પડતું નથી. હું સમજતા કરું છું કે જો મદદ અંકલેત્રવરથી મળી શકતી નથી તો આહેરથી મેળવ. પણ તે કામ સંભાળથી બહુ જીવું કરજો, નહીતર ફરમન આજ કાલ કુમલો ન કરતાં ખીજી વેળા વધુ મોટા પાવા ઉપર જીવી તૈયારી કરશે અને એકાએક છાપો મારશે.” તેઆવેઢે ભરમમા વધુ સમજ આપી.

“આહા! મને વાદ આવી. મારી બન્ને વાર છુંદગી બચાવનારા ભલા બહાઈરે પારસીઓની હું તાલેકાલીક મદદ મેળવવા કોશિશ કરીશ, અને મારી ખાતરી છે કે તેઓ આ વેળા પણ મારા કુટુંબને અને મને બચાવી લેશે.” માણેકચંદે એકાએક ઉલટમાં આવી નીચાર દર્શાવ્યા. અને તે સાંજ સંતોષથી પાનું ડર્યો.

“મહાત્માજી”, તે બેઠક હેઠાનથી દબાઈ એક વાર ફરીથી તે પરેઝગારનાં પત્રે પડતા અને તેને માનથી પકડતાં ગળગળતા બચાવે બોલી ઉઠ્યો; “આપે આ મરીબ હવેલીમા પધારી મારા મકાનને પાવન કર્યું છે, તેમજ વખ તસર છીંમતી ચેતવણી આપી ગોવા મારી તેમજ મારા વહાલા કુટુંબની છુંદગી બચાવી છે, તે બેઠક, ન બુલાવ તેવા આભારનો હું કેમ પાડ વાળીશ ?”

“પુત્ર, તારા જેવા સત્યને મારગે અહોનીશ ચાલનાર ભલા મનુષ્યને કુહોનાં સપાટામાંથી બચાવવાની તો મારી ખાસ ફરજ હતી, અને ચોક્કસ

સંજ્ઞેગ હેઠળ મારા અંતરકરણનાં અવાજને અનુસરી, જાં તે બળવી છે, તેમજ તારા ઉપર આભાર કરવા જેવું કશુંજ કશું નથી. સુખી રહેજો! શાન્તી! શાન્તી!! શાન્તી!!!” આટલું બોલી તે પવીત્ર પુણ્ય એકાએક આલોપ થઈ ગયો, અને માણિક્યદંડ અભયપત્રીથી સજીત થઈ ઉભાજ રહ્યો.

એક પણ તેણે માન્યું કે તેણે સ્વપ્નનો જ્ઞેયો હતો; પણ નહીં— તે ખ્યાલ તેણે ઝડપથી ખાખેરી નાખ્યો કે રથેન તેનાં વીચાર જે તાત્કાલીક પગલા ભરવાનાં હતાં, તે સ્વપ્નનો હતો એમ મનમાં આવી તેને બેદરકાર બનાવી દેય.

તોપણ તેણે ને અત્ક્રમણીક સાધુ વીધે ખબર કાઢવા કોશિસ કરી. તે સીધા બહારનાં દરવાજાં આસ્તવારીથી ચોક્કી કરતા વહાદાર જાહર (એક યેળાનો ઠગ, આગળ ગયો, અને ક્રોધ બુદ્ધિરમ સાધુ અંદર આંબો હતો કે કરી પુછ્યું, જાહરે ભારે અભયપત્રીથી ક્રોધ પછી મનુષ્ય ત્યાંથી પસાર થયુંજ ન હતું એમ જણાવ્યું?

તે જાહરને અંદર નેડી લાવ્યો, અને ધીમાં શાત મનથી તેણે વરીયાવનાં ખુરશીદ ઉપર એક તાકીદનાં માયાકુલ સંદેસો લઈ જવા તૈયારી કરવા કહ્યું, જાહર તૈયારી કરવા ગયો કે તેણે કલમ અને કાગળ લીધાં, અને કુંઢમાં ભાં મમાં લખ્યું કે તેની તેમજ તેના કુટુંબ ઉપર તે દીવસે રાતનાં એક ભયભીત આકૃત પડનાર હતી, માટે તરતજ છુપા પોસાકમાં તેણે ખીબ ૧૨ બહાદુર બંધાવેલા સાય અંકજેથર દોડી આવવું, અને સામઠા તેઓ તેનાં ઘરમાં દાખલ ન થતા અંકજેથર બે છુટા છુટા દાખલ થવું. તેમજ તેઓનાં નીકળવાનો કોઇને વરીયાવમાં જરા પણ સંસારો ન પાડવો. કામ નાજુકાઈ અને પુર સંભાળથી બળવવા ખાસ આજ્ઞા કરી હતી.

વળી જાહરને પણ કહેવામાં આવ્યું કે તેની હિલચાલ ઉપર જાણસી થયે, માટે વરીયાવ જવા માટે ચેહરમાંથી ઉલટાજ દરવાજેથી બાહર જવું. જમાને ખાખેલ જાહરને શું પુછવું પડે? જેણે જંગલમાંજ સાહસ કર્યો કરેલાં તેના મનથી આ તો એક મળઈ હતી, તેજ ઘોડા ઉપર સ્વાર થયેલા જાહર પવન વેગે વરીયાવ પુગે અને સંદેસો ખુરશીદના હાથમાં પુગાડયો. તેણે તે ભારે ઉશકેરાટ અને લાગણીથી વાંચ્યો અને જાહરને વધુ ખુલાસો પુછ્યો. માણિક્યદંડ જાહરને ફક્ત એટલુંજ કહ્યું હતું કે તેનાં ઘર ઉપર રાતે ઘાડ પડનાર હતી તે તેણે ખુરશીદને કહેવું. ખુરશીદ તરતજ પોતાની પરણે તરને ભલા માણિક્યદંડ ઉપર આકૃત પડનાર હતી તે કહ્યું, જે સાંભળી જંગી જરે ખુરશીદ સાય અંકજેથર જઈ તે ખમેરખવાઈ ભલુ ઇચ્છનાર શાહુકારની

સુશીલતામાં મદદ કરવા ઇચ્છા દર્શાવી. પુરુષોદે તેણીને જોખમમાં લઇ જવા એક પણ આનાકાની કરી, પણ બાહ્ય જુસ્સાવાળી જરે તેને માણેકચંદના હેવા-છાકરાંઓને તેણીની રાહબચીની કેટલી જરૂર હતી તે અસરકારક રીતે સમજાવ્યું, અને એક તાબેદાર માહેરદાર તરીકે તેણીને સાથે લઇ જવા ઓજરખાલીથી ફરી અરજ કરી, જે પુરુષોદે ભારે મગફરીથી બહાલ રાખી.

પુરુષોદ સીધો સોહોરાબને મળ્યો અને કુંકમાં સર્વ વીગત કહી, આવી રીતે બહુલ કુંક સમયમાં ડઝનેક મજબુત બાંધનાં અને સાહસીક ખવાસનાં પારસી જવાનો કંઈ કંઈ બહાણે વરીયાવની બાહેર નીકળી જઈ, ચોક્કસ જગ્યાએ ભેગા મળી અંકસેતર તરફ ઝડપથી કુચ કરી ગયા. અંકસેતરથી થોડા બાકી હુર એક નદીને કીનારેનાં જંગલમાં તેઓ થોભી ગયા. જ્યાં માણેકચંદે વાલ્યા ચેપારી, શુયાર, લુહાર, કણુખી, શુભાસ્તા વગેરે ધંધાધારીઓ પહેલે તેવા કપડાં ભરૂં સોડે માફલી આપ્યા, જે પારસીઓએ બદલી લીધાં અને બનેલી ટોળાંઓમાં કોઈ ઉત્તર, તો ફાઈ પક્ષીમ વગેરે દરવાજેથી શહેરમાં દાખલ થઈ માણેકચંદની હવેલી તરફ ગયા. થોડી થોડી વારનાં અંતરે દરવાન બનેલા ભરૂં પાછળે કે આગસે દરવાજેથી તેઓને મકાનમાં ઊપચુપ દાખલ કર્યો, જ્યાં આભારના હર્ષ અને બેહદ હેસાનના આંકુથી માણેકચંદ તેમજ તેનું કુંકેજ સરવને કિઠયું, અને પેતાના ઉપર શું આદત આવતાર હતી તેનો વીગતપાર હેવાલ જણાવ્યો.

મજાદા તે રાત્રે બીધા ધાડ પાડે તો તેઓ સામે ફતેહમંદીથી કેમ જમ્યાવ કરેલા તેની તદખીર તરતજ નકેરી કરવામાં આવી. પુરુષોદ હાથ કે ધાડ પાડનારાઓની સુખ્ય અવલખ તે માણેકચંદ ને દાર ખરવાની હેય, અને ખીજી આછી અગત્યની પણ તેઓની નજરે સૌથી જરૂરની તો તેની મળબળ દોલત લુંઠવાની હેય. એટલે જો માણેકચંદને કુંકે સલામત રાખ્યો હેય તો પછી લુહારાઓની મુજ નેક તો ફાવેજ નહીં. અને રાજો એકવાર ફરીથી પોતાની બુરી ઇચ્છામાં નીરાશ બને. આવા વીચાર કરી તેઓ એ એકું ફેરાવ્યું કે માણેકચંદે, ધાસ્તી વખતે પોતાના કુંકેજ સહીત અનાજનાં ભંડારવાળા કોંયરાંમાં આશરો લેવા, તેમજ કીમતી આમરપાંઓ અને વસ્ત્રો એ પણ ત્યાજ સંતાડવી. તેના બન ખાતર બહાદુર અને ઉદાર ખવાસનાં પારસીઓ ખુદ પોતાની છાંડી જોખમમાં નાખે, એ ખ્યાલ બહા અને ઇન્સાફી ખવાસનાં માણેકચંદને બેહદ ધાતજી અને નડાણપણા જેવા લાગ્યો, તેથી તેણે કીંમતથી તેનાં કુંકેજને ખાતર પારસીઓ સાથેજ રહી અપાઝખીમાં ભાગ

સેવા પાતાનો કરાવ જાહેર કર્યો, પણ પુરુષોદ અને સર્વ જરથોસ્તીઓનાં દ્રઢ અવાસ આગળ તે નાચાર થયો. તેઓ કદીની તેની છાંદગી જોખમમાં નાંખી દુશ્મનની ચઢતી કરવા કબુલ થયાજ નહીં.

ઘટની ગાઢવણુ કરી પુરુષોદ અને જાહેર વર્ણુ બાતમી મેળવવાનાં ધરાદાયી શહેરમાં ફરવા નીકળ્યા. પુરુષોદે એક મજુરનો વેશ ધારણુ કર્યો, જ્યારે જાહેરે એક ગરામ્યાનો પોષાક પહેડયો હતો.

તેઓએ અંદેશથી છુટા પડી શહેરની પોલીસની વડી ચોઢી તરફનો રસ્તો ધર્યો. પુરુષોદે એક બાહોશ અને હીંમતવાન યુવતીથી જાહેરને બાતમી મેળવવાનો રસ્તો શુચ્ચો હતો, જે કેવી રીતે કુતેહમદ ઉતારવો તેનો તોડ અબરાક જાહેર પાતાના મગજમાં ધડતો હતો.

કોઠવાલની કચેરીને સામે પુણે પુરુષોદ ચોલી ગયો, જ્યારે જાહેર મજબુત પગલે કચેરીમાં દાખલ થયો તે હીંમતથી ત્યાં ચોઢી કરતા એક મઆર જેવા દે આવનાં ચોઢીબાન આગળ ગયો અને તોરથી પ્રહયુ :-

“અહીં મહા પ્રતાપી રાણા કુર્બાન-સીંગજી તરફનો કાસદ આવ્યો હતો કે ? હું એક અગત્યનો સંદેસો રાણાજી તરફથી લાવ્યો છું.”

રાણાજીનું નામ સાંભળી તે ચોઢી બાન નમ્યો અને નમનતાપથી બોલ્યો :-

“હા, કોઈ જાનવંત ગરાસીયો આપી ગયો હતો.”

“હીક, મારે કોઠવાલને તરતજ મળવું છે.”

કાંઈની વધુ વાતચીત વગર તે ચોઢીબાન ખીજને પાતાની જગે ચુકી, તેને ભંધ સીયો જે દીવાનખાનામાં કોઠવાલ બેઠો હતો ત્યાં ભંધ ગયો, અને તે કોણુ હતો તે જાહેર કર્યું. જાહેર દરબારનાં એક હુમાખી અમલદારની અદાયી કોઠવાલ આગળ ગયો, અને આંખની ઇશારતથી કોઠવાલને જણાવ્યું કે હાજર રહેલા સંઘળાઓને ફર કરવા.

પાણુ-સોપારીનાં કુમા માટે મારેલા કોઠવાલે જાહેરનો તૈર જોઈ તેને કોઈ વગવાળો દરબારી માની ભંધ તરતજ પોતાના હાથથી ઇશારત કરી, જેથી આ પુ દીવાનખાનું માણુસોથી ખાલી થઈ ગયું.

જાહેર પુરતા તેક અને ગંભીરાઈથી નમ્યો અને સવાલ કર્યો કે રાણાજીનો ખાસ સંદેસો મળ્યો હતો કે ?

જવાબમાં તરતજ કોઠવાલ જાનથી મ્યેના,

“મારે તાકીદે જવપાલને મળવુંજ જોઈએ” બાહર પાતા સાથ જોલનો ડોય તેમ ખીમાં સાહે જોલ્યો. “પણ હાલ તે કયા મળે? તેનું કેઢાણું કોઈને ખબર છે કે?” જરા થોભી જઈ—“વારું”, આશા છે કે તેણે સંદેશો બરાબર પુઝાડ્યો હોય, તોપણ તેનો સંદેશો કુંઢમાં પાછો જોલી જવ કે મારી ખાત્રી થાય કે તે બરાબર તમિ સાંભળ્યો હતો.”

“સરદારજી” કોઢવાલે નમનતાઈથી જવાબ દીધો, “આજ રાત્રીનાં સાંઠસ કર્મ માટે મારે બીમા બીલને દરેક મદદ આપવી, એટલે બને તો મારા ડઝન બે ડઝન છુપા પોપાકમાં તિપાણ સીપાલીઓ પણ આપવા. તે ફૂલ હાલ બીમાબીલને ફરી મળવા અઢલેખરથી એક કોણ ફર પુરવમાં જે ગીચ જંગલ છે તેમાંથી થસાર થતા એક નાળાને કાંઠે ગયો છે.”

“ઠીક, ત્યારે ફૂં તરતજ ત્યાં જઈશ. પણ જવાં પહેલા મારે એક આસ સંદેશો જે રાજાજીએ તમને કહેવડાવ્યો છે તે કહેવા દેવ. રાજાજીનાં પાતાની આગલી ગોઠવણમાં કાંઈક ફેરફાર કરી કહેવડાવ્યું છે કે તમારે તો તદન અણુ જાણ્યા હોય તેમ છુપચુપ ભેરી રહેવું અને કોઈ પણ તમારો સીપાઈ બીમા બીલ ની ટોળીમાં મોકલ્યો નહી, કારણ કે જો કોઈ પકડાઈ જાય કે કોઈ શહેરીની નજર પડે, તો બધો ભરખ ફુટી જાય અને રાજાજીની કીર્તિને કલંક લાગે.”

“આમાં કાંપી નજરથી કામ લીધેલું” હાંપણુભર્યું છે ખરું. સરદાર જી—રાજાજીનાં કુંઢને ફૂં તાબેદારીથી માથે ચઢાવું છું.”

“ઠીક છે—રામ રામ!” કરી બાહરે દમામથી જવાબ દીધો, અને આસપાસ તે રથી જોતો ખુશાલ ચોટી ઊડી ગયો. બાહર આગુરતાથી રાહ જોતા ખુરશીને બધો અહેવાલ કહ્યો. તેણે સમયસુચકતા વાપરી બીલોની મદદે કોઢવાલનાં સીપાઈને જતા અટકાવવા અઢલ વાપરી તેથી ખુરશીને તેને ભારે સાબાથી આપી.

વખત બહુ થોડો હતો, તેથી તેઓ માણેકચંદનાં મકાને ગયા, જ્યાં તે રાંતે ધાડ પડનાર હતી, તેને કેવી સ્તોષકારક રીતે ‘મારી હડાવળી અને બને તો પ્રખ્યાત ખુની બીમા બીલને સપડાવવાની ગોઠવણ કરવા સરખ મસલ ત કરવા લાગ્યા. કુંઢલો મકાનનાં વાડાની પાછળથી થાય એવો ખુલ્લો સંભવ હતો, કારણ તે જાણી ગાડી વરતી ન હતી, તેમજ કસ્ટોની પાડર પણ ન છૂક હતી. ધાડ લાવનારાઓ ઉપર એક સલામત જગ્યા છુપા ઉભા રહી તીર કામગાંધી કુંઢસો કેમ થાય તેની યુક્તીપુર સંભાળથી રચી, અને દરેક જણે ક્યાં ક્યાં છુપાઈ રહી-થોડાઓએ મકાનનાં આરડાઓમાં અને થોડાઓ

એ બાહેરનાં બાગનાં ઝાડપાણીમાં પોતાની ફરજ બજાવવાની હતી તે નહીં હતું. હીંમતવાન અને બાહોશ બંદૂરે તે બીસા આવે તેની સાથે પહેલી અગર આપવા, બાગનાં ઉડાનાં એક ઝાડ ઉપર ચડી જઈ સંતાઈ રહી ધુવડનો અવાજ કરી ચેતવણી આપવા હત્યારાત આપી.

. આખરે રાત્રીનો ૧૧ નો સુમાર થયો અને સર્વેનાં જીગર ઉશ્કેરાઈથી જોરમાં ધબકવા લાગ્યાં. બાણેકચંદ ગોઠવણ સુબળ ભારે આનાકાનીથી પોતાના કુટુંબ સહીત બોયરામાં ગયો. ખુરશીની બહારૂર ધણીયાણી જર, બાણેકચંદના ધાસ્તીથી દીધમુદ થઈ ગયલા કુટુંબી બાનુએને બહુજ ઉપયોગની થઈ પડી. તેણી બાનુએને ત્યાં હીંમત પોતાનાં દામ્નલા ઉપરથી આપતી હતી. તેણી પોતે ખજુ તરવાર લાભ અને ખંજરથી સજ થઈ તેઓનાં બચાવ માટે છેલ્લા યોદ્ધાનાં ડીપાં શુધી લડશે, એમ તેઓને ખાતરી આપી.

છેલ્લીવાર બહારૂર ખુરશી અને સોહોરાળ પોતાના જરથોસ્તી બેરાદરનાં ઉધીવારો વાપરવા માટે તૈયાર હતા કે અને સર્વ પોત પોતાની જગ્યાએ હતા કે તે જોવા, તેમજ તેઓનાં જીગરમાં હીંમત અને ઝગુન ફેલાવતા, છેલ્લા રાઉન્ડ માંડી પોતાની કુખાવવાની જગ્યાએ જઈ બરાવા.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

“પારસીઓ અને બીસો વચ્ચે જંગ.”

તે પ્રહેલ જેવી હવેલીમાં રાખેલા મુબળ સર્વ શાન્ત થઈ ગયું હતું. રાત શાન્તીથી પોતાના પગલાં ખીબ દોવસની સહવાર નજીક ભરતી હતી. બાહેરથી શાન્ત દેખાતી હવેલીમાં લડવા તૈયાર રહેલા જરથોસ્તી જવાંખર્ચે તોડ કાન કરી દુશ્મનના આવવાની ચેતવણી સાંભળતા વખત કાઢતા હતા.

કોઈ કોણે ચોક્કી કરતા ચોક્કીબાનનો રાત્રીનાં ૧ વાગતાનો થંદ થયો, તે સ્ત્રીવાય બહુ મુપચાપ હતું. એકાએક બાગની પાછળની વાડ તરફ ધીમી હીલ ચાલ થઈ—તે એટલી ધીમી હતી કે સાધારણ વખતે તે કદાચ કોઈનું ધ્યાન પહોંત જોવાય. પણ જ્યાં સર્વેના કાન તૈયારજ રહેલા ત્યાં તે તેનો બાવાર્થ તરતજ

સમગ્ર જવાબો. થોડી પલમાં કેદના ઝાડ ઉપરથી મુવડનો રડવાનો ગમગીન અવાજ આવ્યો; જે ગભરાઈ બહાર તરફની ચેતવણી હતી, જેથી સર્વ જરથોસ્તીઓએ પાંચ મહાદાનતું નામ ઝળાન ઉપર લઈ પોતાના તીર-કામઠા સામ્યુત કર્યાં, તેમજ મ્યાનમાંથી તરવાર અને ખંજરને દીઠાં કર્યાં.

હવે હીલચાલ અને ખડખડાટ વધુ ખુલ્લાં સમજાયાં. એકાએક એક મસાલ લઈ એક બીલ હાથમાં માટે કુહાડો મુભાવતો હવેલીનાં પાછલા ફરવાળ ઉપર ધસ્યો, તેણે કુહાડાનો ફટકો એટલો તો ભરેથી માર્યો કે ફરવાળે માટા કડાકા સહીત તરતજ ફાટી ગયો; પણ તેજ પળે, ફરવાળ અંદરથી કોઇએ તરવારથી એવા તો જાનુન જરણ તે બીલ ઉપર માર્યો કે કંઈ ભયભીત કસમી ખાતો તે બીલ તુરંક યજ ત્યાં છુટી પડ્યો. તેજ વેળા બીજા ૧૮ થી ૨૦ બીલો કોઈ રાક્ષસી ઉંચાઈનાં કાલી શાહી જેવી ચામડીવાલા ફકત કમરે કપડું વીઠાળેલા ભયભીત બીલની સરદારી હેઠળ ત્યા ધસી આવ્યા. સર્વ નાં હાથમાં લાખા ભાલા, તીર કામઠાં, ટાલ, અને કમરે તલવાર અને કોઇતાં હતાં. તુટી પડી મરણ પામ્યાં બીલનાં હાથમાંથી જમીન ઉપર પડેલી મસાલની ઝાખી રાશીનીમાં, તે લાખા કાલા વાળ અને સીંઘાં સચીરવાલા ભયંકર ભીસોનો દેખાવ અચીતજ દેહસત ઉત્પન કરે તેવા દોજખી દેવા જેવા ભયભીત હતો. બીજા તરફ પારસીઓને હુમલો કરવાનો વખત આવ્યો હતો જેથી યોદ્ધાશુ મુજબ ધંદના ટોકરા પડ્યા કે તરતજ છુપાયેલા જરથોસ્તીઓએ બીલો ઉપર તીરેનો સખત વરસાદ વરસાવ્યો. ભીસોનો રાક્ષસી આંગનો સરદાર જે પ્રખ્યાત ભયંકર ભીમો બીલ પોતેજ હતો તે પોતા ઉપર ન ધારેલા વળતો છુપો હુમલો થતો એક ભારે કોદમાં આવી, કુહાડો માંથા ઉપર મુભાવતો મહાનમાં અંદર ધસ્યો, અને તેની પાછળ બીજા પણ દોડ્યા.

હવે તે મહાનમાં ભાંજોડા અને ભયભીત લડાઈનાં ભારે પોંધાંટ યજ રહ્યા. પારસી જવાંમંદો ખુલ્લી યીને ઝડવા બાહર પડ્યા, જેથી ઝોરડે ઝોરડે ભયી લડાઈ ચાલી. બીમા બીલો ભારે અચરતી અને ગભરાઈ વચ્ચે પારસીઓને ઝોળાખ્યા; અને તેની ઉમઠા બાજુ ઉંધી વાંળવા તેઓ એકાએક કપાથી કુટી નીકળ્યા, તેથી જીનાપેર યજ તે ગોપા ગાડો બની જઈ ભયભીત ખાના ખરાબી કરતો હતો. હુમલો લાવનારા બીલો પારસીઓના ન ધારેલા સામ્યુતવાથી અર્ધાં નીરાશ બની ગયા હતા. દરેક બાજુથી ચોક્કા ભયમાં રહી સલામતીથી લડવાની ગોઠવણમાં ત્યાર રહેલા પારસીઓએ પોતે થોડા જખમો ખમી કંઈક ભીસોને છવથી માર્યાં. કોઈકે ઝોરડામાં છુટારાએ છુંદની આ

શામાં દાખલ થતા તો તરતજ અંધારામાં તૈયારજ રહેણાં કોઈ ચારસી જવાન બાહેર નીકળી આવી, તને સખત જખમી હતો વા તો જીવથી મારતો હતો.

જખમીઓનાં ઘોહીથી જમીન ડારેડાર ચીકણી બની ગઇ હતી, તેમજ કાલીજ જખમીથી પીડાતા બીયે પડેલા બીસાના ચીચમારાથી આપુ' મકાન ધમધમી રજી' હતું. ગડબડ એટલી તો હતી કે કોઈનું બોલેલું સંભળાય નહીં; તેમજ ધણેખરે બપે અંધકાર હોવાથી મામલો બહુજ સુચવણભર્યાં ભાગતો હતો. મકાનની બાંધણીથી અણગમણ બીસા પેરામલા ઉંદર મારફત અહીં તહીં ફોડતા અને કોઈ પારસીનો ફટકો ખમી જખમી થતા હતા.

જમાને આપેલ બદલાસ બીમા બીસે આવા મામલો જોઈ, 'રતજ ખર' અનુમાન કાઢ્યું કે કોઈ સલાચત જગ્યે-એટલે ધણેખરે બાપરામાં-કેડે નાપાક માણેકચ'ક તેમજ તેનું ધન છુપાવવાની સંભાળ રખાઈ હોવી જોઈએ. આ વીચારથી તે ભાગ જોઈ એક ઝોરડામાં અંધારામાં છુપાઈ બેઠો, અને બહુ સંભાળથી બે હાથ અને બે પગે ચાલતો બે ચાર ઝોરડામાં ફરી વળ્યો, અને જ્યાં વધુ શાંત હતું તે ઝોરડામાં દાખલ થયો, અને કાન જમીન ઉપર દાખી ધ્યાનથી સાંભળવા લાગ્યો કે તેની ભારે ખુશાલી વચ્ચે, તેણે તે ઝોરડા હેઠળ કાંઈ છીલચાલ અને અવાજ સાંભળ્યા. તે હવે એકદમ ઉભો થયો અને તે ઝોરડાને ખુણે ખુણે તતોસ્તો ફર્યો અને જમીન ઉપર હાથ ફેરવતાં એક ગાલીચો જણાયો જેની ઉપર એક પલંગ મુક્યો હતો. તેના અંતરબી આંગળાં ઝડપથી તે ગાલીચા ઉપર ફર્યા તો માલમ પડ્યું કે તેની નીચે બીચરામાં જવાનો દરવાજો છુપાયેલો હતો! તેણે ઝડપથી પોતાના બળવાન હાથથી તે પલંગ ખસેડ્યો અને પોતાનો ભયભીત કુહાડો માથા ઉપર ધુમાળી તે ફાલડાં ઉપર માર્યો, કે બાપરાનાં દરવાજામાં ઘાટી ફાટીપડી, અને તેજ વેળા બાપરામાંના માણેકચ'દનાં કુટુંબીઓએ ધાસ્તીથી ચીચીચારીઓ પાડી. આ ઉપર થી તો તે ફરપીણ છુટારાને વધુ અનુભવ છુટ્યું, જેથી ખીજે ફટકો ધુમાળ્યો કે વધુ 'માકું' ગાળડું બારણામાં પડ્યું, અને બાપરામાંની ભત્તીની રેસાની ઉપર આવી. પોતાની ભયંકર નેમ પાર પાડવાનો વખત નજીક હતો, તેથી ઉલટમાં આવી કોઈ ભયભીત રીતે બળડી, તેણે બાકારાં વાટે બારણા અંદર હાથ નાખી અંદરની સંકળ ઉઘાડવા કેમિસ કરી, પણ તેજ વેળા તેનાં જોરાવર ગંધા થલા હાથની ઘોડી આંગળીઓ ઉપર અંદરથી એવા તો સાબુત જરણ પડ્યો કે તેઓ શરીરના આમડાં સાથે જરાક વળગેલી રહી ગઈ, અને તેનાં હાથમાંથી ઘોહીના કુંવારો ઉડવા લાગ્યો, જેથી ભારે દુઃખથી તેણે તે

હાય ઉપર જિંદગી લીધો. તે કાલીલ ફટકો હીમતવાન બાનુ જરે ભાંચર આંદરથી વખતસર માર્યો હતો, અને તે બદમાસને બારણું ઉઘાડતા રાકયો- પાતે સખત જખમી થયો હતો. તેથીતો વધુ ઉશકેરાઈ તે બલીમ બીલે બીજા હાથ ફેરવેલો. યુવાની ફાલકા ઉપર જરણ માર્યો, પણ તેના કમનસીબે તે ફટકો ખારેલી જાએ ન પડ્યો, નહીં તો જરજર તે ધરખમ ફાલકું તરતજ એ ફટકા થઈ જતે. હવે તેણે પોતાના ભાણા ભાભાથી આંદર ભરાયલા પોતાના શીકારોનાં કમડખાણુ ફેરવવા તે આંદર નાંખી બેરથી આમતેમ ફેરવવા લાગ્યો. પણ તે ભાંચર કુશાદે હોવાથી આંદરના કમનસીબો આહીંતહીં દોડી પોતાનો અચાવ કરતાં હતાં. આ યુક્તિમાં તેને ભારે ખેળભલ લાગી. ઝીંકાએક ચીતા માફક ઉછળી ઉશકેરાયલી જરે તે ભાભો વચ્ચેના ભાગમાંથી પકડી લઈ સખત આમકો આપ્યો કે તે બીલના હાથમાંથી છટકી જઈ ભાંચરમાં પડ્યો, જે તરતજ ઉપાડી લઈ જર તેજ બાકિરાં વાટે વળેલો હુમલો કરવા તઈયાર ઉભી. એક પળમાં ઉપરનું ફાલકું માઠા ધડાકા સહીત ફાટી ગયું, અને ધાસ્તી અને નીરાશાના છેલ્લા પોકારોથી તે ભાંચર ગાછ રહ્યું. ગુસ્સા અને કીનાથી ગાંઠે અનેલો બીંમો બીલ તેજ વેળા તરવાર ઉપાડી આંદર કુદી પડવાની તઈયારી કરતો હતો, તેટલામાં એકાએક માઠી બૂમ પાડતો ખુરશિદ તે ઝોરડામાં ધસી આવ્યો. આ નવો ભમજેલો બીંમો બીલ આંદર કુદી પડવાનું સુકી ફટકા ખુરશિદ સામે ધસી જઈ પોતાની તલવારથી તેને એક સખત ફટકો માર્યો, જે ખુરશિદે સમયસુચકતા વાપરી પોતાની ઠાલ ઉપર ઝીલી લીધો, જેથી ઠાલ ના એ ફટકા થઈ ગયા અને તરવાર માઠા અવાજ સહીત જમીન ઉપર અડ ડી ! ખુરશિદ એ ત કાલીલ જરણ ન અટકાવે તો તાતકાલ માર્યો જતે. પોતાના ફટકોનાં બેચથી તે સમનોભણું ભળવે તે અગાઉ વીજળી જેવી ઝડપે ખુરશિદે તે બદમાસ ઉપર એક સખત ફટકો માર્યો, જે તેણે અસાધારણ ચાલાકીથી બાણમાં કુદી પડી સુકાવ્યો, અને ગોચા પાણીમાં બુડકી મારતો હોય તેમ છલાંગ મારી તે ઝોરડામાંથી છટકી નાહો ! તેની પુઠે ઉશકેરાયલો ખુરશિદ દોડ્યો. બીંમો બીલ નાસભાગ કરતો ઉપરના માલ ઉપર દોડ્યો. ખુરશિદ ઉપરાંત બીજા પારસીઓ હવે બીંમો બીલની પુઠે ઉપર દોડ્યા. તે બીલ તો વીજળી વેગે દોડતે, ગયો અને મારગમાં આવતી દરેક વસ્તુ ભાંગતોડ કરતો ઝોરડે ઝોરડે વા હોમ દોડવા લાગ્યો. તે દેખાઈતો બાહિર નાસવાની જગ્યા શોધતા હતો. આખરે તે એક ઝોરડામાં દાખલ થયો જ્યાં જંધ મારીઓ હતી. તેણે ઝોરડામાં દાખલ થતાં જ પોતા પાછળ તેનો ફરવાએ ખીલી મારી જંધ કરી નાંખી, પોતાની એકજ મજબુત સુકીથી એક બારી આપી જડમુળથી ઉભેડી સુકી ઉપર ચડ્યો,

“પુરોહિતે અનુનયી એક ફટકો ઉઘાડ્યો, જે બીમા બીલે અસાધારણ ચાલાકીથી
ખાલુમાં ફેરી પડી ચુકાવ્યો.....અને જ્યાંય મારી ઝિરકામાંથી જટકી નાહો.”

ધને બાહેરની પાળ ઉપર બીલાડી જેવી ચાલાકીથી દોડવા લાગ્યો. ખીજ તરફ
 ૧ તથા જરથોસ્તીઓના સામઠાં બળથી તે ઝીરડાનું બારણું મીઠાગરાંમાંથી
 ફૂટું થઈ છૂટી પડ્યું કે સર્વ અંદર ધસી ગયા, અને બારીની બાહેર ટીંગાઈ
 ૧ જેયું તેા તેઓની અચરતી અને વખાણુનો પારજ ન રહ્યો. બીજા બીજા
 ૧૧૧ ઉપર દોડતા એક જગ્યે ઉઠો રહ્યો અને તેનાથી ૧૦૦ ફીટના અંતરે બાગના
 મેકે ઝાડની ડાળી હતી, તેના ઉપર ચાકોમ ફૂટી પડ્યો, અને બિલબિલતામાં
 ૧ ડાળી પકડી લઈ અપલ વાંદરાની ઝડપથી ઝાડનાં થડ તરફ સરી પડી અ
 ૧ રાંમાં ઝુમ થઈ ગયો! તેવીજ રીતે બીજા બીજો પણ ખીજવાતા નાસી ગયા,
 ૧ જ્યારે કેટલાક મુલેલા અહીં તહીં પડ્યા હતા, અને કેટલાક કાતીજ જખ
 ૧ મોથી પીડાતા મીઠા બરાડા પાડતા પડ્યા હતા. પારસીઓમાં પણ દરેકને નાના મીઠા
 ૧ જખમિયા થયા હતા, પણ તે કોઈપણ રીતે ધાસ્તીભરવા ન હતા. તેઓના બહુ
 ૧ સલામતીભરી જગ્યેથી લડવાનું તે પરીણામ હતું.

હાડ પાડવાથી તેા આસપાસની વસ્તીમાં ભારે ગભરાટ ફેલાઈ ગયો હતો.
 ૧ નોપણ મદદે આવવાને બદલે પાડોશીઓ ઉલટા પોતાના કમાડ વધુ સંભા
 ૧ ણથી બંધ કરી ધાસ્તીથી ધક્કેલતા થઈ અંદર બેઠાં હતાં, એટલે બીજામાં માણે
 ૧ કમંદનાં મકાનમાં શું બન્યું હતું તે કોઈને ખબર ન હતું. તેઓ સપળા
 ૧ બોલે ભારે અફસોસથી અટકળ કરી કે ભલા, ધરપી માણેકમંદ, તેનું ફૂટું
 ૧ જ, અને સરવસ્ત તે હુટારા પિયી ફના થતા હતાં.

આખરે સપણું પાછું શાંત થયું. ગભરાટથી અરધમુગ્ધ બનેલું માણેક
 ૧ મંદનું ફૂટું બિાવરામાંથી બાહેર આગ્યું, અને ફેશું શું બન્યું અને બહાર
 ૧ પારસીઓએ ભયંકર બીચાને કેવી સભ કરી હતી તે બધી અને નજરે તેનું
 ૧ મોતો જોઈ આશ્ચર્ય કરી. જગી જરે આ જગમાં કાંઈ જેવો તેવો ભાગ ભ
 ૧ જગ્યો ન હતો. ભયંકર બીજા બીજાને સખત જખમી કરવાનું માન તેણીને
 ૧ વાજબી રીતે મળ્યું. અને કોંપરામાં તે પુત્રીને કાપલ થતો અટકાવવાની તેણી
 ૧ ની કહેમનેાનું વચ્ચન માણેકમંદે એટલુંતો વખાણુના સબડોમાં ફર્યું, કે
 ૧ દરેક જરથોસ્તીનું જીવર મગફળીથી ભાગ ભાગ થઈ ગયું. માણેકમંદે તેમ
 ૧ જ આખા ફૂટુંએ સર્વ જરથોસ્તી જવાનેાનો ભાર આભાર માન્યો, અને
 ૧ આભારમાં મુલેલા માણેકમંદે દરેક જવાંમરદને ધરખમ છનામ આપવાની
 ૧ આહેસ નાન્યુકાઈથી દરસાવી; પણ દરેક જવાને તે બાલે ભારે ઉપકાર માની
 ૧ કંઈપણ છનામ થેવા ના પાડ્યું. “અમિ એક મીઠ અને છનસાન તરીકેની
 ૧ દુરજ બળવવા શીવાય ખીજું કંઈજ કીધું નથી.” તેઓ સર્વ બોલી ઉઠ્યા.

આવી ભલે માણિક્ય'દ કંઈક દલગીર થયો, પણ ખુરશીદે તેને પારસી ખવા સને માન આપવા આરજ કરી, દલગીર 'યવા ના કહ્યું.

ધા ઉપર પાટાપુટી કરી કંઈક આશાવશ લઈ, ખુરશીદે અને સર્વ જવાનોએ જવાની રજા આપી, અને ખુરશીદે માણિક્ય'દને આરજ કરી કે તેને, પારસીઓએ છેક વરીયાવ સુધીથી આવી મદદ કરી હતી તે કોઈને પણ જણાવવું નહીં. પણ કાને હાથ દઈ કહેવું કે: "શું બની ગયું" તે હું જાણતો નથી, કારણ હું તો મારા કુટુંબ સહીત બિંબરામા જઈ ભરાયો હતો. એટલે વહેમી લોક માનશે કે કોઈ આકાશી પ્રાણીઓએ તમારો ભગવાન કર્યો હશે. વળી પારસીઓની મદદ વીશે જો રાજાને પણ ખબર પડે તો તે પારસીઓ ઉપર વધુ કીનામિયર બની હેરાન કરે, તેમજ તમારી ઉપર પણ કોઈવાર એકાએક બીજા હુમલો કરાવશે." આ ગોઠવણ કબુલ કરી, સર્વ જવાનો માણિક્ય'દ અને તેના કુટુંબ નાં ભારે આશીર્વાદ વગેરે અંધારાનો લાભ લઈ ભરૂંની મદદથી બધે ગયું ત્રણની સંજ્યામાં ગામ બાહરે દેરવેલી જગે ગયા, અને ડાહ્યામાં સહવારમાં તો વરીયાવ જઈ નવા જુના પણ યજ્ઞ ગયા.

સહવાર પડતાંજ આખા કસબામાં ભારે હોહા થઈ ગઈ, એટલે પોલીસ કોઠવાલ તદ્દન અણુઅણુ હોય તેમ પોતાની ફોજ સાથે દોડી આવી ધાપલ કરવા લાગ્યો. તે એમજ માનતો હતો કે સાહુકાર તેમજ તેનું કુટુંબ તો સ્વ ધામ પહોંચી ગયું હશે, અને તેની લાખોની દોલતમાંથી તેના હિસ્સો ગોઠવણ મુજબ બીંબા બીલ આપશે. પણ તેની ખુશાલીને ઘાટો આપકો લાગ્યો, કારણ કે માણિક્ય'દ તો તંદુરસ્ત રીતે હસ્તારમતો માલીયા ઉપર અર્જદાઈ ખબર પહોંચા આવીલાઓ સાથે વાનો કરતો હતો !

બાલબાલનોમાં આખા કસબામાં એવી ખબર ફેલાઈ ગઈ કે રાત્રે ખુની હુદારા બીંબા બીલ ઘાટી સંજ્યામાં બીલો લઈ સાહુકાર માણિક્ય'દનાં મકાન ઉપર ધાડ પાડી હતી, પણ તે સાહુકારનાં સર્વ પુત્ર આડે આગ્યા અને કોઈ તદ્દન અણુઅણુ મદદગારો કેટલી વખતસર નીકળી આવી, હુદારાઓને સખત માર મારી ન હસાડયા હતા. ના એટલુંજ નહીં પણ વડું સંતોષ ઉપજવનાર તો એ બન્ધુ'હત્ત' કે બલીમ હુદારો બીંબા બીલ પણ હાથ ઉપર સખત જખમી થઈ નાહો હતો. તે બેઠી મદદગારો કેળુ હશે તે બાળે સર્વ વીચારમાં પડયા, પણ કોઈ પ્રાઈમલે ખુલાસો કર્યો કે ખુદ સ્વર્ગમાંથી દેવતાઓ આ પૃથ્વી ઉપર ઉતરી આવી ધરમી અને સખી દાતા માણિક્ય'દનો ભગવાન કર્યો હતો !

તે વેળાનાં ભોળા, વહેમી અને ધરમી વૃત્તીનાં યોડિયા પ્રુથાસો વગર શકે
કબુલ કર્યો, ત્યારે તેઓમાં ભણા માણેકચંદ માટેનાં સારા મતમાં વધુ ઉમેરો થયે.

પશુ દોષલતાનાં સ્વપ્ના એક ઉઠેલો કોટવાલ આ અભરથી પુરતો સંતોષ પા
મ્યો નહી, અને તેણે બહુ બારીકાઈથી તે મદદગારો કોણ હોય તે બાબે માણે
કચંદને ઉલટપાલટ સવાલો કર્યા, પશુ તે ચણર સાહુકારે વારંવાર કાને હાથ
કેક કહ્યું કે :—“હું ટારાઓના ભયંકર આવાજ સાંભળી હું મારા કુટુંબ સહી
ત ભારે ગભરાટમાં ભોયરામાં ભરાઈ ગયો હતો, એટલે ઉપર મકાનમાં શું બ
ન્યું તે મને સુદઘ અભર પડે તેમ ન હતું, તે માટે વધુ આતંકી કરવી હોય
તો મારા ભાંયરાની પ્રુથાકાત લેવી અને કેવી જીવ સટોસટ પળો ત્યાં હવે પ્રુભરી
હતી, તેનો કંઈક ખ્યાલ આપનારી ભાજફોડ નજરે નેવી. ફક્ત મારો વફાદાર
ર ચાકર ભદર જે બહાદુરીથી લડતો હતો, તેણે મને બીસો ગયા પછી બ
હાર કાઢતા જણાવ્યું કે કોઈ તદન પ્રાણીત બઢવૈયાઓ વખતસર મકાનનાં એ
રડાઓના પ્રુથામાંથી એકાએક નીકળી આવી તે બીસો ઉપર સખત હુમલા ક
ર્યા, અને તેઓને નહસાડી પાને જેમ નજર પડયા હતા તેમ એકાએક શ્રમ થ
ઈ ગયા હતા!”

તે વેળાનો જમાનો વહેમી હોવાથી આ બતાવમાં અચીત દેવતાઓને
હાથ હતો એમ પ્રુદ કોટવાલે પશુ માન્યું. આવી રીતે યોગમાં માન્યતા ફેલા
ઈ તેથી માણેકચંદનાં બાળમાં બાલ થયો, કારણ માણેકચંદ દેવતાઓનાં છા
યામાં હતો એમ જાણી કોઈ પશુ બુદ્ધી નેમવાળો ગભરાઈ જઈ તેને સલાય નહી

પ્રકરણ ૨૭ મું.

મધરાતની એક ભયંકર કસોટી.

ઉપલા બનાવની બીજે દિને, એકવાર ફરી ૯ માં પ્રકરણમાં વર્ણવી ગયલા
વીધ્યાચલ પરવત ઉપરનાં ભયભીત કાલીઆતાના મંદિરમાં આપણે દોહ્યું કરીશું.

મધરાતનો તે ભય ઉપજાવનાર સમયો હતો. કંડી સખત પડતી હતી અને
સપળે દેહાણે ભયભીત સાંતી રાજ કરતી હતી, જેમાં કેટલીકવાર જંગલનાં હેવા

નો-વાય વર વગેરેનાં બરાડાથી ખલલ પડી તે રાત્રીની ભયંકરતામાં વધારો થતો હતો.

તે વળા કાલીનાં ચંદ્રમાં માણસનો ભોગ આપવાની કમકમાટ ઉપજવ નારી દીલ ધુળવનાર કીયા શરૂ થઈ હતી. પેસાજ, ગ્રાહ્યમણનાં રૂપમાં શયતાન હેમ ચંદ શાસ્ત્રી, -જે માતાને ભોગ આપવાનાં બહાણે ઇનશાનોના કરપીણ પુત્રો કરવા, અને જંગલી બીણા કે દગાબાજ ગલાંદાસુ ડંગો પાસે કરાવવામાં શયતાનયત પ્રસાદી અને સંતોષ મળવતો હતો, -તેનાં કદરૂપા, કદર ચિહ્ન ઉપર જવારે ભોગ આપવાની તકવારી થાય તવારે જે આનંદ ફેલાતો હતો, તે પશુ આજેજે ભોગ આપનાર હતો તેથી નાચાર અને નારાજ બનેલા દીકરો હતો તે કીયામાં ખાસ ભાગ થેવા માટે જ હેવાનો જેવા ખવાસનાં, પુત્રી આંખોવાળા બીણા ઉભા હતા. જવારે કદાવર બીમાબીલ જખમી થયલા હાથ ઉપર પાટા બાંધેલા, અને જખમથી જે દુઃખ થઈ હતું, તેથી યુસ્ત્રાથી દાંત કચકચાવતો નાગી તરવાર સહીત તે કીયા નજરે જોતો ઉભો હતો. જેમ જેમ તેનાં જખમ માંથી કલતર વધતી જતી હતી અને તેનાં ધાડ પાડતાં મારવા ગયલા સાથીઓ યાદ આવતા તેમજ માર ખાઈ હીનપરતીમાં છુટ થેવા વગર નાસી જવું પડ્યું, એ સંપ્રદ્ય વાદ આવડું ગયું તેમ તેમ બીમા બીલ વધુને વધુ ભયંકર બની, ગાલગણેચ કરતો, પોતાના કીના માટે પોકાર કરી તલબગાર આપીશ બનતો હતો. હા—તે વળા જે માણસાઈ ભોગ કાલીને આરપણ થનાર હતો, તે પુત્રી બીમા બીલ ના કીનાનો ખાસ ભોગ હતો, અને તેથીજ તે પોતાની નજરે નજર તેનો ફેજ જેવા આવથો હતો.

તે કમનસીબ ઇનશાનને અંગીલ કરાવી, ક્રૂર કમરે કપડું રહેવા દીધેલા, ગળામાં જંગલી દુધિનો હાર પહેરાવેલા, અને કપાળ ઉપર કંઠુનો તીણા કદેસો, જેર જીલમથી પેસો ભયંકર ધરમચુર ખીન્ન બીણોની મદદ સહીત માતા ની મુરતી આગળ ધસડી લાવથો, અને બળીદાન માટે ભણતરનાં રસોડે બળડવા લાગથો. ગેવા તે રસોડો ભેલી આદમજાતની દુશમન બુદ્ધી દરજ્જો કો બુત-પલીદ-પીચાસ દાકણ છે, તેઓને ઇનશાનના ચોહી-માંસ અને હાડકાંન ઉભણી કરવા મધરાતના ભયંકર વખતે તે આમંત્રણ કરતો હોય, તેમ હવામાં બુર લાગણીઓની કંપારી ઉપજવનાર ધવન-ઓ ફેલાઈ ગઈ. ત્યાં હાજર રહેલ દરેક મનુષ્યની આંખો પુત્રી મીસાલ ચક્રમકી રહી, તેઓનાં મગજમાં ભવાના લાગણી ઉત્પન્ન થઈ, અને તેઓને ચોહીન જ તરસે લાગી. આદમ જાતન

જોજાજ દુકત તેનાં કવાનાં સહયુગ્મથી કરી શકાય, તે ત્યાં જોગ મળેલા ખવીસોમાં મુલ્યજ્ઞ જણાવીજ ન હતી.

તે જોગ હતો કાણુ ? કે જોના માટે ખુદ હેમચંદ શાસ્ત્રી દીલસોજી ધરાવતો હતો ? જાંબી દીવીમાંથી પડતી ચેશનીમાં જોતાં તે જોગને જોઇ કાઢને પશુ જાગૃત્યથીનો મજબુત આગ્રહ લાગે તેમ હતું. તે નીરમાણુ ચમલો કાલીનો જોગ રાણા કુર્યાનસીંગનો જામણો હાથે ગણાનો વીસવાસુ “જવપાલ” હતો ! તે જા જવપાલ હતો કે જેણે એક દીવસ જાગમજ નીરદોષ ભલા માણેકચંદ અને તેના કુટુંબને કરપીણુચીને ક્રતા ફગવવા બીમા બીજને ઉસકેરી આક્રમણવર ચઢાવયો હતો, જા તે જવપાલ હતો કે જેણે બુગ કુર્યાનસીંગને ખુશ કરવા વરસો સુધી અનેક જદમાથી, જદફેલી અને જીનાઈ કર્યાં હતા, તેજ આ હીમકારે ! હતો જે જરખાનુ અને નવાજને જોરજીલમથી ચોરી કરનાર રાણાનો મદદગાર હતો, ઉદ્દેષે તે જવપાલ જા હતો કે જેની ઉપર બુઝોરગ ભલા રાણા જયસીખરીને જોર જાપી મારી નાંખવાનો મજબુત શક હતો.

પશુ તેનો જાવા ભવબીત ફેજ સા માટે આવનાર હતો ? તેનું જે કારણ હતું તે થોડીવારમાં આપણે જાણીશું. પશુ આપણે જાહી વાંજળી રીતે ઠીક કરીશું કે જા બનાવમાં તે દાદગરનો કંક ધનસાફ ફેલીકવાર કેવી વીચીજ રીતે અમલમાં મુકાય છે, તેનો સહથી અસરકારક કામચો રણુ કરે છે. તેમજ એક બુરા, બદમાશ અને અસાન માણુસ ઉપર ફેલી હદ સુધી સલામતીથી વીરવાસ શુદ્ધી શકાય, તેનો બોધ જા બનાવ આપશે.

ભણતરનું સ્વોદિ જોલતાં એકાએક તે ધરમચુરજી હાથમાં પકડેલાં એક તીક્ષ્ણ હથીવારવડે માતાના જોગને ગરફન ઉપર એક જામમ કર્યો, કે શિલખાર થોહી તેમાંથી વહેવા માંડ્યું, અને તે જોગે ભવાનક ચીચીયારીઓ પાડી તે એકાંત રાત વધુ દીલખુજવનાર બનાવી. તેજ ચેળા થોહીના તરખા બનેલા પુંજરી બીસોએ મોઢા અવાજે—“જે કાલી ! જે આંબી !” કરી વધુ મોઢા ઉદગાર કાઢ્યા, અને જાગુની બીંત ઉપર ઢાંચેલા મોઢાં દોલને જોસથી વગાડવા માંડ્યું, કે જેથી જોગની મરતી વજતતની અપશુકનભરી ચીચીયારી દબાઈ જાય. તે સાથે સાથ સર્વ બીસો હથીવાર ઉગામી તે જોગ ઉપર ટુઠી પડ્યા અને કવાહીન રીતે તેના શરીરનાં કાપી ટુકડા કર્યા ! જરાપણુ લાગણી વગર શયતાન હેમચંદે જવપાલનું કાપેલું થોહીથી ઝળઝળણું ધડ, કાલી મોઢાને ગંભીરાઈ અને ભઠ્ઠીભાવનાં દેખાવથી અરપણુ કર્યું; જ્યારે થોહી જોભળામાં લઈ તેણે મુરતી ઉપર કંઠકાવ કર્યો! બીમા બીસે તે દેખાવ ભરો

સંતોષથી જોયો. સરવે બીધાએ જોગનાં શરીરના અંકેક કટકા રાંધી ખાવામાં આપે સે વાની ખાસ સંભાળ લીધી હતી, કારણ તે તંબોનાં ધરમનું ખાસ ફરમાન હતું.

તે દીલ ખુલ્લવનાર કર્પીણુ દેખાવનું વધુ વરણનુ જીગરને દરદમંદ કરી નાખે તેવું કમકમાટીભર્યું હોવાથી આપણે અહીં તે ઉપર પરદો નાંખીશું.

કાલી માતાને રાણાનાં વીધાસુ જયપાલનો જોગ આપ્યો તે કર્પીણુ બનાવ કયાં સંજોગોને આભારી હતો, તે જાણવું અગત્યનું થઈ પડ્યું.

રાણા સાયની ગાંડવણુ મુજબ જયપાલે બીમા બીલ પાસે ભક્ષા માણેક ચંદ ઉપર દુમલો કરવા તાગડો રચ્યો. તેજ રાત્રે તે બીલ ધાડપાડ્યો સાથે છેક અંકલેશ્વર નજીકના એક જંગલ સુધી સાથે આવ્યો કે ધારણુ કાર્ય તેની નજર હેઠળ પાર પડે. તેઓનાં સાહસકર્મિની ક્તેહ પ્રચ્છા, સર્વ દસ્તાવેજો તેમજ ખજાનો લઈ વખત સર આવવા સલાહ આપી તે તેઓની રાહ જોતો તાપણુ કરી એકલો તે જંગલમાં ચોખ્યો. ધોર રાત્રે તે અંધારા ખીયાખાનમાં એકલો પડતાજ એકાએક તેના જીગરમાં કંઈ અજબ ધા સ્તીના લખલખાં ભરાઈ આવ્યા. તે એક ભેરાવર અને બહુ હીંમતવાન સખસ હતો. તે સમજી ન શક્યો કે શા કારણસર તેને તેમ થઈ ગયું છે. તેણે શંકાશીલ બની કોઈ છુપા જોખમની ધાસ્તીથી અહીં તહીં આંખો દોડાવી પણ કંઈ માલમ પડ્યું નહી. આવી સ્થિતિ હેઠળ તેનાં મગજમાં તેનાં અગલા સર્વ કુર્કર્મી, તેઓની સઘળી ભયંકરતા, બારીકાઈ સાથે પૂર બહારમાં પ્રગટ થયાં. તેનાં સંખ્યાબંધ નીરદોશ ભાગોનાં બુતો ધાને ફેલે જાણે કોઈ અણુદીઠ જાગેથી નીકળી આવી ગયા તેની ઉપર ધીનાથી ઘટ્ટી પડી તેને આઈ જવા તલબી રહ્યા હોય, એવા ભયભીત ખેટા ખવાણો તેનાં ચક્રભ્રમ બનેલા બેજાનાં તે વખતે પૂર જોશથી ઉત્પન્ન થયા. આવા ધખારાઓની અસર હેઠળ વીચારાનું સમતોલપણુ ખોટી દઈ, તે ઉભો થઈ તરવાર ખેંચી કાઢી તેનાં હવાઈ ફરમનો સામે લડવા તૈયાર થયો !

એક તે ફક્ત થોડી મીનીટની, પણ—તે પાંચી સખસનાં મનથી તો એક જમાના જેવી લાંબી,—મીનીટની તેનાં મનની વ્યાધી કાણુ વરણવી કે પ્રથ કરણુ કરી શકે ? તેને એમ લાગ્યું કે તેનાં શરીરના દરેક અવયવોમાં, તેનાં કમાલોને મારવા ગયલા ભાગો ખજર એકી તેને જે દુઃખ થઈ ગયું તેથી ઉસ્તા અને તાણા મારતા હતા, જ્યારે પોતે કોઈ અણુદીઠ શકતીનાં બળથી જડ બની જઈ લાચાર થઈ તે ખમતો હતો એમ તેણે માન્યું. કોઈ

આવતી આહતની આગાહીનાં પગલાં તેણે આ બનાવથી માન્યા. કહડતી કંડી પડતી હતી છતાં તેનાં શરીર ઉપર ધાસ્તીનેા કંડો ઝડપી પરસેવો ફુટી નીકળ્યો. તેનાં પાખી મગજ ઉપર તેના કુકર્મોની શીક્ષા તરીકે ચોખા કોઈ અણુ દીઠ પ્રબળ શક્તી તાવેલું લોકું નાખી દામ દેવું હોય તેમ માની, કુઃખથી તે પોકાર કરવા લાગ્યો. આ જ્ઞેહાનમાં પશુ દોષખની વ્યાધી કેવી હશે તેના કડવો અનુભવ તે ઝુનેહગાર સખસે તે ચોડી પળોમાં મળ્યો. જેમ જેમ તેનાં શરીરની ગતી ધાસ્તીથી વધુ ને વધુ નબળી પડતી ગઈ તેમ તેમ તેનાં મગજ ઉપર ભયંકર વ્યાધીઓનો ગલથો વધતોજ ગયો. એટલામાં કંઈક અણુપણાટ થયો; અને તેનાં ગેમ્પી જોરેમંદ મુદ્દઓ તેનાં ઉપર ઢીનો સેવા ધસી આવતા હતા એમ તે ધડીએ માની લઈ, કુઃખથી અને લાચારીથી માટી ચીંચવારી પાડી તે કમળજ્વલ સખસ આક્રમાં વુટી પડી બેભાન થઈ ગયો!

તે ગેડબડાવ તેના નબળા પડેલા મગજમાં માની લીધેલા ભુત-પલીહો તરફનો નહતો. તે તો ખુદ તેનાજ માથેલા બીણાનાં પાછા ફરવાનો હતો. ચોડી વારમાં તે પુર સુધીમાં આગ્યો, અને આજિયો ચોળી જેવ છે તે બીમાબીલ અને તેના સાથીઓ તદન ખાલી હાથે તેનાં તરફ દોડવા આવતા હતા. બીમાબીલ, હાથમાં ચપલા જંગી જરને હાથનાં જખમનાં લોહીથી ઝડળતો, ભયંકર ગલીચ ઉદગારો કાઢતો, કંગાલ જખપાલ તરફ ધસી આગ્યો, અનેબોલી ઉઠ્યો:—

“અંદાજ ! અને તેમજ મારી બહાર રોળીને દગાબાજથી સપડાવવાં તેં લુચ્ચા રાજ્યા સાથ કાવતરું કર્યું હતું ; અને મને આહીં છેક અંકસે શ્વર સુધી લલચાવી લાગ્યો ! મને બરાબર સપડામાં સેવા મારા કતા મુદ્દ અને મારી જાતનાં જખમવેરી ચારસાઓને માથેકચંદની હવેલીમાં કુષાથી રાખ્યા હતા ! પશુ જ્યાંસુધી આ શુરવીર બીમા બીલ મહાકાલીના ભાવીક સેવક તરીકે દરવર્ષ આકે મનુષ્યનું તેને બલીદાન આપે છે, ત્યાં સુધી તે માતાની ચાલુ રૂપા મેદળ ફેરે છે, જેથી બીમા બીલને મારનારાઓ ઉંધા પડી નર્કમાં જાય છે ! ” આટલું પુર જુરસાથી બોલી રહી તે પોતાના જખમી થઈ આવેલા બીલા તરફ માફું ફેરવી નંમ્ર અવાજે બોલ્યો :

“મારા વફાદાર શુરા બંધુઓ ! આપણે આ પ્રપંચી કંગાલનાં જીવલેણ પ્રપંચમાંથી જીવ બચાવી શક્યા છીએ, તે માટે માતાનાં આભારી બન્યા છીએ, અને ના તોજીને પ્રસન્ન કરવા આ સખસનું બળીદાન આપીશું, માટે એને કેદ કરે.”

તરતજ જુરસાથી આરીલા અનેલા જંગલી બીલા જખપાલ ઉપર વુટી પડ્યું અને તેને હાથ-પગ બાંધી જખમ ઉપર તોડી પાડ્યો.

“ભીમા ભીલ !” લામાર યઈ પડેલા ગરાસ્ત્રા જ્યપાલે શાંત આવળે બોલવા માંડયું: “હું ગંભીર બુલ કરે છે...તારી સામે રાણા તરફથી પ્રથમ રચાયોજ નથી—”

“તારી ઝેરી વાચા બંધ કર, કૃતસ ગરાસ્ત્રા ! હું તને તેમજ તારા કુલ રાણાને સારી પેઠે ઝાળખી ચુક્યો છું...આ કાંઈ પડેલીવારજ નથી કે કુલ કુર્બાનસીએ મને સપડાવવા કાવયેચ અજમાવ્યા ન હોય. “શુકલતાર્થ” ઉપર બે વર્ષની વાત ઉપર તો મોટી સંખ્યામાં છુપા વેશમાં સીપાહે લાવી મને ઘેરવા બહુ આલાકીભરી શુકતીઓ યઈ હતી. તે કહેકટ વેળા પણ ભવાની માતાની કૃપા થી હું એક અત્કારીક શુકતીથી છટકી જવા શકતીવાન બન્યો હતો. ત્યાર પછી આડકતરી રીતે મારી સ્વતંત્રતાની આડે આવવા રાણાએ કાંઈ બાકી રાખ્યું નથી. તે દુસ્ત્ર રાણાની મારા વીરુધની સર્વ અળવળમાં હું કુલ સલાહકારનો મુખ્ય હાથ અને ઉલકેરણી હતાં. હું જ્યારે આજે પ્રભાતમાં,—કોણ જણે ક્યાંથી મારા જંગલ નાં છુપારહેડાણુની બાતમાં મેળવી, મને મીઝ તરીકે આવી મળ્યો, ત્યારે મેં બોળાઈમાં માન્યું કે જ્યારે હું છેક ચાલી ચલાવી મારા ગુફામાં આવ્યો હતો ત્યારે તારી નીહા પ્રમાણીકજ હશે.—જો કે મને તેજ વેળા મનમાં બહુ ધીમી સંકા ઉતપન્ન થઈ કે હું કાંઈ કંગો રમનાર હતો, છતાં મેં તારી ઉપર વીશ્વાસ મુકવાં જી મત કરી...આ અંગલ કાવજાંબાજ ગરાસ્ત્રા ! તેં આખરે મને કંગો દીધો—”,

“એ ભયંકર અકલહીન જંગલી !” પોતાની વીરુધ વધુ ને વધુ ખોટા અલ્લ મનોનાં ચોરા ચઢતા જતા જોઈ, શ્રુત્સાથી જળતાં જ્યપાલ બખાલ્યો:—
“મારી તરફતા તારા કોઈ પણ આડાં પગલાં માટે હું કોણુનો તારી ઉપર કોપ, ભયંકર વેર અને ભારે ધીકાર એવી બધથ તેને પુખ્ત વીચાર કરજે. રતનપુરનો વીખ્યાત રાણો હિચકારો બાવલો નથી કે તેનાં વફાદાર પ્રમાણીક વીશ્વાસુને, વગર કારણે, પુરતી તપાસ વગર ખરાબ સંલેગ હેડળ સક લાવી મારી નાંખવામાં આવે, તે તે શાંતીથી સાંખી જાય. યાદ રાખીશ, કે રાણાનું વેર એકલા તારી ઉપરજ ન ઉતારતાં, તે આગળ વધી તારી જંગલી જલતાં નામડે ગામડા બાળી ભસ્મ કરી નાંખવામાં, તારા કંગાલ બીણોને તેમજ બીલડીઓને કેક પકડવામાં અને જોર જીલમ અને હાતકીપણથી ફરયાપારનાં મહેશમાં ગુલામ દાખલ મોકલી આપી જીસરી કરાવવામાં આવશે, અને—”

“અય મહા બળવાન મહાકાલીના નીરમાણુ યયલા બોગ !” ભીમા ભીલ વીરુધાર અને ધીકારથી પગ અકાળતા બોલી ઉઠ્યો:—

“આ તારી ધમકી તરફ હું જીલ્લા વીરુધાર અને બેદરકારીથી જોઈશ,

તારે બાવલો સ્ત્રી-લ'પટી રાણો જ્યારે જે પારસી કુંવારીઠાઓનું હરણ કરી સેહેજ પથુ ન ફાળ્યો અને ધીરવી શુભાવી બેઠો, તો પછી જંગલના સીંહે—અને બીલા—સાથ કેમ ફાવે? પરંતુ જો તને માતાજીનાં બળીદાન માટે નીરમણુ ન થયો હોત, તો હું તારી સેહેજ તારા રાણાને ખુલ્લું કહેવાડતે કે બીમા બીલને સપડાવનારો હજી જનમ્યાજ નથી!"

"હાકારજી." એક બીલ નજીક આવી નમીને અરજ કરવા લાગ્યો;—"શા માટે આપ આ ધીરથી તરબોળ થયલા હાથનો મલમપટો કરાવ્યા વગર, આ બાવલા પ્રપંચી ગરાસ્વા સાથ તકરાર કરી નબળા પડો છો?"

"અચીત મારા ભલા ભાત, હું હમણાજ આ કંગાલને એક છેલ્લો પ્રરન પુછી જામનો. ઉપાય કરીશ." બીમા બીલે પોતાના સાથી તરફ ફરી જવાબ દીધો.

"ગરાસ્વા—હજી મારે તને એક છેલ્લો સવાલ પુછવો છે." બીમા બીલે ભયંકર રીતે ડોળા કાઢી જવપાલ તરફ તીક્ષ્ણતાથી જોઈ યોલવા માંડ્યું;—"કબુલ કર, કે વૃધ રાણા જવથીઅચીને તેના કુપુત્ર કુર્યાનસીંગની શીઅવગ્રીથી શું તેં એર આપ્યું ન હજી?"

"હું કાંઈ જાણતો નથી." જવપાળે કુંડો ઉઠાવનારો જવાબ દીધો.

"અંગલ—તું નાકબુલ કરે છે? ઉઠાવે છે? ઠીક છે, હું તારે પાપ કબુલ કેમ કરાવવું તે સારી રીતે જાણું છું; અને તે કબુલ કરાવીનેજ તારા જેવા જુદા જુદા ગરાસ્વાની હું બીમા બીલ જણકાઈ અને મગજનો મઠ કાઢીશ. સ્વર્ગવાસી રાણા જવથીઅચીનાં પુત્રનું વૈર લેવાની જાણે મારી ફરજ છે, કારણ તેનાં આજ્ઞા મરત્યુથી મને જાહેર પાઠ મળે છે. વૃધ રાણા અને મારા વચ્ચેનાં પરસ્પર કાલ કરારને લીધે મને ૩૦ ગામડાઓની ગરાસ છેલ્લાં ૧૨ વર્ષ થયાં મળતી હતી, જે તેનાં પુત્ર થયા પછી હાલનાં કુદ રાણાએ તુચ્છકારથી તે અટકાવી મારી સામે ફરમનાઈ ઉઠાવી છે.....(પોતાના સાથીઓ તરફ ફરી) મારા શૂરવીરો—મહાકાળીને બોમ આપવા આગળ પુત્રી ગરાસ્વાને "માતાની કસોટી" માંથી પસાર કરાવી એનું તે રાજકરોહી કુકર્મ કબુલ કરાવવાનું છે, તે માફ રાખજો. હવે ઉતાવળ કરો અને એને વીધ્યામળ ઉપરનાં આપણાં પવીત્ર કાળીનાં મંદિરમાં લઈ ચાલો." આટલું યોલી બીમા બીલે પોતાના જળતા જવમી હાથને જોરથી દાખ્યો અને જવપાળ તરફ જોઈ ધંતો કમકચાર્યા.

"આપની આજ્ઞા પ્રમાણે અમલ કરવામાં આવશે."

તરતજ તેઓએ આકેશના જખમ ઉપર મહામપટા કરવા, જેનો સામાન આમુપાસ ઉગેલા ચોક્કસ પાલાઓ હતા. ત્યાર પછી તેઓ કેદીને લઈ રતોરાત કુચ કરતા જંગલના કુંડા જુલા મારગે વીંધવા અળને ધરવત તરફ નીકળી ગયા. તેઓએ બીજા દીને ઝડપી યુસાફરી કરી છેક ચતે ૧૧ વાગે વીંધવાઅળને લગતાં પેાર જંગલની એક ટેકરી ઉપરનાં ભથંકર મહાકાલીના મંદીર ઉપર પહોંચ્યા. મધ્ય રાતે જવારે ભુત-પીચાસો અને મલીન સ્ત્રીઓ ભયુત થાય છે તે સમય માતાને ભોગ આપવાનો ખાસ અનુકુળ વખત ગણાતો હોવાથી, તેઓએ મંદીરમાં પહોંચતાં સહીતજ કેદી જવપાલને સ્નાન કરાવ્યું અને મંદીરનાં ચોમાનમાં આવીલા “માતાની કસોટી” નામનાં રામન ભતના ઝાડ આગળ તેને ધસડી ગયા. આ અમતકારીક ઝાડ માટે એક કહેવામાં આવતું હતું કે તેનાં ફાટેલા પેડામાંથી જો એક યુનેહ માર પારેલું ઇનસાન સલામતીથી પસાર થાય તો નીરદોષ હોવુંજ જોઈએ, પણ યુનેહમાર હોય તો તે ઝાડની ફાટ સંકોચાઈ જઈ તેને લાચી નાખે !

ત્રણ ચાર બીંધો તેને બળજબરીથી તે ઝાડ આગળ ધસડી ગયા. તે ઝાડ નાં યડમાં લગભગ ૨૫ શેડ લાંબા અને ૧૫ ફુટ પહોળા ઇંડરડો આવેલા હતા. પોતાનાં કેદી ખજર, તે કેદી જરાપણ ચાલતાં આનકાની કરતો કે બેઠો, તેઓએ તેને તે ઝાડનાં ખાંચામાં લાખલ થવા ફરજ પાડી. તેજ પેળા બીંધો બીજા મોહોત સમાન ઇંડા મંબીર સાદે બેઠેલા :—

“ઓ પાપી ગરસ્તી ! જો તે વૃદ્ધ જવથીખરીનું ડેર આવી યુન ન કહું હોય તો સહેલાઈથી આપવીજ અમતકાર “માતાની કસોટી”માંથી પેલી બાજુ ઢું બહાર નીકળીશ, પરંતુ જો તું પાપી હોઈશ તો કોષિ અટલી કાલીમાતા તને જરજ અગડી નાંખી શીલ્લા કરશે.....જે કાલી ! જે અંબે ! !”

મોહોત સમાન શીકોક્ષ્ય મારી ગયેલા જવપાલ ધરજતા દીસે તે ઝાડનાં ખાંચામાં વાકો વળી ઊંચે, અને ખીજી ગમી નીકળી જવા જીવતોડ કેળિશ કરી તેનું માંથું અને ધડ સલામત બીજી તરફ નીકળ્યું, પણ શરીરનો કમર આગળનો ભાગ, બજી તે ઝાડને ઊંચેસો આવતા હોય તેમ પીર પીર વધુને વધુ ઝાડનાં સંકોચાવાથી દબાવા લાગ્યો ! ફરેક પલ વધુને વધુ ઝડુનથી ગોવા તે ઝાડ તેને દબાવતું જાયું ! જવારે બેઠેલ ખાસ્તીથી અધમુલો બનેલા જવપાલ જીવપર આવી તેનાં સપાટામાંથી છટકવા ખેંચતાજી કરવા લાગ્યો. પણ તેની પાસબીજો દબાવાથી આગર તેને ઝોટલું તો દુઃખ

મીમો બોલ જખાળ્યો:—“એ જાણી ગરાસ્થા! જો તે જલા રાણા જલરીખરીનું જુગ
 ઝર આપી ન કધું હોય, તો આ ખવીજ “માતાની કસોટી” ના ગડ જ્ઞંદરથી સલામતીથી બીજ
 જાજી નીકળ... નહીં તો કોયે ચઢેલી માતા તુને ચગડી નાંખશે.....” (સફા ૧૫૦.)

યવા માંડ્યું, કે તેણે ભવભીત ચેહેરે ભરાડા પાડ્યા અને એકરારું કરતાં કહ્યુંઃ—

“મને છોડવા—મને છોડવા, હું કબુલ કરું છું. મેં જ રાણાનાં હુકમથી વૃધ જયસીખરી રાણાનું એરથી ખુન કર્યું હતું?!”

“અંકાલ ખુની! સીધી રીતે કબુલ ન કર્યું તો હવે કાંય કબુલ કર્યું?” બીમા બીસે ડોળા કાઢી તાણેા મારેા. “મહાકાલીએ પોતાનું સત્ય અને મહિમા આછી પ્રગટ કર્યો છે. તારા તે રાજકરોહી કર્મથી અને યું ગુહસાન કર્યું છે તે તને હવે સમજ પડ્યું હશે. કુષ્ટ ગરામ્યા—તારા ઉપરનું મારું વેર તો આ કસોટીમાંથી પસાર થવા મરતાં વધુ ભવંકર, વધુ ગામેગામ પુરુષ વનાર અને વધુ ભવભીત છે.....શૂરવીરો—આ ખુનીએ પોતાનું આધાર પાપ કબુલ કર્યું છે, માટે “માતાની કસોટી” માંથી તે હવે છૂટેા થશે, તેથી એને બાહેર ખેંચી કાઢો, અને આતાની પવીત્ર મુરતી તરફ લઇ ચાલો.

ત્યાર પછી લોહીની તરસી ભવભીત મહાકાલી આગળ તે કંગાલને ધસડી લઇ જવામાં આવ્યો અને તેનો કેવા કમકમાટ ઉપભવનારો ફેબ આવ્યો, તે આપણે આ પ્રકરણને મહાને વાચી મવા છીએ.

પ્રકરણ ૨૮ મું.

“સંજાણુ ઉપર હુમલો.

પહેલા પ્રકરણમાં વરણવલા બનાવને આને લગભગ ૧૧ વર્ષ પસાર થવા આવ્યું છે. જંગી જર અને શુસ્સાવાસી નવાજ બંને આને તંદરોસ્ત મલ જોઠા જેવા બેઠાઓની માવતરેા બની છે. બંને પોતાના મનગમતા ભરથારેા સાથ સુખ-સંપદમાં રીવસો ગુજરે છે. લરીઆવના પારસી સંસ્થાનમાં સુખ, શાંતી અને આબાદી સમળે વ્યાપી રહ્યાં છે. રાણાએ એક વા વધુ કારણોને લીધે પોતાના મરહુમ પીતાજીનાં વખતની આંકણી પ્રમાણે જ વરીયાવની મહેસુલ વસુલ કરી હતી, એટલે કોઇ પશુ બાણુ કળ્યા કે અસંતોષનું કારણ મળ્યું ન હતું. ફક્ત કસબાની સાંત્વીમાં કેટલીકવાર બીમાબીલના ધાડ પાડવાથી અલલ પહેાચ વી હતી; પણ તેતો એક રીતે પારસીઓનાં બાબમાં ફાવદાકારક થઇ પડતી

હતી; કારણ ત કસબાની બેહક આબાદીનાં સંખ્યે, થોડી મહેનતે માટા પાક ઉતરતો હોવાથી, કુદરતી રીતે વધુ કુદરત મળવાથી માજમજલક કે આળસાક મા ગળડી પડતા પારસી જવાનો આવા બનાવોથી કહક જગૃત સ્થિતિમાં ચાલુ રહેતા હતા, તેમજ તેઓની મહદગાર ધરની બાનુઓમાં પશુ આવી તરૂં હતાં ચાલુ ધડકકુંભરા ખમવાની ચાલુ તમેહ પડવાથી, હિંમત, સમયસુચકતા અને આશાથી પ્રગતી નીકળી હતી.

હંમિસનાં બોલા, ઉકાર જીગરનાં બુરાની બુરાક ઝડપથી વીસરી જનાર, અને એક-કરીમ ઉમદા મહઝબની બરકતથી સપેન્ટેમેન્ટુની ભલી આબાદીમાં હરગીઝ હમસરીક થનારા જરથોસ્તીઓ, કુર્બાન સીંગ રાણાની ૧૮ મહીના ઉપરની બુરાક સદંતર વીસરી જઈ, સુષેહભયો વફાદાર સંબંધ રાજ સાચ જળવી, પોતાના જરથોસ્તી મહઝબની તરીકેતો જળવી વરતા હતા.

પશુ તેઓનાં જનની શાન્તીમાં હાથ એક નવી ખબરથી કંઈક ખસલ પડેા ચી હતી. જુજરાતનાં યુસબમીન બાદશાહ મોકું જરજર આવી, પોતાનાં સપેહ સાહાર અસેદખાનને ડોકણ અને બીજા પક્ષીમ હીંદનાં કોસ્તાનાં મુલકો કબ્જે કરવા મોકલનાર હતા. હઝારો ઝગુની ચવનોનું જરજર કુબદ્રૃષ્ટ જુજરાત ઉપર બુખ્યાં તોડેાની મીસાલ ઉતરી પડી, જેટલું હુંદે નહી તેથી વધુ દંતા કરે, એવી સૈાની આન્યતા અને ધારતી હતી. આ કારણને લીધે પારસી વસ્તીમાં સઘળે ડોકણે, જે જરૂર પડે તો પોતાની જાગીરો કે ચેતરો 'કે ધરનારનો મરદબા તરીકે બચાવ કરવાના જકું ઉતાવળમાં પગલાં ચેવાતા હતાં. કાલે આજ મયલા હયાયારેને ભીંત ઉપરથી ઉતારી સાફ કરવામાં આવ્યાં, લોખંડી બખતરો-જેમાં વરષો સુધી વસેલા કરોળ્યા અને ધુળનું રહેણું બન્યું હતું, - તેઓને પચ્છાડી પહેડાય તેવા બનાવવામાં આવ્યા; થોડાઓને આળસુ ન રાખતાં દરરોજ માછલો સુધી દોડાવી તેજ બનાવવામાં આવ્યા, તેમજ સુનિ કામ કાજથી પરવારી આળસુ બની, થોડી પીવાની કે આછીપીછીની માજમજલકમાં મસજુલ ન થતાં, જવાબમાં મરદાનગી ભરી કસરતો કે હંચવારની રમતોમાં વખત ગાળતા હતા. આવા સંજોગમાં બુઝોર્ગીના મગજ ઉપર અંદેશાની કરચલી વળતી હતી, બ્યારે જવાબમાં તો વખત આવવે પોતાની મરદાનગી બતાવવાનાં ફડાકા મારતા હતા. ના, ફકત મરદોમાંજ આયો તંદોરસ્તી જુસ્સો હસ્તી ધરાવતો હતો એમ ન માનવું જોઈએ. પશુ તે અસાંત જમાનાની પારસણે પશુ વખત આવવે વખાણુને પાત્ર પતિવૃતાપણું, બહાદુરી, હિંમત અને સમયસુચકતા બતાવવા સુકવી ન હતી. તે જમાનાની પારસણે ખુસ્તી

વામાં આલુ સરીર રમડેળાળી હતી. પોતાનાં મહાજનની તરીકેનો બહુ ચીજદાર થી પાળતી હતી, તેમજ પોતાનાં ભાઈ કે ભાઈના કે પોતાને બેતરમાં ખરા ઘેલ થી મદદ કરતી હતી; અને તેવી આલુ ખડતલ છાંદગી ઝુલ્મરતી હોવાથીજ, કુદરતી રીતે તેઓમાં ઘોઠસ ઉમદા સદચરિત્રો ખીલ્યા બહુજા આવતા હતા. તે વેળાનાં પારસી મદદ કે જાનુ પોને “પારસી” હતાં, તથા કેવા મહાન રાજાવંશી ન્યામાનોથી હતરી આલ્યાં હતાં, અને વેગમ્મર ઝરુતેત્રનો બુલ્લંદ મહાજન પાળતાં હતાં, તે બાળનો સદા નજર સન્મુખ રાખી પોતાની આલમચલુ નમુનેદાર બનાવતાં હતાં. તે જમાનાનાં નમુનેદાર પારસીઓએજ કોમ અભિમાન, ધર્મીપણ અને ક્યાની ખુદેહની ખીલવણી અને પાયો વિચીત્ર સુલકેલ સંજોગો હેઠળ નાંખી, તેને પોતાના વહાલારી અને કોમ અભિમાનીના આતરનાં ધીમતી ઘોઠીથી વારંવાર મજબુત કર્યો હતો, અને પારસી ટોળાની અત્યાર સુધીની અખંડ હસ્તીની સુંદર હમારત જાળવી રખાવી છે; જેને આલુ જાળવી રાખવા ની ગંભીર ફરજ-પોતાનાં અજી અને બહાદુર ન્યામાનેને ફેર પગસે આલવા ની-કાલની આપણી આલ્યાં ઉપરજ લટકેલી છે.

પોતાના ન્યામાને તરફ બેવફા, કોમ તરફ બેવફા અને છેલ્લુ તથા અગત્ય હું પોતાનાં મહાજન તરફ બેવફા પારસી, -કાલને તળકે પારસી કોમમાં જીવતો રહેલો કોમને નુકસાનકારક અને આલેલમા લાવનાર ગણાવો જોઈએ; ના, એક હુંજ નહીં પણ ત એક આપ સમાન ગણાવો જોઈએ છેલ્લા નવેમ્બર ૧૯૨૧ નાં હમનસીખ હુલ્લડ સમયના ધણાએક જવાન્યાઓને છગર ઉપર હાથ ઝુકાવી પુછીશું કે તેણે પોતાનાં ન્યામાને તરફ, કોમ તરફ અને મહાજન તરફ અંતઃક રણપુર્વક સેવા જાળવી હતી કે ? અને નહીં તે-હવે પછી ભવીષ્યમાં જરૂર પડે તો જાળવવા માટે તે અત્યારથી તૈયારી કરે છે કે ? તેનાં આલસાહમાં કાઠ ખાઇ ગયલા સરીરને મજબુત તાબા મીસાલ બનાવવા કે કળાઈ ગયલાં ક્યાની ખમીર ને ખીલવવા તે પ્રમાણીકપણે કોશીસ કરે છે કે ? તે વાલનદીપર થયો છે કે ? તે શીઝીકલ કલમર લીગમાં મેઝર છે કે ?

વાર્તાના મુખ્ય ભાગમાંથી વેગળા જવા માટે વાંચનારાઓની ફરજીયાર આહી, આગળ આલીશું.

એક ઘણે રતનપુરના રાજાએ ઠાળી પીટાવી રૈયતમા ઠંદરે. ફેલાવ્યો કે તેણે પોતાની અદારે વર્ષોની રૈયતનું ફકલ હીલજ દેવે ધરી, અલેમ્મ સરદાર અલેખાનનાં લશ્કરને રતનપુરનાં રાજામાંથી સલામત પસાર થવા દેવાની ખર વાનગી આપનાર કારત્ર સુલશતનાં આલસાહ સાથે કરી હતી, જેથી હવે રૈયત,

સુસલમાન બરકરથી કાંઈ પણ બીજવાનું કારણ ન હતું; તેમજ તેઓ રાજ્યપાંચ પસાર થાય ત્યારે ફરક પડતી સગવડ તેઓને આપવી અને સંપૂર્ણ શાન્ત અને સુવિધ ભળવવી.

વાંચનાર જરાબર જાણે છે કે પ્રપંચી રાજ્યની સુસલમાન બરકરને સમગ્ર સગવડ આપવાની ખરી અંદરઆનેની નેમ તો પાનાના જ્વલભાઈ હીન્દુ સંઘ જીના ભલા જીવરજીને સુસલમાનાથી કચડાવી નાંખી, તેની યોદ્ધાણી સંતનતનાં માલીક થવાની હતી.

રાજ્યનાં ઠંડેરાથી જોકે રમતનાં મન શાંત થયા, છતાં વરિયાવના જરયોસ્ત્રાંઓનાં મન તો જોરારજ રહ્યા; કારણ પાસેના રાજમાં વસ્તા ખીજા હજારે હમીદોનાની સલામતી ભાખમમાં હતી. તેઓ જન્મ્યા હતા કે ફરમન બરકરે જોવા રતનપોરનો મુલક છોડે કે તરતજ સંજીવનમાં રાજ્યના રાજ્યની સરહંઓળંગથી, કે મારગમાં કારેકાર જરયોસ્ત્રાંઓનાં સંસ્થાનો મળશે.

આકારે ૩૦,૦૦૦ માણસોનાં બરકરની સરહાડી લઈ અલેક્ષાન રતનપોરન રાજ્યમાં ફાખલ થયા. જોકે તે એક માત્ર તરીકે તે મુલકમાંથી પસાર થના હતો, છતાં રહિયતમાં કુદરતી રીતે સુસલમાન નામનો તે જમાનામાં માટે ભપેસી ગયો હતો, તેથી બરકરનાં કુચ કરવાના મારગમાંથી બેટુનો વગેરેન નાશભાગ ચાલુ થઈ હતી, પારસીઓ પણ બચાવ માટે પુરતી છુપી તૈયાર રાખી શાન્ત દેખાવે જોઈ હતા. તે ગંભીર બરકર હોવાથી ધીરે ધીરે એશઆરામ કરતું દક્ષીણ બરકરનો રાહ લેતું હતું. સરહાર અલેક્ષાન એકફરજાંદર અને બાહોશ માણસ હતો. તણે જોકે જે માર્ગમાંથી હાલ જવાનું હતું તેજ રસ્તે પાછું ફરવાનું હતું, માટે તે માર્ગ આસપાસ આવેલા ખેતરોનો નાશ કરવા ન જઈએ, નહીં તો પાછા ફરતાં ત્યાંના વતનીઓ બરકરને ખોરાકી માં ખુબ હેરાન કરે. આવા કુરખાંદેશ ખ્યાલ લાવી તણે સખત હુકમ બાદે પાડ્યા કે રતનપુરનાં રાજ્યનાં મુલકમાં હાંચ ત્યાંસુધી કાંઈ લુટરાંટ કે બેટુન ઉપર જસ્તી જીલમ મુજરવા નહીં, અને જે કોઈ આ હુકમનો આદર કરે તેને માહેતની શીક્ષા થાય. આ મગલાંથી પડતી અસર થઈ, અને આખું સુસલમાન બરકર પુર સલુકાઈથી તે રાજ્ય છોડી જવારે પાસેનાં સંજીવનના મણુન મુલકમાં ફાખલ થયું, ત્યારેજ રતનપોરની રૈય સંતોષ અને કારરનો દમ ખેંચ્યો.

વાંચનારને જણાવીશું કે સંજીવન શેહેર ઉપરની માદમાર ચઢાઇ વીધે માર “સંજીવનો સપુત”વાલી તવારીખી કથામાં પુરતો અંજાણુથી વરણુન કરવા માં આગ્યું છે, એટલે આહીં અંજાણુથી ન કહેતાં એટલુંજ કહીશું કે સુસ

જમાન બસકર સંજ્ઞાનુના જાગીરાણુનાં પ્રદેશમાં દાખલ થતાંજ, હુટકાટ અને આગ લગાડવી શરૂ કરી અને લાચાર અનેથી રેવતને સંજ્ઞાણુ શહેર તરફ ખાસ એવી મહસદથી હાંકારી માઠવી કે શહેરમાં વસ્તી વધી જવાથી ખોરાક ખુટી જાય કે દરદોનાં ઉપદ્રવ વધી પડે, અને મજબુત કીસ્તેબંધીવાળું સંજ્ઞાણુ શહેર સંદેશામ્થી તેને તાણે થાય. આપણે જાણ્યે છીએ (“કીસ્તે સંજ્ઞાણુ” ને આધારે) કે કેવા સંજ્ઞેગ દેહજ ગણ્યાં પોતાની રક્ષવતમાના જરથોસ્તી યોગી મદદ માંગી અને તે કેટલી ખુશી અને ઉદારતાથી ગોરા, શુરા, વીરા અને ધીરા પારસીઓએ આપવા કબુલ થયા, અને પોતાનાં એક બહાદુર હમીદન આર દેશર પહેલવાનની સરદારી દેહજ સંજ્ઞાણુનાં જંગમા ભારે બહાદુરી અને નામના મેળવી માઠા દુશમન બસકરને જામગદસ્ત શીકસત આપી, તેઓના મુખબખ ખજ નો છગી, જરથોસ્તી નામનો તે વેળાની કુખ્યામાં ડાકો વગડાવ્યો. સરદાર અલેક્ષાન નામોળીઓ દાખી નીરાસ થયેલા ભારે ગભરાટથી ફક્ત ઘોડા હઝાર સીપોએ લઈ, બહુ કિનાવળથી ઝેજરાત તરફ પાછા ફર્યા, જે વેળા મા ગંમાં જંગી ભીજ હુટારા ભીમા ભીજે નની કઢલા બૃહલા થયલી ફોજને ભારે હેરાનગતીમા મુઠી સતાવવામા કાંઈ બાકી ન રાખ્યું હતું. માર્ગમાં આવેલા નાના ગળ્યોએ ભારે અજાનબી અને મનમાં ચંતોષ પામી એવું કે મહાસાગર જેવું ગંજવર બસકર અલેક્ષાન ક્યાં મુઠી આવશે હશે ?

ઘોડા દીવસમાં તે મગફરી ઉપજાવનાર, પારસી છગરને ખુલાસા બતાવનારી અખર ચોમર પંથરાય ગઢ કે સંજ્ઞાણુના ૧૫૦૦ બહાદુર જરથોસ્તીઓએ પહેલવાન આગેશરની સરદારી દેહજ બીડી એક યાદગાર મહાન છત, એક જ બરદસ્ત દુશમન ઉપર મેળવી તેને જાગી રાણુનાં ઝુલકમાંથી નહસાડ્યો હતો.

પોશખોજતામાં તે ખુશ અજા જ્યાં જ્યાં પારસી સંસ્થાનો હતાં, ત્યાં ૫ વનથેગે ફેલાઈ ગઈ, જેથી બધેબધે શુક યુગ્મીનાં જથ્થો અને ખુશી ખુર, મીની ધમાક માલી રહી.

સંજ્ઞાણુ િલાદામા જરથોસ્તીઓએ મોટી છત યુસબમાન બસકર ઉપર મેલવી તેની ખુશાહીમાં પારસીઓએ જથ્થો કર્યા તે દાખલાની નકલ વરીયાવ સંસ્થા નનાં જરથોસ્તીઓનાં અકાબર જેહાંગીરશા પટેલે પશુ બીજા અંગુમનો માફ કરી, અને તાજરોબ તે મહીનો જે ફરવરની હતો તેનાં નજીક આવેલા જરથોસ્તીસંગ રોજ પસંદ કરી, તે દીવસે સંજ્ઞાણુના બહાદુર જરથોસ્તીઓએ જે યાદગાર છત મેળવી હતી, તેની ખુશાહીમાં એક શુકયુગ્મીનું જથ્થો અને માફ આણું, વરીયાવ ગામથી કેટલાક કોશ દુર આવેલી પોતાની યોદ્ધાજા વીસ્તારવાળી

જાણીતી જાગીર જે “ખાત્રે મુલસન” કહેવાતી હતી, તેમાં કરવા માટે જન જીમનની સભા બોલાવી બહાલી માંગી, જે સર્વાનુમતે માટી ખુશાલીથી અપાઇ. અને ખાણીપીણી માટે માટા પાયા ઉપર લઇવારીઓ થઇ. તે જમાનાનાં ધારા પ્રમાણે ખાણીપીણીમાં માટીડા સાથે દુર વાડી વછૂટામાં બાનુઓની સામે જાગીરી પસંદ કરવામાં આવતી ન હતી, કારણ કે બાનુઓની મુખ્ય ફરજ બાળકો અને ધરના બુઝોર્ગ મુરખીજીઓની આવજત અને અવરહારી કરવાની ખાસ ગણવામાં આવતી હતી, અને કુદરતી રીતે દુરદરાજ જગ્યે બુઝોર્ગોને માટીમાં બેસાડી દેઢા ડરપાવાલા માર્ગમાંથી ભાવ ભઇ જવ કરવાનું સમવહયી કરવું ન જને તેમ હોવાથીજ, બાનુઓને તો તેઓની ખીદમતમાં રહેવાની ખાસ ફરજ ગણાતી હતી, તેમજ તે પૂર સખતાઇથી અમલમાં પથ્થુ ઝુકાતી હતી.

આવા સંજોગો હેઠળ બાનુઓને છાકરાં જગ્યાં તેમજ મુરખીજી બુઝોર્ગો સાથે ધરમાંજ રહી તે તેહેવાર મોજ મજાઇમાં ગુજરવા માટે ખાસ સમવહ કરી આપવાનો દરાવ હેલાણુ માટીડાઓએ કયો હતો.

પ્રકરણ રહમું.

“ચારસી કોમ કહી નાછુક થજાર નથી !”

એક વાર ફરીથી આપણને વરીયાવની પૂરવે આવેલી, પ્રકરણ રહમા વર્ણવેલી ટેકરીના એક ભાગમાં જવું પડે છે, કારણ તે વેળા રતનપોરના રાણાની હાજરી ત્યાં નજરે પડે છે.

હેલતી વેળા જે ભવનીનં સાધુએ નીકળી આરી નેઓની મસજતમાં અમલ પહોંચાડી હતી તે પાછો ન મળે, એવી ખાસ હમજાથી રાણાએ એક ખીજી તરફ એકાંતજીણું, જે છાડીઓની વચ્ચેમાં નાની ખુદલી જગ્યા હતી, તે યોપયું હજી. ત્યાં તે કાગને ઢોળ જસસ મુલસન વાણીયાના આગી પુગવાની રાહ જોતા, અપીરાઇ અને આધુરતાથી અહીંતહીં નજર ફેંકતો હતો.

મોડી વારમાં ધીમી સીસોડીનેા અવાજ આંખેા જાને ઝાડી ખસેડી રાણાનેા હૃદયરેખા પૂરવીરાજ, મુલચંદ વાણીયાને લજ તેની આગળ આવયેા.

“રામ રામ મહારાજ ! આનંદમાંતો જાનાતી ?” મુલચંદે બેઠા હોયો બેડી સંભાવ કરતાં ખુશાલ ચેહેરે પુછ્યું.

“જો હું” સારા સંભાષાર આવયેા હોય તો અચીતજ ખુશ થઈશ.”

“કરમવીર રાણાજી ! ખબર તો ખુશ હશે તયારેજ તો આપને રતનપોરથી છેક વડીયાવ સુધી પધારવાનું” કહેજી મોકલવાની સેવકે હીમત કરી હતી.....
પણ—આમ કેમ, કે આપનેા વીરવાસુ જયપાલ નજરે નથી પડતો ?”

રાણાના ચેહેરા ઉપર દલગીરી ખુલ્લી ફેલાઈ રહી.

“મુલચંદ,—માથે ભણેા વીરવાસુ જયપાલ આ પૃથવી ઉપર વસ્તો નથી તે પરણેકમા ગયેા છે.” રાણાએ દેખાડતા ગમગીન સાહે, જયપાલને યાદ કરતો હોય તેમ દેખાવથી, ધીમી અચીરે જવાબ દીધો, “તને યાદ તો હશે કે આપણે છેલ્લીવાર આહી” મળ્યા હતા, ત્યારે પેલા ચંદાજી માણેકચંદ સાહુકાર ને સફાનેા ફર કરવા કંઈક ગેડવણ મારે મેં” ખુની છુટારા બીમા બીજને મળવા જયપાલને કહ્યું. હતું. તે હુકમ પ્રમાણે તે તેને મળ્યા હતા; અને ત આરસામા કંઈક ન સમજ પડે તેવું બની ગયું. કંઈક દિવસે સુધી જય પાલની ભળ ન પડવાથી હું” બહુ બેચેન બની ગયેા. તે આરસામાં મારેા એક ખીજે વીજાસુ આપેારી હેમરાજ સાહેબી જે વીંધ્યાચલ ઉપરનાં વીજ્યાત કાલીમાતાનાં મંદીરનેા વડેા પુંભરી છે, અને જ્યારે પણ મને ચેકેસ આજુબ મતા સખસેા નારગમાં નડલા હોય, ત્યારે તેઓને માતાજીનાં બળીદાન તરીકે આ ભણેા હેમરાજ આરપણુ કરી મારી સેવા બજાવે છે, અને તે ઉપરાંત માતા ને પણુ પ્રસન્ન કરે છે;—તે મને આવી મળ્યેા અને કનાનનાં સમાચાર કહ્યા કે બીમા બીજે ખીચારા વફાદાર જયપાલનેા તો માતાને ભાગ આવ્યેા હતા ! તે ભવભીન ખબર સાંભળતાંજા ત્યાંજ મેં” પ્રતીક્ષા લીધી કે જો જે મા સતી આંદરે હું” બીમા બીજનેા નાશ ન કરે” અને તેમ કરી મારા વફાદાર જન પાલનું” વેર ન લઈ, તો હું” મને ખરે મરજ્યેા ન ગણીશ.”

“રાણાજી, આ માઠી ખબર સાંભળી હું” અચીત દલગીર છું”. મને ખીચારા જયપાલની આપણા કારણ માટ બહુ મદદ મળવી હતી.” મુલચંદે દીલસોજી દેખાડતાં જવાબ દીધો. “પણ મહારાજ—છુટારા જંગલી બીમાબીજને જયપાલને આવી ભવંકર રીતે મારી નાંખવાનું શું” ખાસ કારણ મળ્યું” હશે ?”

“હા-મજબુત કારણ મળ્યું” કહેવાય, અને તે મને વધુ પડવાનાર અને હૃદયમાં કાંટા ભેંકવું જણાય છે. વીંધાસુ હેમરાજે બહુ મુશ્કેલાઈથી આડકતરી રીતે બાતમી મેળવી તો ખબર પડી કે, જયપાલનાં કહેણ મુજબ બીંધા પોતાના બીંધા લઈ માણિક્યના મહાન ઉપર મધરાતે ચડી ગયો, પણ ત્યાં વજી ન રાખેલા હાથિવારખંધ પારસાએ એકાએક ધસી આઘ્યા અને સખત ઝપાઝપી કરી કંઈએક બીંધાને કાર કયા, કંઈકાને જખમી કર્યા, અને ખુદ બહાદુર ખુની બીંધા બીંધને પણ કેદ પકડવા કૈશિશ કરી, પણ ન પોતાના હાથમાં સખત જખમ ખાઈ છટકી જવા શક્તીવાન થયો હતો. આ જીવસટોસતના બનાવ ઉપરથી બીંધાએએમજ માન્યું કે જયપાસે પ્રપંચ રમી તેને પારસીએના હાથમાં ખાસ સપહાવવા માટે નીચ કાવતરું કર્યું હતું; અને પારસીએને શેક્યા હતા. આવા ઝાઝા અનુમાન લાવી તેણે નીર કોથ જયપાલને માતાના બોગ બનાવ્યો હતા.” કહીક દમ ખાઈ રાણાએ તર વાર ઉપર કોથ દાખી ઉરકેરાવલા આવાજે ઉમેર્યું; “મારા વફાદાર મુળઅંદ છું સમજી શક્ય કે જયપાલનાં મરત્યુનું મુળ કારણ અંડાળ પારસીએજ હતા, અને તેથીજ મને બહુ કોથ ચડે છે. તેઓ અહોનીશ મારા કાર્યોની આડે આવી હોવા થતાજણાય છે. આપ મને તેઓ માટેની કંઈ શુભ ખબર-કે હું તેઓ ઉપર આજ પછે છુટી પડી મારા ઉજળતા કોથ અને તરફના ધીકારને મારગ આપી, મારા વફાદાર જયપાલનું ચેર લઉં !”

“રાણાજી-હું આ વેળા જે ખબર લાવ્યો છું તે અચીતજ તમને હૃદય મેલા બનાવશે. તેમ જાણ્યું તો છે કે એક અદ્યુત બનાવ સંજલ્લમાં બન્યો છે, કે જેમાં અધિક આનનાં મહા બળવાન લશ્કરનો સંજલ્લના ફકત ૧૪૦૦ પારસીએએ જાદી રાણાનાં લશ્કર સાથે જોડાઈ તદન કમ્પ્રાણ્ય કાઢી નાંખી તેઓને તે પ્રદેશમાંથી હાકી કાઢ્યા છે. આ અધીકારીક મહત્વવાળા બનાવની ખબરમાં હારેહાર પારસીએ જાદી ઉજળી અને હથેરાનાં આભાર માનવાની કીયાઓ કરે છે. આવી એક કીયા અને ઉજળી વચીવાવનાં પારસીએ પરમ દીવસે મંગળવારે કરવાના છે, અને તે માટે વચીવાવથી કેટલાક કોસ દુર મારા શ્રી જેહાંઘીરશાનો વજીરો છે ત્યાં સરવ મરહો સહવારથી જશે, જ્યારે મામમ તો ફકત એઓ, બાળકો અને વૃધ માણસો રહેશે. આ મંગળવારેજ તમારા ચેર મેવાનો સહથી સરસ મિત્રિ હાથમાં સહેલાઈથી આવે છે બધેરના ૧૨ વાગા પહોંનું બાળ ચોખડયું છે, તે પણ હું જેઠ આઠવે છું. વચીવાવ ઉપર જે એકાએક ધસી આવી, આ કુબ્લે મોકનાં ધરો છુટ્ય

હાય, રૂપાળી રંગના જેવી પારસણેને ઉપાડી ગયા હાય અને તેઓનાં આંખની મંદીરનેા નાશ કર્યો હોય, તેા અચીતજ શુરવીર રાણાજી—આ ગરવીષ્ઠ, શેખી ખોર કોમ ઉપર પકડું વેર લીધેલું કહેવાય.....”

“વાહ! ધન્ય છે તારી ઉપર—રાણા મુલમંદો!” રાણાએ તરતજ ઉલટથી પોકાર કર્યો. “હું અચીતજ મારા માણસો લઈ ખપોરનાં એકાંત સમયે ધરતી આવીશ અને પછી તે કુહોળું આવી બનશે. જેવું ગામ છુટાશે તેવી તે અખર દુરના બગીચામાં ગયલા પારસા મરદોને મળશે, પણ તે વેળા તેઓ આણીવીણી અને તાડીની નીસામાં એટલા તે ચક્રચુર બન્યા હશે કે વરી થાય પાછા ફરવાની હાલતમાં પણ ન હશે. આવા ભાગ્યવંત સંભોગ હેઠળ રૂપાળી પારસણેા.——”

“રતનખોરના ગરગશીયા રાણા કુર્બાનસીંગ!” એકાએક ઝાડી ખસેડી પેદાજ થોડી પાછો સામે આવી ઉભો, જે જોતાજ રાણેા કોઈ આવાવી આશ્ચર્યનાં ભયથી શીકકો મારી ગયો, અને વાણ્યો મુલમંદો તેા ધાસ્તી આજી ચરચર બહાજવા પડ્યો. તે આજાજ અચીતજ કહરાવનારો સાદ હતો :—“.....આ પવીત્ર, મહાન રૂપીઓનાં તપથી પાવન થયલી—ટંકરી જે ઉપર સેંકડો વરસ થયાં મહાદામો પસવાટ કરે છે, તેનાં કોષ્ઠપથુ ભાગ ઉપર કોઈ અપવીત્ર મનુષ્ય હોય તે અમુને અંતરસાન અને દ્રષ્ટીનાં બળથી માલમ પૂપડે છે. આવા કોઈ અપવીત્ર મનના સખસની શોધમાં હું અહીં આવી જોઈ છું, તેા એકવાર ફરીથી મારી સામે પેલો ઉંધી બુદ્ધીનો નાસ્તીક રાજ કર્તા તેમજ જેનું અબ ખાય છે તેનેજ હુણુહતમ યનાર મહાપાપી વાણ્યને જોઈ હું અચીતજ કમકમું છું. તમે બંનેનાં અહીં કરેલા મેળાપનું કારણ હું સહેલાઈથી કહી શકું છું. આ નીમકહરામ વાણ્યો પોતાના ક્વાણુ, ધર્મી પારસી શેઠનું બુદ્ધ કરવાજ અહીં આંચો છે, અને તું વુચ્છ કુર્બાનસીંગ—મહીન શક્તીઓના ઉપાધ્યો—તે કુષ્ઠકર્મે પાર ઉતારવાની પુર આસા રાખે છે.”

“સાધુગ—તારી તોજડી જાળાં ઉપર કાણુ રાખ અને તું કોણુનાં રાજ્યની ધરતી ઉપર હાલ ઉભો છે તેના પુખ્ત વીચાર કર.”

“હેં મુરખા! હું પરમકૃપાળુ, મહા બળવાન, સર્વ બાપક પરમિસવર, જે છે આ અનંત પૃથ્વી પેદા કરી છે, જેણે દીવસ અને રાત નીયમીત કરવા છે, જેણે આ ટેકાવગરનાં જગન અને મહાભારત પરવતો પેદા કરવા છે, જેણે પેલો ફર પશ્ચીમમાં દેખાતો મહાસાગર સરજ્યો છે, જેણે નદીઓ, ધવન અને પ્રાણીઓ ઉત્પન્ન કરવા છે તેનાં ક્વાણુ રાજ્યમાં હું હાલ ઉભો છું. તેનાં શીવા

“તું બીજા કોઇની સલાહ માનતોજ નથી.” તે ચોગીએ મહા ધીરસહારથી સજ્જાનાં સવાલનો કડક જવાબ દીધો.

“તું હાથ કોણની સમજા ઉઘાડે છે, તે પ્રુદ્ધની નેત્રોએ જો જોને નમનતા ધણી ઉઘરે છે, મારા!”

“તું હાથ એક એવા પ્રાણી સામે ઉઘાડે છે, જે એકે જનુબ આકાર ધરાવે છે, છતાં તે ખરે જનુબ નથી, જનુબનાં ગુણો તેનામાં નથી; જનુબની પ્રાણીની શંકાઓએ જનુબેસા તે એક શતીત પ્રાણી છે!”

એક શર્ણ ત્યાં મિહોલ સમાન યુવકીની પંથરાઈ રહી. રાણી ગુસ્સાથી હોઠ કાઢી ડામાડોળ ખાલમાં ઉઘાડે છે. તે સાધુ એકાએક પોતાનાં બોલવાની રીત બદલી શાંત સાહે પુછવા લાગ્યો:—

“તું શું નીરહોષ પારસીઓનાં નાશ માટે જનુબ આગર છે, કુલુધીનાં સખસ?”

“હા, આ મારું હૃદયરાત જોને દીવસ બસ તેઓ ઉપર વહરે સેવાજ બપ કે છે; આ મારો આસોઆસ વહરે સેવાનાંજ પડ્યા પાડે છે; આ જેરાવર હાથ વારંવાર તરવારને આડી તેઓનાં શરીર પીવા માટેજ તરસ બતાવે છે! મારા રાજ્યમાં આ એક એવી પ્રજા છે, જે મારા સરવે કર્મો તરફ ખીલાઈથી જુએ છે; જોને કેટલાક કામોમાં તેા વચે મારું નાખી તે ઉંપુ મારે છે” રાણાએ કહેરબરવા સાહે જવાબમાં જવાબ દીધો.

“જે તારાં કર્યો નીતીભૂષ હોય, તારી નીચટા અપ્રમાણિક હોય, જોને જે તું રાજ સત્તાની પુંજમાં આવી ભારે અત્યાચારો કરી નીરાધાર કીંકુ ગરીબોને કમડી નાંખતો હોય, તેા તે સામે થવા માટે સામા જુસ્સાવાળી એક મંજ સામે થાય તેમાં બિહું ન કહેવાય.” તે ચોગીએ ખીમા શાંત જવા ને ટીકા કર્યા.

“જોને હુસ્મા કુતારા ચેરાગી! તું શું પારસીઓનાં કીમાવતી તરિકે મારી સામે ઉઘાડે છે, જોને વળી મને અજમાન કરવાની પજુ હામ બીટે છે! પજુ પાદ રાખીલ કે તારા કહેવાથી હું મારા સેવા ખારેલા મીઠા ચેરથી એક ડગલું પજુ શાકળ હંકતાર નથીજ.”

“કુંકે કુલુધીના ગરાસ્મા—” તે સાધુએ કરકા મંબીર સાહે જવાબપુ, “જે ને રાજ રાખનાર તેને કેજુ મારનાર! હું પારસીઓ તરફથી બોલવા અત્યંત આનંદોજ નથી, પજુ મારી ઇશ્વરનાં એક દુસ્ક અબીયાસી તરિકેની હાલત

પારસી કોમ કદી નાબુદ થનાર નથી.

“હું કે બહિર્ગા થરાશા” — તે સાધુએ અંબીર સાથે બોલ્યા માંડ્યું. “મેં સર્વ ધર્માના અભિવાસ કર્યો છે તેથી કોઈ ખત્રીય બિન બોલી શકે.....હું” થાક રાખીશ કે પારસી કોમ કદી નાબુદ થનાર નથી, અને તે પ્રત્યક્ષ કરી આપવા નૈવાર છું.....” (સદો ૧૧૦.)

મા મેં પુરુષની ઉપરનાં સર્વ ધર્મેનાં અભ્યાસ કર્યો છે, તેથીજ હું કોઈપણ પ્રજાની ખાસપત કે અણુદોષો વીણે બોલી શકું. તું ચાલે રાખીશ કે-પારસી કોમ કદી નાણુદ થનાર નથી! અને તે તને પુરવાર કરી આપવા હોય છે કરીશ; પારસી જાત અગ્નીપુજક અને સુર્યપુજક તરીકે જાણીતી થઈ હોય છે; પુરાણના કાળથીજ આ પ્રજા આ પવિત્ર સર્વભાષક મહાન તત્વની પ્રજા કરતી આવી છે. અગ્ની અને સુર્યની જોરાવર શક્તીનો જીવન અંશ આ પુરુષની દરેક વસ્તુમાં કે પ્રાણીમાં હસ્તી થરાવે છે; જેમાં અુખ્ય તે મનુષ્ય આવી જાય છે. ખુદ આ આખીજ જગતની હસ્તી અને જીવન આ જ રમીની શક્તી કહો. આ તેને દેવતાના નામથી કહો, કે પારસીઓ તેને યજ્ઞ તરીકે ઓળખે છે, તેની પ્રજા એક પ્રજા હોયારે વરણ સુધી આણ કરતી આવી હોય, તે પછી તે પ્રજાએ કેટલું આતમીક બળ પેદા કરવાથી તે પ્રજા ઉપર તે શક્તી, આ દેવતા, કેટલા પ્રસન્ન હોવા જઈએ; અને તે શક્તી કે દેવતા પોતાનાં વહાદાર માનીતા પુજારીઓ ઉપર દેવા પ્રેમ, કામળી આ પોતાના અણુદ બળથી તેનાં ઉપર પોતાનો બળવાન બચાવનો છાંયો, અહોનીશ રાખતા હોય, તે વીચારવું કેવું સહેલ છે! બેલ-અસાન, આ સાધારણ બુદ્ધીમા ઉતરે તેવું, તારા મહાભરેલા મગજ અને જગ હરેદયમા ઉતરવું કે ?”

“નહીં! નહીં!! અને નહીંજ!! તું જાદુગર છે!” પોતાની નીચ વેર લેવાની વાસનાવીરુધ્ધ મુસ્તકીમ હલીલ સાખી ન શકવાથી રાણો ઉચકે રાટથી પોકારી ઉઠ્યો.

“તારે એા વુચ્છ, હું કે નંજરના મનુષ્ય! મારા આ છેલ્લા આગમચેતીનાં શબ્દો પશુ સાંભળી લે!” તે આવેદ ધીમા મંજીર સાહે પોતાના દરેક શબ્દ ઉપર ભાર મુકતાં બોલ્યો; “જે ધડીએ તું નીહોય પારસીઓ ઉપર તારું વેર નાર પાડવાની નીચ ખુસાલીની ટોચે ખેલ્યો છે, તેજ વેળા તારું મરતું તારી બહુજ નજીક હોય એમ તારે નોંધી રાખવું. જે વેળા તે અગ્ની પ્રજાનો નો તું જગા અને ફરતાથી નાશ કરવા તઇવાર હોય, તેજ વેળા તેઓ ઉપર પ્રસન્ન રહેનાર બળવાન અગ્ની, દારા અંગમાંના વહરને લીધે નબળા પડેલા અગ્નીને ઐકદમ બુજવી દોડગાર કરી નાંખશે! તારું મરતું તારી માનેલી રૂતેલ અગાઉ ખચીતજ આવનાર છે!!”

આવી ભયંકર વાણી બોલી તેમ મતકારીક સાધુ તરતજ આલોપ થઈ ગયે, અને રાણો વરેમથી અંખવાણો થઈ જઈ અુપ ઉભા.

“મુલમદ”-રાણાએ દબાયલા અવજે થોડી પળની અુખાઈ તોડતા બોલવા

માંડ્યું, “મહાર્ કહ્યું સાંભળી સે કું પેલા બહુગર કુતારા વરાગીનું મોઢણું
જરા પશુ માનતો નથી; અને એક શુરવીર ગરાસ્યા તરીકે મારા વહર સેવાના
નીશિયથી એક ડગલું પશુ પાછળ હંકાર નથીજ. તારે વરીયાવ કર્યામાંથી
પરમ દીવસે મંગળવારે કંઈ બહાણે આ તરફ નીકળી આવવું, અને છેલ્લી
ખાતમી સંધ્યું આપણા બાબને અગ્નિ સરવું થયું હવું કે તેની મને આપવી;
તેમજ કર્યા તરફ જવાને સહેલો કુંકા છુરા મારી બતાવવા તારી તે સેવાને।
પુરનો બહલો આપણી છેલ્લી ગોઠવણ મુજબ તને આપવામાં આવશે.” આવી રીતે
રાણા પોતાની કરણીથીજ પોતાના ભયંકર સરજત તરફ ધસડાતો હુલતથ બેઠો.

“આપની, આસાને સદા તાપે છું, મહારાજ.” મુલચંદે બહારના સાંત
દેખાવ છતાં, બેભાષરા અવાજે તુરત જવાબ દીધો.

મકરણ ૩૦ મું.

“વારયાવ કુપર ધાડ-પાકડામાગની પરીક્ષા.”

આવનો એ ધરાન પર જમાનાનો દોર,
તો હાવતા પારસીઓ કીનાથી શેહિર;
બાવડીને છોકરાં, મહેબને મકાન,-
છાડી તે સર્વ. બધ તીરો-કમાન
દોડતા ને મારતા, ને ધસી બડતા,
એમ શુરા પારસીઓ જશમાં મરતા.

મંગળવાર રોજ અરથેસંગ અને માઠ ફરવરદીનનો પો દીન કોઈ પણ
રીતે કુદરતમાં અસાધારણ થયો ન હતો. તો પણ તે દીવસ તો ધણીક રીતે
પારસી કોમની તવારીખમાં તો ચાલ્યા રહી ગયો છે. તે ચાલ્યાની એક તરફ
મંગળીનીની જગ્યા રોકે છે, તો બીજી ગમી વાળથી મગરૂરી કમામદાર ખડક
કુપર ઝંઝકવી રાસની મીસાબ હતી રહી છે, જેની રાસની આજ સેંકેતે
વર્ષો થયાં છતાં પુર તેજથી પારસી આજ્ઞાને ઝળઝળ આપે છે.

એક માનીતા ખુશી ખુશીનો તહેવાર કેવી ખુશભરી આગણીથી ભોગવના થકાવ તેના મનપસંદ તરંગોથી ભરપૂર મગજે, તે દિવસે વરીયાવના પારસીઓએ જામદાદમાં પોતાનું કુંકાણું બીજાનું છોડ્યું. તેવુંજ, બલકે તેથી વધી વધુભવથી ભરપૂર, બાદશાહી બીજાનું કીનાબેર છુગરના રાજ્યાએ વળી ખી છુજ તરેહનાં ખુશ ખ્યાલો અને આગણીઓ વચ્ચે છોડ્યું. પારસીઓનાં છુગરમાં પ્રમાણીકરીને ધરમની તરીકે તે બળવી પછી નીરોદાસ મોજ મળકમાં તે દિવસે યુગ્ધરવાની આસા હતી, જ્યારે રાજ્યનાં મેલા હાથમાં તે દિવસે સેંકડો નીરોદાસ આબજાઓ બાળકો અને અસહ્ય વૃદ્ધ પારસીઓનાં બોલી રેવાની છુગરની આસ આસ હતી એક બાજુ હનસાનો દાદગર દાવરનો આ ભાર માનવા જમન અને બંદગી કનાર હતો, જ્યારે ખીજી બાજુ, નાપાક થયતાનને પછુ અજવાનનાઈ કરે કરેમ કરવા તવજોડ થતા હતા એ કે એકજ ખુરશીદ અને એક સરખો થવન સવને પોતાની ન્યામત અને મહેરબાની એક સરખી આપતાં હતાં, હતાં તે ન્યામત આખનાર હનસાનોનાં મગજ તે દિવસે કંઈક અકેકથી ઉઠાડીને કામ કરતાં હતાં.

આજાબર જેહાંગીરશાહ પહેલે તે દિવસના શુભ પ્રસંગને વધુ સમનવંતો બનાવવા, ઢોકરખાનું પછુ હાજર રાખ્યું હતું; જેથી સરનાહ, તાસા, પીપંડી અને ઢોલકાંથી તે દિવસનાં પરોઢમાંથીજ હરતરેહની રામણીઓથી કસબાને ધમધમાવી કુહું હતું.

જેહાંગીરશાહના માનીતા વજીર “ઝુલસન” તરફ જવા સવારના સકાળે થી માડી અને માડાંઓની ઢોલધામ આગી રહી હતી મોખેક સાહેબો જમનની પાક કીયા કરવાના સપજાં સાધણો બહુ પૂર કાઢ્યાંથી અને ઉઠકમંદ છુગરથી ક્યારનાં જાલો નીકળી ચયાં હતાં. જેહેનુન સાહેબો શુભ સંદેહ પોષાકમાં સજ થઈ ઢોલકાં મારતા યુરંગી આજાબર જેહાંગીરશાહની હવેલી આગળ પેલપોતાની અકવારી માડી આવી જોમા મહ્યા હતા, કે જ્યાંથી સામડી સવારી મોઢાં સરખસના આકારમાં કેટલા ઢોલકાં આવીશા “ઝુલસન” વજીર યુધી જનાર હતી.

ખીજી તરફ વરીયાવની ભલી તાબેદાર, ધારમીક આગણીની પારસણાએ તો ખુદ કસબામાંજ રહી, બાળકો, બુઝારમે અને પેલાની સહીમીવીઓ સાથ તે દિવસે મોજમળકમાં યુગ્ધરવાની સર્વ તંદબારી રાખી હતી; એટલે તે દિવસે કોણ વધારે મોજમળકમાં કુબરકે—કસબામાંની બાનુઓ કે “ઝુલસન” વજીરે સીધારેલા માડીઓ—તે બામે મોખા રમુજ હતીકાંજ આવી રહી હતી.

ફરમાસે જાવજે દાર અને સફળ થી નાહીની સહેર માગવાની કલ્પક હાથથી કાઢવાનું કા નેહાનું કાર કરેલી જા. નેમજ ખાણું માટે પહોરેજીનો સ્વાદીશ ઠ ખોરાક, ભાજી તરકારી વગેરેનો ખીસ્વાર મંજ તો આવારથીજ સુહાલા ઉપર મદી થયો હતા.

મનોરંજક, નીતીકેળવક, કામ અમી માની અને મરદાનગી ઉચકેરનારા કલ ગી તોરાના ખાસો કે શીરહોસીનાં શાહનામિહનાં કાસ્તાનોથી ખીજલસનું મનોરંજક કરવાની ખાસ મોઢવણુ રખાઈ હતી; જ્યારે બાનુઆએ ધારમીક મરખાએ, ભકતીનાં માયનો, વગેરેની બિગ મળી મોજ આખવાની તકવારી મોહોલ્યાએ માં રાખી હતી.

જશનની પાક કીયા પુર ભકતીભાવ અને આલેશાનથી ઉભરાંતા છગરે કરવા માં આવી હતી, અને નેમા પુર આસ્થાથી સરવે હાજર રહેલા હમદીનોએ ભ ગ લીધી હતો. જશનની કીયા અતમ થવા બાદ, તે દીવસના પ્રસંગને આજ સરદાર—સંજળુના જરથોસ્તીઆની જવાં મરદીનું અસરકારક દીલ ઉચકેરનાં વીવચન, કસબાનાં બુઝારગ આયોરનાન સાહેબે કર્યું, અને સંજળુના પ્રાકમ શાહનામિનાં કલ્યાંક કાસતાનો સાથ સરખાવી પારસી તરીકે વાજબી મગર રી લીધી. તમાર પછી જેહાંગીરશાહ પટેલે છટાદાર આપામા ભાવણુ કરતાં ૧૧ વરસ ઉપર ફરવાનસીંગ રાણાએ જે અત્યાચાર કર્યો હતો, અને જેનાં પર જુમિ ખુરશિદ અને સોહરાબે જે સંખમાળ ધ પ્રાકમી કરી બતાવી પોતાન માહબુબીનો ફુલમનનાં બસમાંથી છુટકો કર્યો હતો; તમજ જંગી જરે આજે જુલસાદાર નવાજે જે જે કુખો અને જુલમો પોતાનાં પાક મહજબ ઉપ મેહદ આસ્થા રાખી અગ્યા હતા—, તે સમજાની મગર પાદ કરી પારસ કામનાં બહાદુર જવાનો અને તેવીજ કામઆબીમાની બાનુઆ ઉપર આસી કરી હતી.

ભાવણુ પછી એક ખીલતન જેવા કદાવર જરથોસ્તીએ જર અને ખુરશિદ નવાજ અને સોહરાબનાં સાહસકરમોની પાદમાં રમેયો ખાસ અમાલ બાગેબુલ આવાજે લલકાર્યો હતો.

ત્યાર પછી તાકી અને દારનો કોર ચાલુ થયો, જે સાથ ખુશ દોલ ઠપ્પ અને રમુજે શર થઈ, અને એક ભરપક બાદશાહી ખાણું પીરસવામા આબુ આવી રીતે તે દીવસની બપોર “જુલસાન”માં જરથોસ્તીએ કલગરતા હતા.

સરખામણીમાં કસબાની બાલુઆમાં કંઈક જોાઈ મજલ આલમ પડતી હતી, તેઓને માથે બાજકોની સંભાળ અને બુઝારમોની મકારત કરવાની ફરજ

ન'આપણી હોવાથી, તેઓ ઝાઝી ફરસુદ મળવી શકતાં ન હતાં; છતાં તેઓએ પણ બેગા મળી ગરબા, ગાથનો અને ખુશ વાતચીતની મજાદ કરી હતી, તેમજ આગીઆરીમાં બંદગી કરી આત્માને પણ ભોલક આપ્યો હતો.

સુમાર બપોરનાં ૨ નો હથે, જે વેળા જગ્યાનુ ધરનાં કુશાહે દીવાનખાનામાં ૪ સહીઓ સાથે ખુશ આજુ' આઠ, બેગી ચૂકતેજો કરતી હતી, જે શરૂઆતમાં તો તદન સાધારણ બીનઅગત્યની વાતચીત હતી, પણ પાછળથી તેણે કેવું વીચીત્ર રૂપ ધારણ કર્યું તે જોઈશું.

“બહેનો—આપણા છ ભરાવા માટીડાઓ મારા બાવાજીના “ચુલસન” વજીદી માં મોજમજાદ કરવા સહવારથી સંધ્યાવા છે, અને આખા દહાડો સંજલુના પારસીઓની મહાન છતને ખુશાલીથી મજાવશે, પણ આપુને તો આહી' તેઓ વચર કેવું બધું એકાંત અને બેચેન જેવું લાગે છે.” જરૂર કંઈક દલગીરીથી ટીકા કર્યા.

“ખારી જરૂર—” નવાજે તરતજ તાપસી પુરી; “એવું એકાંત કદરખીદા મહુ' લાગેલ તેથીજ મને ઉદારી લાગેલ તેમ નથી, પણ તેમાં વધુ બેચેની ઉપ જાવનાર અને અપશુકનભર્યું તે આજે બપોરે ધરાધર બાર વાગતે આપણા મોહલ્લામાં કુવડ ચીચારા પાડવું ભમવા કરકું તેથી મને લાગે છે; અને જાણું મને તો બા અંદરખાનેથી કાંઈ ધારતીજ લાગવા કરે છે.”

“હટ ! હટ !! નવાજ—આપણા માટીડાઓને બધા છ— ! આપુને બીહ વાનું શું હોય ? છ ભરાવાઓ તો હવે બે ત્રણ કલાકમાં તો ધરાધર કરતાં ગાજતા વાજતા આવીબી પુગશે.”

“અચીત, નવાજ—” સરેવર જેવી ઉંચા કદની સુંદર શીરીન બોલી ઉઠી; “આજનો અરસેસંગ રોજ તો આપણે મગરૂરીથી પાળવો જોઈએ, કારણ આપણી છત દીન ફૂલમનો ઉપર થઈલ, અને વળી તે સાથે આપણી કોમિ ભલા સંજલુના જાતી રાણાના બાપદાદાએ આપણા વડવાઓ ધરાધર આપવા ત્યારે જે મદદ, આશરો આપી આપણા ઉપર આદેશનો અને મહેરબાની બતાવી હતી, તેનો થોડો ધણીબી બદલો લાભનાં સંજલુનાં વહાલાર જરૂરિયાતોએ રાણા ખાતર લડી વાળી આપવો છે.”

“હું તે કયુલ કઈ'છ—શીરીન, ” અરનવાજ નામની બીજી ખીલેલા બાંધાની બાળા બોલી ઉઠા, “હતાં મને તો બહેન નવાજનાં બોલવાને ટેકો આપવો પડે છે. પેલા નાપાક કુવડનાં તીલીવાણુ બપોરે વખતનાં ચીચારાના

કેપાડી ઉપજાવનાર પડયા હજી પણ મારા જીમરને અથડયા કરી મને ભેચેન અને ધુભડી બનાવે છે.”

“વહાલી બહેનજી—” સુંદર શીરીને જર તરફ સવાલ કરતી કંપે નજર ફેંકી એકાએક ટીકા કરયા. “હું તેમજ નવાજને તો આપણા કસબાના દુરયાનસીંગ રાણાની બદમાશીનો કડવો અનુભવ બધે મરતણે મલી ચુકયો છે, પહેલ તો તે નાપાક ખુદ તારા લગનને દહાડેજ હું તેમજ નવાજને જોર જુલમથી ઉપાડી લઈ જઈ રતનપોરમાં કેદ કર્યાં. અને પીછ વાર તો બીચારા ભલા માણેકચંદ ઉપર ધાડ પડાવી તયારે—અને—અને હાલ જયારે આપણા જીભરાયા વહાલા માઠીડાઓ ગામમાં નથી એવો જો તેને ખાતમી મણે તો—”

“બસ!—બસ!—શીરીન!” જરજાનુ જુસ્સાથી આખો ફફડાવતાં પગ ઠોકી બોલી ઉઠી: “તે નાપાક પાપી ચંડાળનું નામ શું કામ આજના સપોરમે દહાડે લેયજ? તે બનાવો યાદ થતાંજ અને તે સુવા મરાસ્યાનું નામ સાંભળતાજ મારી છાતીમાં સ્ત્રી જાતીનો કુદરતી ગરમ જુસ્સો, અને મેં જે જે અપમાનો અને આજબો તેની તરફથી ખમ્યાં છે તે માટેનો એક પાકબદ જરથોસ્તી અબળા તરીકેનો ધગધગનો કીનો અને ખરા જીમરનો ધીકકાર ઉભરી નીકળી ગોયા મને બાળી નાંખે છે—”

“અચીત—શીરીન,” ધરમ ઝનુની નવાજ વચમાં જરને ટેકો આપવા બોલી ઉઠી. “વહાલી બહેન જરના જીમરમાં જે બળતરા અને જુસ્સા ઉભરે છે તેવાજ જોરાવર કીનાના માલ મારા આ જીમરમાં ઉછળી અને પણ તેનું નામ સાંભળતાંજ બેભાન થઈ જનુની બનાવેજ, માટે તારે તે નાપાક અચીસના વીથે આજના સગનવંતા રાજે હસારો પણ નહીં કરવો જોઈતો હતો.

“કેવું વીચીત્ર! આપણે શું વાત ઉપરથી કેવી ગરમ તકરારમાં ઉતરી પડયા!” અરનવાજે તરતજ વાજળી અભયળી બતાવી.

એકાએક તેઓની નજર જર ઉપર પડી, જેણી ધયાનથી બારીની બાહર દુર જોતી હતી.

“મરેર, વળી શું થયું?” જર આહુરતાથી બહાર નજર રાખતાં બોલી ઉઠી. “મારી બીમી આટલી જોરથી શું કામ દોડતી આવેજ—એના સહાર બરે, સારીની ખરાબર પહેરી નથી.”

આ ઉપરથી સર્વ સુંદરીઓ ભારે ઉત્કંઠાથી બીમી આવવાની રાહ જોતી થોડી પણ ચુપ બેઠી.

દાસી બીમી હાંફતી હાંફતી દોડતી આવી અને મુરકેલાઈથી દમ ચેતાં, આખર જમીન ઉપર ફસડાઈ પડી બાણું છુટું ગભરાતથી જોરમાં બોલી ઉઠી:—

“બાઈ—મારી મરેણાન બાઈ—! જોઈ હવે તારું શું થયું?..... નહાણા—બાઈઓ, છુપ ભાઈ નહાસો—! જો તમારે પ્રાણ બચાવો! જો! જો! !—”

“બીમી? શું છે?” જર કંઈક ગભરાટ અને અધીગાઈથી ચુસ્તે થઈ પોકારી ઉઠી, “ધીરી પડ, દમ બા, અને ખુલાસાથી બોલ—, દોડતી કહાંથી આવી?”

“બા—બાઈ! ” બીમી હજી મુરકેલાઈથી દમ ચેતી પોતાની ધગધગતી ઉછળતી હાતી જોરથી દાખતા બોલવા લાગી, “મારે માઠી ચનો રજીછોડ, પાંચ ગાઉ છેટેથી થોડે ભેસી દુઠા મારગેથી ખબર આપવા આવ્યો છ કે પે-પેલો—

“કાણું? પેલો?” બોલ જાણી? ” બાબા ઉરકેરાઈથી સામઠા પુછવા લાગ્યા.

“પે-પેલો ગ—મરાઠ્યો રાણો વરીયાવ ઉપર ધસ્યો આવે છે!”

નેજ વેળા શેઠાણી માણેકબાઈ ત્યાં દાખલ થયાં.

“દીકરીઓ—શું છે એટલું ગોઠમારે કાંવ કરેલ?”

“હેતવંતા માતાજી, ” જરે બહારના સાંત આવળે જણાવ્યું. “આપણા કસ્યા ઉપર એકાએક આફત આવી છે—રાણો વરીયાવ ઉપર મઢી આવે છે!”

“જોઈ ખુદા! આ કેવી આફત? હવે શું કરશે? આપણા છ ભરાયા સર તાજેને હવે કેમ ચેતાવ્યે?” માણેકબાઈ ભારે ગભરાઈથી પુરજતાં આમનેમ જોતાં બોલી ઉઠ્યાં, જ્યારે બીજી સુદરીઓ ટાંકી મારી મઢ.

“માવજી—નજી, થીરીન, આનવાઝ!” જુસ્સાવાળી જરબાનું એકાએક ઉછળી ઉભી થતાં જમીન ઉપર ટહાર થઈ પોતાની પહેાળી હાતી વધુ આમળ કરી બોલી; “ગભરાઈ શાના વાસ્તે જવો છે! તે વંદેશ, હીમકારે. બદમાશ ફરમાનસીંગ ગરાસીયો વરીયાવ ઉપર ધસી આવે છે તેથી શું થયું? હજી તે ચાર-પાંચ ગાઉ દુર છે, તેટલા વખતમા તો જો આપણે હીંમત રાખશું તો તે નાપાકને પુરતો સ્વાદ્યખાડી ઉછડે. નશાડેશું? વડાલી બહેનો, તમે હીંમતવાન, જુસ્સાવાળી અને કોમ જાળીમાની યાવ—! આપણી કદીમ ધરાની સાહીની લેલા બહાદુર બાગુ ગોઈઆઝીદ, જ્યારે ધરાન વતન દુર નથી પાસ્તીમા આવી પડ્યું ત્યારે કેવા ઝગુન, હીંમત, ધીરજ અને દેશ ખબી

માનવી ગુરુસાધના છગરથી સોહોરાળ પહેલવાન સામે બહી હતી, તે યાદગાર જન્મ ધ્યાનમાં લેવો— વળી આપણી ઇરાનની મહાન સહાનસહાત જન્મલી આરમોને હાથ નેહાવંદના નેહેસ્ત જન્મથી જન્માર હતી, તે વેળાનાં યુન ખાર જન્મમાં શર દીલની ઇરાની બાનુઓ કેવી સ્ત્રી જાતીની મગરૂરી, કેવી દલેરી અને કેવી ઇરાની લોહી માટેની મોહોટાઇ માટેજ હઝારોની સંખ્યામાં જન્મે મયદાનમાં બડવા બાહેર પડી હતી, શું તેજ ખાનદાની બાદશાહી લોહી આજે આપણી રંગમાં ફોડવું નથી ! શું નેઆથી આપણે ઉતરી આવ્યા નથી !

“ખચીત મારી બેટી, હું વાળખી બોલેછ.” માણિકખાઇએ ટોડે આપ્યો, “આપણે કદીમ કયાની લોહી ધરાવનાર છીએ....પણ દીકરી,—ને જમાની કેવા છનો અને તે વખતની આપણી ઇરાની બાનુઆની સંખ્યા કેટલી મોટી હતી—આજે તો મોટા કમનસીબે આપણી સંખ્યા આંગલી ઉપર ગણાય—”

“માયછ—તમે જુલ કરોછ. શું બગલગ ૨૫,૦૦૦ મુસલમાનો સામે થોડા દીવસની વાત ઉપર ફકત ૧૪૦૦ સંજલુના જરથોસ્તીઓ બહી છત્યા નહતા કે તમે હિન્દુકાર બનાવનારા શખુનો બોલોછ ! બહાનના દેખાવવાલી નામની મોટી સંખ્યા કરતાં, બાજે વખત નાની પણ ગુરુસાદાર, દલેર સંખ્યા વધુ ધ્યાન પુગાડવા જોગ અને જાલીમ પુરવાર થાય છે.”

“જર, મુવા મરાડ જેવા લુટારા સામેઆપણે થોડી બહરીઓ કેમ ટળી શકયે, એમ સાધારણ આકલનો માણસખી કબુલ કરેછ.” અગનવાસે તકરાર લીધી.

“બસ—ખામોશ અરનવાઝ !” જરે ઉશકેરાઇ જઇ જરેથી હોઠ ફાળતાં તરાશે મારયો. “એક જવાન ખારસણનાં હોઠ ઉપરથી નીરાશી, હિન્દુકારપણું અને મલમટનાં શખુનો નીકળતાં સાંભળી મને એક જરથોસ્તી બાનુ તરીકે શરમી નહીં પેદા થાય છે ! મારું કહેલું હછ પણ ધ્યાનથી સાંભળી લેવ—વખત થોડો હાથમા છે અને ખીછ મુસકેલીઓ ફનેહમંદીથી ગચી છે. હાલનો ફોડો સંજોગ જોઇ બદમાશ કીનાબેર લુટારો રાણો આપણા માટીડા અહીં કસ્મામાં નથી તે જાણીનેજ ખાસે અહીં ધસી આવે છે ! ને હવે નછક આવવો હોય, જ્યારે આપણા ખારા શીરતાએ તો ધણે દુર “ઝુલસન” મા ખાણીપીણીમાં હવે ચકચુર રહી બેખબર પડ્યા હશે, એટલે તે પહેલવાનોની મદદ મળવવાની આસા રાખવી ફાકટ છે. તેમજ નહાસવામાં પણ કંઇજ લાભ લાગતો નથી. પહેલાં તો આપણા બુઝોએ મુરંખીછઓ, બપાવા, મમાવા, મમહછ, બપહછ, તેમજ બહાલખીમુલકાંઓને સલામત જગે ખસેડવાનો હવે વખત અને સાધનજ કયા છે !

“ધારો કે અગર જો આપણે નહાસી બહએ તો આપણા પાક આતશ પાક

‘સાહનું’ શું થાય?’ શ્રીહરિએ ભારે મભરાટ, દુઃખ અને અવેશથી બીંભે સવાલ નાંખ્યો.

“અચીત માવજી—, તમે વાજબી બોલ્યા. શું જુદીનો આપણી પવીત્ર અગ્નિધારી અને કેળણને રીતન કરે?” જર યુસ્સાથી લાલ લાલ બનેલા એકે રૂઝી પોકારી ઉઠી. “ઓ હાથર! જ્યાં સુધી એક ખરા જરથોસ્તી મરદ કે ઓર તની રગમાં કદીમ છરાની ધોહીનું છેલ્લું ટીપું હશે, ત્યાં સુધી તો તે પોતાનાં પાક આતસનાં કેળણની પાસેબાની કરવા એક જરથોસ્તી તરીકે પાક કોલથી બંધાયેલ છે; હા, તે એક પારસી તરીકે આતસને જુદીનોથી અપમાન થાય ને કદીબી સાંખી શકશે જ નહીં!—અને હું, મારી હમદીને—હું” [નેશથી પોતાની છાતી ઉપર હાથ અફાળતાં અને આંખો જુસ્સાથી ફફડાવતાં] આ કદીમ કલ્યાનાં અબ્બર એક ચુસ્ત જરથોસ્તી, ઘેરની છાતીવાળા જેહાંગીરસાહ પટેલની બેઠી અને ફસ્તન જેવા જોરેમંદ સાચા પારસી ખુરશીદગીની મોહારદાર જર—આતસ પાઠસાહને રીતન થવાનો ખ્યાલ જ કેમ સાંખી શકું?”

“બહેનો—” જરના જેવીજ ધર્મજનુની નવાઝ વચ્ચા ઉભી થઈ પોકારી ઉઠી, “અને તે આફત અને હીનપત્તી ઉપરાંત સહ થી વધુ ગંભીર, સહથી વધુ પવીત્ર અને કીમતી જે આપરી પાકદામાન છે, તે શું હીતકારી રીતે નાશી જતાં ધોડીવારમાં પકડાઈ જઈ ધીકારભર્યા જુદીનોબાંઓના બસ પડી અપવીત્ર કરવા દઈએ! કદી નહીં! હું તો મારે પમારે જન જન, મારી મગજશક્તી ખરેખરી જન, મારા આ ખુબસુરત શરીરનાં હાડકેહાડકાં છુટાં પડે, તો પણ એક પારસણ અને જરથોસ્તી બાનુ તરીકે મારી પાકદામાનને તો એક મેગાનાથી કદીબી અપવીત્ર કે નાશ કરવા દેવશ નહીં!”

“આફીન છે નવાઝ! તારા આવા સાચા જુસ્સા અને ખરા પારસીપણાં ઉપર” જરે શાબાથી આપતાં આભારી છુમરે જવાબ દીધો. “તારું બોલવું એક સાચી ધરખી પારસણને મગરર અને શાભા આપનાર કહેવાય, અને હું પ્રજાં છું કે પારસી કોમ કેળુ, પારસી ધોહી કયું, અને પાક જરથોસ્તી મહજબ કેવા? એ સવાલો થતાંજ એક સુધે પારસી પોતાને મળેલા આ મણુ કદીમ વારસાનાં જવાબ આતર પોતાનાં કીમતી જનન, કુટુંબ અને માલોં ખજાનનો ભોગ પણ આપવા તકવાર થયે! મારી હમદીન બહેનો—! હવે જરબી વધુ વખત બિહવાનો નથી, માટે જગત થાય! હો!—” આદંબુ બોલતાં સાચ તેણી સામેની બીંબ તરફ ધસી ગઈ, અને ત્યાં જોળાયેલી પોતાના

ધાણીની તરવાર ઉતારી લઇ, તેને ધ્યાનમાંથી ખેંચી કાઢી, હાથમાં ચૂસીને
ફેરવતાં બારે ઝનૂનનાં આવેશમાં આવી લાલ લાલ થતાં પોકારી કહી:-

“વેડો બહેનો—તમારા પ્યારા ખાતીંદ, યા બાપ યા ભાઈ કે મિત્રાનાં બખતર,
કોણાઈ, મુજ આને હંથીયાર પહેરો, માયાનાં લાંબા વાળ સીંધા કાઢાઈથી
અંદર છુપાવો, ખેડે મુખવટી બાંધો કે જેથી નાજુક મુંદર મોહરાવણી નાજ
નીનો તરીકે નેહીં જોળાયાવ, અને છેલ્લે પાક ચઢવાનું નામ ઝળ્યાન ઉમ
ર લઈ, મારી સાથ તમારી સહથી છીંમતી પાકઢામાન, છુમરથી ચઢામણા
જુઓમ ચાતપીલા, નીરદોષ બુલકાંઓ, અને પાક કદીમ જરથેસ્તી મહાઝમનાં
અભાવ અતર લડવા બાહેર પડો—આંધો મિઠાને પડથે અને તે તરફક
ફેરમાન સામે લડથે! અગર જો લડતાં જાન મોહશુ” તો તે દાઢજર જાજર
આપણા તે મહાન ભોગ માટે ગરોથમાન બહેસ્તોને ફરવાજો ખુલ્લો કરજી,
તેમજ આપરાપ્યારા માઠીઝાંઓને પણ સાચી-મગરૂરી ઉપજથે કે તેઓ તરફથી
પાકઢામાનની વફાદારી, કોમની આબર માટેની જીંડી લાગણી, અને મહાઝમનાં
અભાવ માટેની લડત માટે, તેઓની મોહરાવણી કે .મેઠીઓ કે માવતરો કે
અહેનોએ અચીતજ મહાન કવભોગ આપી પારસી ધીરવી અને આબર
સામલથી હતાં. અગર જો ફેરફાર બની જીવશુ” તો કોમની ધીરવીમાં
જમજર કરનાર એક વધુ બીજું ઉમેરી નામ જમઆલકાર કહીશું! એક સ્ત્રીને
સોજાની છીમતી પાકઢામાન ખાતર લડી મરવું એ કેવું ધીરતીવંત મોહોત છે
આવ તે આવકારદાયક મોહોત તું જલદી આવ! હું તુંને ખુલ્લો હાથે
હાથે મળવા હમણાથીજ તરવાર છું! ! માટે ઝડપ કરો—બીજી હમદીનેને જલદી
એકઠી કરી લડવા માટે બાહેર પાડો.”

“આશીન છે જર—” નવાજે વધુ ઉમેરવું” પતીવ્રતાપણાનો નાશ કરાવી
જીવવું એ દોજખમાં જીવ્યા બરાબર છે! એક પારસણુ તેમ કરી જીવે તો તેણી
મિત્રાની કોમ તરફ, પોતાનાં લોહી તરફ અને પાક જરથુસ્ટ પયગંબર તરફ
મિલકા બુદી હરે!”

મેહલ પ્રમાણીક રીતે કોમ આબીમાની લાગણીના આવેશથી ઉદ્દેરાઈ કરેલી
બહાદર જરની તે જુસ્સાદાર આવીજ ફોફટ મઠ નહી. કારણુ તરતજ તેણીને ઘોષાવર
નવાજે મજબુત ટેકો આપ્યો, જેથી બીજાઓ ઉપર જીંડી અસર થઈ, જીવ
જરની બુઝોરગ આવતર પણ જંગમાં જવા તરવાર લઈ ગયાં!

“નહીં વહાલાં માતાજી—અમે જીવ્યાન ક્રમથ, અને તમે બુઝોરગ છેવડ” જરે
બારે હેતથી માંવજીને સમજાવ્યાં.

“નહી મારી બહાદુર બેટી”—ચાણી ઉરકેરામ બોલવા લાગ્યાં, “હું બુદ્ધી નથી ! પોતાના પાક મહાઝબ અને પ્યારી કંઠનાં બચાવ ખાતર લકવા આ જેહાનમાં કોઈ બુદ્ધ કે બાળક નથી. આહ !—હું તારા જેવી એક સાચી જરથોસ્તી, તાબેદાર અને મહાઝબ ઉપર શીઠ પાકઝાહ બેટીનો જન્મ આપવા માટે આ ધડીએ બેઠક મગર છેલું.”

“પ્યારાં આવતર, હાલનાં સંજોગ હેઠળ તો તમારે ધરમાંજ રહી આપણા બુઝોરગ બપાવા, બપધ અને મારા પ્યારગોલાબ બેટા રસ્તમની સંભાળ લેવાની ખાસ જરૂર છે.”

“મારી ઠીકરી, ધરમાં ભરાઈ રહેલું એવી હું બીકણુ નથીજ તારા જેવાં મિત્રો દળને જન્મ આપનાર હું દરખત છેલું તે તું બુદ્ધી ના જા ! હું પણ મત્તા જેવી અધેર ઉમરની બાનુઓ એકી કરી આપરી પાક અગીવારીનાં બ આજ માટે લડવા જોસ્તવારીથી હંવાં તમવાર રહેવશ. તેમજ તારા બપાવા જોડે બહુ બુઝોરગ વયના છે છતાં તેવણુમાં કદીમ ધરાની લોહી દોડે છે, તેથી તેવણુ એકસે હાથે ધરનો અને નાના રસ્તમનો બચાવ કરશે.”

“પરવરદોગાર તમુને તેમજ તે યુરબીજીને ચારી આપે.” આસમાન તરફ મથગીન નજર ફેંકતાં જરે કુવા યુબરા.

મકરણ ૩૧ મું.

યાદગાર જંગે વરીયાવ.

ધુજેહ કલમ મારી તે બળવતાં ફરજ,
તે આફતાનાં દાસ્તાનનું માફ કરજ.
ધાયજ છગર મમગીન ને બેચેન મન,
બનેજ અફસોસથી મુજનું બેકરાર તન.

આખા હસબાની જવાન બાનુઆને ધરે જઈ તેઓને લડાઈનાં હથીઆરે।
સજવા અને બીજી બાનુઆને પણ તેમ કરવા ઉશકેરવા જરે પોતાની સહી
ઓને મોકલી, પોને પણ એક આરડામાં જઈ લડાયક કપડાં જેવાં કે,
બખ્તર, ખંજર, ભાંધો, ચુરજ, કોલાહ અને સુખવટી સજ્યાં. કદીમ હરાનની
પહેલાં તન બાનુ મોહઆફીદ મારફ:-

“બે પુર્સીદ દરઅ સવારાન બજા,
નબુહ અનહરાંન કાર જાએ કેરંગ.
નેહાદ હર્ ગીસુ બર્જરે ઝેરહ,
બેઝદ બર સરે તકે રૂમી ગેરહ.”

જાને-બખતર પહેડયું: જંગી અસ્વારનું,
ન થોભવું હવુ એક પળવારનું,
કુલકાને છુપાવ્યા બખતર અંદર,
કોલાહ રૂમી પહેરી તેણે સર ઉપર.

અને ધડતા છગર ખુણામાં પારણામાં પોઢેલા પોતાનાં હ આસનાં બેઠા ફસલ
મ આગળ ગઈ. તેને હંધતો જોઈ જુસ્સા અને ખારથી વાંકી વળી તેને
એક ગરમ હંડી થુમી બીધી. તે બાળકે તરતજ પોતાની નાની કાળી આંખો
હંધાડી અને કુકરતી વહાલથી પોતાની માવતર તરફ જોઈ. ઉશકેરાવલા છગરે
જરે તે નાની નીરહોષ વહાલી આંખોને જોઈ, જેથી માંતા તરીકેનું તેણીનું
છગર ઉછળવા માંડયું. તેણીએ કુખથી વીચારયું કે તેણી એક જોખમભર્યા
સહાસમાં પેાડીવારમાં ઝીંપલાવનાર હતી, જેમાંથી કદામજ છવટું અવાય; ત્યારે
આ દુખમલ બાળક, મળાદા તેણીની કંજલ થાય તો માવતર વચર કેટલું જલ

દીધી તવલનાર હવું? તે બાળકનો ગુલામી બદલો ગુલડો, અને ખુશનુમાં આપ્યો. બેતાજ તેણીને આ બેહાનમાં જીવવા મગ્યું. પણ ખીજા પળે ખીજા એક સામા વીચારથી તે લાગણી ગુમ થઈ: “શું નાણેથીમાં એક પારસણ તરીકે આ જુદી કુન્યામાં જીવવું? કદી કદી નહીં!” તેણી બળકી અને તરતજ ફરાવ ભરી જીવરથી તે બાળકને તેણીએ પારસામાં ગુપ્તી દીધું અને તેના ઉપરથી પોતાની અસખા ફેરવી નાંખી, એક પણ ફરી વીચારમાં ઉભી.

“મા કીરતાર, આ કેવો કહોડો સંભોગ? એક ગમ મારા પેટ જમ્યા બેઠા તરફનો બેહક પ્યાર, તો ખીજા બાજુ મહંજળ અને પાકદામાનતો મહા ભારત સવાલ!” તેણી લાગ્યાની અને નાઈમેદીથી બળકી, વળી તેણીના વીચારનાં પ્રવાહ આગળ વધ્યા, “જો મારા પ્યારા ફરજંદ ખાતર જીવું તો સી નામોથીનાં મોટા કલંક સાથે, અને કુંડુંબ, પાક મહંજળ અને ધરખારનાં નાશનાં માન ભોગે-પણ તેનું આવડે પરીણામ શું આવે? અફસોસ! મારો બેટો મોટો થઈ ખુદ પોતાની માવતરને ફક્ત એક બાળકનાં પ્યારને ખાતર આપેલા કુંડુંબ, પાકદામાન અને મહંજળનાં ભોગને માટે ખરા અંતઃકરણથી ધીકારે! હા, મારી તરફનાં તેનાં ગમે તેટલા હેત હતા, તેનું પારસી જરથોસ્તી યાહી તેની માતાનો કરેલો જીજીન ધુનાઈ કદી માફ નહીં કરે. જ્યારે ખીજા તરફ એક કીરતીવંત હડત મહાવી મોહોતને યરણુ ધવામાં ખરી નામદાર, આનદાન અને સાચું અંતઃકરણ પુરવાર થાય છે. તે કીરતી કારસાજ જ્યારે નાની કીડી જેવીની પછુ સંભાળે છે, તો શું મારા માવતરનાં હાથા વગરનાં કમનસીબ મેટાની પરવશી નહીં કરશે? મારા પ્યારા મેટા ફસ્તમ!!-નું હાથ સાંત મને મીઠી ઉંઘ કાઠ, તારું ભવીખતે દાઢગરને સ્વાધીન હું હવે છોડુંક.” તે કુખી માવતરે પ્યારથી પોતાનાં મેટાનાં સાંત ગુલામી મેહરા ઉપર હાથ ફેરવતાં બાજુથી મોઢવા ફરી માંડ્યું:-

“મારા વીકરા-જ્યારે તું ઉમરનો થાય ત્યારે તારી કમનસીબ માવતરે પોતાની પાકદામાન, કોમ કીરતી અને જરથોસ્તી મહંજળના બચાવ માટે કેવો મહાન ભોગ આજે આપ્યો હતો, તે ધ્યાનમાં રાખી, તારી માવતરનો કીને નાપાક ગરામ્યાઓ ઉપર તું સજે! દાઢાર અહરમઝદ પોતાની માયાનો હાથે સદા તારી ઉપર રાખે! અથા જરથુસ્ત્રનું ફરોહર તારી ઉપર પાક દીનની શે સની નાંખે; અને આપણા ન્યામાનોના અથા ફરોહરે તારી, આ બે ત્રણ દીવ સની બેહાનમાં પનાઈપોઈ કરે! અગર જો તું હાથ સમજી સકતો હોય, તો મારા પ્યારા ગોલાળ, આ સોનેરી સખુનો સદા તારા મગજમાં કોતરી રાખજે, કે:-

જાનવરોને એ ધરાનપર જમાનાનો ફેર,
તે ઉડાવતા ધરાનીઓ કોનાથી છોડે,
બાઈડીને ઊઠરાં, મહેલને મઠાન,
છાડી તે સર્વ, બધ વીરો-કમાન
દેહના ને ચારતા, ને ધસી બડતા,
એમ ધુરા ધરાનીઓ જસમાં મરતા.”

અને તે સીમાંલ ઉપરતારી માવતરે પશુ અમલ કર્યો હતો એમ ખાતરે.”

આપણે બોલતાં, તેણી પોતાની લાગણી ઉપર વધુ કાબુ ન ધરાવી સકવાથી તેને કંઈ મિલના પડના જુદાઈમાં કાલીક ધાના ખામશથી તેણીની આખોશમાંથી કાઢીને કાઢીને આપણે કપકપા. તે બાળક ગેંબા પોતાની માતાના કુખમાંથી કાઢીને કાઢીને બાળકને સમજાવ્યું હતું કે તમ મમગીન થઈ જઈ તેણી તરફ એક કાળે એવા લાગ્યું.”

જો દીકરા—, હવે કદાચ છેલ્લીજવાર તારી કમનસીબ માવતરનું કુખ આપણે મેં “આપણું” મેલી તેણીએ જુલસાથી પોતાના બાળકને કાલીએ લગાડ્યું.”

પશુ અહીંસા ! છેલ્લીવાર વહાલ કરવાનું વધુ વાર તેણીનાં તકદીરમાં ન હતું, કારણ થોડી મીનીટમાં તેણીની સહીમીવીઓ અને કપાની પારસણો કાઢીને સજી, ભારે ઉલ્કારાટમાં તેણીના આંગણા આગળ આવી ઉભી, જેને કાલે કાલે જાળવતાં, જંગી જરે પોતાના મન સાથે મક્કમ લડત કરી આખાં આપણા મિલિનતાને મરણ આપી આપણે મારી અંધેરી નાંખી, તેમજ પોતાના કાલે કાલીએથી કંઈક બળતબરથી જેથી કાલી પાળણામાં મુક્યું, અને એકવાર કાલી પોતાનો ઉલ્કારાટ ભર્યો કેવળ અને કદ ડરાવવાથી ચેહેરે પારણ કરી પોતાનાં બેટા ઉપર હઝારો ફવાના કલામો ફેંકી, તેના ઉપર છેલ્લી તસતસર્વે ન જઈ નાંખી તેણી તે એકડો સજા માટે બેઠી ગઈ. તેજ વેળા તેણીનું બાળ માલકની જુલસાથી જેવળતવાર રડવા લાગ્યું.”

આરડાબાહેર નીકળી ઘરર આગળ જતાંજ તેણી પોતાની માવતર સાથે જોડાયેલ જપાવાને રક્તીક કરતા એક પલ ઉભી રહી જાળવવા લાગી. “નહી લોકો મણેકબાઈ, તકદીર ના કરે, બસ હું મારી તરવાર લાવું ! એ કે હું કડપથી માલી કાઢી સકતી નથી તેથી શું થયું ? એ કે મારામાં જુલસાઈનું એક અને એમ નથી તેથી શું થયું ? પશુ હજી મારામાં એક પાર થઈ જઈને કોઈ મેવું ને તેડું જ ઉભળા મારે છે, તેથીજ મારા આ નાતવાન

જરૂરના બારે ઉશકેરાટથી હાથબારણું કચલી પાકઆટ પારસણો સાથે બેઠાં બેઠાં.....
 તેણેમિ મોઢિ બાંધેલો છુરખા બાને મુખવટી ઉપી કરી, અને બીજા વધુ અધાન પારસણોને
 બેઠકડી કરવા સર્વ સાથ કૃષ્ણ કરી બેઠાં....

(સર્કે ૧૦૫.)

દેખાતા હામ પાતે અજ્ઞાન જોરવાલા બનયો.” બચાવો બેહેરામચાહ સાગણીથી પોતાની કહ્યા. “ઘેઠી-તુ” બધે આપણી પાક અગ્નિશાસ્ત્રીનાં મચ્છાવ ચહે કોઈકાર, અથા હું કોઈકોઈ આ મહાન તો મારા છવના જોખને મચાવી સકશ. બેઠાં ફક્તમને મારી પાસે કોઈકા કપર લાવી કુક.”

તેણીનાં માવતરે શું જવાબ દીધે તે સાંભળવા તેણી પોતીજ નહીં ક્યા તેણીનાં ૮૦ વરસની વયના બુઝોરમ કુરંખી આવી કમલ, કામ કિલકલકી જુસ્સો બતાવે તો પછી તેણી તેવજુનું જ પોલી જીવાનીનાં બકારમાં શું કામ પાકજ પડે ?

પોતાના બુઝોર્મ બપાવાએ કોઈ કીમલવાન પારસી તરીકે જે જુસ્સો બતાવે છે, તેથી વધુ કનેજનપામી જરવાનુ બકાર રકતામાં જંગી નવાજ પોતાની સાથ હથીવાજનું થ ચપલી પાકકાક પારસણે સાથ જારે ઉત્સાહ અને કુસ કોરાલમા કબી હતી, તેઓ સાથ જોડાઈ ગઈ અને ખીજ બાજી રહેલી જવાન આનુએને કોઈકી કરવા સર્વે કડપથી આગળ વધ્યાં. જરે પોતાને મોઢે આપેલી કુખવડી કંચી કરી હતી, તેથી તેણીનો આકાશી ખુરેકવાયો, મિલક કસકોરાતથી લાલ લાલ અનેસો કુખડે અજ્ઞાન આકર્ષિત દીકનો હતો. તેણીની મામી આખરે કીના, પીકકાર અને જુસ્સાથી બેઆઈ વધુ ચકચકી હતી; જ્યારે ખીડેલા કોડ સાથનો બેહેરાનો સામતો રખાવ તેણીનો મકકમ કસથ, કાચી તરફ ખુસ્તી બેકરકારી, અને તેણીનાં મગજની સથળી કાકીમિત્રી-પુરજન ત હાલત અને સાવચેતી દેખાડતાં હતા. તેણીનાં કુખમાંથી બાહર પડતા કુમી જમ કુંકા તેમ જુસ્સાકાર અને કસરાવનારા હતા. તેણીનો કચવ કામ જાનીમાની જુસ્સો, સાવચેત દેખાવ અને બકાકુર લખેલાથી તેણી કોઈ માન તિ સરકારની પકવી સવા જન્મી હોય તેમ સર્વને લાગ્યું.

કચ્ચા કપર આવી પડનાર આકૃતની બખર વીજળી વેગે પારસીઓમાં ફેલાઈ પડ હતી, તેથી જ્યારે જંગી જરને પોતાની સાથ હથીવાજનું થ ચપલી પારસ મેનું કોઈ નાનું કાકર લઈ આવતાં જોતાં, ખીજ નવ જવાન પારસણેને જુર કુર કુટક, અને તેઓ પશુ જન્નાં જુસ્સાકાર લખુનો કપર કુરજાન તરી જઈ પોતાનાં ધરનાં માડીકનાં હથીવારે કપડાં વગેરે સજ જંગમાં ત્યા કાકમાર લઈ જતી હતી. તે કપરાંત જંગી જરની કુરખાંદેથી ખીજ તે પશુ જણાવી હતી. જેઓ જંગમાં ભાગ લઈ નહીં કાકે તેમાં કોમ, તેઓને કામજા રહી, પાક અગ્નિશાસ્ત્રીનાં કોમકાનો મચ્છાવ કરવા જારે દીક પીગચાવ જ આજુજ કચી, જેની પાલી અસર તરવજ ચક,

“ યોડી વારમાં યોડી બુઝારગ વચે પહેંચેલા અને નાંતવાન અનેલા છતાં, હિંમતવાન છગરનાં પારસી મરઠા હાથમાં બોઢી ચા તરવાર કે બાસા બધ પોતાનાં ધર અને માલકતાનાં બચાવ અરથે દરવાજા ઉપર બેઠા; જ્યારે સાચી જેવી સંખ્યામાં ઉમેરી પુંગેલી પારસજીા કંઈ કંઈ હથીવારો બધ અગીવારીનાં બચાવ અરથે ઢોડી ગઇ. કુંકમાં, ગરાસ્વામી સામે પોતાનો બચાવ કરવા બહુ જુસ્સા અને ડરાવથી સર્વ જણુ તૈયાર થઇ ગયાં.

“ જગી જર પોતાની બહાદુર હમબલીએને બધ ઝડપી પગે કુચ કરવી કસબાની બહાર નીકળે ગઇ, અને પુરવ તરફ આવેલી એક નાની ઢેકરીનાં મહાળાની ખુલ્લી જગ્યા ઉપર સર્વેને ઢોરવી બધ, ગઇ, અને ત્યાં તેઓને પોતાની મનની તકલી કરેલી ગ્રાહવજુ મુબબ હારણંધ વજુ વજુ દગલાને છેડે ઉભા રાખી, માલ ઉપર મુબવડી ચાને બુરખો ઝોસ્તવાઢ કરી, પાન આગળ ઉભી રહેતાં તરવાર બેંચી કાઢી જુસ્સાથી ચીલી કે:—

“ બહાલી હમદીને—જે પેલી સામે પુળની ગીરક ઉડતી દેખાય છે, તે હુદા શા અદમાશ ગરાસ્વામીા ધસી આવે છે તેની અચુક નીસાણુ છે. હવે સેતાબીથી તમારી તેજ તરવાર આનમાંથી ધીલી કરે, પારદાર અંજર તેનાં પાખામાં અબજાં કરે, જેમ્મા પાસે ઝુરજ હોય તેમ્માએ તે તકવાર રાખવા, અને ઝોસ્ત વાડીથી ઢાલ પકડી અડક મીસાલ સ્ચંભ ઉભા રહે! જેમજી કે અદારજી આજમાન આજેઢેજી તરફ ફેલેલે વરસાદ વરસાવશે! સંભળુની બહાદીની મહાન છતની માદમાં આજને દીવસ જેમ એક તહેવાર લરીકે આપજી પાળ્યે છીએ, તેમ વળી આજે બનનાર બનાવ તેને વજુ મહાન, ઝળકનો અને માદગાર બનાવશે. પાકદાબોન માટે પવીત્ર અડત અલાવવાની તમારી ઉલ્લટ, આપબાગ, સીંબલીને મર્યાદાને જુસ્સે, અને સાથી યોડી જરથોસ્તી નારી હોવાની વાજબી મગરૂરી, એક મહાત માદગાર છત તરફ તમુને ઢોરવી, કયામત અને રસ્તાપેજ સુધી ફેંચાંમા નેકનામ કરશે! હું જેવું છું: (આસમાન તરફ નેગાહ ફેંકી) કે ખુદ સરોસ મઝદ આપજી ઉપર બાપ જેવી હેતાજી મગરૂર નબરથી જોય છે, અને મિદેર મઝદ એક અપકૃપાત ન્યાયાધીશની ચક્ષમે આપજી પ્રાકમ તપસજી! જે—! પેલી સામિથી વહેલી આવાં અગવીશુરમાનુની લાડકી નખરાબાજ બેઢી તાપી નદી ફેવી આપજીને આવકાર ફેવી હોય તેમ ખેંચાણુ કરે છે! આ ઉપર નો દાહાનું નર ગ્યેમંજ અગ્રીદ મઝદ પોતાનાં તેજથી ગોવા આપજીને પાકદા મંદે માતર અડવા આંચમા વજુ મરમી અને જુસ્સે પેદા કરે છે!”

“ બહાલી જર—આકીન છે તારી હિમત અને તારા ઉમદા જુસ્સા ઉપર!”
નવાજ જરનાં વીચઅનથી બેઠદ અંજર ચાની તેજીને ઢોડી કરતાં બેલી ઉઠી: “અબ

રત્ને એક કતરોળી શકે કે ખીલીક આજનાં બનનાર બનાવનાં અચોક્કસ પરીણામ માટે કોઇને બાગ્યો હોય, તે બસ હાલ તારા બાલવાથી તે છેલ્લીવાર હાથમાં ઉઠી ગયો છે ! જ્યાં પતીવૃતાપણનાં સાચા કોરાવર જીગરે તેનાં બચાવનાં મહાન ખ્યાલથી ઉશ્કેરાઈ પડકે છે, ત્યાં નીચ્છ દુન્યાદારી વિચારો શું ટકી શકે!.....આહ! સેતાબીથી આવા મારા મુદ્દાઓ, કે મારા વહાલા આવીંદ સોહો રાખની આ માનીલી તબવાર, મારા કીનાથી બળતા જીગરની આગ હોળવવા ની પોતાની કીંમત બતાવે! બોલો—મારી હમદોનો, જરની ઉપર તમારો વીધાસ છેની!”

“હા, જંગી જરની પુઠે મોહોતનાં ડાચામાંથી જવા તિવારજ છોયે ?” બધા સામઠાં ઉશ્કેરાઈ બોલી ઉઠ્યાં.

“આશીન અને આમીનાં શુકરાનાં સદારનાં!” જરે ધીમથી જવાબ દીધો, અને સર્વે દુરમનની હીલચાલ આતુર ચક્ષુએ જોતાં સ્થીર ઉભાં.

ગરાસ્વાઓ પુર્વ તરફથી યાહોમ પક્ષ્યા આવતા હતા. જખમામલી બાગ છીની જર પોતાના ઉપર રાણાએ ૧૧૧૨૫ ઉપર કરેલો હીમકારો હુમલો અને જીગરેલા સીતમે યાદ કરી કીનાબોર જીગરથી સમઘેર કાઢી જમીન ઉપર ટેકવી આતુર અને અધીરી નજરે ઉભી હતી. ખીજી બાનુઓ પશુ તેણીની નજર કરી સંકેસમારી તકવાર ઉભી હતી. તેઓ સપથાઓએ મોઢા ઉપર સુખવટી યાને બડાયક બુરખો બે બડાયકીઓ અનેક કારણસર સડાઈમાં પહેરે છે, જેથી આપું મોઢું ટંકાયલું રહે છે અને આંખ નાક વગેરેને બચાવ થાય છે, તેબરાબર પહેરેલો હતો, જેથી તેઓનો સામટો દેખાવ એવો તો બડાયક અને ભવ ઉપજાવે તેવો હતો કે અચીતજ સામેના દુરમન ઉપર અસર થાય.

ગીચ જંગલનો વાંકવીંટાવી ગરાસ્વાઓ ટેકરી નીચેથી ગામ આંદર દોર વતા રસ્તા ઉપર આવી પુગયા, કે ટેકરી ઉપર સંકેસમારી ઉભેલા હાથિવારખંધ બરકરને જોઈ ભારે અભવળીથી દંગજ થઈ ગયા ! છુટ્ટો દુરવાનસીંગ બે પારસી ધરમાંથી મોટી હુટ મેળવવા અને ખુબસુરત બાનુઓને ખુસાલ ઉંચકી જવાના સ્વપ્નના જોતો ઢોંડી આવ્યો હતો, તેના તો ચુસ્સા ગભરાત અને અચરતીનો પાર નહી રહ્યો. તેની કુકડીની પાછળ ચાલતા તેના બસુસ મુલ્યદને તેણે તરતજ પકડાવી મંગાવ્યો અને મોઢા કેહેરથી સામે તતજુપાર ઉભેલાં બરકરને આંગળી કરી બતાવ્યું. મુલ્યદ પશુ તેઓને બળવાન પારસી મરદોનું ભયંકર બરકર માની દયાઈ બંધ હોંસ કેસ બોલી બેઠો. પારસીઓનાં

હાથમાં સપડાવાથી તેના કેવા બુરા હાલ થાય એ અવાજથીજ તે નીમખહરામ વાણ્યેા પુજ્યે.

તેણે પુછ્યા તેના બેધ્યાનપણે જવાબ દીધા અને બેચેન નજરથી આસપાસ જોઇ એકદમ નહાકવા લાગ્યેા, જેથી કુંક નજરનો વહેમી રાહો એમ સમજ્યે. કે તે બેવફા હતો અને કીનાબેર પારસીઓ સાથે પ્રપંચ રમી મળી જઈ તને ફસાવવાનું કાવતરું કર્યું હશે. આવા વીચારોની અસર હેઠળ તે બીજાઓને લઈ જંગલના ગીચ ઝાડોમાં તેની પુઠે દોડ્યેા અને સેહેલાકથી તેને પકડી કાઢ્યેા, કે તરતજ ભારે કીના અને ઊસાના આવેશમાં આવી પોતાની તરવારથી તેને એક ભલીમ જરબ લગાવ્યેા. એકજ ભવભીત બરાદ, અને તે જઈ મીરશાહ પારસીનો નીમખહરામ નોકર પોતાની બુરી કરછીનો ફેજ ખુદ પોતાના કુરંબી ગણેલા સખસને હાથે પામી ફના થયેા. પોતાના વતન અને બીજા મામાની પટેલાઈ કરવાનો તેનો સાબી સ્વપ્નનો માહતના કહેરથી એક પળમાં ખીમળી ગયેા. તેની આંસાબી ઇચ્છાએજ તેને ખુરા કરવો કરવા લાગ્યા વયેા, અને આખરે ખુદાઈ લાકડીનો અવાજ સંભળાયેા.

ઉપસાબનાવ ટેકડીને મથાળે આતુરતાથી તપવી ઉભેલી પારસીઓએ જોયેા, અને આજાહ નજરની જરે સુલચંદને રક્ષા સાથે જોઇ તેની નીમખહરામી તરતજ પામી ગઈ, અને તેના એકાએક આવેશો હનસાથી ફેજ જોઇ સંતોષ પામી.

રાહો ફરયાનસીંગ સુબચંદ વાણીવાના સાહીયી ઝંઝળતી પોતાની તરવાર સહીત પોતાની કુકડીના કુખડે આવી ઉભેા અને બાહ્યેા—

“શુરવીરો—આ સામે ઉભેલું પારસી લસકર એક અત્યંતકાર છે! આપણને બાતમી મળી હતી કે કુષ્ઠ શખીબેર પારસીઓ ૪ હાસ ફર આવેલી જાયેં ઉભણીએ ગયા છે, અને કસબમાં ફક્ત રહેા, વરેષ માણસેા અને બાળકો રહ્યાં હતાં, જ્યારે આ સામે તો પારસીઓ ખુદ લડાઈના પોતા ક્રમાં તકમાર આવી ઉભા છે? બહુ પરજો! પેલા અંડાળ સાબી વાણીયા ઉપર, કે રંગે રમી આપણને ખેાડી રીતે દોરવયા, અને હાલના સુસકેલ જામલામાં બાવી નાખયા છે; જેમાંથી અચીત બળવાન બરાકચી તરીકે આપણે કીરવીવંત થઈ બાહેર નીકળવું જોઈએ. લડવા વગર પાછું ફરવું એ આખરે ખોટવાનું યામ.”

“હે ગ્રમ! આપણને તો હુદ અલાવવા માટે ખાસ રોક્યા હતા, અને અહીં તો સખત લડાઈ કરવાની છે.” એક બરાકચો બખાળયેા. “બહાદુરો—તકમાર યાવ અને કતરૂઓ ઉપર ઘૂડી પડેા! સુકીભર ફક્ત પાર

સાચો મારા માર્ગમાંથી ઝટ ફરે હો, તમારૂં રૂપીર આખવા મારી આ સીરે!
હંતી તરવાર તળે છે ?" રાણી ઝગુનથી પોતર મારી હસ્યે.

તેજ વેળાં જામ્યાયલા જીવરની જરે પાક વડાકાનગુ નામ ઝમાન ઉપર
બધ, તરવાર ઉગામી, પોતાની નાજીક પંથની સાથીઓને બધ ગરાસ્વામી. ઉપર
અસાધારણ ઝગુનથી ખસારો કર્યો. મોલ મોલતામાં ટેકરીને મહાળથી રેલ
નાં પાણી માફક ધસી આવેલી નાઝનીને તળેડીએ ઉમિલા ગરાસ્વામી ઉપ
ર યાહોમ ફટી પડી.

આ જગ્યે યુદ્ધાસો કરવા જોઈએ કે ગરાસ્વામીને વારંવાર પારસીઓને
હાથે સખત હાર ખમવી પડી હોવાથી, આ વેળા તેઓએ જ્યારે પગથી માથા
સુધી હથીયારખંધ થયલા પારસીઓને જોયા, તેવાજ તેઓ અર્થ ના
હીંમત અને જીજ્ઞાસા બની ગયા. આવી સ્થિતિમાં જગી જરનાં નહીં અક
કાવી શકાય તેવા ખસારાએ પુરી કમળખતી કરી, ફક્ત આગળ ખમિલી
હારનાં ખ્યાલથી નાહીંમત અને જીજ્ઞાસા થવાની મોહોકાણી ગરાસ્વામીથી પો
તાના હથીયાર સાબુલ હાથથી વપરાયા નહીં, તેમજ ઉભા રહી બહવા પગ
પણ કર્યા નહીં; તેથી તેઓમાંનાં કંઈક અપાઠામાં ઓંચ પડ્યા. આગુ જોઈ
ઉશ્કેરાયલી પારસીઓને વધુ ઉતેજન મળ્યું, જેથી તેઓએ થોડી વારમાંજ
તારીફ બાયક હીંમત, મરદાનેગી અને જીસ્સાથી ફક્તન બસાકરમાં ફેરે વ
રસાવ્યો. ગોયા હીરદોશીનાં કપ્પુનોમાં મોલ્યે તો તેઓની બગાડનાં જીજ્ઞાસાથી:—

“યુનાન શુક એ ખુન આકે આવદગાહ,

કે ગોશ્તી હમી ખુન બેગારક એ માહ.”

યાને—થોડીથી કરીને તે બગાડમાંની ઝમીન જોવી થઈ કે ગોમ^૧ માહતા
જ ઉપરથીજ થોડી વરચણ^૨ હોય !

જામ્યાયલી જરની જીનાપોર ચુંગાલ ફરવાનસીંગ ઉપરજ તાંકેલી હતી.
તેણી તેને જોતાંજ છેડાયલી વાપણ મીસાલ કોઠમાં આવી ગઈ, અને
હાઠ મજબુત ખીડી તેનાં ઉપર ખસી ગઈ! તેણી પોતેજી ભતીની એક
હતી તે ખીના સહતર વીસરી ગઈ હતી. રાણી હજી તો ઝગુની નવાઝનાં સપાટા
માંથી છટકી ખીજી તરફ નસીળ અજમાવવા પીઠ ફેરવી જવા જાય, તેટલાં
જરે એકાએક તેને અપાઝખીમાં રોક્યો. તેજ વેળા ખીજા જામ્યા ગરાસ્વામી
વધુ માર ખમી ન શકવાથી પાછળ હટવા માંડ્યા, તેમ તેમ ફતેહખંદ નીવડે
લી પારસીઓએ તેઓને દરેક વાર પાછળ હટતાં હરેક રીતે હલાક અને જામ
મી કર્યાં કંઈક બહાદુર નાઝનીને પણ જામ્યા થઈ ઓંચેપડી હતી. કેટલીક તે

હાડાનાં મેદાને ફુલમનોને દાર મારી પોતે પશુ નામદારીમાં કતલ થઇ. ક'ઇક ગોરદખાશીક જેવી નારી હજી અનુનથી હાડવી હતી, તેઓને પોતાની જામની થઇ જોયે પડેલી બેહેનાઓની ક્યાં દરકાર હતી! વળી તેઓનાં અંગમાં જામ તર પડેલાં હોવાથી, તેઓને ફુલમન કરતાં વધુ બચાવ થયો હતો.

રાણાએ હવે ભારે બેનબતનીરાણી અને પોતાનાં જનની ધાત્તીને મંભીર મામણો બેસે, કે તેનાં સાથીઓ તેનાં ધારેલા પારસી મરદોના ધસારા અને અનુની હાડાથી પરંગ'દે થઇ, ક'ઇકો દાર યુવા હતા, અને બાકીનાં નહાસ વાની અણી ઉપર હતા. તેણે પોતે પશુ કોડા સંભેળને અનુસરી પલાયન થા ને નાથી જવાના મનસુબો કર્યો, પણ જામણાયલી જર તેને સહેલાઈથી છટકવા દેવ તેમ ન હતું.

પશુ અકસોસ! આ દરતા દંગદડા વચરનાં આસમાને તે દીલાવર પાકડાદ નાઝનીનીની કતેહથી ગોવા અદેખ થઇ અને પોતાનાં નાપાવદારીનાં દંગ બલા થા માર્દમદ.

આમ તેમ ફાડીને હાડતા અને અકેક ઉપર ઉગામેલા જરભોત્રપલાઈથી દાલ ઉપર ઝીલી સેતાં, તેઓ અકેક તરફ વધુ કીનાબોર જાવા. વીજળીક અડપે તર વાર અને દાલ પોતાનું કામ જાલવા ગયા. એકાએક લાગ મળતાં જરે એક સાબુત ફટકો એટલા તે ભેરથી રાણાનાં હાથ ઉપર અગાવે, કે ફટકાનાં આચકાથી દાલ ખસી જઈ રાણાને હાથ ઉપર જામની કરી, બાંધ પકાડયો. તેજ પથે તેના અટકાથી જરે પશુ કોંક ખાધો, અને જોયે પડેલા એક મરાઠ્યાનાં બદનની ઠાકર લાગી કે તેણી સમતોલ પશુ ખોલી દઈ મારેમ ખાકમાં તુટી પડી, કે તેજ ચેળા તેણીની કોલાઈ માંયા ઉપરથી ઉડી ગઇ, સુખવતી માંડ ઉપરથી ખસી ગઇ, અને તેણીનાં ખુબ સુરત લાંબા કાળા વાળ બાહેર નીકળી પડી ચેરવીબેર થઇ ગયા; તેમજ સુખવતી ખસવાથી તેણીને બેહક મન મોહન બેહેરો ખુલ્લો જણાઇ આંચો. આ જોઇ જામની થઇ બાંધે પડેલા રાણાએ શરમ, બેનબત, ગુસ્સા અને અજાણીના મીઠથી પોકાર કર્યો કે:—

રાંઠનાં મારવા ફેડે ગયા! મારા બહાદુરો, આપણે તે પારસી સીઓ સામે હાડ્યા છીએ! પુરુષ કાંઈ છે નહીં! ”

પછી જરબાનુને જાણખતાંજ બેહક ખુલાશીથી પોકારી કહ્યો:—

“ઝોહો, મારા મનની ચુરવી, હું આવી સખત લડાઈ કરે છે”

“હા-હા, ” જરૂર તકરથી હાજર જવાળ દીધા. “તારા જેવા બસની, બદમાશ અને બાયબા સામે મારી પાક દામાનનાં બચાવ માટે હું તેમજ મારી હમદીન બહેનો લડશે છીએ ! ક’ગલ, હું એમના માનતો કે હું તારી ચુરવી છતાં પાર પાડી શકું—કદી નહીં” પછી પોતાના સાથીઓ તરફ મોઢું ફેરવી. “બહેનો—બહીથી નહાશે અને ગામમાં ભરાઈ આવ ! હવે ભરમ દુટો છે.”

પ્રકરણ ૩૨ મું.

“જામખાયણી જરનો ઝરતી વખતનો કીનો.”

રાણો હાથ ઉપર થયલા જામખાંધી ચોહી જવાથી નબળો પડ્યો હતો, તેથી જમીન ઉપરજ પડ્યો રહ્યો હતો. તેનાં સાથીઓએ રાણાએ જે ભરમ શાક્યો હતો અને પોકાર કરી કહ્યું ‘હવું’, તે સાંભળ્યું નહી હોવાથીજ, તેમજ ખુદ પોતે પણ જામખી થયેલા હોવાથી અને વધુ હુમલા અમવાની હીંચત ન રાખવા થી, ફર ઉભા રહી મામણી તપાસતા હતા.

આવા સંજોગ હેઠળ જર તેમજ ખીછ પારસણોને વખતસર પાછળ હઠવા વખત મળી ગયો, જેથી તેઓ ગામ તરફ નાઠા. રાણો પોતાના માણસોની કુશમનની પુઠે ન જવાની હીંચકારી વરતણું અને બેદરકારી ભેદ ભારે ખભ રાટથી ઉછળવા લાગ્યો, પણ જામખની કબતરથી નાચાર થઈ જમીન ઉપર પાછો પડ્યોજ રહ્યો.

પછી તરફ પાછી ફરતી પારસણો ગામની પાદરે તાડનાં ઝાડનું એક જ

“અનાનસાન ચુનીનન્દ ઝીરાનેવાન,

ચણનન્દ મરદાને જંગ આવરાન ” —હીરદોસ્તી

યાને—જાનુ તેમની હેમ ભેરમન્દ આ કીસમ,

તો કેવા હજી મરદે જંગ પીલતન !

ગલ હનું, ત્યાં પોતાના જાજમાને પાઠ્યા બાંધવા અને દોડતાં હાંસી જવાથી દમ ખાવા થોભી ગઇ.

તે જગ્યે જરે સર્વને ભેગી કરી ગમગીન સાહે કહ્યું:-

“મારી દશિર હમદોના ! અફસોસ ! સહ હજાર અફસોસ !! કે એક બદબખ્ત દોકર અને છતની બાજી તદન હારમાં ફેરવાઇ ગઇ ! આપે છૂટી ફેતેહની કુંચી-આપણે મુખ્ય ભરમ-એજ હતો કે ફુલમનેને એમજ મનાવવા કે આપણે પારસી મરદો હતા. આ યુદ્ધની લીધે પહેલાંથી તેઓ હાથ કરા બન્યા, જેમાં આપણા સામતા ઝગુની ખસારાએ વધુ અસર ફેલાવી તેઓ ઉપર સખત જરમો લગાવવાની તક આપુને મળી, અને આપે તેઓને પરાગ દે કરી નહસાડ્યા; પશુ-કમનસીયે હવે ભરમ દુરો છે. અંદાજ રાખાએ આપણે ભરમ ફાડવા પોઠાર કર્યો તે સારે નસીબે તેના ગરાસ્વાએએ સાંભળ્યો નહી, તેથીજ આપણને છઠ્ઠી આવવા વખત મળી ગયા. હવે તમારા સર્વના ચેલેરા ઉપર બેહદ દાક, નીરાશી અને ફુલમનો વળતો હુમલો લાવ્યો તો કેદ પકાકા પાકકામાન બોહવળી પારવી ખુલ્લી ઝગડી નીકળેલી દેખાય છે. માટે કબુલ કરવુંજ બેઠાએ કે હાલ મામલો પશુજ દોકોક છે. હવે તો ખુદ આપણને છવતી પકડવાનાં પાપી કરાદાથીજ નાપાક ગરાસ્વાએ વળતો હુમલો લાવ્યો. હવે તો જે થાય તે તેઓ સાથે જડી તેઓને ગામમાં દાખલ થતા અટકાવવા જ બેઠાએ, નહીં તો આપો કસમો લુટી અને આગથી બાળી ભસ્મ કરશે, તો આપણા બુઝોરગ મુરખનીજ અને અગીવારીનું શું થાય ! યાં દાકગર ! મરદ કર !! એ બેહરામ મઝક અમારી પનાહે આવ !”

ભણે તેણીની કરમરી ખરા છમરની કરેલી મીનતચુભરી તે દાકગરે સાંભળી હેાય તેમ એકાએક જરનાં નીરાશ, ફુખી ખુખડા ઉપર ધીસુ યેહક અહેસાન અને જાનફેશાનીનું સાંત પડ કરી વાસું, અને તેણીએ પોતાની ગમગીન અલમો આસમાન તરફ ટાંચી કોઇપણ સરજતને લાવીથી વાંચે ચલનાં સાહે બોલી ઉઠી:-

“શુક તે મારે હકતાળાનાં અને ઠઠ કરેસ્તાઓનાં કે આખરે આપણી પાક દામાનેને બુરા શુદ્ધિનોથી અપવીજ થવાની અસહ્ય નામોશીમાંથી બચાવવા, તે સાહેબે મને બસારત કરી છે ! બે ! પેલા બુરા દેવો પોતાનાં જાજમી રાખાંને તેમજ ખીજ સાધીએને જાજમા ઉપર પાટા,ખાંધી આપણી પ્રુકે આવવાની તકવારી કરે છે; માટે એકવાર ફરીથી આપણે હીંમતથી અને બાકી રહેલા જુસ્સાથી સામે યહ લડવું અને લડાઇગાહના કીરતીવંત રણમાં ફુલમનેને મારી મરવું.”

જેટલા નાપાક મનામીનોને ઝોલા કરશું, તેટલા હીરસામાં આપણી અગીયારી, અને કુટુંબ ઉપર આજીવ પાડનારાઓને નાં થશે. મારી હમદીના—પણુ જ્યારે આપણામાંથી કોઈકે જન્મથી થઈ નીકળે ત્યારે ની ફલમનના હાથમાં કેદ પાકવાની ધાસ્તીમાં હોય અને પીકારે ૧૧ દુરવં દોથી તમારી પાકવામાનના નાશ થવાની ધાસ્તી જીભી થાય; તે કટોકટ વખતે તું મારગ સેવા તેની અને ફતેહમંદ દયાથી બેહેરામ થઈને બસારત કરી છે. જોવ—પેલી અહીંથી ફક્ત થોડા સો વાર દુર સેતાબીથી વહેતી પાક “તાપી” નથી છે, જેણી પોતાની ઠંડી માથાણુ ગોઠમાં આપણને પનાઈ આપી દાદગ રની રીશન દરગાહમાં બધ જાય. યોસા—મારી હમદીના? છેલ્લી, આ કા તીજ છતાં મિત્રો માનવંત ઉપાય, અજમાવવા તમે તૈયાર છેવ ?

“અમારી પાકવામાનને બચાવવા આવા ભાગ આપવા તૈયારજ છેથે !

તે હીંમતી શબ્દોને બધાં તરફથી નીકળેલા સાંભળતાંજ, જરે આસમાન તરફ આજેજથી હાથો જોડી ઉઠવાર કાઢ્યા :—

“ઓ કાદાર અફરમઝદ ! જોકે તારી આપેલી પાક જરથોસ્તી દીનમાં આપ વાત કરવા એ એક અજીમ યુનાઈ મણુથો છે, છતાં હાલના બદબખત કહેા હા સંજોગ હેઠળ અમારી પાકવામાન ખાતર અમે તે યુનોઈ કરશું, માટે આ યુને ઇતસાહ અને દયાથી ફરજીજર કરજો !”

કપાળ અને હાથે લોહીના ફાગવાળા રાતા કપડાના પાકા બાંધેલી બહાદુર જન્મથી નવાજ અફસોસ કરતી યોલી હતી :—

આજનો સગનવને હજેસો રોજ કેવા સીતમગાર ખતમ થશે ! આફતકારક ફાટામાજ આસમાને શું કામ આપણા નીરહોશીની અદેખાઈ કરી છતવી બાજુ એકાએક નાશમાં બદલી નાંખી ! તોપણુ આપણને તો એક રીતે યુશાહ થવું જોઈએ કે આખરે પણ પાકવામાનનીજ ફતેહ થઈ છે અને હજી વધુ થનાર છે ! પવીત્રતાપણું યોહી નામોશીના કાળા ગલીમ દર્શાવમાં દબવા કરતાં, પાકઝાદપણું જળવી આ સામિની આવાં અરદવીશુર બાનુનાં પાછીઝગે પાછીમાં બુડવું હળર ગણું બેહેતર છે. દુશ્મનને હરાવી જીતીને કીરીવી મિળવવા કરતાં, તેને હરાવી વધુ ભાગ આપી આપણા જન કુરબાન કરવા એ વધુ કીરીવીવંત મણુથે.”

પોતાના પગ ઉપર થયેલા પ્રાણુધાતક જન્મમાંથી પોષમાર વહેણું લોહી અ કટકાવવાની મીઠ્યા કોશિસ કરતી સુદર ચીરીન ભગભગ ગોઠાતની યુગાળથી દબાયેલા અવાજે બબડી :—

“આ ખાલી બદનને ઘોડા વધુ વર્ષો સુધી પેપાળવા કરનાં પેલાં હમિયગીનાં સુખની તલબ હવે અને વધુ લાગે છે.....લેવ, લેવ બહેનો—(આસ માન ઉપરના એક વાહળાં તરફ આંગળી ૧૨તાં) પેલા ઝલકારખાંધ બેઠેસ્તને બા રહી, અમિયાસપ’દો, મહદો અને આપખુ મહાન ન્યામોનાં આશો ફરોહરો સુનેરી સેખાસમા સજ્જ થઇ આપણને હેતથી આવકાર આપવા તૈયાર ઉભા છે ! આ ફરેસ્તાઓ ! હું આપું’છ આપું’છ તમારી તરફ..... !

અને કંઈ પણ વધુ યોગવા વગર તે ખુબજીરત મધમધતે ગોલાબ કર માફ બધો બાને તેણીનું રોસન રવાન આ ખાલી શરીર છોડી હમિયગાન ત ફ નીકળી ગયું.”

તેજ વેળા અરનવાએ પાછળ નેમાઈ નાંખતાં ચેતવણી આપી કે:—

“બહેનો—આપણી કસોટીની છેલ્લી ધડી નજીક આવી છે. જો આ પેલા ઝુદ્ધઓ કેવા ખુશાલીથી કુદતા આપણને કેક પકડવા ધર્યા આવે છે !”

“હમદીનો તૈયાર થાવ !” જરે નીરાશીના છેલ્લા ઝનુનથી તરવાર ઉંચી કરી પોકાર્યું. “છેલ્લા તમારા બનને મહાન બોગ પાકવામાનીનાં આશો ઉભ લા ઉપર અર્પણ કરવા તકવાર થાવ ! થઈ રાખજો, કે મરતાં મરતાં પણ ફક્ત મનને દાર કરવો એ તમારી ફરજ છે. આવ—આમારી આદતનું ઝુળ નાપાક ફૂંચાનસીંગ, લોકે હું સીબલીની છું છતાં એક પારસણ છું, અને મરતાં પણ છુંને જો જરૂર મારી, મારી સરજત ને તાબે થવજી !”

તેજ વેળા નવાજે પોતાની જીગરજીન સહી જરને છેલ્લી કોટી કરતાં, પોતાની આસપાસની માનીલી જગ્યાઓ લેઈ બોખરા સાહે બોલી:—

“મારી બેઠન છેલ્લી સલામ છુંને તેમજ આ જોહાનને ! મારી બલી હમદીને મારી એક આસ અરજ છે કે આપણી નજીક આવેલી અજબની ધડીએ આપ હો જરૂરેસ્તાઓ કહયે એ બુલીયું નહી, અને તેથીજ બેગા સાહે “આવા અફુવેરો”ના એજબલી કલામ પડી શીરતારનાં શોકારનાં કરી, આપણી સર જતને તાબે થઇયું.”

હજી તેતેઓએ બેગા સાહે યવાનાં પાક માંથરે બુલંદ અવાજે બોલી અતમ કર્યા કે તેજ વેળા મરાયાઓ ખુશાલીનાં પોકાર કરતા તેઓ ઉપર ધસી આવ્યાં.

એકવાર ફરીથી નીરાશીનાં છેલ્લા ઝનુનથી તે બહાદુર પાકઝાક પારસણો લડ વા લાગી, અને એકવાર ફરીથી ધરવી જગમી થયલાઓનાં સાહીથી તર થઈ, જેમ મરાયાઓ તપોતપ સુવા, તેવીજ રીતે ઠાકથી આજેજ થયલી પારસી નાક

નીનો તે જગમાં બેઠકતનયીન થઈ, જ્યારે બાઈની જામી થયલી વધુ સંખ્યા તો દુરખનનાં હાથથી કેદ પકડવાની નાભાસીમાંથી બચવા પાસે આવેલી નદી તરફ ખસી ગઈ અને આખલીંચી “તાપી” નદીનાં કંડા ઉડા, ઝડપી વહતાં પાણીમાં કુદી પડી પોતાનાં પાકબદન પાક કાંચાનીનાં કેળા ઉપર અર્પણ કર્યા.

પોતાના જીનાનો કેહેર ખાલી કર્યા પછીજ મરવાનો પાકિ કરાવ કરી બેઠે. બી જગી જરે, એકવાર દરીયા રાણુને જામી કરી, તાપી તરફ ખસારે કર્યો; પણ હવસથી આંધળા બનેલા દુર્ધાનસીંગે તોર મીસાલ ઝડપે દોડી, જેવી તેણી જીનારે પુગી કે પકડી પાડી. પણ સલીનું સત ચઢેલી જરે તેને જોરથી આઠ મારી પાછળ હઠાડ્યો. તોપણ નદી અને તેણી વચ્ચે રાણી અડક મીસાલ જડ ઉઠી. ખીજા ગરાસ્વામી દુર્ધાનસીંગની બદ દયાનત પામી જઈ, દુર ઉભા રહી તે રસાકસીભર્યા નાટકનો કેમ અંત આવનાર હતો તે નીહાળતા ઉભા.

“ઓ સ્વર્ગની રંભા! મારી માણુ પ્રીયા! આ તું છું” ઝુરખાઈ કરે છે! તું તને તારી છું” કહી વહાલી નથી!” રાણી તેણીના બેઠક ઉઠાકેરાતથી આવત શીયા બનેલા ચેહેરા ઉપર વધુ બેંચાઈ જઈ બોલી ઉઠ્યો.

“નીચ, હવસી! દુર—! તારી ઝેરી દયાનતી ઝખાનને તાણું મર! તારા જેવા હવસી જુદદીનને બસ પડવા કરતાં તો મરવું હજાર દરજ્જે આજરે ભરથું અને ખુદા પસંદ છે. અગરજે આ ફરક” બાસમાન ઉંચી નીચે પુડી પડે, દરીયાવનાં પાણી પેલા સામા પહાડની ઢોંચે જઈ અડડે, ચાતો આ રાયન ખુરસેદ અને માહવાનની સામ સામે લડી પડે, તોપણ—યાદ રાખ,— કે ક્રમિક જુદદીનની સીરીએ ક્રમિક સાચી જરથોસ્તી બાનુ કહી ચઢ્યે નહિ. એક જરથોસ્તી બાનુને પોતાનાં જાનની દરકાર કરતાં તો પોતાની પાકકામા નની વધુ દરકાર છે..... ચાલ—હઠ—રસ્તા આપ!”

“નહી, કહી નહિ—” રાણી તરડાઈને પાકારી ઉઠ્યો. “તારા જેવી અપસ રાને તો હું મારી રાણી બનાવીશ! હા, ખુદ આગનીની ચેહમાંથી પણ તને બેંચી કાઢીશ; ખુદ મરત્યની ભયંકર મુંગાલમાંથી પણ તને કુંટલી લઇશ!”

“અંડળ—માણુસનાં રૂપમાં સેતાન? કોઈ ખીજની પરણેતરને જોરજુલમથી ઉપાડી જવા બદ નજર કરે છે, તો તારી પરણેતર કે બહેનને કોઈ ખીજે તેમ ઉપાડી જાય તો તારી લાગણી શું થાય?”

“મુપ—સડેણ! વંચી, અખરદાર જો કાંઈ વધુ બોલી છે તો? હું તો રાજ કરતા છું. અને મને તે કરીશ!”

“આઈ— ડીક છે, તારે મમિને કરજે, પણ ખુદાની ગેન્ડી લાકડીના આવા ન થઈ શકે. રાજકર્તાતરીકે તો તારી રૂપવતી રક્ષણ કરવું પડે છે.”

“પ્રજ્ઞ પ્રીયા,” રાણી એકાએક પોતાનો કદોર આવાજ બદલી ચતામણ સાથે બોલવા લાગ્યો. “તારા પદમણી જેવા અખડાનો છાપ આ મારી છાતી માંથી કેમ કરી નીકળેલો નથી. હું હજી પણ સમજ-પ્રીય મારી યા!” તે કમળો સાંભળતાં એક પણ જરૂર અંતર જીવરથી કમકમી, પણ એકાએક કંઈક વીચાર મુજવાથી તેણીનાં ઉસકેરાવલા ચેહરા ઉપર બેઠી ખુશાલીનું ધીમું હસતું ફેલાઈ મડ્યું, જેનો અર્થ રાણાએ પોતાની બુદ્ધિ ધમ્મકા અજળનો ધાર થો, અને ખુશાલીથી તેણીના વધુ નજીક ગયો.

“રતનપુરનાં પ્રખ્યાત બહાદુર રાણા!” જરૂર નખરાંથી ધીમું હસતાં કહ્યું. “આજરોજ તારા જીવરમાં મારી સુરતીનો છાપ અજળ્યુત ચીટકી બેઠો છે, તે હું જાણીથી કાઢી કાઢીશ.”

“આઈ! કેવા હર્ષ ઉપજાવનાર વાક્યો! મારી હૃદયનું અમરૂત, અચીત્ત હું એકલીજ તેમ કરી શકું.” રાણી બેહક ખુશાલી અને ફેરફારથી ખીલી તેણીની વધુ નજીક આવતાં બોલી ઉઠ્યો.

રાણી નજીક આવતાં બીજાની જેવી ઝડપે જાખમાયલી જરૂર પોતાની કમરથી ખુરશીનું માનીતું નેજા અંજર બેંચી કાઢ્યું, અને બોલ બોલતામ્મ ભંપડી ખુશાલીથી નભરવણ અનેલા પાપી રાણાના સીનામાં તે યાદામ મલાવી દેતાં, રીટકાર અને ધીકકારથી બોલી:-

“હવે તારી છાતીમાંથી મારી યાદ સદાની વીસગવી! કંગાળ બુદ્ધિ નબરનાં— તે જે નીરોધ અજળને તેણીના લગનને ધીને જીવમથી કેદ પકડી તેણી ઉપર બેહક આભળ પાડ્યા, તે જાખમાયલી લાગણીવાળી જરૂરનો મરતી વખતનો આ ભાગીમ કીનો છે! આ ફેરફાર કેટલો તેણીની તેમજ ખીજી પાર સંજોની પાકામન હુંડવાની ધમ્મકા કરનાર સામે અમાવનો ફેરફાર હતો! આ તેજ અંજરનો કાલકાળ જરૂર પારસીઓનાં પવીત્ર આવશસ્ત્ર અપવીત્ર કરનારને અટકાવવાનું સાધન અને ખુદાના સીધા ઇનસાફનું હથિયાર બને છે. હવે પારસીઓનો આવશ વને બાળી આક પણ કરી તારી પાપી કુંડી હસવી ના બુદ્ધ કરશે!!”

જરૂરનાં બચકર વાનાંબનીભર્યાં સંજોનાં મોહોતની મુંગાળમાં સપડાયેલા રાણી બેધ્યાન જેવા બની તસલસલી નજરથી હવામાં જોતો સાંભળતો અકામાં

“રતન પુરનાં ઝખયાત બહાદુર રાણા !” અરે નખરાંથી ભેદી રીતે હસતાં કહયુ ... “તાણ કમરમાં મારી મુરતિનો જાખ મજબૂત થીટકો બેઠો છે, તે કુ” જલદીથી કાઢી શકોશ ”..... તેજા પાંખોથી એવી ઝડપે જાખમાથથી અરે પાતાણું તેજા ખંજર તેના સીનામાં ઘાડોમ થકારાં થિ”.....

(સંદર્ભ ૧૮૧૦)

પડયો હતો. તેનાં છાતીનાં જાળમમાંથી ધોધમાર લોહી જતું હતું. તે પુણ્યના નળાં પડતા અવાજે અચ્ચકાતાં યોગલા આગયો:-

“હું-મરું છું...મને ક્ષમા કર ! જો પતીવૃતા પારસણ ! મારા કુર્મનું આ વાળખી ફળ-મહયુ” છે-અરરર-! એક પ્રતીવૃતા સ્ત્રીને-પોતાની આજ-કેટલી ક્ષી-મતી છે-ન આ મરતી ધડીએ-આ સતવંતી બહાદુર પારસણે-મને પુરવાર કરી આપયું છે-આહ ! સેવટે ફેતેલ સદચ્ચનીજ યદ્ છે-આરી અચીત હાર યદ્-“અરરર-હું મરું છું-! આ ! દુરવળી પેસાજ ભયંકર સાધું સામિ આપે છે-મને દુર કર-ને મને તાણાંના બાણથી-વીંધી નાંખ્યે-; આહ ! તેની અજ મચેલી-જરીજ પડી આને-હું પુણ્યમાં રમદોવાયો-! હાય ! હાય !! માર જવા ન મરેતયુ-આમહયુ જલદી ! અરરર ! મેં...હા, મેં-પીતાનું રાજ્ય મેળવવા કૃતી આદાજીક કરી !-મને ક્ષમા કર જો પતીવ્રત યોગી ! મારા પુણ્ય વૃધ પીતામીના ખુન કરાવવા-માટે હું-અહુ પસતાવું છું-! ! જો દયાલુ-હૃદયિવર મને ક્ષમા કર-જો ! જો !! મારી સામિધી-આ ભયભીત દહતયને-દુર કરે, મારું ગળું હાથે છે !! આ કાળા કદ રૂપા દહતયો-ફેણુ છે ! તેજો કાં મને મરવા ધરવા આપે છે ! અરરર ! આ તો-મારા કુર્મના નીદોષ આગે-જણાય છે-હાહો-જો ! મને હા-હો-”

એક છેલ્લી ભયંભીત વાસવીસ,-ફેણે તે કુહડી, જુલખી, ભેકર પાપી સ ખસને એક ભયંભીત દોળખી આંખા જમાના જેવી ભયંકર આગી, આને અ હું દોળખ કેવું હોય છે તેનો કારઆતનો અપાલ મેળવી,-એક વખતનો જલ્દી મ જુહાજી બાગવનાર રાણી દુર્વાનસીંગ, આ દુનયાની નાપાયદારી અને પાક રામાનનીની અચુક ફેતેલ નજરે જોઇ, પોતાની કહેવાતી ‘ફેતેલ મેળવવાની છે છેલ્લી પડે આ રાની નેહાન છાડી પોતાની કરણીના હીસાબ આપવા આંહયો મથે.

પ્રકરણ ૩૩ મું.

“આવાં અરદ્વીશુરની ગોદમાં જર.”

પોતાના તેમજ પોતાની કોમનાં મુદ્દાને ઠાર પડેલા જોઈ, જંગી જર અને શાન અને સંતોષથી આસપાસની તરફ ચાલ્યા હોઈ પાક આવસ્થાનાં કામો બળકી, છેલ્લીવાર આસપાસની કુદરત ઉપર એક ઝડપી દુઃખી નજર હોઈ, પોતાના ખ્યાલ આવીને, ગોલાળ જેવા બેઠા રૂસ્તમ, હેતાણ માતંગના અને કુલ જરથોસ્ત્રી કોમ ઉપર દુવાનાં આચીરવાદો બોલતી, જેવા રાણાના ડામુડીયા આ ક્રુસ્તાથી દીવાના બની તેની તરફ ધસી આવ્યા કે તેણી ચાલેમ તાપી ન હીમાં કુદી પડી કે તરતજ આજે આવાં અરદ્વીશુરે પોતાની માનીલી ભગતને ગોલા તરતજ પોતાની આવડત જેવી માથાણુ ગોદમાં દાખી દીધી હોય તેમ પાક પરેઝમાર, પાક દામાન, બહાદુર અને કોમ અબીમાની જંગી જર નંદી માં ગરક થઈ ગઈ! બલાસ, —બહાદુર પાકઝાદ જરની જેહેમતને અત આવી ગયો.

નસીબદાર કદીમ પારસી કોમ! તારી નાની સંખ્યા હતી તારી અત્યારસુધીની એક કોમ તરીકેની અલાહેદી હકતી છે, તે કોણને આભારી છે! તારી હકતી હતી, છે અને ભવીષ્યમાં રહેશે તે હકત તારા સંજ્ઞાના સપુત અરદેશર પહેલવાન જેવા દીનચુસ્ત જરથોસ્ત્રી, કોમ અબીમાની અને બહાદુર બેટાઓથી; અને વરીયાવની જંગી જર જેવી ધર્મી, પાકઢામાન, હીમતવાન, સ્વભાગ આપ નારી અને જુસ્સાદાર પારસી બેટાઓથીજ. અચીત બુદ્ધ હાલના જમાનામાં પણ સંજ્ઞાના શુરવીર અરદેશર જેવા જવાનો કોમમાં બોક્કસ સંજ્ઞેગો ફેલા નીકળી પણ આવે, તેમજ વરીયાવની જંગી જર જેવી પાકઝાદ, દીનચુસ્ત અને બહાદુર બેટાઓ પણ બહાર પડે, તેમાં શક રાખતા જેવું કાંઈજ નથી; કારણ જે લોકો ૧૦૦ વર્ષ ઉપર સંજ્ઞાના જરથોસ્ત્રીઓની રંગમાં દોડતુ હતું, તે આજે પણ પારસી કોમમાં વહે છે. તેના તાજા અચુક પુરાવા છેલ્લી મહાન લડાઈ, ૧૯૨૧ ના નવેમ્બર મહીનાનું “ગુબઈનું” કુલ્લડ, અને ખીજ બહાદુરી અને દીનકારીનો બનાયો પુરાવા છે, તેમજ બાનુઓનાં બાબનો પુરાવા તો રાજબાઈ ટાવરની ફરજીરસીક કહાગીનો મોજુદ છે. આ ઉપરથીજ કું વાજખી રીતે ફરીથી બોલીશ કે, “નસીબદાર કદીમ પારસી કોમ.”

આપણી આ કથાનાં હવે છેવટના તબક્કા ઉપર આપણે આવી ઉભા છીએ. દુર ઉભા રહી રસથી ભરપૂર મામલો જોતા રાણાના ડામુડીયાઓ ફક્ત

પોતાના તેમજ પોતાની પાસેની કોઈનાં હાથમાં નહીં, જો સંતોષ અને
અહેસાનથી આસમાન તરફ નજર ફેરવે..... પોતાનાં સંજ્ઞાને આકર્ષા પડેલા જે

એક પળની રમતમાં જે કાંઈ મંબીર બની ગયું તે એક દમાઈજ ગયા. એક પારસી અબળાના હાથે દુવાનસીંગ જેવા રાણા મારો જીવ! તેઓ તે તરફ દોડ્યા કે જરે મહોમ નદીમાં નંખાવી દીધું, અને રાણા નજીક જઈ એક છે તો તને ક્યાગને! માહોતની સુગંધમાં સપડાયેલા દોઢા, જ્યારે જંગી જર તો પાણીમાં ગરક થઈ ગઈ હતી. આવી અવબીત દાની એક તેઓને ભારે ક્રોધ થઈયો, તેથી તેઓએ નીહોળ પારસીઓ ઉપર હીચકારો કરીને સેવા તરતજ શુક્રતીએ રચી.

તેઓ જે ભાગમાં વહેંચાઈ ગયા, જેમાંની એક ટોળી વરીયાવ સસામાં છુટકાટ કરવા પડી પડી, જ્યારે બીજીએ રસ્તામાં ભસઈ રહી, આણીપીણીથી અકબુર બનેલા અને નભરવસ હાથતમાં ઉગળથી પાછા ફરતા પારસીઓને કાલ કરવા નીત્ય કર્યો હતો.

બહાદુર પાકઝાદ બાનુઓનાં ભયંકર ક્રતાં મગરૂરી ઉપજાવનાર ફેજની અખર કસબામાં ફેલાઈ ગઈ હતી, તેથી તો ફેક પારસી ધરમાં ભારે ઉશકેરાટ ફેલાઈ ગયો, અને આગળ કરતાં વધુ કીના અને ઝંનુનથી લુટાગએ સામે લડવા કસબાનાં બાકી રહેલાં પારસી બુઝેર્ગો અને અધાર બાનુઓએ કસઈ કર્યો.

કોઈ પણ પારસી ઉપર વેર સેવાનાં અંધળા ઝંનુનથી ફર મરાસીઓએ કસબા ઉપર ત્રુટી પડ્યા, અને તેઓને આવકાર પણ તેવાજ મહુષો. પોતાની છંદગીની સાંઠ ભેતા બુઝેરગ પારસીઓ પોતાના જીવની જરા પણ દરકાર વગર અજબ ભેર અને ગુસ્સાથી સામે થયા. ફરેક ધરેધર મરાસીઓને સખત માર પડ્યો. આગીવારીનો અચાંચ પણ જરની બહાદુર માવતર અને બીજી દીનકાર બાનુઓએ ફેલકમંદીથી કર્યો જેથી ધરનાં હેતાણુ મરદોનાં આવવાનાં વખત સુધી તેઓ ટકી રહ્યાં.

હવે જેવી જવાબ બાનુઓ જરની સરદારી હેઠળ રાણા સામે લડવા ગઈ કે તેજ વેળા શેઠાણી માણેકબાઈએ સમયસુચકતા વાપરી એક વીશવસુ નોકરને “બાગે શુલશન”માં અફતની અખર કરવા દોડાવ્યો હતો. તે નોકર ત્યાં ગયા તે વેળા આણીપીણીની માજમજાઈમાં જરથોસ્તીએ એટલા મશગુલ થયા હતા, અને કમનથીયે દાર અને લાડીનો એટલો તો ઉદાર રીતથી ઉપયોગ થયો હતો કે ભાગ્યેજ તેઓ સમયભલ શાંત મગજથી પોતા ઉપરની આફતનો ખ્યાલ કરી શક્યા. તોપણ કેટલી વીણાની પેનની અસર થોડાક બહાદુર જવાનો અંધેરી નાખી છુટા થયા અને મહોમ વરીયાવ તરફ ધસ્યા ગયા. પણ અફ

સોસ ! તેઓને ધણું જાડું થયું હતું. પાકાદ બહાદુર પારસણી ક્યારનીયો તાંતી પાકાદામાનીની મોંઘી કીંમત આવી કાંતો લગાડનાં મયદાને કે કાં તે તાંતી નવીના સરદ તળીએ સદાની સ્ત્રી હતી. તે મણુચીનાં જવાનોને આદ્ર સોસ કે કુઃખથી લોકોનાં આસુઓ પાડવાનો તે વખત ન હતો. તેઓ તે જ કીંમત કેરેથી, ઝનુની ગાંઠા બની વગર દયાએ એકેએક ગણસયાને માહલે માહલે ચુંદી ચુંદી છવથી માર્યો. તેઓ દરેકમાં તે વેળા શોષા દસ દસ માણસનું જોર આવયું હતું.

થોડીવારમાં બીજા જરથોસ્તીઓ મીતાહાર સચીતીમાં આવી ઝડપથી વરીયાવ તરફ આવવા માડીમોમા આવતા હતા, તેઓ ઉપર જંગલમાં ભરાઈ એ દેશા ગરામ્યાઓએ એકાએક ઝનુની કુમલો કર્યો, જેથી કેટલાક જરથોસ્તીઓ બચાવના સાધન વગર માર્યા ગયા. જેમાં કમનસીએ બહાદુર પુરેશ પશુ એક હતો. બીજા જરથોસ્તી દોળીને વખતસગ બળ પડવાથી તેઓ જંગલ તરફ આગળ ન વધતા સજામલ જંગલે યોબી ગયા, જ્યાં થોડી વારમાં વરીયાવથી હાથીયાર બેંધ જવાનવાઓ દોડી આવી જંગલમાંના ગરામ્યાઓને ખુદા રી સાથે મારી નહસાડ્યા, અને તેઓને સજામલ વરીયાવમાં આવવા.

તે દરવરદીન મહીનો અને અરસેસંગ રોજની ભવભીત રાતનું વરણુન કે કુધી યાવ ! શોષા તે દહાડો નાપાક આંધેમઘનનુંની ફેતેક માટે જ નહિ ઉગ્યો હતો ! એક ઇનસાનની કાતીમાં બરપા થયેલા કીના, હવસ અને લોભની લા મણીઓનું નાસકારક પરીણામ તે દીવસની સંખ્યાબંધ માણસોની કતલ હતી ફનયાની વહધી અને સુલેહ-સંપજ માટે દરેક ઇનસાને ડામ વગરદું છગ રાખવાની ફેરબી જરે છે તે આ બનાવ ઉપરથી કેણુ ના પાડ્યો !

વરીયાવ કસબાનું એકેએક જરથોસ્તી ઘર માહેતમ અને શોકમાં કુબી મણું. કેટલાક કુટુંબમાં તો વડુ અને દીકરા માર્યા ગયા, તો કેટલાક કુટુંબ નાં તો નવજવાન બેટાઓ ઉભળી પી પાછા ફરતા દગાથી માર્યા ગયા હતા, તો કેટલાક ઘરોનાં પાલનદાર પુરબનીઓ સદાનાં ગેરહાજર થયા હતા, જ્યારે ધણીક જગથે તો નાના કુધમલ બુલકાંઓની આવલરે કાંતો લગાડનાં મયદાનમાં કે તાંતી નવીનાં તળામાં તે સંજોથી સદાની સ્ત્રી હતી. ગમ, આદ્ર સોસ અને નીરાશીનું અગળીન રાજ તે રાત આજ્ઞા કસબા ઉપર ચાલ્યું હતું. કુદરતી રીતે દોષમાનો દેખાવ મંબીર અને અગળીન બનાવનાર હોય છે, તેમાં તે કમબખત દીનની બીજે દીને સંખ્યા બંધ લાશો ચલાવવાનો દેખાવ તો ખચીતજ વેદવેદમદક અને મગજથી બે મગજ બનાવવાને પુરતો હતો. તે લાશો

ને અવશ્યજાળ પહેંચાડવા જોએ છવતા રહવા હતા તેઓએ પોતાની હસ્તી ને છગરનાં ઉંડાણથી કડવા અને હાવ મારી. આહસેસ ! તેઓની આંખમાંથી સાહીનાંજ આંસુ ટપકવા હતાં. બસ-તે બનાવ ઉપર વધુ ઝુનાહાત કરવાનું શંકનારની આગણી ઉપર આભળ યુગ્મરવા બરેબર ગણીશું અને હવાંજ આટલીશું.

પોતાની બુરી કરણીને વાજખી ફેળે પુગેલા નીમકહરામ બ્રહ્મચંદ વાણ્યાની બાસ તે રાત્રે કોહલા અને બીજા બન ચરેએ એટલી તો યુદ્ધી નાખી હતી કે બાગ્યેજ ઝોળખી શકાય. આ યોગ્યા નીમકહરામ નોકરના સ્વારથી સાભનાં પરીધાનમાં, શાત, સુખી અને સંતોષી વરીયાવ કર્યા ઉપર મહાભારત આહત હતરી આવી હતી; જ્યારે હવેસી ખવાસનો. જેઆહલી રાણો નીરાશીનાં ઝનુન આ આવી પોતાની પાષી કરણીનો બહુજ ઉતાવળે છેડે બાગ્યે હતો.

રાણા કુર્યાનસંભાની બાસ, જે યોડા ગરાધ્યાઓ ઝનુનથી ઘવાના બનેલા પારસી જવાનનાં સપાકામાંથી કહકવ હતા, તેઓએ તેને રાતની વખતે બારે કોડકોડીમા પેલીજ ટેકરી આગળ લઇ ગયા, કે જેનાં એક એકાંત બુલુમાં બેસા મળી રાણાએ બધે મરતમે વરીયાવનાં પારસીઓ માટે કાવચાં રચ્યાં હતાં, અને બધે વાર તેને તે બાએ સવખતની ચિતવણી પેલા પરીઝગારે આવી હતી. તે તેમના સંજોગ હેઠળ ગેયા તે પાક સાધીની નજર આગળજ તે કમખખત રાણા ની બાજને તે રાતના મગમીન વખતે તેઓએ આંનીલાઈ કરી !

રાણાનાં આજાળ ફેજથી કોઈ પશુ દલગીર નહી થયું, કારણ તેની કુંક રાજ કારજીદીમાં તેના બાપની સુખી સંતોષી રહ્યતને તેણે કુંખી કરવાનું કાંઈજ બાહી રાખ્યું ન હતું, પોતાની હવેસી મોજમળહનોં બહુલુટ ખરચને પુગી વળવા, તેણે ગરીબ રહ્યતને નીમવવાના કરે નાખ્યા અને બીજા આત્યાચારે કરવા હતા.

દરેક પારસી ધર હવે સુખસાન બની ગઈ હતું. સંસારની સહબર દરે-સ્તા જેવી બાનુઓ વગર, મરદોને દહાડે એર સમાન કડવા બાગ્યે હતા; જ્યારે પાલનકાર બહાદુર સરતાએ વગર બાનુઓની છાંડી આજારી થઈ પડી હતી. ધરની બાનુઓની વપરાવી ચીજ ઉપર ક્રુણ પડેલી જોઈ દરેક કુંખી પારસી ખરદના છગરમાંથી સરક હાવ બાહેર પડતી હતી, અને છગરમાં જીહાઈનો નલીમ મમઠો ટુટતો હતો; જ્યારે પોતાનાં બહેસ્તનચીન થયલા વહાલા સપુતોનાં વજો, વાપરવાની ચીજ હથીયારો વગેરે એક ખુણે પડેલાં જોઈ, એક માવતર, કે પછીપાછી કે બહેન મમનાંજ આંસુઓથી હરદમ પોતાની નરમ છાતી બી

જવતી હતી. ફક્ત થોડા કલાકની રમતમાં પહેલવાન જેવા વહાલાઓ પાછલાનું જાલીમ દુઃખ કોણ શાંતિ? આક્રોશોસ! ફરતા આસમાન અને દગાપિર તકદીર, તે આ દુન્યાને કેવી દંગડડા વગરની નાપાયદાર બનાવી છે?

પણ તે જગ્યામાં રહી ચાલુ હોય સોસારાભરી છાંટી કેમ નીભ? જ્યાં ધરબાર, વાડી-વજીરૂં સરવ આકારાં થેઈ જાય ત્યાં વસેલું શા અપનું?

બહાદુર બેટી અને ભેરેમંદ પહેલવાન જેવા જમાઈની આર દહાડાની ગંભીર મરણ ક્રીયા પુર આસ્થાથી કરી, ફક્ત થોડા કલાકોની આકૃતના જાલીમાં ફટકાથી કચડાઈ ખીજાં ૧૦ વરસ, બુઢા થઈ ગયલા, જરનાં માતપીતા માણિક બાઈ અને જેઠાંપીર સાહે પોતાના વીધાસુ જયોવીશીની સલાહ પુછી કે તેઓ તેમજ સરવ પારસીઓ વરીયાવ સદાનું છોડી જવા મંડગતા હતા, તે જાણે ફળે જોડું અને મુઠરત કહેવું.

તે પહેલ પંડીને પોતાનાં હુબરનાં વરીયાવમાં બુઢી મારી, લાંબી મણુત્રી પછી જણાવ્યું કે બુઢ મહેની આસાજ એવી બુરી હતી કે તેઓને વતન છોડવું પડે, માટે તે છોડી જવામાંજ લાભ અને દુઃખી મનને શાંતી મળે તેમ હતું; અને ભેરપતવાર અને પારસી અરબીબેહેસ્ત મહીનાનો રોજ આદર અનુકુલ હતો એમ જણાવ્યું.

વરીયાવ ઉપરની કશ્ચારસીક આકૃતની મગજવાર ખબર જવારે ખીજા પારસી સંસથાનોમાં ફેલાઈ ગઇ, ત્યારે સધળેનાં જરથોસ્તીઓમાં ભારે મગ-ગીની ફેલાઈ. બેટી વહેવારથી તે વેળાની જરથોસ્તીઓમાં જાણીતી “ધરમની ટેકરી” નવસારી, વરીયાવ સાથે સંબંધ ધરાવતી હોવાથી, વરીયાવનાં દુઃખી જરથોસ્તીઓને નવસારીમાં આવી વસવા નવસારીનાં હંમદીનોએ ખાસ આમ-મણુ કરવા; જે દીલસોઝ તેડાનો સ્વીકાર કરતાના વરીયાવનાં પારસીઓને મણુ મણુ મુસ્તકીમ કારણ જણાયાં. પહેલું તે જ્યાં પોતાનાં વહાલાઓનાં કશ્ચારસીક ફેલ આઠ્યા ત્યાં હવે વહેવાર વસણું અસહ્ય દુઃખ જેવું થઈ પડ્યું; ખીજું, નવસારી ધરમ ક્રીયા અને ખીજા જરથોસ્તી મહાજબની તરીકેના પાળવાની સારી સગવડ ધરાવણું હતું કારણ તે ધરાનલાઈ વાલા સંજણુ શેહેરથી ફક્ત ખીજે દરજ્જે ઉતરણું મણાવું હતું; અને ત્રીજું કારણ, સ સાર અલાવવાની તે વેળાનાં સંજોગ હેઠળ ઉભી થયલી મુશીબતો ફર થાય તેમ હતું.

આ ઉપરથી વરીયાવનાં પારસીઓની બહુ મોટી સંખ્યા દુઃખી અને દરદમંદ છગરે પોતાનાં બાપીકા વાડી વજીરૂં, ખેતરે અને ધરબાર વગેરે વચી નાંખી તે વેળાનાં નવસારીનાં એક ભાગ મલેશરમાં જઈ વસ્યા, જ્યારે બાકીની

જુજ સંખ્યાએ વરીવાવમાં વસવાટ ચાલુ રાખ્યો હતો, ત્યારે ખીજા કેટલાક આસપાસના ખીજા ગામડાઓમાં જઈ વસ્યા હતાં.

જીંગી જરનો દેશાવર બેટો કસ્તમ હમરનો થતાં અચીતજ પોતાની બહાલી પાક્યાઈ આવતર અને નેકનામ પેઢરનું વર સેવા તલજમાર બન્યો હતો, અને તેને અચીતજ ને વખતનાં જીજરાતનાં આશાત મામલાથી તેવી તક મળી હતી, જેનો કીસ્સો ભરીખની કોઈ તકે મારા હાથનો સનખખ રજુ કરવાની હકીકત આશા રાખે છે.*

[* નોંટ-ભણીતાં નવસારીનાં જખનાર શ્રી સો. મં. દેશાઈ પોતાની “જીંજી વરીવાવ”નાં આરટીકેમાં કહે છે કે:—

“ધરાની ખમીર એવું જણાઈ ચુક્યું” કે છે એક ધરાની બચ્ચો પોતાનાં બાપનાં ખુનનો બદલો લેવાને, કીંવા પોતાના વડવાનાં ખુનનો બદલો ખુનથી લેવાને હંમેશા તૈયાર રહેતો હતો. તેજામાણે સુરતનાં પારસેઓ કંઈ જમાનાએ સુધી કામરેજ અને માંડવી તાલુકાઓનાં ગામનાં જે બીણાએ વરીવાવનાં પારસીઓની કતલ ચલાવી હતી, તેનું વર લેવાનું ચાલુ રાખ્યું હતું. તક મળતાંજ બીણા અને કાળીઓનો કાંટો કાઢવાનો બંદોબસ્ત કરવા સુરતી પારસીઓ એકઠા થઈ જતા હતા.....પરંતુ વરીવાવ ભેટેદીનેનાં કતલનું સંભાળનું વર ખાં બાં અરહેશર ઘટવાયે પૂરે પૂરા લીધાં હતાં.....૪૦ સં ૧૮૫૬ માં તેવણુ જીજરી મયા ત્યાં સુધી રતનપુર વગાના ને માંડવી તાલુકાનાં બીણા તથા મરાઠ્યા ને કાળી હુદારાઓનું તેમણે નીકંદન કર્યું હતું.”]

જે જરથોસ્ત્રીઓ નવસારી જઈ વસ્યા તેઓ મહેશ્વરમાં ધરમાર માંડી યા સગા રુનેહીઓ સાથે વસ્યા હતા, તેઓનાં વંશજો હજી પણ નવસારીમાં વસે છે, ને એ પોતાની પાક્યામાન બાનુ વડીલોએ પાક્યામાન ખાતર જે મહાન બોગ પોતાનાં કીંમતીજનનાં આખ્યા હતા, તેની ગંભીર પણ મગફરી ઉપજાવનથી યાદમાં દર વરસ “જીંજી વરીવાવ-પરબ” ને નામે સહેનશાહી ફરવરદીન મહીને અને અરશસંગ રાજે, માટા ઉત્સાહ, ભાલીભાવ અને અહેસાનથી બાળ, જ યન વગેરે કરે છે. અને આવી રીતે કોમી તવારીખનાં એક મગફર બનાવને હજી સુધી છવતો ભમતો રાખવાની તારીફ લાયક ઉદાત્ત બતાવે છે. આજ ઉલ્લા જે વરસ યથા આ જખનાર અને મીં મેહમન સો. બનાજીએ મુખ-કમાં પણ આ તહેવાર ભારે દખલ્યાથી પાક્યાની સફાયાત કરી છે.

હીસાબ ચુકતે !

અમારી તરફ મુજબ નવસારીનાં તકવીરમાં તે વરસ ધણાએક નામાર ધર બાર વગરનાં યદ્યપરેલા જરયોસ્તીઓને આસરે આપવાનું લખાયલું હતું. વરી ચાવના જંગલ પછી વરીવાવાઓ ત્યાં જઈ વસ્યા, અને ત્યાર પછી થોડા મહી નામાં તેા સંજળીના બીજાં ખાનાંપ રાખીભરયાં જંગમાં, અસાધારણ મિટી સંખ્યાનાં મુસલમાન લશ્કરનાં હાથે પારસી પલલવાન અરદશગનાં માગ્યા જવાથી, સંજળી શહેર નાશ પામ્યું અને સેંકડો જરયોસ્તીઓ લડાઈમાં માર્યા ગયા, જ્યારે બાકીનાં પાક ધરાનશાહને લઈ ૧૨ માઈલ દુર દક્ષિણમાં આવેલા બાહરોટ મહાડ ઉપર લઈ જઈ રહ્યા તે અગસામાં ધરબાર વગરનાં યદ્યપરેલા ધણા એક જરયોસ્તીઓને ટીલસોજ નવસારીએ આસરે આપ્યો હોય, એમ શંકા વગર ધારી સકાય.

બીજીમ બીમા બીલ હુઠારાને અંત પછુ તે અગસામાં આવી ગયો, જ્યારે સંજળીની પહેલી લડાઈમાં સખત હાર પારસીઓનાં હાથે ખતી અલેકખાનનું લશ્કર પરાંગદે સ્વીતીમાં પાછું ઊભરાત તરફ ફરતું હતું, ત્યારે તે નાશ પામેલા લશ્કરને વારંવાર જંગલોમાં એકાએક છાપે મારી ઠેરત હરવા અને હુટવા તેણે કંઈ બાકી રાખ્યું ન હતું. તેથી જ્યારે બીજી થોડા માસ પછી એક મંજવર લશ્કર લઈ અલેકખાન સંજળી ઉપર મહાત્મ લઈ ગયો અને ફનેહમંદ યદ્ય પાછો ફર્યો ત્યારે તેણે બીમા બીલને સપડાયવા બહુ સંભાળ અને ચુકતીયઃ છટકા માંડવા, જેમાં આખરે બીમા પોતાની ટોળી સાથે સપડાઈ ગયો, જ્યાં જીનાયી ટવળત મુસલમાનોએ તેને તેમજ તેનાં ગોઠવા એને બહુ હાતકી રીતે રીવાવી રીવાવી કાન કરવા હતા.

છેલ્લો એક ખુલાસો બાકી રહી ગયો છે.

પારસીઓના સદશુઓની કહર બુજનાર, તેઓનાં વખાણુ માનાર તેઓનાં આભાનાં કુમેલો ટીલસોજ હીન્દુ મીત્ર માલિકમંદ સાફકાર વરીવાવનાં કશ્ચુ રસાક બતાવને લાંબે જરયાલુ, ઝુરચેદ, સોહોરબ, નવાઝ વગેરેના અકાળ ફેજ થી એટલો તો દુઃખી અને ગમગીન બની ગયો કે તેને આ એકદર ગેર છંસારી ફાની ફન્યામાં વધુવાર શવડું આકાર લાગ્યું, તેથી તેણે લામ્યારીથી પોતાની કુદરવી હસ્તી લખામ તપાસીથી તે કાળ યુગ્મરવા એક સાધુની અથો શુદ્ધગી યુગ્મરવા પસંદ કર્યું.

વરીવાવની પુરવે આવેલી પવીત ટેકરી ઉપર જે અથો પરજમાર પ્રરેષ ખુ હાતાલાની પરસતેજમાં પોતાનો કાળ નીરવાહ કરતો હતો, અને જે અથોદે તેને

વખતસર જાહેર યજ્ઞ ચેતવણી આપી બીમા બીલનાં પંજામાંથી બચાવ્યો હતો, તેની શાખમાં તે પોતાની જામોની દીલગ તેમજ કુટુંબ કબીલો છોડી દઇ નીકળ્યો, અને દીવસો સુધી ભટકતાં અઃખરે તે પરેઝગાર મલા ગયો. જેના ચરણે પડી તેનો નાચીઝ થયો બન્યો. વસો સુધી તે કીરતારની ચાલુ એળા હતો કતાં, અઃખરે તે રવાનની એવી ઉચ્ચ સ્થિતિમાં પુગ્યો કે જેથી તે પોતાની માટી કચ્છા જે બહાર પુગ્યો અને જંગી જરતાં ફરેહરેને જોવાની હતી તે બગ લાવી શક્યો. તેની અંતર દ્રષ્ટી અને આત્મશાન એટલું ખીલ્યું હતું કે તે આ જોહાન છોડી ગયલા કાંઈ પણ ઇનશાનના ફરેહરેને જોઈ શકે તેમજ તેની સાથે વાચીતં પણ કરી શકે. તેની આવી શક્તિનાં બળની મદદથી તેણે ભારે ખુશાલી અને સંતાપથી જોયું અને જાણ્યું કે જાગે વરિયાવમાં પોતાની પાકદામાન આતર જાનનાં ભાગ આપનારી અશા પારસણે તે મોંઘા જોહાનમાં અચીતજ સનારે બેસત મળ્યું હતું, અને તેઓ આ આવી જોહાન કરતા તે માનોઈ હસ્તીમાં અચીતજ બહુ સુખી અને સંતોષી હતાં.

આની રીતે, આ જોહાનમાં ઇનશાનની તજરમા જો કે તેઓએ આપેલા ભાગનો ઇનશાજ બહોળો ખુલ્લો મળેલો જણાયો ન હતો, પણ તે હંમેશાની દુન્યામાં તે અચીતજ તે કીરત કારસાજ તરફથી તેઓને ચાખ્યો ઇન સાફ મળી ચુક્યો હતો.

*

*

*

મહેરબાન વાંચનાર-અહીં મારી નાચીઝ કલમની અંબીર અદના કાશિશ ખતમ થય છે, જેમાં અલખત આપી ભર્યું પણ હતું, જે તરફ મોટા દીલથી નાખતી ભરી નજર કરી અને માફ કરશો.

સેવટલા યે ખેલ !

આજે અત્યંત ઘટી મારી પારસી તવારીખી કથાનાં સંબંધમાં બે-બેાબ લખવાની રજા થઈ છે. આ કથા મારી આઠાઈ જાહેરમાં કાપાયલી વારતા “સંજ્ઞાનું સપુત” માટે પુસ્તક રૂપે બહાર પાડવા અનેક ઠેકાણેથી સુચના થઈ છે, તેથી તેને અનુસરીને આ કથા થોડા વખતમાં ચોપડીનાં આકારમાં બાહરે પડનાર છે. આશા છે કે મારા હૃદયનાં હમીને તેને હંમેશાં માયાલુ આવહાર આપશે, તેમજ બંધાદારી જરૂર પડતીયો પણ આઠાઈ માટે પોતાની જાહેર જાળ આપી, ચોપડીની શૈલીમાં તેમજ મારા ઉપરના આભારમાં વધારો કરશે. ચોપડીનું પ્રકૃત મહા અરથે આસ હંમેશાંથી મંગાવવામાં આવશે. વારતાનાં સંબંધના અંગે માટે મીં પીળજનો મારે આસ આભાર માનવો જોઈએ. કેલકો, જે અંગે આપવામાં આવ્યાં હતાં, તે વારતાનાં બનાવોનાં આસ સંજ્ઞા કે આડનારા હતાં, તે સદંતર જુલો જઈ પોતાની અજ્ઞાનતાથી જે ટીકા કે તા હતા તે ટીકાગીરીભર્યું હતું.

મને વારંવાર કહેવામાં આવ્યું કે-મારી “સંજ્ઞાનું સપુત” વાલી વારતાને નાટક રૂપે રજૂ કરવાથી કોમમાં કંઈક નવાજ જુસ્સો ઉત્પન્ન થાય. આ સુચના મેં ઉપાડી લીધી છે. છતાં લીગના આભારથી તા. ૨૭-૨-૨૪ ને દી નેપુમારા મીત્ર ભાઈ હરમીસના કલમથી લખાયેલા નાટક “સંજ્ઞાનું સરજત” જે ભરલી-ગટન-કલ્પનાં ઉત્તસાહી જવાનોએ પુર કઢાવી ભજવ્યો હતો, તે જોતાંજ મારી આજી થઈ હેલી કે આવા જવાનો જરૂર “સંજ્ઞાનું સપુત”ના નાટકને પુરતો બનશો આપી શકશે. કલ્પનાં મલિક મીં મહેતાએ અને દરેક મદદ આપવા કબુલ કર્યું છે, તેથી અંદરેજમાં એક કરતા વધુ પારસી તવારીખી નાટકો લખવાની સેવક કમજા રાખે છે.

પ્રીન્ટીંગમાં અછીંતછીં જુલો જોવામાં આવશે, ન બાબે અછીં જુલોસી કર્યો જોઈએ કે આ વાત એક reprint છે, અને તેથી જુલો થવાનું સંભવ કુદરતી થાય છે.

કઈ ખુસરો અ. ફીદર.

કુળક તા. ૭-૩-૨૪.

ખ્યાલે “જે વરિયાવ” માટે જુઓ પાછલું પાતું.

કે. વાડીઆ

હીરાના વેપારી,

TEL- GEMARTWORK.

PHONE No. 42483.

ગ્રાન્ટરોડ.

પારસી સ્વદેશી ખાતું.

અહસ્થાના ડગલા અને સુટે માટે
શુભ અવશરમાં વાપરવા લાયક
દેશની હવાને માફક આવતું,
દેશમાંજ બનેલું, હાથે વણેલું,

હાઈ ક્લાસ સીટક

અને
રેશમ જેવા કુમાસતું ટરસટ
કી ફાય તે મલશે.

બનાવનાર

કે. ખશરૂ સોરાબજી નોશી.

લંડન હોટલ સામે, ગ્રાન્ટરોડ, સુબઈ.

કારખાતું, તુરકીવાડ-સુરત.

તા.ક.—સુરતમાં અમારા સીવાઈ કોમ્પ્લી ગરથોસ્તીનું

હાથ વણાટનું કારખાતું નથી.

અમારી બીજી કોમ્પ્લી દેશની બ્રાંચ નથી.

ખાલે “જંગે વરિયાવ”

ખોલાસાનાં બે ખોલ.

જંગે વરિયાવનાં કશ્ચરસીક કિસ્સાને ઘટતી અગત્યતા આજ છેલ્લાં ત્રણ વર્ષે થયાં કુંબધમાં આપવામાં આવી છે. આ બનાવને કુંબધમાં પારસી જીવનમાં સદા રાશન રાખવા માટે પહેલ કારનાર મી૦ કેપ્ટન શરે અરકેશર ફીટર છે, જેણે આ પારસી તવારિખી કિસ્સાને યાદગાર રાખવા ક્ષેત્ર તવારિખી કથા તેમજ નાટક, અને લખાણો બાહેર પાડ્યાં છે. આ અલવક્ષને વધુ ઉત્સાહ આપવા તેણે પોતાનાં મિત્ર ભાઈ બેદમન સૌં બનાટ પણ બહુ જેહેમત ખેંચી રહ્યા છે. ભણીતી “જયન કમીટી” અને “રમેસ્તાર મંડળ” પણ ચહેનશાહી ફરવરદીન મહિનાનો અરથેસંગ રોજ-ને આ કિસ્સાનો રોજ મણાય છે-ને ઘટતી ગંભીરપણી પાળવા કોશિશ કરી રહ્યા છે. વરિયાવની બાનુખ્તિની યાદનો બાનુખ્તિનો ગાહંખ્યાર અને જયનન કિયા છેલ્લા બે ત્રણ વર્ષથી રમેસ્તાર મંડળે ચાલુ રાખ્યું છે. એ ખુશાલીન વાત છે. આ મારે ખાસ જોડેલા અદના ખાલ પણ આ કશ્ચરસી કિસ્સાની યાદ કોમમાં તાજ રાખવાનું સાધન યાદ પડશે એવી મારી ખાત છે. પારસી કોમી ગુસ્સો, અને બીજા સદગુણો ખીલવવા માટે જે ઉમંગ હમદીનો વખાણવા જોગ કોશિશ કરી રહ્યા છે, એ કોમને અચીતજ મગાર પેલા કરનાર કેહેવાય.

થયા જમીઆત થયા આકીનાજી.

આકસાર આદીલ.

કુંબધ, તા૦ ૪-૧૦-૧૯૨૩.

નવરાસ.

બનેવારીથી

દર મહીને

વજુજ ટીપટાપ આકારમાં

એક ફરસ્ટ કલાસ

લેડીઝ મેગેઝીન

તરીકે બાહર પડતું રહેલું છે.

કદ બાદું બનાવયું છે.

સુચિબદ્ધ રંગીત કવર થયે.

મીઠા કાચાણની નવી વારતા.

એડીટરની નવી વારતા.

મીઠા દારાં કાચકથાની નવી વારતા.

બાણીતાં કલમકથાનાં લખાણો.

સ્કેચીઝ-વીધો-કવીતાઓ.

આરોભાર ચીનો.

ટોલટ-પાલી Chit Chat કાલમ.

ફાટોઆશીફ કેરેક્ટર સ્કેચો.

પતવાઈ-પતવાઈ.

ત્રણ ત્રણ રસીલી નવી વાતો સાથે

મળશે !!

—(૦)—

એડીટર—
મીસીસ મહેરબાઈ
માણિકજી કાવર
વીલા ગીતા
પેડર રીડ ચુંબક.

પોસ્ટેજ સાથે લવાજમ રૂપ
સેંકડો સાહકો થઈ ચુ.યાં છે—
તમારું ના.મ નોંધવાની
રજા છેજી ?

પ્રયાસ.

(બહુર-જરૂરી-સંમતી.)

એતા જણા નરે નારે = જસ્તેકુશલીયાંનો ચારે
 દીનદારે. યકીનદારે = સુને. હિમંગ ખરી
 આજ સુનાવું = જંગે વરિયાવની કીર્તિ જોય ભરી.
 શેહેર સુરત છે સગનામ = તાપી ખાતાને મુકામ
 આંબુ છે વરિયાવ ગામ = ફળદ્રુપ મુકામ
 જ્યાં ઝરણોસ્તી = હતાં આબાદી ભરેલાં કારેકાર.
 હતાં હાટો ને બજારે = ચિકિત્તા વણજો વેપારે
 સુખી હતાં નરે નારે = રહેતાં સાંજ ને સવાર
 પાક ધર્મ પર = શીદા તન મનથી હતાં ધર્મ દીનદાર.

(ચેર)

તનો મનથી મઝહજો પાકની-સર્વે તરીકતો પાલતાં,
 ભણુતાં અવસ્તા ઝંદગી-જેમો ચાલતાં ને હાલતાં,
 ભોતિર અશોષ પાલતાં-ને કીમાં ઝીંદગી ચાલતાં,
 અળવતાં દાંમનો પાકની-નીલિતી રહે ચાલતાં.

(ચુલ)

નર નેંક હતા બાહુરુરને હિંમતવાંનો,
 દીનદારે દીન કીપર કરતા જન દુરબાંનો;
 પરહેઝગાર બાંનુઆબી ઝહક જવાંનો-
 શુરવિર ખમીરે ક્યાંની પાક દાવાંનો.

(કુલો)

પાક અશમત પર પડે કદી
 દેવા પાતાનો જાન,
 તે પણ ક્યાં કરતી હતી
 નારે નીતિવાન.

જાન્ય એવા નેમાગાનો = મોરા શુરા રિયવાંનો
 વિરા વિરા ને બળવાનો = નહીં ફેર જરૂરી
 આજ સુનાવું = જંગે વરિયાવની કીર્તિ જોય ભરી.

૪૬

૪૭

ચીનાઈ નાપાનીઝ અને ટ્રેન્ચ રેશમી

કાપડનું ખાત્રીપુર્વક ખાતું.

લગનનો વાગો પત્તંક કરે તે આગમન અમોને
એક વીઝોટ આપશે.

ક સ ખ ખા તું

લગનસરા યા તેવાજ કોઈ શુભ પ્રસંગે સાઈઓ, ઝખલાંઓ
વગેરે ભરાવડું હોય તો અમારા હુશીઆર કારોગરોના
હાથના નમુનાઓ જોઈ જશો.

કે. સી. મુલ્લાની કું.

રેશમી કાપડના વેપારી

૮-૯, મોની બીલડીંગ,

ન્યુ ચરનીરોડ મુંબઈ.

૪૮

ટેલીફોન નંબર ૪૦૨૫૪.

ટેલીગ્રામ: "ચેરાગ"

૪૯

નગરી રતનપુરનો રાણો = એક ગરાસિઓ કેહવાણો
જેના તાબા અંદર જાણો = વરિયાવનું ગામ
મેહેસુલ કાળે = પડયો વાંધો દીનદારોથી સરિયામ.
કીધી જંગની તૈયારી = રૂમ્માએ લડવાને જિતારી
વાતો યેરની વિચારી = ખારું કરીથી કામ
એકાએકી = આવી પેઠળ સવાર કુકડીઓ તમામ.

(શર)

બદખખત ને દહાડો છતો-છતું બિહન નર ને નારનું,
મહો ગયાં દૂર ગામથી-કરવા જશન દાદારનું.
થયા મસ્ત મવનોથી કરી-નહીં ભાન હટું ધરબારનું,
ભવભિત આઠયું સર બસર-લાઠળ છરીની ખારનું.

(બુલ)

થઈ ખબર રૂમ્માજની એક શુગરિ નારીને,
પડી બાહાર બચાવા પાક અશ્વમત ધારીને;
ધર્મના જનુને પોકાર એક મરીને,
ઉરકેરી ગામની આબળાએ સારીને.

(કુલો)

તંગ કમર જંગની કરી
લઈ મરદાંના વેશ,
પેહેવી તન બખતરો કોલાહ
અને છુપાળા કેશ.

ધરી દાણો ને તલવાર = કમમાં તિરો આબદાર
પડી લડવા કાળે બાહાર = બાહરી કરી
આજ સુનાવું = જંગે વરિયાવની કીર્તિ બેશ ભરી.

૨

આવી જંગને મેદાન = જંગી વામણો સમાન
કુંજલવી ધર્તિ આસ્માન = માર્યા રતુઓને ઠાર
ભારી શુરાતન = શુરપર ચઢી લડી જંગમાં ખુનખાર.
એવી ચમચીરો ચલાવી = જાણે બિજળાએ વર્ષાવી
ગોયા લોહીની બનાવી = નરિઓ બેશુમાર
રોહનો કુંડો = ઉડાવ્યો ધન્ય એવી કુલ કયાંની નાર.

કેરશાસ્ત્ર નામું.

એડીટ. કરનાર-મી૦ બમનજી નસરવાનજી ધામર, એમ. એ.

પારસી પહેલવાનોનાં પરાક્રમે ઉધરતી ઓલાહની જાણમાં લાવવાના નેક હેતુથી ઈરાની નામાંકીત પહેલવાનોનાં નામાંઓ, અમારા મરહુમ પિતાજી મરહુમ જેહાંગીર ખેમનજી કરાણીએ મગટ કીધાં હતાં, તે નવા તોર પર મુધારા-વધારા તેમજ જરૂર જોગી કુટ નોટના ઉમેરા સાથે અનેક ભાષાઓના જાણનાર એકાંત અભ્યાસી શેઠ બમનજી ન. ધામર, એમ. એ. ના Introduction ન સાથે બાહેર પાડવાની શરૂઆત કીધી છે, જેનું પહેલું વૈશ્યુમ કેરશાસ્ત્ર નામું બાહેર પડ્યું છે.

મી૦ બમનજી ધામર “કેરશાસ્ત્ર નામાં” ના Introduction માં લખે છે કે “ઈ-હયા ઓહીસ” કેખાબખાનાના ફારસી હસ્ત-લેખિવાળાં પહેલાં દફતરમાં (૧૯૦૩) કહે છે કે આ નામું સધારણુ રતે ‘અસહી’ નામના સખ્સે લખેલું ધારવામાં આવે છે, કે જે ‘અસહી’ ધાયર ફીરદુસની તો ઉસ્તાદ ધાય-હવે આ નામું હીજરી ૪૮૫ (ઈ. સ. ૧૦૯૬) માં તેચાર થયું હતું તે તારીખ ચોકસ છે. પહેલવી તેમજ ફારસી પુસ્તકો પ્રમાણે કેરશાસ્ત્રે પોતાનાં માટાં પરાક્રમેથી આ જહાંનને હેવકરૂન તેમજ દુરવ-હીથી નીરાળી કીધી હતી અને તેમ કરી અશોધનો વધારો કરચે હતો.”

ઉધરતી ઓલાહને બીજાં-ત્રીજાં ભલતાં પુસ્તકો વાંચવા આપે તે કરતાં આ પહેલવાનોનાં નામાંઓ વંચાવવે પુરાતન ઈરાની સલ્તનત, ઈરાની પાકશાહત, ઈરાની જોર-જોમ, ઈરાની નેક કયાત, ઈરાની ધરમ ઉપરની જાનફેશાની, અને ઈરાની પુરાતન મહેમાનદારી । અસહી તોર ચાદ કરનારાં રસીલાં દાસ્તાને વાંચવા વંચાવવાથી ઉધરતી ઓલાહમાં પોતાના પુરાતન શહેનશાહી બાપ ફાદાઓ માટે માન ઉત્પન્ન થવા સાથે ચારીજ Character ઉપર લાણી ઉત્તમ અસર કરશે.

કીમત રૂપ્યા હડી

જેહાંગીર ખી૦ કરાણીના છોકરાઓ,

૨૨૦-૨૨૨, પારસી બજાર, કોટ, શ્રીઅમ.

ટેલીગ્રાફીક એડ્રેસ “Jebekarani,” શ્રીઅમ.

(શ્રેર)

હાવાં મરાસ્યાઓ લડી-શુરવિર નારે સંગમાં,
પણુ ભંગ એકાએક થયો-સ્ત્રિઓની છુતના રંગમાં.
બાણે ગયા એકના ખુલી-ખાધી જે કોફર જંગમાં,
ફેરવઈ ગયો શું મામસા-આકાશ તાહારા ઢંગમાં.

(ચુલ)

જેઈ લડતી અબળા નારે જંગમાં જ્યારે,
લજવાઈ મુખા કંઈ મરાસિયાઓ ત્યારે;
ધરી હોય જોશથી લડ્યા સર્મેને મારે,
ખુનખાર ચલાવી કટલ નારેની ભારે.

(કુહો)

તનમાં દીપું ધોલીનું
રહી ગયું જ્યાંવેર એક,
ત્યાંવેર અબળાઓ લડી
રાખ્યો ક્યાંની ટેક.

ધન્ય નારે જંગ મચાવી = શત્રુઓને ખુબ હંકારી
પાક દાંખાને બચાવી = ગઈ છુવથી મરી
આજ સુનાયું = જંગે વરિયાવની કીર્તિ જોશ ભરી.

૩

જેજે જંગમાં સપડાઈ = તેઓ મરવા તતપર થઈ
તાપી ભપર ઢાકી ગઈ = થાક કીધો કીરદગાર
અશમત કાળે = યુદ્ધા મરવાનો આફ કરજે દાદાર.
નામ ચંડદાંતુ લીધું = પા હોમ નખાવી દીધું
ખાણું અમર્ગિનું પીધું = થઈ ગઈ પુલ યુદ્ધાર
ધન્ય સતીઓ = અવતરી સફળ કીધી જંગમાં અજાર.

(શ્રેર)

ગણી પ્રાણથી ખ્યારી અતી-દાંમન પવિતર સો ધણી,
પતિવર્તા પણ પર પ્રાણુ દઈ-આથી મિનોઈ જંગ ભણી.
કીર્તિની કલમી બળવી-ખાઈ ખાઈ ખંજરેની અણી,
ધન ધન જેના માતાપિતા-શુરવિર બેઠીઓ જણી,

તમારી ઘયરીમાં પ્લીઝ નીચલું સરનામું
નોંધો લેશો !

પુરાણખતીનાં હીંગામે તમારી સેવામાં

કૈપુસરો રતનજી જમશેદજી

મેનેજર (હુત)

પોતાના વર્ષોનાં અનુભવ, ફરેહ અને પ્રમાણીકપણાથી
હાગત, નવજોત, પીકનીક પાર્ટી વગેરેનાં
પ્રાણાની મેનેજમિન્ટ સેવા
સદા હાજર છે.

ધંધાની લાયકાતની

સરટીફિકેટો

સંતોષ પામેલા પેટ્રોલ તરફથી સંખ્યાબંધ
મળેલાં છે.

ટેકાણું:—નં. ૩૩૬, રૂસી હાઉસ,

ચોક્કસીનો બંગલો. ગ્રાંટરોડ, મુંબઈ.

રેકોર્ડ નં ૪૧૦૭૧

(શુભ)

ગોરી, ધિરી, શુધિરી, સતીઆ કેવી,
 ગોદાદરીના બાનુ ગોશરૂપના જેવી.
 ના કરે જંગ મદાને મદની એવી,
 ગઈ કરી દીલેરી આ બાનુના તેવી.

(કુલે)

માહા સુખારક પાક છે
 ફરશ્ચ ફરવરદીન,
 અર્થશુભંગ છે આજનો
 મિનો સુખારક દીન.

ધર્મ શુભ જયન જે કાળે = વાળે ગાળે આં સમાળે
 જેની અંમર કીર્તિ આળે = ગાળે ખરેખરી
 આજ સુનાવું = જાતે વરિધાવની કીર્તિ જોય ભરી.

૪

કેવી થઈ બાનુઆ નેક = નેધામાંની દરેક
 રાખી દેકથી વિવેક = છેક અંતની પડી
 જાળને કાળે = દાઝ મન ધરી શુરાતન ભરી લડી.
 એવી બાહકુરો સમાન = બેઠેનો બનજો હીંમતવાન
 કહી દેવો પડે જન = દેજો બાહાર પડી
 પાક અશમનું = ગોંઠર લેજો મનના ગાલીમાં જડી.

(શિર)

જેણે બમાવી જગતમાં = દાંમન પાતાની પાકને,
 સતવંતી અબળા તે જેણે = ધરોં ધણીના પાકને.
 શું કહું વધુ એથી હવે = બેઠેનો ભ્રમો બાહાકને,
 આકોના પુતળાં અબળાને = આપીન થવું છે પાકને.

(શુભ)

કદી ચાલો તો સતીઆને પગલે ચાલો,
 જીવવું ત્યારે પરમાણુ પતિમત પાલો.
 મળશે જેના સુજોનો તમને કાલો,
 કરો આજ તમે આદીબના સમજ આલો.

ખાલીવાળા અને હોમી

મુંબઈના આગેવાન અશમા
બનાવનારા.

હોરનખી રોડ કાલખાદેવી રોડ
વાઘટવેના સામે; અને હનમાન સ્લીટને નાકે.

અમારા ઉંઝા
પ્રકારનાં અશમાં
આજે ચોતરફ
વખણાય છે.

અમને ધણા
એક સોનાના
ચાંદો એના
પત થયા છે.

તમેાને અશમામાં છેલ્લામાં છેલ્લી વ્વળું સંપુરણ કામ
જોઈતું હોય, તથા ગમે એવા કફાડા નંબરના અશમાઓ
પ્રીસફીપથન પ્રમાણેન બરાબર બનાવવા હોય, તથા અશમાને
લગતી કોઈ પણ ચીજ જોવી યા જોઈતી હોય તો અમેાને
નર એક વીઝીટ આપશો.

(૨૦૬૨)

શ્રુત્ય બેઠનો હમ કોમની
 સુનો ધરીને ધ્યાન,
 સત પર તમ સતીએ સદા
 છે દરજી અસ્માન.

જ'ગે વર્ણવતું ખ્યાન = સુનો શ્રોતા ધરી ધ્યાન
 આત્મે આદીલ નરસેશ્વરવાન = ખ્યાલ સર્વોપરી
 આજ સુનાવું = જ'ગે વરિયાવની ક્રાંતિ' જોશભરી.

* અપૂર્ણતા પારસી ખ્યાલો રચનાર મી. ફક્તમ નો. આદીલ આ સુંદર
 ખ્યાલ મારી ચોપડીમાં છપાવવા ખુશીથી પરવાનગી આપી છે, તે માટે તેવજી
 નો આભારી છું. ————— કર્તા.

ચોખ્ખા થીમાં રાધે લી વાળીઓની લેહેનત ઔરજ છે !

પુરાણું પંકાયણુ નામ—એજ અમારા
બેમુલ અસકયામત છે !

ઉડવાડયા હોટલ.

આ જાણીતાં માનીતાં અને પ્રખ્યાત નામની પ્રતીબ્ધા,
તેની ઉંચો નોક જાળવી રાખવા માટે અમે ઝર કે જેહમતની વાલુ કીધી
નથી — તેમ કરતા નથી — અને કરશુંબી નહીં.

૬૦ વર્ષનું જીનું અને સર્વ કેમોનું લોકપ્રીય વખણાયણું
પેસ્તનજી જીણા ભાઈ

ઉડવાડયા હોટલ

(કાવશજ પટેલ તળાવવાળું)

હાલમાં ચેતવાડી ૧૦મી ગલીમાં તમારી સેવા માટે
પુર બાહારમાં તકું ને ખકું છે.

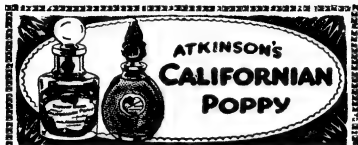
— મા લે ક —

મી. મનચેરશાહ બ. પેસ્તનજી ઉડવાડયા

ચેતવાડી — ગલતાં નામે ડગારો નહીં.

સ્વાદીષ્ટ, ઉંચા મીમાં, માલ મસાલા સાચનાં મારીક કીકામત બોણાં
એ નો અમારી સ્પેશીયાલીટી છે. ત્રાયલ આપી જુવો.

REPRESENTATIVES FOR BOMBAY PRESIDENCY.

KALIANJI & Co.

CAMA BUILDING,
48, NANABHOY LANE,
FORT, BOMBAY.

પસીઝ-નીચલુ લખાણ જરૂર વાંચશોજી, કેઈ વખત કામનું છે.

લગન, નવજેત, પાટી વગેરે

પ્રસંગે, પરોણાઓને ઉત્તમ કેટરીંગ

તથા

સુંદર ડેકોરેશનની મોજ ચખાડી સંતોષ મેળવવોજી હોય તો

કેપશરૂ નશરવાનજી રખાડીને મલો,

ઠેકાણું:— ૧, ચંદનવાડી, રોપા લેન—મુંબઈ, નં. ૨.

ટેલીફોન નં. ૨૦૨૬૮.

FOR

UP-TO-DATE CATERING

AND

TIDY DECORATIONS

FOR

ALL OCCASIONS

PLEASE CONSULT:—

K. N. RABADI,

1, CHANDAN VADI,

ROPA LANE,

BOMBAY, No. 2,

Red Cross Table Butter

THE FINEST TABLE BUTTER IN INDIA,

Red Cross Butter is simply the product of the finest dairy districts concentrated to more than twice its natural richness. No butter is so digestible as the RED CROSS BUTTER, nor is any butter so nourishing. All who love butter

as a table luxury will appreciate how unusually nice is Nobles butter.

MANUFACTURERS :—NOBLE DAIRY,
NEW CHURNI ROAD, BOMBAY.

હાલો—? તમે નં. ૪૧૨૬૨ છેવ?

હાલ, અમે

એચ. મારશલ એન્ડ કું.

ઇલેક્ટ્રીક એનજીનીયર્સ અને કંટ્રાક્ટર હીએ.

અમારું ઠેકાણું:—૧૭૦, હોરનબી રોડ, મુંબઈ છે.

અમે વીજળીની લાઇટો, પંખાઓ મુકવાનું અને મોટર પંખો, મોટર્સો, ડાયનેમોજ વગેરે બેડી ઉભું કરી આપ્યે છીએ.

પેરી

આને કોણથી અંજાણુ છે ?

‘ એ વરસનાં જરથોસ્તી બચ્ચાઓનેથી પુછશો તો તેથી તમારી આંગળી પકડીને સીધા પેરી કમ્પનીમાં લઇ જશે. હવે પેરી શું શું ચીજો વેચેય તેથી દરેક જરથોસ્તી જાણેય એટલે તેથી લખવાની જરૂર નથી. -

પેરી એન્ડ કું.

પનાલાલ ટેરેસ લામ ટરમીનસ,
આંટરોડ, મુંબઈ.

હીંદુસ્તાનનાં થંડા મુલકમાં પહેરવા માટે ઉંચા એવરકોટીંગ કલોથનાં એવરકોટ ચલ્હડઉતર સાઇઝનાં તરત મનગમતાં બનાવી આપશું. અહસથોનાં પોતીકા કપડાનાં સુટા અને હગલા પાટલુનો પણ બનાવી આપવામાં આવે છે.

સીલાઈના ભાવમાં ખાસ ઘટાડો
કીધો છે.

એક વાર અનુભવી જુવો.

ચાંદાબાઈની કાં.

ટેલરે અને આઉટરીટરે.

૪૮, નાનાભાઈ સેન,
કામા મહોલો,
કોટ, મુંબઈ.

વરણ થયાં ખેતવાડી ઝાંટરોડ, તારદેવ, ભાંયખણા, વગેરે
ભાગોમાં જાણીતા થયેલા—

ખરશેદજી ડોસાભાઈ એન્ડ સન્સ.

ધી, ખાંડ, સુખડ, લોખાન, ચણ, કોફી, મેવા, મસાલા તથા
સેંદ, સાણુ, દરેક જાતનું કોલનવાટર, પ્રાવીઝન,
થેટ થીસીન, વીગેરેના વેપારી.

ભાના બીજીજ, ખેતવાડી બેંક રોડ,
૧૧ મી ગલીને નાકે, મુંબઈ.

 એક પોસ્ટ કારડ લખવે, અમે અમારી ખાસ દેખરેખ
હેઠલ માલ તોલાવી ધર બેઠાં પહોંચાડીશું.

સારી ઠંજાણી મેળવવાનું સાધણ.

એક બી. એમ. અથવા એમ. એમ. થયેલા આદમી કોષ્ટકમાંથી બહાર
પડ્યા પછી મહીને દીવસે રૂ. ૧૦ કરાવા વલખા મારે છે તેનું શું કારણ હશે?

એનું કારણ એ કે એવા એક મેન્યુએટ થયેલા માણસ વેપારી બાબદોનું ખીલકુલ
જ્ઞાન ધરાવતો નથી, તે વેપારી હીસાબો રાખવાનું કે કોરસપોન્ડન્સ કરવાનું અથવા
બેંકોને લગતું કામકાજનું ખીલકુલ જ્ઞાન ધરાવતો નથી.

એલેક્ઝાન્ડ્રા કોલેજ ઓફ કોમર્સમાંથી હેલા વીચ વરસમાં સેંકડો આસા-
મીઓ વેપારી ફેજવણીને લગતી બાબદો, જેવી કે બુક્કીપીંગ, એકાઉન્ટન્ટસી,
બેંકીંગ, ઓડીટીંગ, શોર્ટહેન્ડ વીગેરે શીખી બહાર પડ્યા છે તેઓ આજે મહીને રૂ. ૧૦
સુધી કરાયા છે, અને તેજ આ ખતામાં અપાતી ઉત્તમ ફેજવણી પ્રચાર કરે છે.

લંડન એમ્પસર ઓફ કોમર્સ, નેશનલ યુનીયન ઓફ ટીચર્સ તથા કોરે-
રેશન ઓફ એકાઉન્ટન્ટસની ચરતી એકાઉન્ટન્ટસી અને ઓડીટીંગ વીગેરેની પરી-
ક્ષાઓ મારેના કલાસો અનુભવી માસ્તરો ચલાવે છે.

ખાતુઓ મારે શોર્ટહેન્ડ, ટાઇપ રાઇટીંગ, બુક્કીપીંગનાં જુદા કલાસો છે.
કોલેજ ટાઇમ-સહવારેના ૮-૩૦ થી ૧૧ અને સાંજે ૫-૩૦ થી ૭ (સ્ટા.ટા.)

બહારગામના રહેનારાઓને પોસ્ટ મારફતે શીખાડવામાં આવે છે. પ્રોસ્પેક્ટસ
માટે તથા વધુ વીગત માટે પ્રીન્સીપાલ બામજીને વાહીટવે લેડસો સાંપે મલા બાલમો.

મેલેરીયા થી શું કામ હેરાન થાવો છો?

વિદવાન ડોક્ટરો તમને ફરમાવે છે કે

પીડસ એન્ડ મીક્ષર

વાપરો. હાડમાં પેસી ગયલી તાવને જડમુળથી નાબુદ કરે છે. મેલેરીયાનાં ઉપદ્રવ વખતે દર એક દીવસને આંતરે ફક્ત એક ભાગ લેવાથી તાવ લાગુ પડવાની ધાસ્તી દુર થાય છે.

કાંમત રૂ. ૧. — કેમ્પ કં. મુંબઈ,
તેમજ સર્વ આબરૂદાર દવાવાલાઓ વેચે છે.

લગનનાં પ્રસંગનું ફરનીયર ક્યાંથી લેશો ?

બાણીતા પારસી ફરનીયર બનાવનારા

રસ્તમજ દીનશાહ પીલીમોરયા

તમારી દરેક સગવડને લાવવું ફરનીયર-ટોઈંગ રમ, ડાઈનીંગ રમ, પીલીર્ડ રમ, વટકી રમ, બાઇબેરી વગેરેનાં સજ્જાર મારેતું તથા સુલો, આશીસો અને બેંકો વગેરે માટે જોઈતું સુંદર ફરનીયર આપડરથી ક્રીયાત લાવે બનાવી આપે છે. કાષ્ઠ કેબીનેટ હાંલીય બનાવટનાં જેવીજ તૈયાર મળશે. એક વાર અમારા યો રમની સુલોકાત લેશો.

ડેકાણું :—ખારકોટ-પારસી અલ્લાહીબાગ લેન,

ખારબાયા મોહલ્લો, પોસ્ટ નં. ૩, મુંબઈ.

 ધરખાલેકો અને કંદ્રાકટરોને
જ રે ર નું.

રંગ, તેલ, વારનીસ, સીમેન્ટ, ડીસટેમ્પર અને વોટર
તથા ઉદ્ધર્મનો નાશ કરનાર યુરોપમાં જાણીતું એન્ટીમોથ સોલ

તમારા વાડી વજીરા, મેહેલો અને મકાનો
દોવાલોને ખુશનુમાં અને સુંદર બનાવવા અમારા
તૈયાર રહે છે.

ઈમારતો રંગવાનું કંદ્રાકટ અમે લાઘ્યે છીએ
ને તેમાં સંપૂર્ણ સંતોષ મળશે એવી ખાત્રી
છીએ. અમે મુખ્યદની ઘણી જાણીતી ઈમારતો રંગ
તથા ઘણા જાણીતા ગ્રહસ્થાનો સરટીફીકેટો ધરાવે

અમારો આ જુનો અને ભરપોષાત્ર પારસી પહેડી

કા પ ડી યા બ્રધર્સ,
નં. ૩૫૭, અલાહીબાગ બીલ્ડીંગ,
અબ્દુલ રહિમાન સ્ટ્રીટ,
રેલ્વેશન નં. ૨૧૦૦૮. મુંબઈ.

હાલનો જમાનો ઇલેક્ટ્રીક ખજાનો

અજળ ચમત્કારો જોઈ હેરત થયો છે.

ઇલેક્ટ્રીકથી અનેક ફાયદાઓ આપણે મેળવી શક્યે છીએ તેનો હાલ તમે મેળવી શકશો, અને તે પણ વળી કીફાયતમાં. નીચે જણાવેલી કોઈ પણ બાબતમાં તમને અમે ખુશીથી મદદ કરીશું :—

ઇલેક્ટ્રીક લાઇટ અને શીટીંગ

” ટેલીફોન સરવીસ

” ટેબલ તથા સીટીંગ પેન્સ

” ડાયનેમો તથા મોટોર

” ક્રીસ્ટી, અક્સી વગેરે

ઇલેક્ટ્રીક ઈન્ટરલ મીટર

” રેલ્વે તથા સ્ટીમ નો સામાન

” પોર્ટાબલ વેર

” સ્વીચ બોર્ડનાં હથિયારો

વગેરે વગેરે.

ઇલેક્ટ્રીક બાબેની તમારી કોઈ પણ મુશ્કેલી
અમારા ચાર્ટર્ડ ઇલેક્ટ્રીકલ ઈનજીન્યર
મો એન. આર. અમાતી બી. એ., એ. એમ. આઇ. ઈ. ઈ.
દુર કરવા ખુશી થશે.

વધુ માટે ખસો વા લખો :—

ટ્રીનીટી ઇલેક્ટ્રીક સીનદીકેટ.

મીનસેસ ઓટ—મુંબઈ.

ટેલીફોન : નં. ૨૫૩૦૧
ટેલીગ્રામ : SOLENOID

એરવ્યશાહ પેસંતનજ આંરટીસ્ટ.

૧૬-સોના રૂપાનાં ચાંદો.

હિંદુસ્થાનનાં મુખ્ય આર્ટ એક્ઝીબીશનમાં મેળવનાર.

ચાંદલ પેનટીંગ્સ-વૉટર કલર્સ અને એનલાર્જમેન્ટ્સ
ખનાવનાર.

કોઈબી કામ જ 'બહાર ન થઈ શકે તે અમારે ત્યાં થઈ શકે છે.

લખો યા મતો:-એરવ્યશાહ પેસંતનજ આંરટીસ્ટ,

નં. ૧૬-ગ્રાંડીવાલા ચૉલ,

ધોબીતલાવ બીજી ગલી-મુંબઈ.

મી. કે. ખુસરો અર્દશીર ફીટરનાં

નીચલા પુસ્તકો વેચાતાં મળે છે:—

૧. “જંગિ વરિયાવ” કથા. કી. ૨-૮-૦.

૨. બાહરેટ વહાડ ઉપર શોધખોળનો રસીક કિસ્સો. આબા ૧૨.

બાહરે પડે છે: ૧૬ ૪ માં “ખરકર પાર્ટી” સાથે આખા
ઈરાનમાં ૨,૫૦૦ માણસની મુશાફરી કરી હતી, તેનો અહેવાલ વધા
ઇરાન સંબંધી બહુવાન્નિગ વીગતો, નકશાઓ અને સંખ્યાબંધ ચિત્રો
અહિંવર્ત પુસ્તક

“ચલો ઈરાન તરફ !”

